

มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในนิตยสารสตรีสาร พ.ศ. 2491 – 2539

น.ส. ปวีณา กุดแกลง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

CONCEPTS OF FEMININITY AND MASCULINITY IN SATRISARN MAGAZINE, 1948 – 1996

Miss Paweena Guttalang

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2018

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในนิตยสารสตรี สาร พ.ศ. 2491 – 2539
โดย	น.ส.ปวีณา กุดแกลง
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	อาจารย์ ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.กึ่งกาญจณี เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาพล ลีเมอภิชาติ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิภาพร รัชตพัฒน์กุล)

ปวีณา กุดแถลง : มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในนิตยสารสตรีสาร พ.ศ. 2491 – 2539.
(CONCEPTS OF FEMININITY AND MASCULINITY IN SATRISARN MAGAZINE, 1948 – 1996) อ. ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร. ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาการให้ความหมาย การประกอบสร้างและการนำเสนอมนทัศน์ความเป็นหญิงและ
ความเป็นชายในทศวรรษ 2490 – 2530 ผ่านปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว ที่ปรากฏในนิตยสาร *สตรีสาร* สองคอลัมน์
หลัก ได้แก่ “ทรศนะหญิง” และ “ทรศนะชาย” จำนวน 576 ฉบับ นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังมุ่งศึกษา
ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงและผู้ชายที่ปรากฏในจดหมายที่ส่งมาถึงคอลัมน์ยอดนิยม “ตอบปัญหา” อีกเป็นจำนวน
ทั้งสิ้น 475 ฉบับ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายซึ่งมิได้มุ่งเน้นเพียงการนำเสนอปิตาธิปไตย
และการมองผู้หญิงในฐานะผู้ถูกกดขี่ แต่มุ่งพิจารณาการนำผู้ชายและผู้หญิงกลับไปยังหน่วย (unit) ที่เป็นพื้นฐานที่สุดใน
ความสัมพันธ์ของมนุษย์นั่นก็คือครอบครัว โดยผ่านประเด็นหลักสามประเด็นคือ ลำดับชั้นทางเพศสภาพ, การปฏิบัติตัว
ตามบทบาทเพศสภาพ และผลกระทบของการปฏิบัติต่อปฏิสัมพันธ์ของหญิงและชายในครอบครัวและชีวิตของแต่ละ
บุคคล โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในมิติต่างๆ ได้แก่ การเป็นคู่รัก, การต่อรอง
บทบาทปิตาธิปไตยภายในครอบครัว, การมีเมียน้อย และการออกหักและการหย่าร้าง คำถามการวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับ
นี้คือ ผู้หญิงและผู้ชายประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายของตนอย่างไรภายในครอบครัว,
พัฒนาการในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการสร้างมนทัศน์ความเป็นหญิงและ
ความเป็นชายภายในครอบครัวอย่างไร, บทบาทและหน้าที่ของหญิงและชาย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพของ
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนกำหนดการแสดงออกความเป็นหญิงและความเป็นชายใน พ.ศ. 2491 – 2539 อย่างไรบ้าง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ครอบครัวคือสถานที่สำคัญในการประกอบสร้างและนำเสนอความเป็นหญิงและ
ความเป็นชาย เนื่องจากทศวรรษ 2490 – 2530 เป็นช่วงเวลาประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
หลายประการ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อความคิด ความหวัง อารมณ์และความรู้สึกของชายหญิงที่มีต่อกันและ
กัน และนำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวซึ่งมีส่วนช่วยในการกำหนดและประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นหญิงและ
ความเป็นชายโดยผ่านการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว

ภาควิชา ประวัติศาสตร์ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาหลัก.....

ปีการศึกษา 2561

5880131822 : MAJOR HISTORY

KEYWORDS: FEMININITY / MASCULINITY / GENDER / RELATIONS / SATRISARN

PAWEENA GUUTALANG: CONCEPTS OF FEMININITY AND MASCULINITY IN SATRISARN

MAGAZINE, 1948 – 1996. ADVISOR: TUL ISRANGURA NA AYUDHAYA, Ph.D.

This thesis examines the meanings, constructions and performances of femininity and masculinity in Bangkok from the 1940s to the 1980s within familial relationships as depicted in *Satrisarn*'s two columns, 'Thatsana Ying' and 'Thatsana Chai', totaling 576 issues of *Satrisarn Magazine*. This thesis also studies women's and men's lived experiences as represented in column, 'Thob Panha' totaling 475 issues of the magazine.

Unlike other precedent research of the field, this thesis does not focus on patriarchal men and submissive women. Instead, it puts men and women back into the basic unit of the human interpersonal relationship: family ties. The thesis looks into femininity and masculinity through three connected themes: gender hierarchy, practices of genderd roles, and the impact of these practices on family relationships and individuals' lived experiences. It explores four familial situations: courtship, patriarchal negotiation within the family when wives became working women, adulterous relationships and unrequited love. The thesis asks how femininity and masculinity were fashioned within familial contexts, how concepts of femininity and masculinity were affected by changing contexts in Thai society during the 1940s to the 1980s, and how performances of femininity and masculinity in this period were shaped by women's and men's familial roles, duties and relationships.

This thesis argues that the family was a crucial locus in which femininity and masculinity were constructed and performed. Between the 1940 and the 1980s, Thai Society witnessed dramatic social changes which shaped conceptions, hopes, emotions and feelings of men and women, as well as their familial relationships.

Department: History Student's Signature.....

Field of Study: History Advisor's Signature.....

Academic Year: 2018

กิตติกรรมประกาศ

หากปราศจากคำแนะนำ คำชี้แนะ ข้อคิดเห็นต่างๆ ของตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็จะไม่สามารถเกิดและพัฒนาขึ้นได้เลย การเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาให้เด็กคนหนึ่งซึ่งอ่านหนังสือไม่ค่อยแตก เขียนหนังสือไม่ค่อยมีประธาน ซ้ำยังหัวรั้นอย่างร้ายกาจไม่ใช่งานง่ายเลย แต่ตุลย์ก็อดทน ใจเย็น และใจดีกับเด็กคนนี้มาตลอด อีกทั้ง ตุลย์ยังเปิดโลกวิชาการตะวันตกให้เราได้รู้จักหลักฐานและพื้นที่ใหม่ๆ นอกจากหोजดหมายเหตุแห่งชาติและประวัติศาสตร์ การเมือง ความทุ่มเทและความสร้างสรรค์ของตุลย์ตลอด 3 ปีที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า เราโชคดีแค่ไหนที่ตุลย์กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาให้ นอกจากนี้ ขอบพระคุณคณาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์คนแรกของคุณ แม่อาจารย์จะขึ้นไปอยู่บนสวรรค์แล้ว แต่ทุกคำสอน ทุกคำแนะนำ และเสียงหัวเราะสดใสของอาจารย์จะคงอยู่ในใจหนูตลอดไป ขอขอบคุณอาจารย์ธนาพล ลิมอภิชาติ ผู้กรุณาได้รับเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำ รวมถึงมุมมองใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างสูงต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบคุณอาจารย์วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ ผู้กรุณาได้รับเป็นกรรมการภายใน รวมทั้งยังให้คำแนะนำเกี่ยวกับตัวบุคคลที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้และมีความน่าสนใจยิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์นิภาพร รัชตพัฒนากุล ผู้กรุณาได้รับเป็นกรรมการภายนอก ผู้ซึ่งใจดีและมีมุมมองที่แหลมคมอย่างยิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์ภาวรรณ เรื่องศิลป์ที่แม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้โดยตรง แต่การทำรายงานเกี่ยวกับ *สตรีสาร* ในวิชาของอาจารย์ รวมถึงคำแนะนำต่างๆ ที่อาจารย์มอบให้ก็เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างยิ่ง ขอขอบคุณพี่ป๊อปและพี่แปมที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินการเรื่องเอกสาร อีกทั้งยังกรุณาให้ใช้ห้องทำงานของพี่ๆ เป็นที่พักพิงยามน้องต้องการกำลังใจ

ขอขอบคุณโครงการ The Asian Graduate Student Fellowships 2017 ของสถาบันวิจัยแห่งเอเชีย มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ที่มอบทุนแก่ผู้วิจัย อันเป็นโครงการที่ทำให้เราได้เปิดโลกกว้างทางปัญญา ทำให้เราตระหนักว่าเราตัวเล็กแค่ไหนในโลกวิชาการนี้ ขอขอบคุณโครงการอาศรมวิจัยมนุษยศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ทำให้เราได้เรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ทั้งในโลกวิชาการและในชีวิตจริง ขอขอบคุณพ่อแม่และเอที่เข้าใจและสนับสนุนน้องมาเสมอโดยไม่เคยมีข้อแม้ น้องไม่รู้จะบอกว่าน้องโชคดีแค่ไหนที่ได้เกิดมาเป็นลูกและน้องสาวในครอบครัวนี้ หลายครั้งที่คนมองสิ่งที่น้องทำเป็นเรื่องไร้สาระ แต่พ่อแม่และเอยังคงอยู่ตรงนี้และเชื่อมั่นในตัวน้องแม่ในวันนี้น้องหมดความเชื่อมั่นในตัวเอง ขอขอบคุณครอบครัววนเมธินที่ช่วยเหลือและดูแลหนูเสมอมา ขอขอบคุณพี่เกด หากตุลย์คือผู้เปิดโลกทางวิชาการของฝน เจ้ก็เป็นผู้เปิดโลกในชีวิตจริงของฝนเช่นกัน ฝนยิ้มเก่งขึ้น พุดเก่งขึ้น เห็นแกตัวน้อยลงก็เพราะเจ้ You bring out the best of me ขอขอบคุณพี่เปิ้ลและโป๊ง ที่ช่วยเหลือฝนมาตลอดโดยเฉพาะในช่วงท้ายของการทำวิทยานิพนธ์ คำว่าขอบคุณคงไม่พอสำหรับคนทั้งคู่ ขอขอบคุณเอิร์ท โบ๊ท หนูเจน โฟมมี ที่แชร์ความสุขความเศร้ามาด้วยกัน ขอขอบคุณเอ๋กับลลิตที่คอยช่วยเหลือเวลาฉุกเฉิน ขอขอบคุณพี่แอร์ พี่ปอม พี่คิว พี่อ้ม พี่ปาม พี่ปวย พี่ยู กริ่ง กอล์ฟที่รับฟังปัญหาและให้คำชี้แนะดีๆ ขอขอบคุณพุ่ม และสุดท้ายขอบคุณนะปวีณา กุดแกลง ที่ประคองตัวเองมาได้จนจบ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	
กิตติกรรมประกาศ.....จ	
สารบัญ.....ฉ	
บทที่ 1 บทนำ.....1	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....1	
1.2 วัตถุประสงค์.....5	
1.3 ขอบเขตและวิธีการศึกษา.....5	
1.3.1 ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา.....5	
1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....6	
1.3.3 เอกสารชั้นต้น.....8	
1.3.4 วิธีการศึกษา.....20	
1.3.4.1 ความเป็นมาของประวัติศาสตร์เพศสภาพ.....20	
1.3.4.2 แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพ.....22	
1.3.5 นิยามศัพท์.....23	
1.4 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....25	
1.4.1 ประวัติศาสตร์เพศสภาพ.....25	
1.4.2 ปีตาธิปไตย.....35	
1.4.3 นิตยสารกับประเด็นทางด้านเพศสภาพ.....44	
1.5 แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ หรือสมมติฐาน.....49	
1.6 เค้าโครงการศึกษา.....49	
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....52	

บทที่ 2 หนุ่มสาวกับมโนทัศน์ความรักก่อนสมรส.....	53
2.1 ความจริงใจ : คุณลักษณะที่แสดงถึงความรักแท้ของผู้ชาย.....	58
2.2 หัวหน้าครอบครัว: การพิสูจน์ตนเองของผู้ชายในทศวรรษ 2490 – 2530.....	67
2.3 เพศสัมพันธ์: คุณค่าของหญิงสาวกับความเป็นหญิง.....	73
บทสรุป.....	84
บทที่ 3 เมื่อแม่บ้านออกไปทำงาน : บริบทที่เปลี่ยนไป ปีตาธิปไตยที่เปลี่ยนแปลง.....	86
3.1 สามีกับบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ.....	93
3.2 แฟมิลี่แมน : บทบาทการเป็นคุณพ่อแนวใหม่ของผู้ชาย.....	103
3.3 เพื่อนคู่คิด : มโนทัศน์เกี่ยวกับเป็นเพื่อนที่ต่างกันระหว่างสามีกับภรรยา.....	114
บทสรุป.....	117
บทที่ 4 มโนทัศน์รักเดียวใจเดียวและปัญหาเมียน้อยในทศวรรษ 2490 – 2530.....	119
4.1 มโนทัศน์ความรักของสามีภรรยาในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 – 2530.....	124
4.2 ความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นระหว่างสามีกับเมียหลวง.....	129
4.3 มโนทัศน์เรื่องความรักของ “เมียน้อย”	134
บทสรุป.....	142
บทที่ 5 ความรักที่ไม่สมหวัง: การอกหักและการหย่าร้างในมโนทัศน์ของหญิงและชาย.....	144
5.1 ผู้ชายอกหัก: ความพ่ายแพ้และสูญเสียศักดิ์ศรี.....	149
5.2 ผู้หญิงอกหัก: การรอคอยคนรักหวนคืน.....	160
5.3 ผู้ชายกับการหย่าร้าง.....	164
5.4 ผู้หญิงกับการหย่าร้าง.....	175

บทสรุป.....	180
บทที่ 6 สรุป.....	184
บรรณานุกรม.....	192
ประวัติผู้เขียน.....	220

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อะไรเล่าจะทำให้ชายรู้สึกตัวเป็นชายเต็มตัวได้เท่ากับการรู้ว่าภรรยาของเขานั้น “ต้องการ” ตนอยู่ตลอดเวลา ภรรยาที่จับไล่สามีเท่ากับฆ่าความเป็นชายของเขาโดยแท้

สิ่งที่สามีทุกคนต้องการ, กฤตโศภา (2511)

ข้อความข้างต้นจากบทความเรื่อง “สิ่งที่สามีทุกคนต้องการ”¹ ของนักเขียนนามปากกา ‘กฤตโศภา’ ตีพิมพ์ใน *สตรีสาร* ในปี พ.ศ. 2511 แสดงให้เห็นว่า ผู้ชายจะมีความเป็นชายเต็มตัวเมื่อเขาเป็นที่ต้องการของภรรยา ในทางกลับกันความเป็นชายของเขาจะสูญไป ก็ต่อเมื่อเขาไม่ได้เป็นที่ต้องการของภรรยาอีกต่อไป นั่นคือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับภรรยาของเขา เป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดความเป็นชายของผู้ชายคนหนึ่ง โดยนัยนี้ ความเป็นชายจึงไม่ใช่สิ่งธรรมชาติที่เกิดมาพร้อมกับเพศสรีระของผู้ชาย และไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติภายหลังจากที่ผู้ชายแต่งงาน แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับภรรยาของเขา²

ความเป็นหญิงก็เช่นกัน หาใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือผูกติดอยู่กับผู้หญิงอย่างคงทนถาวรดังเพศสรีระไม่ ดังจะเห็นได้จากบทความเรื่อง “หนามกุหลาบ” ตีพิมพ์ในปี 2493 ของผู้เขียนนามปากกา ‘วิทยาวดี’ ความว่า:

ความกลัวว่าอำนาจเหนือ (SUPERIORITY) จะเสียไปทำให้ผู้ชายต้องกระทำให้เพื่อทดแทนความด้อย เช่น กล่าวร้ายป้ายสี ผู้ชายบางคนคิดว่า ความรู้ทำให้ผู้หญิงมีความเป็นหญิง (FEMININITY) น้อยไป³

ในบทความชิ้นนี้ ‘วิทยาวดี’ กล่าวถึงความเข้าใจของผู้ชายไทยว่า ผู้ชายไทยคิดว่าตนเองมีสถานะทางสังคมที่อยู่เหนือผู้หญิงมาโดยตลอด เนื่องจาก “คนไทยเราชอบยกยอลูกชายมากกว่าลูกสาวมาแต่เดิมด้วย...จึงทำให้ผู้ชายเผลอตัวเข้าใจว่าตนเป็นเพศที่เหนือกว่าโดยกำเนิด” แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 ทำให้โอกาสในการศึกษาของ

¹ กฤตโศภา, “สิ่งที่สามีทุกคนต้องการ,” *สตรีสาร* 21,27 (20 ตุลาคม 2511): 26.

² อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ไม่ได้กำลังจะเสนอว่า ความเป็นชายสร้างขึ้นจากการยอมรับของภรรยาอย่างเดียวเท่านั้น เนื่องจากความเป็นชายมาจากเงื่อนไขและความสัมพันธ์อีกหลายชุด เช่น พ่อ, พี่ชาย, น้องชาย, ลูกชาย ศึกษาการสร้างความเป็นชายเพิ่มเติมที่ Tul Israngura Na Ayudhya, “Men in the Family: Constructions and Performance of Masculinity in England, c. 1700-1820,” (Ph.D. dissertation, University of London, 2014)

³ วิทยาวดี, “หนามกุหลาบ,” *สตรีสาร* 2,44 (ปลายกุมภาพันธ์ 2493): 23.

ผู้หญิงมีมากขึ้นกว่าเดิม⁴ และในปี 2493 ที่บทความฉบับนี้ตีพิมพ์ ก็มีผู้หญิงที่จบการศึกษา ระดับอุดมศึกษาแล้วถึงร้อยละ 29.9 จากจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาทั้งหมด⁵ ดังที่ ‘วิทวายวดี’ กล่าวว่า “ผู้หญิงในสมัยประชาธิปไตยเป็นผู้หญิงที่มีการศึกษาพอกับผู้ชาย บางคนสูงกว่า ผู้ชายจึงรู้สึกว่าคุณ ‘ไม่ได้เหนือกว่าผู้หญิงอีกต่อไป’ การที่ผู้หญิงได้รับการศึกษาเท่าผู้ชายนั้น “เป็นอันตรายต่อความภาคภูมิใจของผู้ชายอยู่ไม่น้อย” ดังนั้นผู้ชายจึงต้องใส่ร้ายผู้หญิงว่า การศึกษาทำให้ผู้หญิงมีความเป็นหญิงน้อยไป ในช่วงทศวรรษก่อนจะจบบทความ ‘วิทวายวดี’ ไม่ได้ปฏิเสธว่า ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาแล้วจะมีความเป็นหญิงน้อยลง แต่สรุปว่า “ความรู้ทำให้ผู้หญิงมีความสำรวม...เสน่ห์ของผู้หญิงที่มีความรู้คือไม่มีจริต เพราะจริตไม่ใช่ของจริง มันเป็นแต่สิ่งที่ผิวเผินแม้ดึงดูดก็ตาม” ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความรู้ที่ได้จากการศึกษาทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้หญิง “แบบใหม่” ที่ไม่มีจริตดังผู้หญิง “แบบเดิม” โดยนัยนี้ความเป็นหญิงจึงไม่ใช่สิ่งที่ติดมาพร้อมกับเพศสรีระของผู้หญิงเช่นกัน หากแต่เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบททางสังคม ดังที่ซีโมน เดอ โบวัวร์ (de Beauvoir) นักสตรีนิยมคนสำคัญกล่าวว่า “เรามีได้เกิด แต่เติบโตมาเป็นผู้หญิง”⁶ ดังนั้นสังคมจึงมีส่วนอย่างมากในการสร้างความ เป็นหญิงและความเป็นชาย เช่นในบทความนี้ที่บริบททางการศึกษาที่ขยายตัวและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับการศึกษามากขึ้น มีผลต่อกิริยาสำรวมและไม่มีจริตของผู้หญิง นอกจากนี้ ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นก็มีส่วนในการกำหนดความเป็นหญิง กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงแต่สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้นที่ส่งผลต่อเพศสภาพ แต่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ก็มีส่วนสำคัญต่อเพศสภาพเช่นกัน จากบทความจะเห็นว่า ‘วิทวายวดี’ โต้แย้งกับผู้ชาย (บางคน) ในสังคมที่มองผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาว่ามีความเป็นหญิงน้อย ‘วิทวายวดี’ ไม่ได้ปฏิเสธคำตำหนิของผู้ชายแต่พยายามอธิบายให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงที่มีการศึกษามีความเป็นหญิงน้อยไป ในมโนทัศน์ของ ‘วิทวายวดี’ ผู้หญิงในทศวรรษ 2510 จึงไม่ได้มีความเป็นหญิงน้อยลง เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบความเป็นหญิงไปเท่านั้น

หลักฐานทั้งสองชิ้นแสดงให้เห็นว่า เพศสภาพความเป็นหญิงและความเป็นชายไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่สัมพันธ์อยู่กับบริบทของสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2491 ถึง 2539 และปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงตั้งใจจะอธิบายความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งสามข้างต้น กล่าวคือ เพศสภาพความเป็นหญิง ความเป็นชาย, บริบททางสังคมและเศรษฐกิจและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศ

⁴ ปิยะพร จันวัน, “ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500 – 2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 8-10.

⁵ นิตยา ชูโต, วนิตา พูนศิริวงศ์ และ พิไล แยมงามเหลือ, *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2470-2528* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า113.

⁶ Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (Harmondsworth: Penguin, 1972), p. 295.

สภาพ (gender relations) ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเน้นไปที่ความสัมพันธ์ในครอบครัว และต้องการตอบคำถามสำคัญว่า ผู้หญิงและผู้ชายสร้างอัตลักษณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายของตนอย่างไรภายในครอบครัว, พัฒนาการในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายภายในครอบครัวอย่างไร, บทบาทและหน้าที่ของหญิงและชาย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพของสมาชิกในครอบครัว มีส่วนกำหนดการแสดงออกของความเป็นชายและความเป็นหญิงใน พ.ศ. 2491 – 2539 อย่างไรบ้าง

เพื่อที่จะเข้าใจมโนทัศน์ความเป็นชายและความเป็นหญิง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกใช้การศึกษาแบบประวัติศาสตร์เพศสภาพ ผ่านการใช้นิตยสารเพื่อเข้าใจเพศสภาพในเชิงสังคมและวัฒนธรรมตามข้อเสนอของมากาเร็ต บีแธม (Margaret Beetham) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ใน *A Magazine of Her Own?: Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800 – 1914* ในปี พ.ศ. 2539 (ค.ศ. 1996) บีแธมชี้ให้เห็นว่า เพศสภาพเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังแตกต่างกันไปในแต่ละชนชั้น นิตยสารจึงมักจะเป็นสื่อที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมเพื่อนำเสนอเพศสภาพตามการเปลี่ยนแปลงนั้น⁷ ขณะเดียวกัน ธรรมชาติของนิตยสารเองก็เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เช่นเดียวกับเพศสภาพ ดังที่กิตติ กันภัย เสนอว่า “ถ้าอยากจะรู้เรื่องของสังคมใดหรือยุคไหน ว่ามีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ หรือมีแนวคิดอย่างไร ให้เปิดดูได้จากนิตยสารในสมัยนั้นๆ”⁸ นิตยสารจึงเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนความคิด ความรับรู้ ตลอดจนสำนึกทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งของผู้จัดทำและผู้อ่านมีร่วมกัน ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงจะใช้ *สตรีสาร* เป็นหลักฐานหลัก เพื่อศึกษามโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายของผู้จัดทำ ผู้อ่าน ตลอดจนคนในสังคมช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ซึ่ง *สตรีสาร* ถูกใช้เป็นพื้นที่ (forum) แสดงความเห็น ถกเถียง ตลอดจนต่อรองเพศสภาพของผู้เขียนและผู้อ่านทั้งผู้หญิงและผู้ชาย⁹

⁷ Margaret Beetham, *A Magazine of Her Own?: Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800 – 1914* (London: Routledge, 1996), p. preface.

⁸ กิตติ กันภัย, “ความเรียงว่าด้วย “สัญญาวิทยา” กับ “สื่อสารมวลชน”,” ใน *มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่*, กาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, 2543), หน้า 21.

⁹ ดังที่นิลวรรณ ปันทอง บรรณาธิการ *สตรีสาร* กล่าวว่า *สตรีสาร* นั้นเปิดรับข้อมูลจากทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เนื่องจากจุดประสงค์ของ *สตรีสาร* คือไม่เพียงจะ “มุ่งบำเพ็ญประโยชน์กรณียกิจเพื่อสตรี” แต่ยังมีมุ่งสร้าง “ความมั่นคงมาสุกของครอบครัว” ด้วย การจะสร้างครอบครัวมาสุกจึงย่อมต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะสามีและภรรยา นิลวรรณ ปันทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 2, 33 (ปลายสิงหาคม 2492): 1.

การศึกษาความเป็นหญิงจาก *สตรีสาร* ไม่ใช่สิ่งใหม่ หากแต่เคยศึกษามาแล้วในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “‘ความเป็นหญิง’ ในนิตยสาร *สตรีสาร* (พ.ศ. 2491 – 2539): การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ภาษากับอุดมการณ์” ของชนกพร อังศุวิริยะ งานชิ้นนี้เสนอว่า *สตรีสาร* สร้างความเป็นหญิงขึ้นผ่าน อุดมการณ์หลักสองประการ ได้แก่ อุดมการณ์ปิตาธิปไตยและอุดมการณ์สตรีนิยม กล่าวคือ ชนกพรใช้ วิธีการศึกษาโดยวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาและพบว่า กลวิธีทางภาษาที่ใช้ใน *สตรีสาร* สะท้อนความคิด เกี่ยวกับผู้หญิงโดยจำแนกเป็น 3 ความคิด ได้แก่ความงาม พฤติกรรมของผู้หญิง และการทำหน้าที่โดย แบ่งเป็นหน้าที่ในบ้านและนอกบ้าน ในเรื่องของความงามนั้น ภาษาใน *สตรีสาร* ทำให้ผู้หญิงเห็นว่า จะต้องมีความงามและจัดการให้ตัวเองงาม, ในส่วนของพฤติกรรมนั้น *สตรีสาร* ใช้ภาษานำเสนอให้ ผู้หญิงตกเป็นรองผู้ชาย และในส่วนของบทบาทหน้าที่ในการเป็นแม่และเมีย นั้น *สตรีสาร* สร้างความเป็นหญิงเพื่อรับใช้ผู้ชาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นการครอบงำทางความคิดของอุดมการณ์ปิตาธิปไตยของผู้ผลิตและผู้อ่าน *สตรีสาร* ขณะที่ภาษาในบางคอลัมน์สะท้อนความคิดของอุดมการณ์สตรีนิยมที่ พยายามเรียกร้องให้ผู้หญิงสามารถพึ่งพาตัวเองได้ และผู้หญิงยังสามารถมีบทบาทในการทำงานหรือ ทางสังคม หากแต่ในทัศนะของชนกพร อุดมการณ์สตรีนิยมก็ยังไม่ปรากฏใน *สตรีสาร* ชัดเจนเท่า อุดมการณ์ปิตาธิปไตย เนื่องจากปิตาธิปไตยเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในความคิดของนักเขียนและผู้ผลิต *สตรีสาร* จึงถ่ายทอดออกมาอย่างไม่รู้ตัว¹⁰

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการทบทวนมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย ที่ปรากฏใน *สตรีสาร* ใหม่ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์เพศสภาพ (gender history) ประวัติศาสตร์เพศสภาพมักถูกเข้าใจว่าเป็นระเบียบวิธีทางสตรีศึกษา แต่ในความเป็นจริงแล้ว ประวัติศาสตร์เพศสภาพ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ผู้ศึกษาจึงไม่สามารถเลือกศึกษาได้ เฉพาะความเป็นหญิง หรือความเป็นชายแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากสิ่งที่กำหนดความเป็นหญิง หรือ ความเป็นชาย ก็คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (relations) ความเป็นหญิงและความเป็นชายจะไม่ปรากฏ หากเราไม่นำทั้งสองอย่างมาเปรียบเทียบกัน (comparison) และดูผลที่ได้จากการปฏิสัมพันธ์และ เปรียบเทียบนั้น¹¹

¹⁰ ชนกพร อังศุวิริยะ, “‘ความเป็นหญิง’ ในนิตยสาร *สตรีสาร* (พ.ศ. 2491 – 2539): การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับอุดมการณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 374-375.

¹¹ Robert B. Shoemaker, *Gender in English Society 1650 – 1850: The Emergence of Separate Sphere* (London: Routledge, 1998), chapter 1; Natalie Zemon Davis วิจารณ์การศึกษาเพศสภาพของนักประวัติศาสตร์ฝ่ายสตรีนิยมที่ ปฏิเสธการศึกษาผู้ชายด้วย ดู Natalie Zemon Davis, “Woman’s History” In Transition: the European Case, *Feminist Studies*, 3 (1975): 83-103.

ตลอดทั้งบทนำนี้ต้องการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ ขอบเขตของการศึกษา กระบวนการศึกษา ตลอดจนแนวทางในการใช้หลักฐานของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อันได้แก่ ส่วนแรกเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษา ถัดจากนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงขอบเขตและวิธีการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการศึกษาแบบประวัติศาสตร์เพศสภาพที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ ส่วนต่อมาเป็นการทบทวนสถานภาพขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการศึกษาเพศสภาพและการศึกษานิตยสาร เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาโดยรวมว่า งานศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับเพศสภาพยังมีจำกัดกรอบอยู่ที่ความเป็นหญิงและความเป็นชายทางเพศสรีระมากกว่าความเป็นหญิงและความเป็นชายทางสังคมและวัฒนธรรม หรือมิฉะนั้นก็มุ่งนำเสนอความเป็นหญิงในภายใต้กรอบคิดแบบปิตาธิปไตยดังเช่นงานของชนกพรที่แสดงให้เห็นข้างต้น ลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างจากงานศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ของโลกที่มีขอบข่ายและประเด็นศึกษาที่หลากหลาย ในส่วนสุดท้ายเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างเนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยภาพรวม เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาตลอดจนแนวทางในการศึกษาในแต่ละบท

1.2 วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา

1. พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 ผ่านนิตยสารสตรีสาร
2. บทบาทและหน้าที่ของหญิงและชาย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ (gender relations) ที่สะท้อนผ่านข้อเขียนในนิตยสารสตรีสารในช่วงเวลาดังกล่าว

1.3 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการนำผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 กลับไปยังหน่วยที่เป็นพื้นฐานที่สุดในความสัมพันธ์ของมนุษย์นั่นก็คือ ครอบครัว ที่มีได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐต่อครอบครัวของประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่งานชิ้นนี้ยังต้องการชี้ให้เห็นถึงความปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ผู้ชายกับผู้ชาย ผู้หญิงกับผู้หญิง โดยผ่านประเด็นหลักสามประเด็นคือ ลำดับชั้นทางเพศสภาพ, การปฏิบัติตัวของบทบาทตามเพศสภาพ และผลกระทบของการปฏิบัติตนนั้นต่อปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชีวิตของแต่ละบุคคล

1.3.1 ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กำหนดขอบเขตตามช่วงเวลาการตีพิมพ์นิตยสาร *สตรีสาร* ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 อันเป็นปีแรกของการตีพิมพ์นิตยสาร ไปจนถึงปี พ.ศ. 2539 อันเป็นปีสุดท้ายของการตีพิมพ์

นิตยสารฉบับนี้ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับมโนทัศน์ของความเป็นชายและความเป็นหญิงที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคม อาทิ แม่บ้านชนชั้นกลางจำนวนมากต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่เศรษฐกิจตกต่ำ, การเข้ามาของบรรษัทข้ามชาติเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบรรษัทข้ามชาติจากประเทศในฝั่งตะวันตก และบริษัทเหล่านี้ก็ต้องการพนักงานหญิงเข้าไปร่วมงานเป็นจำนวนมากในตำแหน่งเลขานุการ ตำแหน่งพนักงานบัญชี นอกจากนี้ในช่วงหลังทศวรรษ 2490 จะมีบรรษัทข้ามชาติเข้ามาตั้งกิจการในประเทศไทยเป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีโรงงานเป็นจำนวนมากที่ตั้งขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ทำให้เกิดการอพยพของแรงงานหญิงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ, การเติบโตขึ้นของแนวคิดสตรีนิยมรวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในด้านการเมืองมากขึ้น เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อมโนทัศน์ความเป็นหญิง ความเป็นชาย และปฏิสัมพันธ์ทางเพศสภาพระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายให้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ปี พ.ศ. 2491 – 2539 จึงเป็นปีที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกศึกษา

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาชายหญิงในฐานะคู่ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงสภาพตามบทบาทและหน้าที่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ตั้งแต่คู่รัก คู่รักสมรส สามี-ภรรยา สามี-เมียหลวง-เมียน้อย และพ่อ-แม่ ที่ปรากฏในนิตยสาร *สตรีสาร* เป็นสำคัญ แม้งานชิ้นนี้จะมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อมโนทัศน์ความเป็นชายและความเป็นหญิง แต่จะให้ความสนใจต่อตัวของคู่ชาย-หญิงเป็นสำคัญ เพราะถ้าพิจารณาความสัมพันธ์ของชายหญิงตามหลักวัฏจักรของครอบครัวที่ปรากฏในหนังสือ *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (พ.ศ.) จะพบว่า ชายหญิงที่เข้าสู่สถาบันการสมรสคือแกนกลางของวัฏจักรนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า:

ครอบครัวทุกครอบครัวจะต้องผ่านความเจริญเป็นขั้นๆ อยู่ในวัฏจักรต่างๆ เริ่มด้วยสองสามีภรรยาที่แต่งงานใหม่มีลูกเพิ่มขึ้น เมื่อลูกเติบโตขึ้นนั้นพ่อแม่ก็เติบโตขึ้นด้วยเหมือนกัน ครอบครัวขยายตัวจนกระทั่งเด็กๆ พร้อมทั้งจะออกจากบ้าน ลูกจะออกจากบ้านไปศึกษาเล่าเรียน ทำงานทำ และมีครอบครัวไป หลังจากนั้นสามีและภรรยาจะอยู่ด้วยกันเพียงสองคนอีกครั้งหนึ่ง ไม่ซ้ำทั้งคู่จะเป็น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อลูกๆ เริ่มต้นชีวิตครอบครัวของเขาเอง นับเป็นอีกวัฏจักรหนึ่ง¹²

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในหน่วยความสัมพันธ์แบบครอบครัวนั้นเริ่มต้นและดำรงอยู่ได้โดยมีชายหญิงที่สมรสกันแล้วเป็นแกนกลาง แม้เมื่อพวกเขามีลูก และลูกของเขาเติบโตขึ้น วัฏจักรดังกล่าวก็จะเหลือแค่คู่สามีภรรยาเท่านั้น เพราะลูกที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของ "วัฏจักร" ก็จะมีปฏิสัมพันธ์กับพ่อ

¹² ทวีร์สมิ์ ธนาคม, *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (พระนคร: กรมการฝึกหัดครู, 2509), หน้า 12.

แม่น้ำยลง ทำให้ลูกค่อยๆ หายไปจากวัฏจักรนี้ด้วยเหตุผลทางด้านการศึกษา หน้าที่การงาน และการมีครอบครัว ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเน้นเพียงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายบนฐานของความสัมพันธ์ที่แปรสภาพตามบทบาทและหน้าที่เป็นสำคัญ

นอกจากนี้กลุ่มคนที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ศึกษาก็หมายถึงเพียงแค่กลุ่มชนชั้นกลาง อันเป็นกลุ่มผู้อ่านหลักของ *สตรีสาร* เท่านั้น ดังที่ วิลลา วิลัยทอง ชี้ให้เห็นว่าผู้อ่าน *สตรีสาร* “เป็นผู้หญิงชนชั้นกลาง ที่สามารถจะซื้อนิตยสารราคา 2 บาทได้ ในขณะที่ค่ากล้วยเดี่ยวขามละ 5 สตางค์”¹³ ขณะที่ชนกพรก็เชื่อเช่นกันว่า ผู้อ่าน *สตรีสาร* น่าจะเป็นผู้หญิงที่มีการศึกษาและอยู่ในชนชั้นกลาง หรือกลางค่อนข้างสูง โดยมีผู้อ่านที่จบการศึกษาชั้นปริญญาถึงร้อยละ 56.80¹⁴ รวมไปถึงวิทยานิพนธ์ของอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี ซึ่งศึกษาเฉพาะจดหมายที่ส่งมาในคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ใน *สตรีสาร* ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 – 2530 ก็พบว่า มีจดหมายที่ส่งมาตีพิมพ์ 340 ฉบับ และประมาณ ร้อยละ 80 มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษา¹⁵ ดังนั้นนิยามของคำว่า “ชนชั้นกลาง” ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ กลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาค่อนข้างสูง และให้ความสำคัญกับเรื่องอาชีพการงาน ทรัพย์สินเงินทอง ในฐานะตัวแปรสำคัญในการเลือกคู่ครอง รวมถึงการใช้ชีวิตคู่ระหว่างสามีกับภรรยา ขณะเดียวกัน การศึกษา อาชีพการงาน และทรัพย์สินเงินทองก็เป็นสิ่งที่ชนชั้นกลางใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อแยกตนเองออกจากชนชั้นล่าง โดยจะเห็นจากการที่ชนชั้นกลางมองการศึกษา อาชีพการงาน และทรัพย์สินเงินทอง เป็นส่วนหนึ่งของเกียรติและศักดิ์ศรีของตน เพื่อแสดงแก่คู่รัก คู่สมรส และครอบครัวของอีกฝ่าย¹⁶

¹³ Villa Vilaitong, “A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand 1940s–early 1980s,” (Doctor of Philosophy Dissertation, Faculty of Asian Studies, Australian National University, 2006), p. 206.

¹⁴ ชนกพร อังศุวิริยะ, “ความเป็นหญิง”, หน้า 105-106.

¹⁵ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย”, หน้า 122-123.

¹⁶ นิยามข้างต้นนี้ประมวลมาจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมของคนชั้นกลาง,” ใน *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*, สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2536), หน้า 48-65; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “ทฤษฎีชนชั้นกลาง,” *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*, หน้า 67-89; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, “บทบาทชนชั้นกลางในเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศเอเชียใกล้และไทย ข้อสังเกตเบื้องต้น, *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*, เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-112; อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย”, หน้า 122-123; พงศกร ชะอุ่มดี, “ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560), หน้า 28.

1.3.3 เอกสารชั้นต้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกใช้นิตยสาร *สตรีสาร* เป็นเอกสารชั้นต้น เพื่อทำความเข้าใจมโนทัศน์ ความเป็นชายและความเป็นหญิง อันเนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก *สตรีสาร* เป็น นิตยสารที่มีอายุยาวนานถึง 48 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 – 2539 อันเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของบริบททางเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาบริบททาง เศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่เปลี่ยนแปลงไปใน สังคมไทย

ประการที่สองคือ *สตรีสาร* แตกต่างไปจากนิตยสารสตรีหัวอื่นๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในยุคเดียวกัน ดัง จะเห็นงานวิจัยเรื่อง *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย* ของผู้ช่วยศาสตราจารย์อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโชคิต ซึ่งศึกษาพัฒนาการของนิตยสารสตรีในประเทศไทยในทศวรรษ 2430 – 2530 พบว่า ในช่วงทศวรรษ 2490 นิตยสารสตรีส่วนใหญ่เน้นลักษณะการเป็นแม่บ้านการเรือนมาก เช่น *กุลสตรี สกุลไทย แม่ศรี เรือน แม่บ้านการเรือน* นิตยสารเหล่านี้เน้นนำเสนอสาระการเป็นแม่บ้านเป็นสำคัญ เช่น แบบปักผ้า แบบต่างๆ, การถักนิตติ้ง, ปัญหาการครัว ขณะที่ *สตรีสาร* มีรูปแบบการนำเสนอที่ค่อนข้างแตกต่าง จากนิตยสารสตรีอื่นๆ เนื่องจากไม่ได้เน้นเพียงภาพผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านและคอลัมน์การเรือนเช่นเย็บ ปักถักร้อย แต่ให้ความสำคัญกับการให้ความรู้ทันโลกทันสมัยแก่ผู้อ่าน คอลัมน์ข่าวจึงเป็นคอลัมน์ที่ “ต้องมีทุกฉบับ จะขาดไปเสียมิได้” นอกจากนี้ นิลวรรณ ปิ่นทอง บรรณาธิการ ยังให้นักเขียนเกือบ ทั้งหมดของ *สตรีสาร* ไปสอบเป็นนักข่าวเพื่อให้ได้เรียนรู้การนำเสนอข่าวให้แก่ผู้อ่านอย่างถูกต้อง¹⁷ ตลอดจนข่าวสารและโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวกับสตรีทั้งในและต่างประเทศ เช่น คอลัมน์ “ก้าวหน้า พัฒนาเพื่อสันติสุข” ซึ่งเป็นคอลัมน์ซึ่งนำเสนอโครงการที่เกี่ยวกับผู้หญิงจากทั่วโลก นอกจากนี้ *สตรี สาร* ยังให้คุณค่าและความสำคัญกับผู้หญิงมาก โดยมีการนำเสนอภาพผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จใน อาชีพการงานทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งไม่ปรากฏในนิตยสารอื่นๆ ในยุคเดียวกัน¹⁸ และแม้ *สตรีสาร* จะแสดงเจตนาชัดเจนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์¹⁹ แต่หากเป็นข่าวที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่ประสบ

¹⁷ สุกัญญา หาญตระกูล, ปัญญาแห่งยุคสมัย: คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม), หน้า 70.

¹⁸ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโชคิต และอวยพร พานิช, *100 ปีของนิตยสารไทย* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย), หน้า 38.

¹⁹ เช่น ในคอลัมน์ “ถ้อยแถลง” หรือบทบรรณาธิการ ปีที่ 14 ฉบับที่ 307 พ.ศ. 2504 นิลวรรณ ปิ่นทองระบุว่า “ประเทศไทยเราเองตอนนี้ก็ต้องระมัดระวัง รัฐบาลได้ออกคำแถลงเมื่อวันที่ 2 มีนาคม ว่าทหารจีนคณะชาติประมาณพันคนถูกกำลังทหารพม่า โจมตีถอยร่นเข้ามาในประเทศไทย และพำนักอยู่ในดินแดนไทยใกล้พม่า คนไทยทุกคนที่มีใจคอมมิวนิสต์น่าจะได้ตระหนักถึงบทบาท ของตนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งต่อความมั่นคงและรอดปลอดภัยของชาติบ้านเมืองโดยไม่ประมาทเลินเล่อทุกวิถีทาง...ถึงเวลาแล้วที่ผู้รักชาติ

ความสำเร็จในอาชีพ แม้จะมาจากประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ แต่ *สตรีสาร* ก็ยังตีพิมพ์ข่าวของเธอเหล่านั้น เช่น ใน พ.ศ. 2506 *สตรีสาร* ตีพิมพ์ข่าวของวาเลนตินา เทเรช โควา นักอวกาศหญิงชาวรัสเซียว่า “17 มิถุนายน สหภาพโซเวียตรัสเซียได้ส่งนักอวกาศหญิงชื่อวาเลนตินา เทเรช โควา อายุ 26 ปี ออกไปโคจรรอบโลกโดยยานอวกาศวอสต็อก 5 หลังจากที่ได้โคจรได้ 48 รอบเป็นเวลาเกือบ 3 วัน จึงนำยานอวกาศกลับมาถึงโลกด้วยความปลอดภัย นับเป็นสตรีนักอวกาศที่ออกไปนอกโลกเป็นคนแรก ประจวบกับในขณะนั้นที่กรุงมอสโกกำลังเปิดการประชุมสตรีทั่วโลก เรียกว่า communists world congress of women มีสตรีจากนานาประเทศที่ใช้ระบบคอมมิวนิสต์ไปร่วมประชุมราว 6,000 คนไปปรากฏตัวและได้รับการอวยชัยอย่างมโหฬารกับความสามารถของเธอในครั้งนี่”²⁰ การกล่าวถึงวาเลนตินาในลักษณะชื่นชมเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับความสามารถของผู้หญิงเป็นหลัก เพราะแม้วาเลนตินาจะมาจากประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ซึ่งบรรณาธิการเตือนให้ “คนไทยผู้รักชาติ” ต้องระวัง “ภัยแดง” แต่ก็ยังมีการชื่นชมผู้หญิงที่มาจากประเทศคอมมิวนิสต์

ประการสุดท้ายคือ แม้ *สตรีสาร* จะเป็นนิตยสารสตรีหากก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเท่าที่ควร แต่ก็ยังมีพื้นที่ให้แก่ผู้ชายด้วย ตลอดเวลา 48 ปี *สตรีสาร* มีจุดประสงค์หลักของนิตยสารคือ “จุดยืนที่เน้นลักษณะเฉพาะของเรา ฐานเป็นนิตยสารที่ต้องการช่วยพ่อแม่เรือนและลูกหลานของท่านพัฒนาตนให้ทันกาลตามความแปรเปลี่ยนในสังคม”²¹ ดังนั้น *สตรีสาร* จึงเปิดรับความคิดเห็นจากทางฝั่งผู้ชายด้วย เช่น คอลัมน์ “ทรยศนะชาย” หรือ คอลัมน์ “พ่อบ้านแม่เรือน” การมีคอลัมน์ทั้งจากผู้ชายและผู้หญิงนั้นถือเป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายได้แสดงความคิดเห็น และถกเถียงเกี่ยวกับมนทัศน์และการปฏิบัติตัวของผู้หญิงและผู้ชาย ดังนั้น *สตรีสาร* จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของชายหญิงในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงในรูปแบบประสบการณ์ชีวิต (lived experiences) ได้อย่างน่าสนใจ²²

จะต้องเพิ่มความพยายามช่วยกันป้องกันชาติและสังคมไทยมิให้ตกอยู่ใต้อำนาจของภัยแดง” นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 14, 307 (ปลายเมษายน 2504): 1.

²⁰ “อ่านข่าว,” *สตรีสาร* 16, 359 (ปลายมิถุนายน 2506): 6.

²¹ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 27,36 (15 ธันวาคม 2517), หน้า 1.

²² อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในวงวิชาการต่างประเทศนั้น การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายมักใช้หลักฐานประเภทสมุดบันทึกประจำวัน จดหมายส่วนตัว บันทึกความทรงจำ อัตชีวประวัติ ฯลฯ อาทิ นักประวัติศาสตร์เพศสภาพที่มีชื่อเสียงอย่างอแมนด้า วิกเคอรี (Amanda Vickery) ใช้จดหมายและสมุดบันทึกประจำวันของผู้หญิงจำนวนกว่าหนึ่งพันคนเป็นเอกสารชั้นต้นในการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงอังกฤษในยุคจอร์เจีย (Georgian) จอห์น ทอช (John Tosh) ผู้ศึกษาชีวิตในบ้าน (domesticity) ของผู้ชายชั้นกลางอังกฤษก็ใช้จดหมายและสมุดบันทึกประจำวันเป็นหลักฐานในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับสมาชิกในครอบครัวของเขาเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ในกรณีประวัติศาสตร์ไทย เราจะพบเอกสารเหล่านี้เป็นจำนวนน้อย

ประวัติความเป็นมาของนิตยสาร *สตรีสาร* นั้นในยุคแรกออกเป็นรายปักษ์ ฉบับปฐมฤกษ์ตีพิมพ์เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2491 ขนาดหนังสือสี่หน้ายก บรรจุ 32 หน้า ราคาปก 2 บาท เมื่อออกได้ 4 ฉบับก็เปลี่ยนขนาดหนังสือเป็นแปดหน้ายก บรรจุ 80 หน้า และยังคงจำหน่ายในราคาเดิม บุคคลที่ถือเป็นผู้ริเริ่มความคิดเกี่ยวกับการพิมพ์นิตยสาร *สตรีสาร* คือจรรยาพร พัฒนางกูร บัณฑิตสาวจากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เธอชักชวนเพื่อนสตรีอีก 2 คนคือ เรวดี เทียนประภาส และเนาวรัตน์ จุลกมล ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของนิลวรรณ ปิ่นทอง มาก่อน มาเข้าร่วมลงทุนทำนิตยสารสตรี เรวดีจึงได้นำความคิดที่จะทำหนังสือมาปรึกษานิลวรรณซึ่งขณะนั้นทำงานประจำอยู่ที่กองการต่างประเทศ กรมโฆษณา²³ นิลวรรณเล่าถึงเหตุการณ์ในวันนั้นไว้ว่า “ขณะที่ทำงานในกองการต่างประเทศอยู่นั้น มีผู้ประสงค์ออกนิตยสารสำหรับสตรีมาพบ ขอคำแนะนำกำหนดแนวทางและเนื้อหาสาระของหนังสือ จะให้ชื่อว่า *สตรีสาร* ขณะนั้นในตลาดหนังสือไม่มีนิตยสารสำหรับผู้หญิงแท้จริงนัก สตรีนักหนังสือพิมพ์และนักข่าวสตรีที่มีชื่อก็ทำหนังสือพิมพ์รายวันกันเสียมากกว่า เช่นหนังสือพิมพ์นครสารของค่ายไทยพาณิชย์การ ข้าพเจ้าเห็นเป็นความพยายามที่น่าสนับสนุน ประกอบกับได้ผ่านพบนิตยสารสตรีของต่างประเทศ เห็นว่าควรจะมีนิตยสารสตรีของไทยขึ้นบ้าง จึงคิดวางแผนที่เป็นบานแผนกของนิตยสาร*สตรีสาร* และคอลัมน์ให้ด้วย”²⁴ ดังนั้น บณบก *สตรีสาร* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 จึงมีชื่อนางสาวนิลวรรณ ปิ่นทองเป็นหนึ่งในที่ปรึกษาด้วย

สตรีสาร มีสำนักงานแห่งแรกอยู่ที่ร้านอาหารพวงร้อย ถนนราชดำเนิน โดยมีจรรยาพร พัฒนางกูรเป็นบรรณาธิการคนแรก และมีนางสาวพาณี วรรณนะประทีป เป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 คณะผู้ร่วมงานได้คิดรวมทุนก่อตั้งเป็นบริษัท สตรีสารการพิมพ์จำกัด และย้ายสำนักงานมาอยู่ที่ถนนอุณากรรณ เพ็ญนคร อย่างไรก็ตามเนื่องจากขณะนั้นนางสาวจรรยาพรมีภาระงานประจำด้านกฎหมายซึ่งเป็นงานประจำของเธออยู่แล้ว อีกทั้งยังต้องเขียนคอลัมน์ให้ความรู้ทางกฎหมายแก่นิตยสาร *สตรีสาร* อีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น กองบรรณาธิการจึงได้มอบหมายให้นิลวรรณ

หรือเอกสารบางประเภทเช่น สมุดบันทึกประจำวัน ก็แทบจะไม่มีกรตีพิมพ์เผยแพร่อย่างเป็นทางการเลย หรือหากมีการเผยแพร่ก็ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่ายนัก ดังนั้นหลักฐานประเภทนิตยสารจึงอาจเป็นแหล่งข้อมูลเดียวที่เราจะใช้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายทั้งในฐานะคู่รักและสามีกับภรรยาในสังคมได้ ดูตัวอย่างงานคลาสสิกเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวได้ในงานต่อไปนี้ Amanda Vickery, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (London: New Haven and London, 1998); John Tosh, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England* (New Haven and London, 1999)

²³ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 185.

²⁴ สุกัญญา หาญตระกูล, ปัญญาแห่งยุคสมัย: คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม), หน้า 64.

ปิ่นทองมารับหน้าที่เป็นบรรณาธิการแทน เนื่องจากเห็นว่า นิลวรรณ เป็นคนละเอียด รอบคอบ จึงเหมาะสมกับความรับผิดชอบดังกล่าว²⁵

ทางด้านเนื้อหาใน *สตรีสาร* ได้มีการจัดวางโครงเรื่องและรูปแบบเหมือนนิตยสารอเมริกันสองฉบับคือ *The Ladies' Home Journal* และ *Women's Home Companion* และนิตยสารอังกฤษชื่อ *Women's Own*²⁶ เนื้อหาใน *สตรีสาร* ประกอบไปด้วย เรื่องสั้น, นวนิยาย, ข่าว, บทความ, รายการอาหาร, การฝีมือ, แบบเสื้อ, ความงาม, สุขภาพ กลุ่มผู้เขียนคอลัมน์ใน *สตรีสาร* ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางจนถึงชนชั้นสูง เช่น ม.ล. ปอง มาลากุล²⁷, ม.ร.ว. สวางโสสม โรจนะบุรานนท์²⁸, สมศรี สุกมณีนันท์²⁹, พ.ท. ดำเนียร เลขะกุล³⁰ วาณิช จรุงกิจอนันต์³¹ และจินตนา ยศสุนทร³² ในขณะที่ผู้เขียนคอลัมน์บางคอลัมน์ใช้นามปากกา เช่น คอลัมน์ทรศนะชาย ทรศนะหญิง แต่คาดการณ์ว่าเป็นคนชนชั้นกลางเช่นกัน นามปากกาที่ผู้เขียนใช้มักสอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่เขียน ดังจะเห็นจากบทความ “หนามกุหลาบ” ที่กล่าวถึงในข้างต้นซึ่งเขียนเกี่ยวกับผู้หญิงที่ได้รับการศึกษา ผู้เขียนก็ใช้นามปากกา “วิทยาวดี” ซึ่งมีความหมายว่าความรู้ของผู้หญิง³³ สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้จัดตั้ง บรรณาธิการ และนักเขียนสตรีประจำของ *สตรีสาร* ส่วนใหญ่มักทำกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสำคัญของสตรีในสังคมไทยด้วย โดยเริ่มจากนางสาวจรรยาพร พัฒนากูร ผู้ริเริ่มให้มีการจัดทำ *สตรีสาร* นั้น เป็น 1 ในคณะกรรมการชั่วคราว 11 คนที่ทำหน้าที่ร่างหลักการและขออนุญาตจดทะเบียนสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2490 บทบาทของสมาคมสตรีอุดมศึกษา คือ การสนับสนุนการศึกษาของสตรีผู้กำลังศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยเริ่มจากการจัดบริการหอพักสำหรับนักศึกษาสตรีจากต่างจังหวัดที่เข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ได้มีที่พักที่ปลอดภัย ส่วนบทบาทอื่นๆ ของสมาคมได้แก่การให้ทุนศึกษา ทุนวิจัย เป็นศูนย์เผยแพร่ความรู้และ

²⁵ ทรงพร ศรีช่วย, “บทบาททางวารสารศาสตร์ในเรื่องของคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

²⁶ Villa Vilaitong, “A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s–early 1980s,” p. 206.

²⁷ เขียนคอลัมน์ “สตรีกับการเรือน”

²⁸ เขียนคอลัมน์ “สตรีกับการเรือน”

²⁹ เขียนคอลัมน์ “แบบเสื้อ”

³⁰ เขียนคอลัมน์ “ศาสนา”

³¹ เขียนคอลัมน์ “บันเทิง”

³² เขียนคอลัมน์ “ตอบปัญหา”

³³ จากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน “วิทยา” แปลว่า “ความรู้” และ “วดี” แปลว่า “ผู้หญิง” ดู ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี ๒๕๔๔, (กรุงเทพฯ: สำนักราชบัณฑิตยสภา, 2544).

ความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์แก่สังคม และริเริ่มจัดกิจกรรมที่กำลังเป็นที่ต้องการของสังคมโดยประสานกับสมาคมสตรีในจังหวัดต่างๆ³⁴

ขณะที่นิลวรรณ ปิ่นทอง บรรณาธิการ *สตรีสาร* เป็นเวลานานถึง 47 ปีนั้นเป็นบุตรธิดาของข้าราชการพลเรือนกระทรวงกลาโหม เกิดเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2458 ในปี พ.ศ. 2477 ได้เข้าเป็นนิสิตอักษรศาสตร์ชั้นปีที่ 1 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีเพื่อนร่วมรุ่นคือ (คุณหญิง) สุภาพ วีระวรรณ ผู้ซึ่งภายหลังได้ร่วมงานกันที่กรมโฆษณาการและสภาสตรีแห่งชาติฯ ต่อมาใน พ.ศ. 2480 หลังสำเร็จปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตแล้ว นิลวรรณได้สมัครเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนราชบุรีวังสมเด็จบุรพา ต่อมาไปสอนที่วิทยาลัยสวนสุนันทา แต่ทำได้เพียง 6 เดือนนายอุดม เย็นฤดี เพื่อนร่วมชั้นครั้งสมัยเป็นนิสิตจุฬาฯ ก็มาชวนไปทำงานที่กรมโฆษณาการในตำแหน่งเจ้าหน้าที่เรียบเรียงเอกสาร กองเผยแพร่ความรู้ อย่างไรก็ตามก็ตามตลอดเวลาที่ทำงานที่กรมโฆษณา นิลวรรณรู้สึก “สับสนและอึดอัด” ในงานที่ทำ เนื่องจากกรมโฆษณาการควรจะให้ความรู้ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน แต่กลับไม่ได้นำมาใช้จริงในทางปฏิบัติเนื่องจากต้องทำตามคำสั่งที่ส่งมาจากนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ในรูปจดหมาย เธอจึงเปลี่ยนไปทำงานในแผนกหนังสือพิมพ์ต่างประเทศแทน และช่วงนี้เองเป็นช่วงที่เธอเริ่มซึมซับถึงความสำคัญของงานหนังสือพิมพ์ และเข้าทำงานเป็นบรรณาธิการของ *สตรีสาร* ต่อไป³⁵ นอกจากนี้ นิลวรรณยังเป็นสมาชิกของสมาคมสตรีใหญ่ถึง 2 แห่งคือ สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย และสมาคมสภาสตรีแห่งชาติ ในส่วนของสมาคมสตรีอุดมศึกษาฯ นั้นเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้นิลวรรณได้ทำงานร่วมกับนางสาวจรรยาพร ผู้ริเริ่มจัดทำ *สตรีสาร* ด้วย นอกจากนี้ยังมีสตรีที่เป็นที่รู้จักในสังคมไทยอีกหลายท่าน เช่น นางสุภัทรา มีชูธน (สิงหนกะ) นางสาวพูนทรัพย์ ไกรยง (ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา) ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี³⁶

ในส่วนของสมาคมสภาสตรีแห่งชาตินั้น เนื่องจากท่านผู้หญิงละเอียดได้ดำเนินการกับรัฐบาลเพื่อขอจัดตั้งสมาคมสตรีแห่งชาติขึ้น นิลวรรณ ซึ่งขณะนั้นเป็นกรรมการสมาคมสตรีอุดมศึกษาฯ จึงได้เสนอให้คุณหญิงอาภรณ์ กฤษณามระ ในฐานะนายกสมาคมสตรีอุดมศึกษาฯ ในช่วงนั้นเชิญประชุมกรรมการชั่วคราวของสภาสตรีฯ ดำเนินการประชุมใหญ่ในปี พ.ศ. 2499 โดยเรียกชื่อสมาคมว่า

³⁴ รัตนา ตุงคสวัสดิ์, 50 ปีสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, (กรุงเทพฯ: สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย, 2544), หน้า 7.

³⁵ ทรงพร ศรีช่วย, “บทบาททางวารสารศาสตร์ในเรื่องของคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง”, หน้า 76.

³⁶ เรื่องเดียวกัน

สมาคมสภาสตรีแห่งชาติ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า สภาสตรีแห่งชาติ โดยนิลวรรณเป็นบุคคลหนึ่งที่ส่วนในการร่างข้อบังคับหรือธรรมนูญของสมาคมร่วมกับสตรีอีก 3 ท่านคือ นางนันทกา สุประภาตะนันท์ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี และนางสาวสุภาพ วิระวรรณ จุดประสงค์ของสภาฯ คือ ช่วยสร้างโอกาสให้ผู้หญิงได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจนถึงระดับที่ช่วยตนเองได้ และนำไปสู่การเป็นกำลังของชุมชนและสังคมส่วนรวมที่กว้างขวางขึ้น บทบาทของนิลวรรณคือให้คำแนะนำในด้านวิชาการ และช่วยหาผู้เชี่ยวชาญไปช่วยสมาคมต่างๆ ที่เป็นเครือข่ายในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา โดยเฉพาะการให้บริการแก่ชาวชนบท³⁷

ไม่เพียงแต่จะทำงานด้านสมาคมสตรีเท่านั้น แต่นิลวรรณ ปิ่นทอง ยังมีบทบาทในการเป็นข้าราชการด้วย โดยในขณะที่เป็นบรรณาธิการของ *สตรีสาร* อยู่ นั้น นิลวรรณถูกเรียกตัวไปช่วยราชการด้วย เนื่องจากนิลวรรณเป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องจากวงการสิ่งพิมพ์และโทรทัศน์จึงได้รับรางวัลแมกไซไซสาขาบริการสาธารณะ ใน พ.ศ. 2506 นิลวรรณได้รับการติดต่อจาก พล.อ. เนตร ชะมะโยธิน เลขาธิการนายกรัฐมนตรีขอให้เข้าช่วยงานในฝ่ายท่านผู้หญิงของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการดำเนินงานนายกรัฐมนตรีในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2506 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม จอมพลถนอม กิตติขจรขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีสืบแทน นิลวรรณก็ยังคงอยู่ในตำแหน่งช่วยงานฝ่ายท่านผู้หญิงจกกล กิตติขจรจนถึงปี พ.ศ. 2516³⁸

สมศรี สุขุมลันนันทน์ หรือสกุลเดิม เสฐียรโกเศศ เป็น 1 ในนักเขียนที่เริ่มเข้ามาเขียนคอลัมน์ใน *สตรีสาร* ตั้งแต่ปีแรกๆ โดยสมศรีรับหน้าที่เขียนคอลัมน์ “แบบเสื้อ” ที่แนะนำแฟชั่นและแบบเสื้อที่ทันสมัยและเหมาะสมกับผู้หญิงไทย และเมื่อถึงทศวรรษ 2500 เมื่อผู้หญิงชนชั้นกลางออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น คอลัมน์แบบเสื้อของสมศรีก็เปิดโอกาสให้ผู้อ่านเขียนจดหมายเข้ามาปรึกษาถึงวิธีการแต่งตัวที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนไปนี้ด้วย (อย่างไรก็ตาม คอลัมน์ดังกล่าวไม่ได้นำจดหมายจากผู้อ่านมาตีพิมพ์ทุกครั้งดังคอลัมน์ตอบปัญหา จดหมายที่ปรากฏในคอลัมน์แบบเสื้อจึงมีเป็นจำนวนน้อย) เช่น ใน พ.ศ. 2511 สมศรีนำจดหมายของ “หนู” มาตีพิมพ์ โดยเนื้อความในจดหมายแสดงให้เห็นความกังวลของเด็กสาววัยรุ่นที่ต้องแต่งตัวออกไปเรียนและทำงานนอกบ้าน “อายุ ๑๗ กำลังเรียนพิเศษต่างๆ เพิ่มเติม ทำงานแล้ว ต้องขึ้นรถเมล์ไปทำงานแต่ตัวสูงจึงต้องสวมรองเท้าแตะเพราะถ้าสวมรองเท้าชั้นสูง (สันสูง-ผู้วิจัย) ศีรษะจะติดหลังคารถอายุคนเพราะเท้าโตเหมือนผู้ชาย และไม่นิยมแฟชั่นสมัยใหม่ โดยเฉพาะกระโปรงสั้น แต่เพื่อนหญิงที่ทำงานใส่กันมาก หนู

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80 – 81.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83 – 84.

ควรแต่งอย่างไรดี”³⁹ ความกังวลใจของ “หนู” เกิดขึ้นเนื่องจากการออกไปทำงานนอกบ้าน และนำตัวเองไปเปรียบเทียบกับเพื่อนที่ทำงานจนทำให้เธอรู้สึก “ไม่มั่นใจ” กับรูปร่างของตัวเอง⁴⁰ โดยนัยนี้คอลัมน์แบบเสื้อของสมศรี จึงเป็นเสมือนคู่มือช่วยผู้หญิงที่ต้องออกมาเรียนหรือทำงานนอกบ้านเพื่อแก้ปัญหาตามบริบทที่กำลังเปลี่ยนไป ไม่ต่างจากคอลัมน์ตอบปัญหาของ ‘จินตนา ๒’

‘จินตนา ๒’ หรือศาสตราจารย์คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร (สกุลเดิม นาควัชระ) เป็นนักเขียนหญิงคนสำคัญคนหนึ่งของ *สตรีสาร* เนื่องจากรับหน้าที่เขียนทั้งคอลัมน์ตอบปัญหา และคอลัมน์สอนภาษาอังกฤษ (ใช้นามปากกา จ.ย.ส) คุณหญิงจินตนาเกิดเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2463 ศึกษาระดับอุดมศึกษาที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัย Grenoble ประเทศฝรั่งเศสและปริญญโท ภาษาปัจจุบันและวิชาการหนังสือพิมพ์ มหาวิทยาลัย George Washington ประเทศสหรัฐอเมริกา ในระหว่างที่ศึกษาปริญญาโทที่ประเทศสหรัฐอเมริกานั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จินตนาจึงได้เข้าร่วมเป็น 1 ในสมาชิกเสรีไทยด้วย ต่อมาเมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาจึงได้มาเป็นอาจารย์ที่ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ จินตนา ก็มีความ “ทันสมัย” กว่าอาจารย์หญิงคนอื่นๆ ดังจะเห็นได้จากที่สุภาพพิมพ์ ธนพรพันธุ์ นักเขียนชื่อดังซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของจินตนาเล่าว่า “ภาพที่คุ้นตาคือภาพที่อาจารย์เดินโดยนิ้วคิบบุหรี่ ผู้หญิงไทยที่สูบบุหรี่นั้นนับคนได้ ยิ่งในยุคของอาจารย์แล้ว ไม่ต้องพูดถึง อาจารย์จึงดูเป็นสาวเปรี้ยวในยุคของท่าน”⁴¹ ความ “เปรี้ยว” หรือ “ทันสมัย” ดังกล่าวอาจเกิดจากการใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศจนเกิดเป็นทัศนคติที่ว่า ‘จินตนา ๒’ ไม่เห็นเป็นการผิดปกติตรงไหนที่ผู้หญิงไทยจะสูบบุหรี่ หมดสมัยแล้วที่จะแบ่งว่าผู้หญิงทำอะไรได้อะไรไม่ได้”⁴² คำตอบดังกล่าวสะท้อนถึงความคิดเสมอภาคระหว่างผู้ชายและผู้หญิงของจินตนา ยศสุนทร แม้ในช่วงเวลาดังกล่าวสังคมไทยจะยังไม่ยอมรับผู้หญิงสูบบุหรี่นัก⁴³ ระหว่างที่เป็นอาจารย์อยู่นี้

³⁹ หนู, “แบบเสื้อ,” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (18 กุมภาพันธ์ 2511): 49 - 51.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน

⁴¹ สุภาพพิมพ์ ธนพรพันธุ์, “รำลึกถึงอาจารย์จินต,” ใน สมาคมสอนภาษาอังกฤษนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกา, *จินตนา ยศสุนทร*, (ม.ป.ท : ม.ป.พ., 2545), หน้า 154.

⁴² จดหมายจาก กบ เมืองคอน, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 27, 3 (28 เมษายน 2517): 14-15.

⁴³ โดยจะเห็นจากบทความ “จรรยาหญิงในคว้นบุหรี่” ของ ‘ปลาหมอ’ ใน พ.ศ. 2520 ที่กล่าวถึงผู้หญิงสูบบุหรี่ในช่วงเวลาดังกล่าวว่า “บอกไม่ถูกว่าผู้หญิงไทยมาเริ่มสูบบุหรี่กันตั้งแต่เมื่อไร รู้สึกว่าจะไม่เกินยี่สิบปีมานี้เอง...ส่วนที่ผู้หญิงสาว ๆ สมัยใหม่หลายคนสูบบุหรี่กันอยู่เวลานี้ เข้าใจว่าจะจะเป็นผลผลิตสังคมใหม่ของพวกเขาที่เรียกว่าจ๊กโก่และจ๊กกั๊กนั่นเอง ...รู้สึกอยู่อย่างเดียวกับว่า ภาพผู้หญิงสูบบุหรี่เป็นภาพที่ไม่มีคามงามอะไรเลย ไม่น่าดูด้วยประการทั้งปวง ผู้หญิงสูบบุหรี่มีแต่ทางเสียในสายตาของผู้ชาย เสียเสน่ห์ เสียสุขภาพ และบางทีจะเสียจรรยาด้วย” ในทัศนะของ ‘ปลาหมอ’ การสูบบุหรี่นั้นมาซึ่งการเสีย “จรรยา” ซึ่งในทางหนึ่งอาจหมายถึงการเสีย “ความเป็นหญิง” ไปอย่างไรก็ตาม ในทัศนะของ “จินตนา ๒” หรือจินตนา ยศสุนทร การสูบบุหรี่ไม่ใช่สิ่งที่ทำให้ผู้หญิงขาดความเป็น

จินตนา ก็ดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ไปด้วย เช่น การเขียนหนังสือตีพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ เช่น เขียนคอลัมน์ “ตระเวนนคร” ในหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ ๒๕๐๐ (ใช้นามปากกา จ.ย.ส.), เขียนบทความวิจารณ์ภาพยนตร์ไทยในคอลัมน์ “ขอบจอ” ในนิตยสาร *แฟนสัปดาห์* ของโทรทัศน์ช่อง 7 (ใช้นามปากกา จ.ย.ส.), เขียนคอลัมน์ “เรียนอังกฤษด้วยเพลง” ใน *สตรีสาร* (ใช้นามปากกา จ.ย.ส.), เขียนคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ใน *สตรีสาร* ด้วยเหตุ 2 ประการคือ ประการแรกเพราะความสนใจของผู้เขียนในด้านปัญหาเกี่ยวกับวัยรุ่น โดยที่ได้ทำงานกับหนุ่มสาวนิสิตนักศึกษามาตลอดชีวิต และเมื่อเข้าไปร่วมงานกับสภาสตรีแห่งชาติในยุคแรกนั้นก็ได้สนใจเป็นพิเศษในโครงการสวัสดิภาพวัยรุ่น อีกประการหนึ่งนั้น เพราะคำชวนและการสนับสนุนของบรรณาธิการสตรีสารเองเป็นผู้ตั้งนามปากกา (จินตนา ๒) ให้⁴⁴

นอกจากนี้ จินตนา ยังดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างหญิงชายด้วย เช่น ใน พ.ศ. 2510 – 2513 รับตำแหน่งเป็นรองประธานสภาสตรีแห่งชาติ, เป็น 1 ใน 16 หญิงที่อยู่ในสภานิติบัญญัติแห่งชาติใน พ.ศ. 2516-2517 ซึ่งร่วมสนับสนุนสตรีในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญคือ นางสาวสุมาลี วีระไวทยะ ให้ผ่านมาตรา 28 ที่บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืนเจตนารมณ์ตามบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้” ซึ่งในที่ประชุมสภาเหล่าสภานิติบัญญัติหญิงเหล่านี้ได้ร่วมกันผลักดันมาตรา 28 อย่างเต็มที่ และช่วยกันแก้ข้อสงสัยของสภานิติบัญญัติฝ่ายชายต่อการให้สิทธิแก่สตรีเสมอภาคกับชาย⁴⁵

อย่างไรก็ตาม แม้บรรณาธิการและนักเขียนประจำของ *สตรีสาร* จะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี แต่ก็มีใจว่าพวกเธอจะเห็นด้วยกับกลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรีทุกอย่าง วิทยานิพนธ์ของจิตติมา พรอรุณ แสดงให้เห็นว่าการเรียกร้องสิทธิสตรีในช่วงทศวรรษ 2510 นั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือกลุ่มสตรีฝ่ายเสรีนิยมที่เน้นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีทางกฎหมาย โดยมีสมาชิกของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายเป็นแกนนำ และได้มีโอกาสแสดงบทบาทในสถาบันการเมืองและมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ศ. 2517 ส่วนกลุ่มที่ 2 นั้นคือฝ่ายสังคมนิยม หรือกลุ่มนักศึกษาหญิงที่เข้าร่วมเหตุการณ์ 14 ตุลาเช่น จิรนนท์ พิตรปรีชา กลุ่มนี้มีแนวคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและค่านิยมของสังคม เนื่องจากมีความเห็นว่า สังคมเป็นตัวกำหนดสิทธิของ

หญิงไป แต่เป็นการยืนยันถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ปลายหมอ, “จรรยาหญิงในควีนบุตรี,” *สตรีสาร* 30, 10 (12 มิถุนายน 2520): 17.

⁴⁴ สมาคมสอนภาษาอังกฤษนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกา, *จินตนา ยศสุนทร*, หน้า 11-12.

⁴⁵ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538). หน้า 217.

สตรีทำให้สตรีถูกกดขี่ เพราะโครงสร้างทางสังคมนั้นผู้ชายเป็นผู้คิดขึ้น จึงได้กระตุ้นให้สตรีทั้งภายในกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน และสตรีระดับพื้นฐานของสังคม เช่น กรรมกร ชาวนา ตระหนักถึงสิทธิอันพึงได้ของตน⁴⁶ หากอ่านประวัติของบรรณาธิการและนักเขียน เช่น จินตนา ที่แสดงข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าบรรณาธิการและนักเขียน *สตรีสาร* เป็นกลุ่มสตรีฝ่ายเสรีนิยม เนื่องจากเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมสตรีต่างๆ ในประเทศไทย เช่น สภาสตรีแห่งชาติ หรือการเป็น 1 ในสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติหญิง อย่างไรก็ตาม บรรณาธิการและนักเขียน *สตรีสาร* ก็มีความเห็นต่อกิจกรรมบางอย่างต่างจากกลุ่มสตรี เช่น การประกวดนางงาม ทั้งกลุ่มสตรีฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายสังคมนิยมนั้นต่างไม่เห็นด้วยกับการประกวดนางงาม โดยฝ่ายสตรีนิยมมองว่า การจัดประกวดนางงามโดยการนำเอาสตรีมานั่งน้อยห่มน้อยเดินประกวดความงามกันบนเวทีนั้น เป็นการบ่อนทำลายภาพลักษณ์การเป็นกุลสตรีของสตรีไทยในการรักษานวลสงวนตัว สร้างความฟุ้งเฟ้อแก่สตรี⁴⁷ ขณะที่ฝ่ายสังคมนิยมมองว่า การประกวดนางงามเป็นการกดขี่ทางเพศประการหนึ่ง เปรียบเสมือนให้สตรีเป็นเพียงสินค้าที่จับมาประกวดสรรพคุณด้านความงามและเรือนร่างของสตรีเพื่อความสุขของผู้ชายฝ่ายกดขี่ มิได้เป็นการยกย่องให้เกียรติและเห็นคุณค่าของสตรีแต่อย่างใด⁴⁸

ขณะที่ใน *สตรีสาร* นั้นทั้งบรรณาธิการและนักเขียนต่างสนับสนุนการประกวดนางงาม เช่นใน ปี พ.ศ. 2508 เมื่ออาภัสรา หงสกุล ชนะการประกวดนางงามจักรวาล นิลวรรณ ปิ่นทอง ก็ได้เขียนชื่นชมอาภัสราไว้ในคอลัมน์ “ถ้อยแถลง” ว่า “เป็นสิ่งนำความชื่นชมมาสู่คนไทยทั่วประเทศอีกวาระหนึ่ง เพราะนางสาวไทยเป็นตัวแทนของความงามแบบไทย รูปลักษณ์ท่วงท่าที่ มรรยาทและธรรมเนียมวัฒนธรรมไทยอันประกอบกันเป็นอาภัสรา...ผู้สนับสนุนส่งอาภัสราเข้าประกวดนางสาวโลกคงจะทำให้สตรีไทยมีความมั่นใจแน่ชัดว่า รูปลักษณ์ความงามแบบไทย ประกอบกับคุณสมบัติเหมาะสมก็สามารถเป็นที่หนึ่งได้ในโลก”⁴⁹ และในปี พ.ศ. 2531 เมื่อพรทิพย์ นาคหิรัญกนก ชนะการประกวดนางงามจักรวาลอีกครั้ง นิลวรรณก็ได้ชื่นชมว่า “ปกติ บ.ก. ไม่ใคร่ดูโทรทัศน์เพราะปัญหาทางสายตา แต่รู้สึกเอ็นดูคุณพรทิพย์ที่พูดจาฉะฉาน...นางสาวไทยไม่ใช่หมูของสื่อมวลชนที่คอยจะโชว์หุ่น แต่ต้องมีความฉลาดและปฏิภาณความสามารถที่จะช่วยให้เธอสามารถตอบคำถามได้อย่างฉะฉาน”⁵⁰ ข้อเขียนของนิลวรรณทั้งสองข้อแม้จะไม่ได้กล่าวชัดเจนว่าสนับสนุนการประกวดนางงาม แต่ก็แสดงทัศนคติที่ตรงกันข้ามกับกลุ่มสตรี

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, บทที่ 7

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 216-217.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน

⁴⁹ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 18, 15 (1 สิงหาคม 2508): 1.

⁵⁰ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 41, 15 (3 กรกฎาคม 2531): 1.

โดยสำหรับนิลวรรณแล้วการประกวดนางงามมิใช่การ “บ่อนทำลาย” ความเป็นกุลสตรีไทย แต่เป็นการ “เผยแพร่” ความเป็นกุลสตรีไทยให้แก่ชาวโลกได้เห็น อีกทั้งผู้ที่เป็นนางงามก็เป็นผู้หญิงที่ฉลาดมีไหวพริบ ไม่ใช่ผู้หญิงที่ถูกกดขี่ดังที่กลุ่มสตรีเชื่อกัน ขณะที่จินตนา มักถูกเชิญเป็น 1 ในกรรมการผู้ตัดสินนางงามอยู่เสมอจนถึงบั้นปลายชีวิต⁵¹ อาจเป็นไปได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้บรรณาธิการและนักเขียนของ *สตรีสาร* ไม่คัดค้านการประกวดนางงามนั้นเนื่องจากผู้ดำเนินการจัดประกวดนางงามไทย คือนายชาติเชื้อ วรรณสุด บุตรชายของนางเรวดี เทียนประภาส 1 ในคณะผู้ก่อตั้ง *สตรีสาร* และเป็นพี่ชายของสุรางค์ เปรมปรีดิ์ผู้อำนวยการของ *สตรีสาร*⁵² อย่างไรก็ตาม การชื่นชมนางงามของทั้งบรรณาธิการและนักเขียนก็แสดงให้เห็นจุดยืนของ *สตรีสาร* ที่ไม่เพียงจะเรียกร้องความเสมอภาคเท่าเทียมของหญิงชาย แต่ยังสนับสนุนให้ผู้หญิงได้แสดงความสามารถของตนแม้จะขัดกับมุมมองของกลุ่มสตรี ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ผลิต *สตรีสาร* เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีในประเทศไทย แต่ก็ยังเป็นปัจเจกในตนเอง นั่นคือ ให้ความสำคัญกับผู้หญิงตามยุคสมัย ดังที่ผู้อ่านคนหนึ่งส่งจดหมายเข้ามาชื่นชม *สตรีสาร* ว่า “ดิฉันรู้สึกว่าคุณสตรีสารเป็นเหมือนสาวใหญ่ที่ภาคภูมิใจ หากแต่ไม่ล้าสมัย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย ความประพฤติ ความนึกคิด และทัศนคติที่มีต่อโลกและสังคม”⁵³

สตรีสาร ปิดตัวลงในปี พ.ศ. 2539 โดยเหตุผลที่นิลวรรณให้กับผู้อ่านในหน้า “ถ้อยแถลง” คือ:

เมื่อสตรีสารมาพบท่านผู้อ่าน ณ ฉบับที่ 52 บรรจบรอบปีที่ 48 ของหนังสือ อันเป็นการดำรงอยู่มานานกว่าช่วงอายุบุคคล และเป็นช่วงเวลาที่คุณเป็นบรรณาธิการทำหน้าที่มาแต่อายุ 32 ปีจนถึงวัยเกษียณมา 20 ปีแล้ว สังขารร่างกายที่ใช้งานมานานก็เจ็บป่วย ถึงเวลาควรจะได้พักผ่อน ประจวบกับสถานการณ์แวดล้อมด้านที่ตั้งสำนักงานหนังสือ บริษัทโรงพิมพ์จะได้สัญญาเช่าเพียงระยะปีต่อปี ยากต่อการคิดอ่านดำเนินงาน ประกอบกับค่าใช้จ่ายต่างๆ ทวีขึ้นตลอดเวลาที่ผ่านมา ขณะที่รายได้ไม่ทวีตามกรรมการบริษัทฯ และที่ประชุมใหญ่ผู้ถือหุ้นของบริษัทฯ พิจารณาแล้วมีมติให้ยุติการจัดออกนิตยสาร *สตรีสาร*⁵⁴

จากข้อความของนิลวรรณข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มี 3 ปัจจัยหลักที่ทำให้ *สตรีสาร* ต้องปิดตัวลง คือ บรรณาธิการมีอายุมาก, สถานที่พิมพ์ไม่อำนวย และรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ในประการสุดท้ายนี้ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ได้วิเคราะห์ว่า การประสบปัญหาเรื่องเงินนั้นเป็นสิ่งที่นิตยสารอื่นๆ ในทศวรรษ

⁵¹ สมาคมสอนภาษาอังกฤษนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกา, *จินตนา ยศสุนทร*, หน้า 148.

⁵² ทรงพร ศรีช่วย, “บทบาททางวารสารศาสตร์ในเรื่องของคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง”, หน้า 71.

⁵³ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 39, 10 (1 มิถุนายน 2529): 1.

⁵⁴ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 48, 52 (10 มีนาคม 2539): 1.

2530 – 2540 ต่างก็ประสบอยู่ แต่เนื่องจากนโยบายการผลิตนิตยสารอื่นๆ นั้น “ถือเรื่องธุรกิจของตนเป็นหลัก และผู้อ่านเป็นรอง ข้อแตกต่างของ*สตรีสาร*จากนิตยสารสตรี (ที่เกิดขึ้นมาใน) ยุคหลังก็คือ การเป็นนิตยสารที่อยู่ได้ด้วยคนอ่านมิใช่อยูด้วยรายได้จากค่าโฆษณา...*สตรีสาร*ตรึงราคาไว้ที่เล่มละ 25 บาทมาเป็นเวลาหลายปี ผู้อ่านจ่าย 100 บาทได้อ่าน*สตรีสาร*ถึง 4 เล่ม นับว่าเป็นวิธีการที่ถือประโยชน์ผู้อ่านเป็นที่ตั้ง มากกว่าจะถือเอาประโยชน์ทางธุรกิจของบริษัทมาเป็นหลักในการจัดทำ... แม้จะอยู่ในใจของผู้อ่านจำนวนมากก็ตามที โครงสร้างของระบบทุนนิยมที่ถือเอาการแข่งขันเพื่อการค้ากำไรเป็นสรณะได้เบียดขับจนสื่อกระแสทางเลือกหมดหนทางที่จะหยุดยั้งอยู่ได้”⁵⁵ ด้วยการคงอุดมการณ์ไว้โดยไม่ยอมเปลี่ยนแปลงราคาตามระบบทุนนิยมนี้เอง จึงเป็น 1 ในสาเหตุสำคัญที่ทำให้*สตรีสาร* ต้องปิดตัวลงใน พ.ศ. 2539

ในที่นี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาความเป็นหญิงและความเป็นชาย ผ่านคอลัมน์ 3 คอลัมน์หลักเท่านั้น ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายโดยตรง ได้แก่ “ทรนชนะหญิง” “ทรนชนะชาย” และคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ซึ่งสามารถสะท้อนความเป็นหญิง ความเป็นชาย และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศได้ดีที่สุด สำหรับคอลัมน์ “ทรนชนะหญิง” นั้น เมื่อแรกพิมพ์ *สตรีสาร* เมื่อ พ.ศ. 2491 ใช้ชื่อคอลัมน์ว่า “คิดตามประสาหญิง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ประสาหญิง” และในช่วงสุดท้ายของ *สตรีสาร* ก็ได้เปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “ทรนชนะหญิง” ส่วนคอลัมน์ “ทรนชนะชาย” นั้นในปี พ.ศ. 2491 ใช้ชื่อว่า “แต่เพื่อนสตรี” ต่อมาในปี 2499 เปลี่ยนชื่อเป็น “ทัศนชาย” และเป็น “ทรนชนะชาย” ในช่วงทศวรรษ 2520 ตามลำดับ⁵⁶ ทั้งสองคอลัมน์เปิดโอกาสให้นักเขียนผลัดเปลี่ยนกันมาแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ตนสนใจในรูปแบบของบทความ มีตั้งแต่เรื่องงานบ้าน เมียน้อย ไปจนถึงวิธีปฏิบัติตัวในที่ทำงาน ดังนั้น คอลัมน์ทั้งสองจึงสามารถสะท้อนให้เห็น ความเป็นหญิงและความเป็นชาย ในทศวรรษ 2490 – 2530 ได้เป็นอย่างดี

อีกคอลัมน์หนึ่งที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ศึกษาคือ คอลัมน์ “ตอบปัญหา” โดยเมื่อแรกตั้งหนังสือฉบับนี้ คอลัมน์ “ตอบปัญหา” ใช้ชื่อว่า “ท่านถามเราตอบ” โดยมีผู้ตอบคือ ‘พนิจดา’ ใน *สตรีสาร* หนึ่งเล่มสามารถตอบคำถามได้หลายคน เนื่องจากการตอบปัญหาในช่วงนี้มักไม่ค่อยน่าจดหมายจากผู้อ่านมาพิมพ์ จะตีพิมพ์เฉพาะคำตอบของ ‘พนิจดา’ ซึ่งเป็นคำตอบที่สั้น กระชับ ได้ใจความ ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2490 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นคอลัมน์ “ตอบปัญหา” และเปลี่ยนคนตอบปัญหา

⁵⁵ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ธีรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ และคณะ, *จับจ้องมองสื่อ: ทัศนวิพากษ์ก้าวใหม่ในเขวงกตของสื่อสารมวลชนไทย*, (กรุงเทพฯ: โครงการสื่อสันติภาพ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ, 2541), หน้า 80-81.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

เป็น ‘จินตนา’ อันเป็นนามปากกาของคุณจำนง รังสิกุล อดีตข้าราชการกรมโฆษณา และในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ได้มีการเปลี่ยนคนตอบปัญหาเป็น ‘จินตนา ๒’ ซึ่งเป็นนามปากกาของคุณหญิงจินตนา ยศสุนทร ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 – 2507 คอลัมน์ “ตอบปัญหา” ได้ขาดหายไปเนื่องจากผู้ทำหน้าที่ตอบปัญหาชีวิตมีภาระหน้าที่ด้านอื่นทำให้ไม่สามารถตอบคำถามได้⁵⁷ แต่เมื่อถึงปี พ.ศ. 2507 ‘จินตนา ๒’ ก็กลับมาตอบปัญหาตามเดิม พร้อมกับเปลี่ยนรูปแบบการตอบปัญหา กล่าวคือ จากเดิมที่มักตอบจดหมายแบบสั้น กระชับ และหลายฉบับต่อ *สตรีสาร* หนึ่งเล่ม ก็เปลี่ยนเป็นการนำจดหมายที่ผู้อ่านเขียนมาถามลงพิมพ์เกือบทั้งฉบับ พร้อมกับตอบคำถามอย่างละเอียดซึ่งจดหมายและคำตอบดังกล่าว สามารถสะท้อนความคิด ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านที่เขียนจดหมายเข้ามาถาม และผู้ตอบคือ ‘จินตนา ๒’ ที่มีต่อความเป็นหญิง ความเป็นชาย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ทั้งคอลัมน์ “ตอบปัญหา” และ “ทรศนะหญิง” “ทรศนะชาย” จึงถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

อย่างไรก็ตาม การนำนิเทศสารมาใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็มีข้อจำกัดบางประการเช่นกัน กล่าวคือ ประการแรก บทความ รวมถึงจดหมายต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในนิเทศสาร ล้วนแต่เป็นการ “เลือกสรร” จากบทความและจดหมายจำนวนมากมาตีพิมพ์ โดยผู้เลือกบทความหรือจดหมายดังกล่าวมาตีพิมพ์ คือบรรณาธิการหรือผู้ผลิตนิเทศสาร ดังนั้นอำนาจในการตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกตีพิมพ์บทความขึ้นโดยอ้อมเป็นของบรรณาธิการ ดังที่เฮเลน เดมอน มัวร์ (Helen Damon Moore) กล่าวว่า การที่นิเทศสารจะเลือกตีพิมพ์บทความต่างๆ นั้น มาจากหลายปัจจัย เช่น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเพื่อดึงดูดการโฆษณา ปัจจัยด้านผู้อ่านคือต้องเป็นหัวข้อที่ผู้อ่านสนใจเพื่อดึงดูดให้ผู้อ่านอ่านนิเทศสารของตน และยังรวมถึงบริบททางสังคมในขณะนั้นๆ ด้วย⁵⁸ บทความหรือจดหมายที่บรรณาธิการจะนำมาตีพิมพ์หรือไม่นั้น จึงต้องผ่านการพิจารณาจากตัวบรรณาธิการหรือกลุ่มผู้จัดทำมาแล้วว่า เหมาะสมที่จะตีพิมพ์ในช่วงขณะนั้นหรือไม่

ข้อจำกัดของหลักฐานประเภทนิเทศสารประการต่อมา คือ เราไม่อาจระบุตัวตนที่แท้จริงของผู้ส่งจดหมายที่ปรากฏใน *สตรีสาร* ได้ บทความจากผู้อ่านนิเทศสารที่อยู่ทางบ้าน อาจจะไม่เปิดเผยข้อมูลที่แท้จริงของตนในบทความที่ส่งมา เพราะผู้อ่านสามารถใช้นามปากกาในการส่งบทความได้หรืออาจเป็นไปได้ด้วยว่า ชื่อของผู้ส่งจดหมายและบทความเข้ามานั้นได้รับการแปลงให้เป็นนามปากกาเพื่อ

⁵⁷ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย” , หน้า 6.

⁵⁸ Helen Damon Moore, *Magazines for the Millions: Gender and Commerce in the Ladies' Home Journal and the Saturday Evening Post, 1880 – 1910* (Albany: State University of New York Press, 1994), p. 21.

ปกปิดข้อมูลของผู้ส่งก็เป็นได้ หรือแม้แต่นักเขียนประจำของ *สตรีสาร* เองก็เช่นกัน เพราะในแต่ละคอลัมน์นั้น เราก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่า ผู้เขียนเป็นเพศใด หรือแม้กระทั่งว่า ข้อความทั้งหมดที่ปรากฏผ่านบทความและจดหมายจากผู้อ่านที่ส่งเข้ามานั้นเป็นสิ่งที่ผู้อ่านส่งเข้ามาเอง หรือคณะนักเขียนประจำของ *สตรีสาร* เป็นผู้รังสรรค์ขึ้น แต่นั่นมิได้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา เพราะวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้มุ่งแสวงหาหรือพิสูจน์ข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ปรากฏใน *สตรีสาร* แต่ผู้วิจัยมุ่งใช้ข้อมูลเพื่อศึกษามโนทัศน์และข้อถกเถียงที่เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายในสังคมไทยที่ปรากฏใน *สตรีสาร* พ.ศ. 2491 – 2539 เป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ถือเป็นโชคร้ายที่จดหมายที่ส่งมาถึงคอลัมน์ “ตอบปัญหา” เกือบทั้งหมดเป็นจดหมายจากผู้หญิง เราจึงมีจดหมายของผู้ชายในปริมาณน้อย ทั้งนี้แม้ *สตรีสาร* จะเปิดพื้นที่ให้ทั้งหญิงและชาย แต่ด้วยเป็นนิตยสารผู้หญิง จึงส่งผลให้มีจดหมายจากผู้ชายที่ส่งมาถึง “จินตนา” และ “จินตนา ๒” ค่อนข้างจำกัด ปัญหาดังกล่าวนี้อาจเป็นข้อเสียเปรียบของนักประวัติศาสตร์เพศสภาพที่ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงผ่านเอกสารที่ส่วนใหญ่ผลิตขึ้นโดยฝ่ายหญิงเป็นหลัก แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะต้องการศึกษาทั้งหญิงและชายก็ตามที แต่บทความจากคอลัมน์ “ทรนชนะชาย” และจดหมายของผู้ชายบางส่วนก็ได้ให้เบาะแสที่มีค่าสำหรับนักประวัติศาสตร์เพื่อให้ทราบถึงมุมมองและทัศนคติของผู้ชายในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ส่วนจดหมายของผู้หญิงก็แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเธอกับผู้ชาย จึงเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะ “อ่าน” ปฏิสัมพันธ์นั้นเพื่อนำมาวิเคราะห์ต่อไป

1.3.4 วิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษามโนทัศน์ความเป็นชายและความเป็นหญิง บนฐานของคู่ความสัมพันธ์ชายหญิงที่แปรเปลี่ยนไปตามสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของตนด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์เพศสภาพ (gender history) ดังจะได้แสดงให้เห็นต่อไปตามลำดับ

1.3.4.1 ความเป็นมาของประวัติศาสตร์เพศสภาพ

ภายหลังการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีนิยม ในฐานะขบวนการทางสังคมการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศในสังคมตะวันตกเมื่อ ค.ศ. 1960 ความหมายของเพศสภาพ (gender) ได้ถูกนิยามใหม่โดยมีนัยยะและมุมมองที่แตกต่างกันอยู่สองประการ กล่าวคือ มุมมองแรกเพศสภาพ (gender) มีความหมายไม่เหมือนกับเพศ (sex) เนื่องจากเพศคือสิ่งที่ใช้บ่งบอกความแตกต่างทางด้านสรีระร่างกายหรือชีววิทยาระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ขณะที่เพศสภาพใช้บ่งบอก

ความหมายของความเป็นหญิงและความเป็นชายที่สังคมประกอบสร้างขึ้น แนวคิดเรื่องเพศสภาพซึ่งแตกต่างกับเพศนี้ทำทนายแนวคิดเดิมที่เน้นคุณลักษณะทางเพศที่ถูกกำหนดโดยปัจจัยทางชีววิทยา ในมุมมองที่สอง เพศสภาพถูกนำเสนอในลักษณะที่มีได้แยกจากเพศโดยเด็ดขาด หากแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เพศมีส่วนกำหนดเพศสภาพของผู้หญิงและผู้ชายผ่านการจัดองค์กรทางสังคม แต่ถึงกระนั้นก็ตาม นักวิชาการสายสตรีนิยมก็ยังคงมุ่งศึกษาเพศสภาพของสตรีที่สังคมสร้างขึ้นเท่านั้น⁵⁹

ต่อมาใน ค.ศ. 1986 (พ.ศ. 2529) โจน สก็อต (Joan W. Scott) ได้เสนอไว้ในบทความชื่อ “Gender: A Useful Category of Historical Analysis” ว่า นักวิชาการควรจะศึกษาปฏิสัมพันธ์การต่อรองเชิงอำนาจระหว่างเพศสภาพ (gender) ความเป็นหญิงและความเป็นชาย เนื่องจากเพศสภาพเป็นพื้นฐานในการกำหนดอำนาจและโครงสร้างทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจในทุกสังคม ดังนั้น นักวิชาการในแวดวงสตรีศึกษาจึงไม่ควรศึกษาเพียงเรื่องของผู้หญิงเพียงกลุ่มเดียวอีกต่อไป แต่ควรต้องศึกษาเพศชายด้วย⁶⁰ ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ กล่าวว่า สก็อตนั้นได้รับอิทธิพลความคิดมาจากยุคหลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism) ซึ่งปฏิเสธมรดกทางภูมิปัญญาในยุคสมัยใหม่โดยเน้นเสรีภาพและอิสระของบุคคลเป็นอย่างมาก ทำให้ สก็อตอธิบายเกี่ยวกับข้อตรงข้ามระหว่างชายหญิงและความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในเชิงอำนาจ กล่าวคือ หากเราเชื่อว่าอำนาจเป็นสิ่งสร้างขึ้น การจะเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมให้มากขึ้น จึงจำเป็นจะต้องเริ่มจากการเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจในหน่วยที่เล็กที่สุดก่อน นั่นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย การทำความเข้าใจเรื่องเพศสภาพ จึงจะทำให้มองเห็นอำนาจที่ต่อสู้ ขบเคี้ยวกันระหว่างเพศ การทำความเข้าใจทั้งชายและหญิงเพื่อเข้าใจโครงสร้างและความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องต่อไปในระดับสังคม การจะศึกษาเพียงมิติของผู้หญิงจึงไม่อาจเติมเต็มความรู้ได้ ข้อเสนอของสก็อตได้ทำให้เกิดการตื่นตัวในแวดวงของสตรีนิยมและก่อให้เกิดความสนใจต่อเพศสภาพมากขึ้น การทำความเข้าใจทั้งชายและหญิงเพื่อเข้าใจโครงสร้างและความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องต่อไปในระดับสังคม การจะศึกษาแค่ด้านของผู้หญิงจึงไม่อาจเติมเต็มความรู้ได้

⁵⁹ ยศ สันตสมบัติ, “การทำความเข้าใจ ‘เพศสถานะ’ และ ‘เพศวิถี’ ในสังคมไทย” ใน *เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย*, อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 2-3.

⁶⁰ Joan W. Scott, “Gender: A Useful Category of Historical Analysis,” *American Historical Review*, 91 (1986), 1069.

ข้อเสนอของสก็อตได้ทำให้เกิดการตื่นตัวในแวดวงของสตรีนิยมและก่อให้เกิดให้เกิดความสนใจต่อเพศสภาพมากขึ้น⁶¹

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยเพศสภาพนั้นก็มีทั้งนักวิชาการที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ในส่วนของนักวิชาการสายสตรีนิยมที่ไม่เห็นด้วย เช่น โจน ฮอฟ (Joan Hoff) ได้เขียนบทความชื่อ “Gender as a Postmodern Category of Paralysis” ขึ้นเพื่อโต้แย้งสก็อต โดยมีเนื้อหาว่า การใช้ทฤษฎีแบบหลังสมัยใหม่เข้ามาศึกษาเพศสภาพเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องโดยเฉพาะในทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากทฤษฎีนี้ไม่เชื่อในเส้นแบ่งเวลาที่ชัดเจน นอกจากนี้ เธอยังยืนยันถึงความสำคัญของการศึกษาตัวตนความเป็นหญิง โดยฮอฟชี้ให้เห็นว่า หากศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้เพศสภาพดังที่สก็อตเสนอ กล่าวคือความเป็นหญิงและความเป็นชายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น จะเท่ากับเป็นการละลายเพศของผู้ชายและผู้หญิงออกไปจนหมด และนั่นจะทำให้การเรียกร้องสิทธิสตรีหมดความหมายลง⁶² ขณะเดียวกัน นักวิชาการบางส่วนก็เห็นด้วยกับสก็อต และมองว่าสิ่งที่สก็อตเสนอนั้นเป็นการขยายพรมแดนการศึกษาเรื่องผู้หญิงออกไปให้กว้างขวางกว่าเดิม กล่าวคือ แต่เดิมการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงถูกผูกขาดไว้ที่นักวิชาการสตรีนิยมผิวขาว ดังนั้น การศึกษาเพศสภาพจะทำให้เกิดการขยายพรมแดนออกไปมากกว่าเดิม เพราะครอบคลุมถึงผู้หญิงกลุ่มอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดองค์กรทางสังคมผ่านมโนทัศน์ความไม่เท่าเทียมทางเพศสภาพ เช่น ผู้หญิงผิวสี ผู้หญิงชนชั้นแรงงาน⁶³

1.3.4.2 แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพ

ในการศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพ สิ่งที่จะลึ้มพิจารณามีได้เลยคือบริบทในแต่ละยุคสมัย จูดีธ บัทเลอร์ (Judith Butler) นักวิชาการสายสตรีนิยมกล่าวว่า บรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมมีส่วนประกอบสร้างความเป็นเพศขึ้นมา ดังนั้น ความเป็นชายและความเป็นหญิงจึงเป็นเพียงสิ่งที่ “แสดง” ไปตามบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม โดยนัยนี้ ความเป็นหญิงและความเป็นชายจึงมีความเลื่อนไหลไม่ตายตัว⁶⁴ ขณะที่ ซอนญา โอ โรส (Sonya O Rose) กล่าวไว้ในหนังสือ *What is Gender History?* ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพนั้น ผู้ชายและผู้หญิงต่างมีประวัติศาสตร์ใน

⁶¹ ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์, “ผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์เพศภาวะ” ใน *พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพสตรี*, พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2559), หน้า 299-300.

⁶² Joan Hoff, “Gender as a postmodern category of paralysis,” *Women’s Studies International Forum* 17 (1994), pp. 443-447. โปรดดูเพิ่มเติมที่ Catherine Hall, “Politics, Post-structuralism and Feminist History,” *Gender & History* 3 (1991), pp.204-210.

⁶³ ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์, “ผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์เพศภาวะ”, หน้า 301.

⁶⁴ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: London Routledge, 1990)

แง่มุมของตนเองซึ่งสัมพันธ์อยู่กับยุคสมัย การศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพจึงทำให้เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยที่ส่งผลให้ชายและหญิงสร้างปฏิสัมพันธ์กัน⁶⁵ นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นความเป็นหญิงและความเป็นชายที่เกิดจากผลของปฏิสัมพันธ์เหล่านั้นด้วย

ประวัติศาสตร์เพศสภาพมุ่งศึกษาผ่านประเด็นหลักสามประเด็น คือ ลำดับชั้นทางเพศสภาพ (gender hierarchy), การปฏิบัติตัวของบทบาทตามเพศสภาพ (practices of gendered roles) และผลกระทบของการปฏิบัติต่อปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชีวิตของแต่ละบุคคล (the impact of these practices on family relationships and individuals' lives) เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างบทความใน *สตรีสาร* เพื่อชี้ให้เห็นการวิเคราะห์ตามแนวทางประวัติศาสตร์เพศสภาพ เช่น บทความเรื่อง “ผู้หญิง-ผู้ชาย” ของ ‘ทานตะวัน’ ที่ตีพิมพ์ในคอลัมน์ “ทรนชนะชาย” ใน *สตรีสาร* พ.ศ. 2503 ซึ่งเล่าถึงความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ดังนี้:

ความภูมิใจสูงสุดของผู้ชายอยู่ที่การทำงานของเขา ถึงเขาจะรักภรรยาและบุตรมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ความภาคภูมิใจของเขาอยู่ที่งานมากกว่าอยู่ที่คนที่เขารัก...แต่ความภาคภูมิใจของผู้หญิงนั้นอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาและมารดา เพราะฉะนั้นแม่บ้านส่วนมากมักมีความรู้สึกน้อยใจที่พ่อบ้านไปหมกมุ่นอยู่กับงานวันยังค่ำ ทำนองเดียวกัน พ่อบ้านก็ไม่พอใจที่แม่บ้านไม่เอาใจใส่งานการของเขาเลย จะวุ่นแต่เรื่องบ้านอย่างเดียว...เพราะฉะนั้นเมื่อแม่บ้านพยายามจะให้พ่อบ้านอยู่บ้านทุกวัน ผลก็คือเขาไม่พอใจและเบื่อบ้านหนักขึ้น และแม่บ้านก็หมดความสุขไป⁶⁶

ข้อความข้างต้นคือตัวอย่างหนึ่งในการนำมาใช้อธิบายประวัติศาสตร์เพศสภาพ โดยมีตั้งแต่บรรทัดฐาน (norm) ของผู้หญิงและผู้ชาย กล่าวคือ ในขณะที่ผู้ชายให้ความสำคัญกับงานและสนใจสังคม สิ่งสำคัญสำหรับผู้หญิงคือบ้าน ปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาคือต่างฝ่ายต่างก็ต้องการให้อีกฝ่ายปฏิบัติตามสิ่งที่ตนปรารถนา ผู้ชายอยากให้ผู้หญิงออกไปสังคมนอกบ้านกับเขา แต่ผู้หญิงต้องการให้ผู้ชายอยู่บ้านกับเธอ จึงนำมาสู่ผลคือ ต่างฝ่ายต่างไม่มีความสุข และอาจนำไปสู่ผลอย่างอื่นได้อีก เช่น การหย่าร้างหรือการมีชู้ ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาสังคมหรือเป็นปัญหาของยุคสมัยได้ต่อไป นี่เองคือวิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์เพศสภาพที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้เป็นวิธีการศึกษาหลัก

1.3.5 นิยามศัพท์

คำว่า “มโนทัศน์” หรือ “concept” ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีความหมายถึงการศึกษาและการอธิบายความคิดทางสังคมว่า ผู้ผลิตและผู้อ่าน *สตรีสาร* มีความเข้าใจหรือจินตนาการเกี่ยวกับ

⁶⁵ Sonya Rose, *What is Gender History?* (Cambridge: Polity Press, 2010)

⁶⁶ ทานตะวัน, “ผู้หญิง-ผู้ชาย,” *สตรีสาร* 13, 296 (ต้นพฤศจิกายน 2503): 32.

ความเป็นหญิงและความเป็นชายอย่างไร โดยในที่นี้จะได้นำเสนอเนื้อหาของงานการศึกษา มโนทัศน์ ความเป็นหญิงและความเป็นชายในลักษณะของภาพแทน (representation) คือการอธิบายว่าผู้ผลิต และผู้อ่าน *สตรีสาร* มีการสื่อความหมาย ความเป็นหญิงและความเป็นชาย ผ่านกระบวนการคัดเลือก และแสดงให้เห็นลักษณะที่เด่นชัดของความเป็นหญิงและความเป็นชาย จากความคิด ความเชื่อ และ ค่านิยมภายในสังคมของผู้ผลิตและผู้อ่านนิตยสารออกมาเป็นอย่างไร ภาพแทนดังกล่าวจะทำหน้าที่ สื่อความหมาย และให้คุณค่าในเชิงสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย เพื่อให้ ทราบว่าคนในสังคมของผู้ผลิตและผู้อ่าน *สตรีสาร* ในทศวรรษ 2490 – 2530 มีความเชื่อและความ คาดหวังอย่างไรต่อสิ่งที่แสดงออกมาในภาพแทนเรื่องความเป็นหญิงและความเป็นชายนั้น

ความเป็นชายที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เดินตามข้อเสนอของโรเบิร์ต ดับบลิว คอนเนล (Robert W. Connell) จากหนังสือ *Masculinities* ที่เสนอว่า:

Masculinity [...] is simultaneously a place in gender relations, the practices through which men and women engage that place in gender, and the effects of these practices in bodily experience, personality and culture⁶⁷

คอนเนลไม่ได้พิจารณาความเป็นชายในฐานะที่เป็นวัตถุหรือเป็นบรรทัดฐาน หากแต่เขาให้ความสำคัญกับกระบวนการและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ คือการกระทำระหว่างกันของผู้ชาย และผู้หญิง ข้อเสนอเกี่ยวกับความเป็นชายของคอนเนลช่วยให้นักประวัติศาสตร์สามารถศึกษาได้ว่า ผู้ชายและผู้หญิงมีส่วนร่วมในการกำหนดความเป็นชายและความเป็นหญิงให้แก่อีกฝ่ายได้อย่างไร และจากวิธีนี้จะช่วยให้เราย้ายออกจากการศึกษาแบบเก่าๆ ที่กำหนดความเป็นชายไว้ในลักษณะที่ตายตัว โดยเน้นคุณสมบัติบางประการ เช่น สติปัญญา ความกล้าหาญ เป็นต้น นอกจากนี้ ความเป็นชายตามแบบคอนเนลยังทำให้เราเห็นความเป็นชายซึ่งไม่เพียงแต่เป็นตัวตนทางสังคมเท่านั้น แต่ยัง ทำให้เราเห็นความรู้สึกของผู้ชายที่ได้รับจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพและความสัมพันธ์กับสมาชิก ในครอบครัวอีกด้วย⁶⁸

ในกรณีของนิยามความเป็นหญิงนั้น ผู้เขียนจะใช้นิยามของคอนเนล เช่นเดียวกับนิยามความเป็นชาย เนื่องจากนิยามของคอนเนล กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศของหญิงและชายที่ส่งผลต่อ

⁶⁷ R.W.Connell, *Masculinities* (Cambridge: 1995, 2005), p.71.

⁶⁸ ดูตัวอย่างงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพ, ความเป็นชาย และครอบครัวตามแนวทางของคอนเนลได้ในวิทยานิพนธ์ของ Tul Israngura Na Ayudhya, “Men in the Family: Constructions and Performance of Masculinity in England, c. 1700-1820,” (Ph.D. dissertation, University of London, 2014)

ความเป็นหญิงและความเป็นชายของกันและกัน ในที่นี้ หากอิงตามข้อเสนอข้างต้นของคอนแนล ความเป็นหญิงจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นบรรทัดฐานกำหนดไว้ตายตัว แต่ปรับเปลี่ยนได้ตามประสบการณ์ของ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพที่ผู้หญิงประสบ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพนี้เอง ที่ส่งผลต่อการ กำหนดความเป็นหญิง ซึ่งเป็นสิ่งที่จะตอบคำถามหลักของวิทยานิพนธ์นี้ได้

1.4 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพศสภาพ ตลอดจนประเด็นที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ

1.4.1 ประวัติศาสตร์เพศสภาพ

ประวัติศาสตร์เพศสภาพยังไม่มีใครเป็นที่นิยมศึกษาในวงวิชาการไทยมากนัก เคร็ก เจ เรโนลด์ (Craig J. Reynolds) น่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์คนแรกๆ ที่พยายามดึงประเด็นเรื่องเพศสภาพเข้ามาอยู่ในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทย เขาได้เสนอให้นักประวัติศาสตร์นำเรื่องครอบครัว การแต่งงาน และสถานะรวมถึงบทบาทของผู้หญิงเข้าสู่การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมด้วย⁶⁹ ในปี ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542) เรโนลด์ก็ได้พยายามนำเอาเพศสภาพมาเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจเรื่องแนวคิด ชาตินิยมของคนไทยผ่านบทความที่ชื่อ “Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth-Century Thailand” เรโนลด์ได้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพศสภาพได้เริ่มกลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาตินิยม สิ่งแรกคือการถกเถียงผ่านนิตยสารเกี่ยวกับ ตำแหน่งทางสังคมของผู้หญิง เช่น เทียนวรรณ เขียนบทความลงใน *บัวรุ่งนารี* เพื่อต่อต้านโสเภณีและ หลักการผัวเดียวหลายเมีย นิตยสารและวารสารจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่เน้นความสำคัญเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในภารกิจชาติ เช่น มีการเขียนบทความที่เขียนเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีสุริเยทัย, ท่านผู้หญิงโม ขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับผู้หญิงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการแต่งงานข้ามเชื้อชาติกลับถูกมองว่าไม่เหมาะสม ในนวนิยายหลายเรื่องก็นำเสนอแบบเดียวกัน เช่น *สี่แผ่นดิน*, *ผิวเหลืองผิวขาว* แม้ในช่วงเวลาต่อมา การมีเพศสัมพันธ์กับต่างชาตียังถูกตั้งคำถาม เช่น ในทศวรรษ 1970 (2510) ที่มีทหารอเมริกันมามีความสัมพันธ์กับหญิงไทย เด็กๆ ที่เกิดจากพ่อต่างชาตินี้ก็จะถูกเรียกว่า “ข้าวนอกนา” ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ประเด็นเรื่องการให้คุณค่ากับเหล่าเด็กเลือดผสมยูเรเซียนนี่เองที่เรโนลด์ต้องการจะแสดงให้เห็นถึงการสร้างเพศสภาพของตัวตนคนไทย

⁶⁹ เคร็ก เจ เรโนลด์, *ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527) อ้างถึงใน สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ, “‘ผัวเดียวเมียเดียว’ ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 11.

หลังยุคชาตินิยม ผู้หญิงที่สวยงามของไทยควรเป็นผู้หญิงที่ผสมผสานความนุ่มนวลอ่อนหวาน ดังนั้นเมื่อภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก ได้รับตำแหน่งนางงามจักรวาลเมื่อ พ.ศ. 2531 จึงเกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่าเธอมีความเป็นตะวันตกมากเกินไป เนื่องจากเกิดและเติบโตที่ประเทศสหรัฐอเมริกา คนจำนวนมากคิดว่าเธอ “ไม่ใช่คนไทย” จนต้องมีการนำภาพภรณ์ทิพย์รับหนังสือเดินทางของประเทศไทยไปตีพิมพ์ตามนิตยสารต่างๆ เพื่อยุติความเห็นเหล่านั้น ลูกครึ่งเชื้อสายตะวันตกซึ่งเป็นตัวแบบความงามของผู้หญิงในระดับโลก ต้องแข่งขันกับตัวแบบความงามของผู้หญิงในลักษณะแบบไทย อย่างไรก็ตามในตอนท้ายบทความเรโนลด์กล่าวว่า แนวคิดเรื่องความเป็นลูกผสมมีประโยชน์ในการทำ ความเข้าใจวิถีทางที่ตัวตนหลังชาตินิยมถูกทำให้เป็นเพศสภาพในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน คนไทยพลัดถิ่นมีความสำคัญมากขึ้นในจินตนาการแห่งชาติ กระนั้นก็ตามความตึงเครียดและความขัดแย้งแบบไทยแท้และไทยสากล จะยังปรากฏอยู่ในมิติของเพศสภาพต่อไป⁷⁰ แม้เรโนลด์จะพยายามเชื่อมโยงบริบทและการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยเข้ามาสัมพันธ์กับเพศสภาพ แต่เนื่องจากแกนหลักของบทความนี้อยู่ที่เรื่องชาตินิยม ทำให้เรายังไม่เห็นเพศสภาพความเป็นหญิงหรือแม้กระทั่งหญิงแบบลูกผสมอย่างชัดเจนนัก

ไม่ใช่เฉพาะแต่เรโนลด์ที่พยายามจะนำเพศสภาพเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในงานศึกษาของตน นักวิชาการต่างประเทศจำนวนหนึ่งก็พยายามเปิดมุมมองของการศึกษาด้านเพศสภาพในสังคมไทยอยู่บ้าง ในระยะแรกมักจะเป็นนักวิชาการสายมานุษยวิทยา เช่น เจีย มิน เปา (Jiemin Bao) เสนอในบทความ “Chinese-Thai Transmigrants: Reworking Identities and Gender Relations in Thailand and the United States” ว่า ความเป็นชาย (masculinity) และความเป็นหญิง (femininity) นั้น ไม่เคยแยกออกจากความหมายทางวัฒนธรรมของความเป็นชาติพันธุ์ เปาพบว่า การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าสู่ประเทศไทยของชาวจีนนั้น มิได้ทำให้อัตลักษณ์ทางเพศของผู้หญิงจีนที่มีบทบาทฐานะเป็นรองเพศชายเปลี่ยนแปลงไป ในทางตรงกันข้าม การเป็นคนพลัดถิ่นและการเปลี่ยนแปลงสถานที่อาศัยและวัฒนธรรมกลับทำให้ผู้หญิงจีนต้องดิ้นรนต่อสู้มากขึ้น ผู้หญิงจีนจึงจำต้องตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวและแบกรับภาระงาน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องต่อสู้กับความขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมจีน การเผชิญหน้ากับแนวคิดชายเป็นใหญ่ในวัฒนธรรมจีนและชนชั้นนำของไทย มิได้ทำให้หญิงจีนสร้างแนวร่วมกับผู้หญิงไทยในการทำทนาย

⁷⁰ Craig J. Reynolds, “Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth-Century Thailand,” In *Gender and Sexualities in Modern Thailand*, Peter A. Jackson and Nerida M. Cook (eds) (Chiang Mai: Silkworm Books, 1999), pp. 261-274.

อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ในทางตรงกันข้าม เมื่อสามีของพวกเธอไปมีสัมพันธ์กับโสเภณี เธอก็เลือกที่จะกล่าวโทษโสเภณี เพราะการกระทำดังกล่าวนั้นเข้ากันได้ดีกับคุณลักษณะของ “ความเป็นแม่” ที่ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ทั้งในทางวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมจีน ในทางตรงกันข้าม ผู้ชายจีนก็ดูหมิ่นศักยภาพของผู้ชายไทยในการเลี้ยงดูครอบครัว ในที่นี้ ความเป็นชายและความเป็นหญิงของชาวจีนในประเทศไทย จึงสัมพันธ์กับความเป็นชาติพันธุ์ด้วย⁷¹ งานของเปาเน้นสำนึกทางชาติพันธุ์ว่าสำคัญมากกว่าบริบทที่แปรเปลี่ยน และยังให้ความสำคัญกับปิตาธิปไตยหรือการที่ชายเป็นใหญ่ หากแต่สิ่งที่น่าสนใจในเชิงประวัติศาสตร์เพศสภาพที่เปาเองก็ไม่ได้สังเกตเห็นคือ บริบทที่เปลี่ยนไปก็มีผลทำให้หญิงชายชาวจีนพยายามสร้างความเป็นหญิงและความเป็นชายแบบใหม่ เนื่องจากเพศสภาพคือปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ไม่ใช่เพียงปฏิสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามแต่ยังรวมถึงเพศเดียวกันด้วย ในที่นี้ ทั้งหญิงและชายชาวจีนเปรียบเทียบกับตนเองกับหญิงและชายชาวไทย โดยผู้หญิงจีนนำตัวเองไปเปรียบเทียบกับโสเภณีไทย ในขณะที่ผู้ชายจีนเปรียบเทียบกับชายไทยและกล่าวว่าตนเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ดีกว่า นี่แสดงให้เห็นว่าบริบทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนย่อมส่งผลต่อเพศสภาพอย่างแน่นอน ในขณะที่งานของเพนนี ฟาน เอสเทริก (Penny van Esterik) เรื่อง *Materializing Thailand* ก็เป็นการเสนอถึงการผูกโยงคติความเชื่อแบบพุทธศาสนาเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อชีวิตของผู้หญิงและความเป็นหญิงในสังคมไทย โดยเฉพาะกรอบคิดของกาลเทศะ บุญคุณ และกรรม ที่ทำให้ผู้หญิงต้องควบคุมตัวเองให้ประพฤติตัวเรียบร้อยดีงาม รวมถึงดูแลพ่อแม่ ต่างจากผู้ชายที่ถือว่าตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ผ่านการบวชพระแล้ว⁷² ในที่นี้ ความเป็นหญิงจึงเป็นสิ่งที่ผสมผสานระหว่างสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงกับความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาพุทธ

อย่างไรก็ตาม ขณะที่งานวิจัยบางส่วนแม้จะระบุว่ามิวัตุประสงค์ในการศึกษา “เพศสภาพ” ของชายหญิง แต่ก็ยังขาดการให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน งานที่ศึกษาเพศสภาพในประเทศไทยบางส่วนเน้นการศึกษา “เพศวิถี” มากกว่า “เพศสภาพ” จึงทำให้ละเลยปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อันเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดเพศสภาพไป เช่น วิทยานิพนธ์ของวรินธร เบญจจรี เรื่อง “การวิเคราะห์เพศสภาพที่ปรากฏในภาษาโฆษณาในนิตยสารไทย” ซึ่งศึกษาความหมายของภาษาโฆษณาในนิตยสารภายใต้มิติของเพศสภาพโดยศึกษาโฆษณาที่ตีพิมพ์ในนิตยสารตั้งแต่เดือนกันยายน -

⁷¹ Jiemin Bao, “Chinese-Thai Transmigrants: Reworking Identities and Gender Relations in Thailand and the United States,” *Amerasia journal* 25, 2 (February, 1999): pp. 95-115.

⁷² Penny Van Esterik, *Materializing Thailand* (Oxford: Berg, 2000)

พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ได้แก่ *คลีโอ, แอล, ลิซ่า, เอฟแอสเอ็ม, จีเอ็ม* และ *บอส* วรินทรพบว่า ความ เป็นหญิงในโฆษณามีลักษณะตายตัว (stereotype) คือต้องดูแลรูปร่างให้ดีเพื่อดึงดูดใจเพศตรงข้าม ดังนั้นภาพที่อยู่ในโฆษณาคือ เพศหญิง “ผูกติดกับค่านิยมทางเพศ เป็นวัตถุทางเพศของเพศชาย เสมอ” นี่จึงเป็นค่านิยมที่สื่อมวลชนสร้างให้แก่เพศหญิง ขณะที่โฆษณาที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ชายนั้น มีสินค้าหลากหลายกว่าเพศหญิง เนื่องจากเพศชายต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้นจึงพบโฆษณา ผลิตภัณฑ์ดูแลเรือนร่างทั้งผิวกาย ผิวหน้า ผมนและหนังศีรษะ เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยา เพื่อเสริมสร้างขนาดของอวัยวะเพศชาย วรินทรกล่าวว่า การโฆษณาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เพศชายก็ เป็นเพศที่ต้องการเสริมเสน่ห์เช่นเดียวกับเพศหญิง หากแต่เป็นไปในด้านที่ต้องเสริมสร้างความ น่าสนใจทางเพศ (Be sexual) ดังนั้น วรินทรจึงเสนอว่า การที่ผู้หญิงถูกผูกกับลักษณะตายตัวแบบเดิม คือใส่ใจในรูปลักษณ์นั้นสอดคล้องกับความหมายที่สังคมสร้างขึ้นยังคงตอกย้ำมายาคติแบบเดิมใน ประเด็นที่เกี่ยวกับการผลิตซ้ำความเป็นผู้หญิงของสังคมไทยที่แสดงออกผ่านสื่อโฆษณา⁷³ แม้งานของ วรินทรจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโฆษณากับการสร้างความเป็นหญิงและความเป็นชาย แต่ ก็มีลักษณะเป็นเพศวิถี (sexuality) มากกว่าจะเป็นความเป็นหญิงและความเป็นชายในทางสังคมและ วัฒนธรรมแบบเพศสภาพ (gender) เนื่องจากการดึงดูดใจเพศตรงข้ามในงานของวรินทรนั้น เป็นการ ดึงดูดโดยใช้รูปลักษณ์ภายนอกคือสรีระหรือรูปร่างหน้าตา ซึ่งมีใช่ความเป็นหญิงและชายในเชิง วัฒนธรรมดังที่เพศสภาพต้องการศึกษา อีกทั้งงานของวรินทรยังไม่มีการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างชายหญิงอันเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดความเป็นหญิงความเป็นชายตามรูปแบบของเพศ สภาพ คล้ายกับงานของอรุชยา ผู้พัฒนา เรื่อง “อาหาร: ความเข้าใจในเพศสภาพ ชนชั้น อำนาจ” ซึ่ง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับอาหาร และทัศนคติของผู้หญิงและผู้ชายต่อการทำอาหาร อรุช ยาพบว่า ตั้งแต่ในอดีตที่งานครัวถูกนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานบ้าน ซึ่งเป็นงานที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบ ฉะนั้นฐานะของผู้หญิง “จึงเป็นผู้รับใช้หรือผู้ถูกระทำ (passive) ในขณะที่ผู้ชายจะอยู่ในฐานะของผู้ กิน ผู้ได้รับความสุขหรือในสถานะของผู้กระทำ (active)” อย่างไรก็ตาม บริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย ทัศนคติเรื่องหน้าที่การทำอาหารจึงเริ่มมี การเปลี่ยนแปลง จากการสอบถามของอรุชยาพบว่า ครั้งหนึ่งของผู้สอบถามทั้งชายและหญิง (สอบถามชาย 4 คนและหญิง 4 คน) ยังคงคิดว่าการทำอาหารเป็นบทบาทโดยธรรมชาติของผู้หญิง แต่อีกครั้งหนึ่งเห็นว่าการทำอาหารไม่ใช่ธรรมชาติของผู้หญิงเช่นเดิมอีกแล้ว เนื่องจากชายหญิงควรจะ

⁷³ วรินทร เภณจศรี, “การวิเคราะห์เพศสภาพที่ปรากฏในภาษาโฆษณาในนิตยสารไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549)

แบ่งหน้าที่กัน รวมถึงการแพร่ขยายของร้านค้าร้านอาหารต่างๆ ทำให้การกินอาหารนอกบ้านเป็นเรื่องที่สะดวกรวดเร็วกว่าในอดีต⁷⁴ งานของอรุชยาแสดงให้เห็นว่าบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือเมื่อผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านนั้น ส่งผลต่อมโนทัศน์เรื่องการทำอาหารของทั้งผู้หญิงและผู้ชายอย่างไรก็ตาม แม้งานของอรุชยาจะแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงและผู้ชายบางคนเห็นว่าหน้าที่การทำอาหารไม่ใช่หน้าที่ของผู้หญิงโดยตรง แต่เราก็กังไม่เห็นว่า ความคิดดังกล่าวส่งผลต่อชีวิตครอบครัว, ปฏิสัมพันธ์ และการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างพวกเขาเกี่ยวกับครอบครัวหรือสามีภรรยาอย่างไร ขณะที่วิทยานิพนธ์ของรัตนา อรุณศรี เรื่อง “ประวัติศาสตร์สังคมเซป เรื่องการสักร่างกายมองในมิติของความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ” ให้ความสำคัญกับการต่อรองเชิงอำนาจของชายหญิงเป็นอย่างมาก วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบริบททางเพศสภาพและศึกษาการให้ความหมายกับรอยสักที่มีส่วนในการสร้างตัวตนของผู้หญิงและผู้ชาย พบว่าในอดีตตั้งแต่สมัยอยุธยา การสักมักกระทำในหมู่ผู้ชายเพื่อเพิ่มเสน่ห์ให้แก่ตนเอง ยิ่งผู้ชายมีรอยสักจะยิ่งแสดงให้เห็นว่าเขามีความสามารถมากในการปกป้องผู้หญิง ขณะเดียวกัน รอยสักก็ถือเป็นการลดค่าความเป็นมนุษย์ของผู้ชายลงด้วย เนื่องจากเป็น “สิ่งที่มีอำนาจ (รัฐ) กระทำต่อผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า” อย่างไรก็ตาม รอยสักสำหรับผู้หญิงนั้นมักผูกโยงกับเรื่องการกระทำผิด เช่น ในกฎหมายตราสามดวงระบุบทบัญญัติในการลงโทษหญิงมีชู้ไว้ว่าให้ “ศักรูปชายหญิงไว้ ณ แก้ม” รัตนา กล่าวว่า การกระทำดังกล่าวสะท้อนความไม่เท่าเทียมในโครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศสภาพ กล่าวคือ ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน แต่ผู้หญิงมีสามีได้คนเดียว ต่อมาในทศวรรษ 2470 ผู้หญิงไทยเริ่มนิยมสักตามแฟชั่นตะวันตกมากขึ้น แต่ทัศนคติของสังคมไทยยังเป็นไปในเชิงลบต่อผู้หญิงที่มีรอยสัก อย่างไรก็ตาม การที่ผู้หญิงไปสักทั้งที่ไม่เป็นที่นิยมในสังคมนี้ ก็สะท้อนให้เห็นอำนาจของการต่อรอง ต่อต้านโดยใช้พื้นที่ร่างกายของผู้หญิงเอง ซึ่งรัตนา กล่าวว่า การกระทำดังกล่าว “นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายที่ผู้หญิงมีสิทธิในการตอบโต้อำนาจผู้ชายในฐานะที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายผู้กระทำ”⁷⁵ แม้วิทยานิพนธ์ของรัตนาจะแสดงให้เห็นการต่อรองเชิงอำนาจของผู้หญิงซึ่งใช้การสักมาเป็นสิ่งเพิ่มอำนาจและความเท่าเทียมให้กับตนเอง แต่เนื่องจากรัตนาเน้นที่การต่อรองของผู้หญิงเท่านั้น เราจึงยังไม่เห็นปฏิสัมพันธ์หรือการโต้ตอบของผู้ชายมากนัก ในที่นี้เพศสภาพจึงดูเหมือนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากการกำหนดเองของผู้หญิงโดยผู้ชายไม่ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง

⁷⁴ อรุชยา ผู้พัฒนา, “อาหาร: ความเข้าใจในเพศสภาพ ชนชั้น อำนาจ,” (โครงการวิจัยส่วนบุคคล ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547)

⁷⁵ รัตนา อรุณศรี, “ประวัติศาสตร์สังคมเซป เรื่องการสักร่างกายมองในมิติของความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ,” (โครงการวิจัยส่วนบุคคล ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547)

ในส่วนองงานวิจัยในสาขาประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับเพศสภาพนั้น มักแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐบาลในการกำหนดความเป็นหญิงและความเป็นชายของคนในสังคม บทความ “ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง” ของ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกส่งผลให้รัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนแปลงความเป็นชายในประเทศไทยให้เป็นแบบใหม่ที่มีความเป็นสุภาพบุรุษแบบตะวันตกมากขึ้น เนื่องจากชนชั้นนำเข้าใจว่าสุภาพบุรุษคือการแสดงพฤติกรรมของผู้ชายที่มีคุณธรรมแบบตะวันตก รวมถึงการแสดงมารยาททางสังคมของผู้ชายในการเข้าสมาคม เช่น การเดินคล้องแขน เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ความเป็นชายแบบใหม่ของผู้ชายในสังคมไทยคือในประกาศของรัชกาลที่ 4 เช่น การอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในกราบบังคมลาไปเป็นภรรยาของขุนนาง ซึ่งเป็นการผิดธรรมเนียมของผู้ชายในสมัยนั้นที่ห้ามชายอื่นมาอยู่กับภรรยาตน สหะโรจน์กล่าวว่านี่คือการสร้างความเป็นชายแบบใหม่ซึ่งต่างจากชายแบบเก่าในสังคมชายเป็นใหญ่ จนกระทั่งความเป็นสุภาพบุรุษเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การมองการต่อยดีเป็นเรื่องของคน “ชายขอบ” ชายที่เป็นสุภาพบุรุษจึงไม่ควรกระทำ นอกจากนี้ยังมักทรงวางพระวรวงศ์เธอและพระบุคลิกลี ทั้งการสูกชิการ์ ธารพระกร ซึ่งกำลังเป็นกระแสนิยมในวัฒนธรรมอังกฤษสมัยวิกตอเรียน⁷⁶ ขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ทั้งสหะโรจน์และทามาร่า ลูส (Tamara Loos) ใน *Subject Siam: Family Law and Colonial Modernity in Thailand* ต่างแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลวัฒนธรรมวิกตอเรียนได้เข้ามาในสังคมไทยอย่างเข้มข้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “Victorian Siam Prince” ทรงนำธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ชายแบบอังกฤษมาใช้ในสยามประเทศ เช่น ตั้งกองทหารเสือป่า และโรงเรียนชายวชิราวุธ อีกทั้งยังมีการย้ำความเป็นสุภาพบุรุษในทุกๆ ที่ที่พระองค์ทรงเข้าไปมีบทบาท⁷⁷ ขณะเดียวกัน ความเป็นสุภาพบุรุษจะได้รับการเน้นย้ำมากขึ้น แต่ชานันท์ ยอดหงส์ กลับพบว่า ในเวลาเดียวกันนี้ นายในหรือเหล่าข้าราชการฝ่ายในและพระสหายชาย กลับมีความเป็นหญิงสูงขึ้นด้วย เนื่องจากรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้เหล่านายในนี้รับใช้พระองค์ในที่รโหฐานไม่ต่างจากนางใน อีกทั้งยังต้องแต่ง

⁷⁶ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง,” (เอกสารนำเสนอ ณ การประชุมวิชาการนานาชาติ วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ ครั้งที่ 2 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 18 สิงหาคม 2553)

⁷⁷ ดูเพิ่มเติมที่ Tamara Loos, *Subject Siam: Family, Law and Modernity in Thailand* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2006); สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, จากอัศวินสู่สุภาพบุรุษ: จากวิกตอเรียสู่สยาม,” ใน *ศาสตร์แห่งวรรณคดีคือตรีศิลป์: ทฤษฎีสุนทรียะ สังคม, สุระเดช โชติอุดมพันธ์* (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2555), หน้า 233-256.

กายแสดงกิริยาให้เหมือนผู้หญิงเพื่อเล่นละครเป็นตัวนางอยู่เสมอ ทำให้นายในกลายเป็นกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสภาพคล้ายผู้หญิง นายในจึงมีความขัดแย้งภายในตัวเองเกี่ยวกับเรื่องเพศสภาพของตน⁷⁸

ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามงานวิจัยของ ก้องสกล กวินรวีกุล ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลมีส่วนอย่างมากในการสร้างความเป็นชายของประชาชน ความเป็นชายสมัยใหม่ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเรื่องเชิงการเมืองที่ผู้นำชาติ ต้องการนำความคิดเรื่องศิวิไลซ์และความมีอารยะมาไว้บนร่างกายของประชาชน กล่าวคือ ร่างกายของผู้ชายจะถูกสร้างใหม่ภายใต้อุดมการณ์ว่าผู้ชายจะต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว (พ่อและสามี) และออกกำลังเป็นประจำเพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรง ผู้ชายไทยจะเริ่มสร้างร่างกายของตนเองให้มีกล้ามเนื้อเหมือนชายตะวันตก แนวคิดเรื่องสุขภาพบุรุษ และการมีสุขภาพแข็งแรงทำให้ผู้ชายไทยพิจารณาดูร่างกายของตัวเองในเชิงชีววิทยามากขึ้น⁷⁹ งานของก้องสกลนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางบริบทที่มีต่อความเป็นชายของผู้ชาย โดยเฉพาะนโยบายจากรัฐบาล อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสงสัยว่านโยบายของรัฐเหล่านี้ส่งผลต่อผู้ชายไทยในสังคมมากน้อยเพียงใด เพราะดูเหมือนผู้ที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชนชั้นนำมากกว่าราษฎรทั่วไป นอกจากนี้ แม้นโยบายความเป็นชายเหล่านี้อาจจะส่งผลต่อวิถีคิดและอัตลักษณ์ความเป็นชายของราษฎรชายไทยในวงกว้าง แต่ความเป็นชายที่รัฐบาลนำเสนอเหล่านี้ส่งผลต่อวิธีการนำเสนอตนเอง (self-presentation) และปฏิสัมพันธ์ของผู้ชายต่อครอบครัวของเขาอย่างไรยังคงเป็นคำถามที่รอคำตอบต่อไป

เช่นกันกับความเป็นชาย งานที่ศึกษาความเป็นหญิงแสดงให้เห็นว่าบริบททางสังคมมีส่วนในการกำหนดความเป็นหญิงเป็นอย่างมาก บทความเรื่อง “Gender Relations in Thai Society: A Historical Perspective” ของสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นล่าง (lower class) ไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้ได้บังคับบัญชาเสียทีเดียว เช่น ในกฎหมายตราสามดวงระบุไว้ว่า หากเมื่อใดที่หญิงไม่มีความสุขในการแต่งงาน เธอมีสิทธิที่จะหย่าได้ และภายหลังจากแต่งงานกันแล้ว ชายจะต้องเป็นฝ่ายย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงในวังจะมีตำแหน่งยศสูงต่ำตามความสามารถของตน ชนชั้นสูงก็ให้ความสำคัญกับญาติฝ่ายมารดาและภรรยาอย่างมาก เนื่องจากญาติทางฝ่ายหญิงจะช่วยสนับสนุนสถานะทางครอบครัวของสามีได้ ดังนั้น ใน

⁷⁸ ชานันท์ ยอดหงษ์, “นายใน: ชีวิตทางสังคมและเพศภาวะในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555)

⁷⁹ ก้องสกล กวินรวีกุล, “การสร้างร่างกายพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545)

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ผู้หญิงจึงไม่ได้มีสถานะเป็นผู้ได้บังคับบัญชา แต่ทั้งหญิงและชายต่างก็มีบทบาทในการคานอำนาจซึ่งกันและกัน หากแต่ในตอนท้ายบทความ สุวดีก็ยังเสนอว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เศรษฐกิจในสยามตกต่ำ ผู้หญิงจำเป็นต้องออกหางานทำนอกบ้านเพื่อช่วยสามีหาเงินเข้าบ้าน ทั้งงานภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตาม บทบาทความเป็นแม่และเมียของผู้หญิงก็ยังมั่นคงมาก ผู้หญิงจึงต้องทำงานทั้งงานนอกบ้านและในบ้าน พวกเขาต้องดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของลูกและสามีไปพร้อมๆ กับการออกไปทำงานนอกบ้าน แม้ต่อมาจะมีการเข้าลงทุนของบริษัทต่างชาติ เช่น บริษัทสิ่งทอ และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ผู้หญิงจำนวนมากเข้าไปทำงานในโรงงานเหล่านี้ แต่พวกเขาก็ยังได้รับค่าแรงที่น้อยกว่าแรงงานชาย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สถานการณ์ความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงกับชายมีมานานแล้ว ทั้งในระดับครอบครัวและในระดับสังคม⁸⁰

งานสำคัญสองชิ้นที่ศึกษาเพศสภาพในยุคเปลี่ยนผ่านจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ความศิวิไลซ์แบบตะวันตก ได้แก่ *Subject Siam* ของลูส และ *Women, Men, Bangkok: Love, Sex & Popular Culture in Thailand* ของสก๊อต บาร์เม (Scot Barme) งานทั้งสองชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสยามส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความเป็นหญิง จากจารีตประเพณีแบบเก่าไปสู่ระบบเหตุผลนิยมแบบตะวันตก ในการศึกษาของลูสชี้ให้เห็นว่ากฎหมายครอบครัว (พ.ศ. 2457) ที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นการนำผู้หญิงเข้าไปสู่ความเป็นชาติ ผู้หญิงจะมีใช่เป็นเพียงเมียและแม่ที่ทำงานอยู่ในครัวเรือน ลูสได้ชี้ให้เห็นว่าตัวตนใหม่ของผู้หญิงวางอยู่บนสถานภาพการสมรสซึ่งใช้เป็นที่ยอ้างอิงทางศีลธรรมทางเพศที่ผู้หญิงต้องปฏิบัติ การเปลี่ยนค่านำหน้าเป็นนางและใช้นามสกุลสามีคือการบอกว่าผู้หญิงคนนั้นจะต้องวางตัวในสังคมอย่างไร และควรแสดงพฤติกรรมและอารมณ์ทางเพศอย่างไร⁸¹ ในขณะที่การศึกษาของบาร์เม กล่าวในทำนองเดียวกันว่า สถานภาพของผู้หญิงก่อนรัชสมัยรัชกาลที่ 6 จะดูจากชนชั้นเป็นสำคัญ ภาพยนตร์และนวนิยายในทศวรรษ 2460 – 2470 แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงชนชั้นสูงจะต้องแต่งงานกับผู้ชายชนชั้นสูงเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งผู้หญิงชนชั้นสูงจะเป็นผู้มีการศึกษาและมีความคิดทันสมัย ทำให้พวกเขาเริ่มโหยหาความรักแท้ นิตยสาร เช่น *หญิงไทย* และ *สาวสยาม* มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนความหมายและคุณค่าใหม่ของผู้หญิง เพราะไม่เพียงแต่จะทำให้ผู้หญิงมีจิตสำนึกทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังทำให้ผู้หญิงปรารถนาในสิทธิและเสรีภาพ ความคิดแบบสตรีนิยมเริ่มปรากฏชัดในหมู่ผู้หญิงที่มี

⁸⁰ Suwadee T. Patana, *Gender Relations in Thai Society: A Historical Perspective* (Seoul: Ewha Womans University Press, 2004)

⁸¹ Loos, *Subject Siam*, chapter 5.

การศึกษาและอยู่ในแวดวงสื่อสิ่งพิมพ์ อย่างไรก็ตาม สื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้มิได้ลอกเลียนแบบความคิด ตะวันตกแบบถนัดตาม เพราะพวกเขายังมีความคิดเชิงอนุรักษ์นิยม นี่เองทำให้เกิดความย้อนแย้งใน ความเป็นหญิงของผู้หญิงในช่วงรอยต่อยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ความศิวิไลซ์แบบตะวันตก⁸² งาน ของบาร์เม่แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของความเป็นหญิงแบบใหม่ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยความย้อนแย้ง ในตัวเอง อันเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาความเป็นหญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 ที่ศึกษาใน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม หนังสือ วิทยานิพนธ์ รวมถึงงานวิจัยต่างๆ ในวงวิชาการไทยมักให้ความสำคัญ กับบริบทที่เปลี่ยนแปลง หรือนโยบายของรัฐต่อการกำหนด (shaped) มโนทัศน์ความเป็นชายและ ความเป็นหญิงของคนในสังคม เสมือนหนึ่งว่าเพศสภาพเป็นกระบวนการที่สร้างมาจากรัฐหรือการ เรียกร้องของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ในแง่นี้ปฏิสัมพันธ์ของคนในระดับปัจเจกบุคคล (individual agency) จึงหายไป อีกทั้งหน่วยที่สำคัญที่สุดของมนุษย์เช่นบ้านและครอบครัวยังคงกลายเป็นเพียงเวทีที่ ใช้แสดงบทบาทที่ได้รับมาจากรัฐหรือบริบทที่เปลี่ยนแปลงเท่านั้น คำถามที่ตามมาคือ ชายหญิง สามารถแสดงบทบาทของตนในครอบครัวได้อย่างราบรื่นจริงหรือ หากเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใดการ หย่าร้างในสังคมไทยจึงยังคงมีอยู่และเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ในช่วงทศวรรษ 2520⁸³ นี่ย่อมสะท้อนให้เห็น ว่า ปฏิสัมพันธ์ในบ้านก็ย่อมสำคัญต่อชีวิตของคนไม่ต่างจากการเปลี่ยนแปลงทางบริบทหรือนโยบาย จากรัฐ นอกจากนี้ ตามที่คอนแนลกล่าวไว้ ความเป็นชาย (รวมทั้งความเป็นหญิง) คือสิ่งที่ได้จาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลไม่ใช่บรรทัดฐานทางสังคม ดังนั้น บ้านและครอบครัวจึงเป็นหน่วย สำคัญที่มีผลต่อการสร้างเพศสภาพของชายหญิงไม่น้อยไปกว่านโยบายรัฐ ซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ของคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นชายหญิงหรือผู้ชายกับผู้ชายหรือผู้หญิงกับผู้หญิงคือสิ่งที่หายไปในวง การศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพของไทย

แตกต่างจากงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาพในตะวันตก เนื่องจากงาน ศึกษาเหล่านี้ต่างมุ่งแสวงหาปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่นำไปสู่การสร้างเพศสภาพของพวกเขา เช่น *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (ค.ศ. 1998) ของวิกเคอรี หนังสือเล่มนี้ต้องการโต้แย้งกับงานก่อนหน้าที่เสนอว่า ใน คริสต์ศตวรรษที่ 18 – 19 ผู้หญิงสูญเสีย

⁸² Scot Barme, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex & Popular Culture in Thailand* (Lanham, MD: Roman & Littlefield, 2002)

⁸³ วันทนา กลิ่นงาม, *ภวการณ์หย่าร้างของประชากรไทยในเขตกรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ. 2512-2521* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2523)

อิสรภาพนอกบ้าน โดยพื้นที่ของผู้หญิงคือพื้นที่ในบ้านเท่านั้น วิคเคอร์ปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าวโดยใช้ สมุดบันทึกและจดหมายของผู้หญิงจำนวนมากที่มีต่อผู้ชายและผู้หญิงด้วยกัน วิคเคอร์พบว่า ผู้หญิง ยังคงออกมาพบปะสังสรรค์ในที่สาธารณะ เช่น มาดูคอนเสิร์ต หรือละครเวที หรือแม้กระทั่งเดินเล่น ในสวนสาธารณะ แม้ว่าหน้าที่หลักของพวกเธอจะเป็นแม่บ้านแต่สามี พ่อแม่ หรือพี่ชายก็ไม่ได้จำกัด ไม่ให้ผู้หญิงออกมาในที่สาธารณะ นอกจากนี้วิคเคอร์ยังพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากบทบาท ของภรรยาและแม่ได้รับการยกย่องอย่างมาก ผู้หญิงจึงใช้บทบาทการเป็นภรรยาและแม่มาเป็นอัต ลักษณะของตนเองอีกทั้งยังใช้ต่อรองเชิงอำนาจกับสามีภายในบ้านอีกด้วย⁸⁴ ขณะที่งานของเจน แฮม เลตต์ (Jane Hamlett) *Material Relations: Domestic Interiors and Middle – Class Families in England, 1850 – 1910* (ค.ศ. 2016) ต้องการโต้แย้งกับนักประวัติศาสตร์ก่อนหน้าที่เสนอว่า ใน คริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น บ้านกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากกว่าในช่วงก่อนหน้า ขณะที่แฮมเลตต์ไม่เห็น ด้วย และเสนอว่าในช่วงเวลาดังกล่าวบ้านคือสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์และความใกล้ชิดของสมาชิกใน ครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกถูกสร้างขึ้นจาก การช่วยกันตกแต่งภายในบ้าน เช่น การซื้อภาพวาดมาติดห้องนอน ระเบียงห่างระหว่างห้องนอนพ่อแม่ และห้องนอนเด็ก ดังนั้น การตกแต่งภายในบ้านจึงกลายเป็นการสร้างอัตลักษณ์และเพศสภาพของ สามีภรรยา และพ่อแม่กับลูกด้วย นอกจากนี้ เมื่อลูกๆ ต้องย้ายออกจากบ้านหรือเมื่อมีคนตาย การ ตกแต่งบ้านจะเป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวใช้สร้างความทรงจำระหว่างตัวเองกับสมาชิก ครอบครัวคนอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกล หรือเสียชีวิต⁸⁵ ดังนั้นสำหรับแฮมเลตต์แล้ว การตกแต่งบ้านจึงส่งผล ถึงทั้งปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว รวมถึงความคิด อารมณ์และความรู้สึกของพวกเขาที่มีต่อ ตนเองและมีต่อกันและกันด้วย ขณะที่ *Love in the Time of Communism: Intimacy and Sexuality in the GDR* ของ โจซี่ แมคเลแลน (Josie McLellan) แสดงให้เห็นว่า ภายหลังจาก สงครามโลกครั้งที่ 2 จบสิ้นลง เยอรมนีตะวันออกกลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ รัฐบาลนำเสนอ นโยบายให้เสรีภาพแก่ประชาชนในเรื่องเพศ ซึ่งถือเป็นการปฏิรูปเรื่องเพศสภาพให้ทันสมัย (modernization gender) เพศสัมพันธ์ไม่ใช่สิ่งต้องห้ามสำหรับวัยรุ่นในเยอรมนีตะวันออก อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวไม่สามารถจะปฏิบัติได้จริงเนื่องจากรัฐบาลไม่มีการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ให้ ประชาชน ทำให้สมาชิกในครอบครัวทุกรุ่นยังคงอยู่ในห้องเดียวกัน การมีเพศสัมพันธ์ไม่สามารถ เกิดขึ้นได้อย่างเสรีในสภาพการเป็นอยู่ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม คนจำนวนมากได้จินตนาการถึง

⁸⁴ Vickery, *The Gentleman's Daughter*, chapters 5-7.

⁸⁵ Jane Hamlett, *Material relations: Domestic Interiors and Middle-Class Families in England, 1850-1910* (Manchester University Press, 2016)

ความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างตนกับคู่รักหรือสามีภรรยาไปแล้วตามนโยบายเปิดเสรีภาพทางเพศของรัฐบาล เมื่อนโยบายดังกล่าวไม่สามารถกระทำได้จริง จึงทำให้พวกเขาารู้สึกไม่พอใจและเกิดความผิดหวังกับรัฐบาล⁸⁶ งานของแมคเคลแลนแม้จะแสดงให้เห็นนโยบายเชิงเพศวิถีของรัฐบาล แต่ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นความคาดหวังของคนที่จะได้แสดงความสัมพันธ์กับคู่รักหรือสามีภรรยาแบบใหม่ซึ่งเป็นไปในเชิงเพศสภาพด้วย ดังนั้น งานในวงวิชาการตะวันตกจึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือการเปลี่ยนแปลงบริบทในสังคมที่ส่งผลต่อความคาดหวัง อารมณ์ และความรู้สึกของผู้คน ซึ่งจะนำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคู่รัก สามีภรรยา หรือสมาชิกในครอบครัว และปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวก็จะส่งผลต่อการประกอบสร้างเพศสภาพของผู้หญิงและผู้ชาย อันเป็นแนวทางหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพและยังเป็นการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของคนดังที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษา

1.4.2 ปิตาธิปไตย

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของงานที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา หรือความสัมพันธ์ในครอบครัวในประเทศไทยคือ การศึกษาเพศสภาพผ่านกรอบคิดปิตาธิปไตยเป็นหลักในโลกวิชาการตะวันตกนั้น ปิตาธิปไตยมีความหมายว่าชายอยู่ในลำดับชั้นที่สูงกว่าหญิงในทุกๆ ด้าน จูดิธ เบนเน็ต (Judith M. Bennett) นักประวัติศาสตร์สตรีนิยม กล่าวถึง “patriarchy” ว่า “a familial-social, ideological, political system in which men by force, direct pressure, or through ritual, tradition, law and language, customs, etiquette, education, and the division of labour, determine what part women shall or shall not play, and in which the female is everywhere subsumed under the male”⁸⁷ ข้อเสนอข้างต้นแสดงให้เห็นหลายปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิง เช่นเดียวกับแอนโทนี เฟลทเชอร์ (Anthony Fletcher) ซึ่งนิยาม “patriarchy” ว่า “the institutionalised male dominance over women and children in the family and the subordination of women in society in general”⁸⁸ ข้อความข้างต้นของเฟลทเชอร์แสดงให้เห็นว่า ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงทั้งในครอบครัว รวมทั้งใน

⁸⁶ Josie McLellan, *Love in the Time of Communism: Intimacy and Sexuality in the GDR* (Cambridge University Press, 2011)

⁸⁷ Judith M. Bennett, *History Matters: Patriarchy and Challenge of Feminism* (Pennsylvania: University of Pennsylvania, 2007), p. 55.

⁸⁸ Anthony Fletcher, *Gender, Sex & Subordination in England 1500-1800* (Yale: Yale University Press, 1999), p. XV.

ชีวิตประจำวันทุกๆ ไป แต่ในการเป็นหัวหน้าครอบครัวได้นั้น สังคมคาดหวังที่จะให้ผู้ชายเป็นผู้ปกป้องดูแลผู้หญิงและเด็กไปพร้อมกันด้วย

ในวงวิชาการไทย⁸⁹ อุดมการณ์ปิตาธิปไตยหรือชายเป็นใหญ่ มีความหมายคล้ายกับในโลกวิชาการของตะวันตก สาเหตุที่ทำให้ผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิงนั้น เนื่องจากปิตาธิปไตยปรากฏอยู่ในทุกแง่มุมของชีวิต ดังที่สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา นักวิชาการสายประวัติศาสตร์เสนอว่า กฎหมายตราสามดวง ศาสนาพุทธนิกายเถรวาท การศึกษา และวรรณคดีเป็นสิ่งที่ยกย่องให้ผู้ชายอยู่เหนือกว่าผู้หญิง ขณะที่ในทางครอบครัวนั้นผู้ชายมีบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัว แม้ผู้หญิงชนชั้นล่างจะออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ทำไร่นาเช่นเดียวกับสามี แต่บทบาทด้านการให้กำเนิดของพวกเขาก็ยังคงโดดเด่นกว่าบทบาทอื่นๆ ผู้หญิงจึงถูกมองเป็น ผู้ใต้บังคับบัญชา (subordinate) อยู่เสมอ⁹⁰ เช่นเดียวกับที่วิทยานิพนธ์เรื่อง “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน” ของ อภิวันท์ อดุลยพิเชฏร์ ซึ่งศึกษาบทบาทของผู้หญิงผู้ชายผ่านวรรณกรรมเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เสนอว่า ภาพตัวละครผู้ชายกับผู้หญิงในขุนช้างขุนแผนสะท้อนการแบ่งบทบาทหน้าที่ทางสังคมระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายชัดเจน ตั้งแต่เรื่องเรียนที่ผู้หญิงจะเรียนสิ่งที่สัมพันธ์กับงานในบ้านต่างกับผู้หญิงชนชั้นล่างสมัยนั้นที่ทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับสามี ศาสนาเป็น 1 ในสิ่งหลักที่ทำให้สถานภาพผู้หญิงต่ำว่าผู้ชายเพราะลูกสาวไม่มีโอกาสบวชทดแทนคุณพ่อแม่ การมีอำนาจทางศาสนาช่วยเสริมอำนาจทางโลกของผู้ชายด้วย คือ ทำให้ผู้ชายได้เรียนหนังสือ ซึ่งเป็นการยกความสำคัญของผู้ชายให้ทวีคูณจากการมีความรู้ ผู้ชายมีบทบาททั้งในที่สาธารณะและในครอบครัว ผู้หญิงเป็นเพียงภรรยาที่ดีตามอุดมคติของสังคม โดยเฉพาะครอบครัวเชิงซ้อนคือมีภรรยามากกว่า 1 คนในบ้านผู้หญิงชนชั้นนี้จะมีอำนาจโดยผ่านผู้ชายเช่น ได้รับการยกย่องจากสังคมภายนอกโดยผ่านบรรดาศักดิ์ของสามี การที่ภรรยาต้องอยู่ภายใต้สิทธิของสามีทำให้ผู้หญิงเป็นผู้ถูกกระทำเช่นนางวันทองที่ชีวิตถูกกำหนดโดยคนอื่นเสมอ⁹¹ ขณะที่ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ กล่าวว่า ปิตาธิปไตยอยู่ในชีวิต

⁸⁹ ในที่นี้อิงตามความหมายในวงวิชาการเท่านั้น หากอิงตามพจนานุกรม ปิตาธิปไตยจะหมายถึง การปกครองโดยบิดา เดิมคำนี้ใช้เพื่ออธิบายระบบสังคมที่หัวหน้าครัวเรือน ผู้ชายมีอำนาจสูงสุดในครอบครัวปัจจุบัน ใช้ในความหมายที่กว้างขึ้นคือ สังคมที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงหรือสังคมที่ถูกครอบงำโดยผู้ชาย ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย* (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2549), หน้า 242.

⁹⁰ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, “การวิเคราะห์เรื่องเพศภาวะในสังคมไทย : มุมมองทางประวัติศาสตร์,” ใน *จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย*, สุชีลา ดันชัยนันท์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: ทีเพรส, 2558), หน้า 38-46.

⁹¹ อภิวันท์ อดุลยพิเชฏร์, “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544)

ของชายหญิงโดยผ่านการให้ความหมายและอำนาจ⁹² คล้ายกับที่เสนาะ เจริญพระบุว่า ปิตาธิปไตย เป็นวิธีคิดและแบบแผนปฏิบัติที่แผ่เรืงกว่าอำนาจอื่นๆ เนื่องจากปิตาธิปไตยเป็นสิ่งที่แทรกซึมอยู่ใน ทุกๆ อนุของความสัมพันธ์ของผู้ชายและผู้หญิง⁹³ ในแง่นี้ จุดเริ่มต้นของปิตาธิปไตยในประเทศไทยจึง คล้ายกับตะวันตกที่อำนาจของผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิงในทุกๆ มิติ

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางส่วนพยายามจะแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในอดีตก่อนการเข้า มาของศาสนาพุทธนั้น ไม่ใช่สังคมแบบชายเป็นใหญ่ โดยงานชิ้นสำคัญได้แก่ *The Flaming Womb: Repositioning Women in Early Modern Southeast Asia* ของนักประวัติศาสตร์บาร์บารา แอน ดาย่า (Barbara Andaya) แม้งานชิ้นนี้จะไม่ได้ศึกษาประเทศไทยโดยตรง แต่ก็แสดงให้เห็นสถานภาพ ของผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม แอนดาย่าเสนอว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1400 – 1800 นั้น ผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสถานภาพทางสังคมค่อนข้างสูง โดยเห็นได้จากบทบาทในการ ทำพิธีกรรมซึ่งผู้หญิงมักจะเป็นผู้ทำพิธีหรือเป็นผู้สื่อสารกับเทพ การรับมรดกทางที่ดินจากพ่อแม่ รวมถึงการทำงานทางเกษตรกรรม ข้อเสนอดังกล่าวตั้งขึ้นจากการใช้หลักฐานที่ค้นพบในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ เซรามิก ภาพจิตรกรรม สิ่งทอ รวมถึงตำนานท้องถิ่นและบันทึกของ ชาวต่างชาติ มีปัจจัยหลัก 3 ประการที่ทำให้สถานภาพของผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกต่ำลง จนเกิดแนวคิดแบบชายเป็นใหญ่ นั่นคือ ประการแรกการเข้ามาของศาสนาพุทธ และอิสลามในพื้นที่ ดังกล่าว จากเดิมที่ผู้หญิงเคยเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมก็ถูกกีดกันออกไป เนื่องจากพิธีกรรมทางศาสนา นั้นถูกยึดโยงไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น นอกจากนี้การเติบโตขึ้นของรัฐส่วนกลางที่ต้องการจะควบคุม ประชากรและทรัพยากร ทำให้เกิดการให้ความสำคัญกับแรงงานชาย และประการสุดท้ายการที่คน ตะวันตกนำเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปผูกเข้ากับเครือข่ายการค้าโลก ทำให้ผู้หญิงมี บทบาททางเศรษฐกิจด้อยกว่าผู้ชาย เหล่านี้นำไปสู่การเกิดระบบชายเป็นใหญ่ขึ้นในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ แต่ทั้งนี้ แอนดาย่าเสนอว่า แม้ระบบชายเป็นใหญ่จะตั้งอยู่ในสังคมของเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้แล้ว แต่ผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในภาคพื้นสมุทรก็ยังมี สถานภาพสูงกว่าผู้หญิงในตะวันตก เนื่องจากผู้ชายชาวประมงต้องออกไปหาปลาหรือออกเรือไป ค้าขายเป็นเวลานาน ทำให้ผู้หญิงต้องดูแลจัดการเรื่องในบ้านด้วยตนเอง⁹⁴

⁹² ชลิตาภรณ์ สงสัมพันธ์, *ผู้หญิงกับความรู้ ๑ (ภาค ๒)* (กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 19.

⁹³ เสนาะ เจริญพร, *ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทอง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 248.

⁹⁴ Barbara Andaya, *The Flaming Womb* (Hawaii: University of Hawaii Press, 2008)

ข้อเสนอดังกล่าวคล้ายกับข้อเสนอของนักวิชาการบางส่วนที่ศึกษาสังคมไทย เช่น นักวิชาการสายมานุษยวิทยา โดยนักวิชาการสำคัญที่มีแนวคิดดังกล่าวคือ ปราณี วงษ์เทศ ในบทความและหนังสือหลายชิ้นของปราณีเสนอว่า ในอดีตผู้หญิงไทยกับผู้หญิงในอุษาคเนย์อื่นๆ จะเป็นฝ่ายที่มีบทบาทสูง เช่น แม่น้ำ แม่โพสพ มักขึ้นต้นด้วยแม่แสดงถึงความสำคัญของผู้หญิง อีกทั้งไม่ใช่แค่ทำงานในบ้าน แต่พวกเธอต้องทำนาทำไร่เช่นเดียวกับสามี ผู้หญิงมักมีความเป็นอิสระ พวกเธออยากแต่งงานหรือหย่าเมื่อไรก็ได้ที่เธอต้องการ มีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสได้ แต่สิ่งที่กดผู้หญิงให้มีสถานภาพต่ำคือ พุทธศาสนาเพราะผู้หญิงไม่สามารถบวชทดแทนบุญคุณพ่อแม่ได้, ระบบขุนนาง เนื่องจากการยกย่องขุนนางเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนผู้หญิงจึงกลายเป็นสมบัติของผู้ชาย และเป็นความเชื่อของคนชั้นสูงที่ว่าผู้หญิงต้องเอาอกเอาใจสามี สงบเสงี่ยมเป็นข้างเท้าหลัง, อิทธิพลตะวันตก สมัยวิคตอเรียนที่เชื่อว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องผิดบาป วัฒนธรรมทางเพศของไทยจึงกลายเป็นของต่ำ และชนชั้นนำก็เริ่มความพยายามสร้างภาพความเป็นหญิงผู้ดีให้กับชนชั้นเจ้านาย และเมื่อการศึกษาแพร่หลายชนชั้นกลางมีโอกาเข้าเรียนความคิดเรื่องความเป็นหญิงผู้ดีจึงถูกถ่ายทอดไปสู่ชนชั้นกลางด้วย, ระบบทุนนิยม แต่เดิมที่ดินของพ่อแม่ต้องเป็นของลูกผู้หญิงแต่เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาในสังคมไทย ที่ดินกลายเป็นที่ต้องการของนายทุน ทำให้หญิงชายต่างกระหายต้องการมรดกที่ดินจากพ่อแม่ และสุดท้ายลูกผู้ชายก็มักจะได้ที่ดินไป ส่วนผู้หญิงต้องกลายเป็นแรงงาน นอกจากนี้ สถาบันครอบครัวก็ถูกทำลายด้วยระบบทุนนิยมที่ไม่เคยให้คุณค่าทางเศรษฐกิจต่อบทบาทของผู้หญิงที่ต้องรับภาระในการผลิตและเลี้ยงดูครอบครัว ดังนั้นครอบครัวจึงถูกสังคมคาดหวังว่าจะทำหน้าที่ดูแลสั่งสอนลูกหลานให้เหมือนในอดีต ผู้หญิงต้องรักษาบทบาทเมียและแม่ของตนไว้ตามความคาดหวังของสังคม⁹⁵ ขณะที่ทางสายประวัติศาสตร์นั้น จุนโกะ โคอิซุมิ (Junko Koizumi) ได้เสนอไว้ในบทความ “From water buffalo to a human being: woman and the family in Siamese history” ว่า ก่อนการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและสถานะของผู้หญิงในสยาม ผู้หญิงสยามโดยเฉพาะชาวบ้านมีสิทธิเสรีภาพมากพอสมควรเนื่องจากสังคมไทยเชื่อในเรื่องระบบเครือญาติที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิง ทำให้ระบบปิตาธิปไตยในสังคมไทยไม่เข้มงวดเท่าที่อื่นๆ แม้กฎหมายตราสามดวงจะบอกว่าเมื่อผู้หญิงแต่งงานอำนาจจะเปลี่ยนผ่านจากพ่อแม่สู่สามีแต่ก็ไม่ได้แปลว่าผู้หญิงต้องไปปรับใช้สามีหรือครอบครัวของสามี แต่ไปในฐานะเมีย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ความทันสมัยแบบตะวันตกเริ่มเข้ามาเริ่มเกิดความคิดเรื่องความเท่าเทียมของชายหญิง กษัตริย์จึงได้พยายามให้ทั้งคนในสยาม และ

⁹⁵ ปราณี วงษ์เทศ, *เพศสภาพในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549); ปราณี วงษ์เทศ, *เพศและวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2544); ปราณี วงษ์เทศ, “เพศสภาพกับการกล่อมเกลางานเพศในสังคมไทย,” *ตำราวิชาการ* 3, 6 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2547), หน้า 72-76.

ต่างชาติรับรู้ว่ายามมีความสมัยใหม่จึงใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือ เช่น กรณีอำแดงเหมือนที่ รัชกาลที่ 4 พิจารณาว่าเลือกคู่เองได้ ซึ่งทำให้ภาพลักษณ์ของพระองค์เป็นกษัตริย์ที่เอาใจใส่ราษฎรหญิง แต่จริงๆ แล้วนี่คือสิ่งที่ถูกสร้างมาจากปัจจัยทางการเมืองมากกว่าจะเป็นการแก้ไขความเป็นธรรมของชายหญิงที่แท้จริง⁹⁶ โดยนัยนี้ปิตาธิปไตยจึงไม่ใช่สิ่งที่ถือกำเนิดขึ้นมาเองในสังคมไทย แต่มาพร้อมกับสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “การพัฒนา” เช่น แนวคิดทางศาสนาพุทธและอิสลาม ทุนนิยม การศึกษา วัฒนธรรมตะวันตก เป็นต้น ยิ่งสังคมไทยพัฒนามากขึ้นเท่าใด ผู้หญิงก็ต้องตกเป็นรองผู้ชายมากขึ้นเท่านั้น

ในส่วนของงานวิชาการซึ่งศึกษาสังคมไทยสมัยใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านร่วมกับผู้ชายนั้น มักนำเสนอรูปแบบปิตาธิปไตยที่ผู้หญิงเป็นรองผู้ชายในลักษณะของการกดขี่หรือกดทับผู้หญิง เช่น วิทยานิพนธ์ของชนกพรที่ศึกษาความเป็นหญิงใน *สตรีสาร* ซึ่งอ้างแล้วข้างต้นนั้นเสนอว่า ปิตาธิปไตยหมายถึง “ความมีอำนาจของผู้ชายโดยเฉพาะการครอบงำความคิดของคนในสังคมว่าโลกที่ทุกคนอยู่นั้นประกอบไปด้วย ๒ เพศ คือเพศชายและหญิง และผู้หญิงเป็นส่วนประกอบของผู้ชายหรือเป็นผู้ถูกกระทำ ความคิดต่างๆ จัดเป็นระบบความคิดที่เอื้อประโยชน์ให้ผู้ชายทำให้ผู้หญิงไม่มีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย หรือผู้หญิงยังคงตกเป็นเครื่องมือหรือเป็นฐานให้กับผู้ชาย”⁹⁷ จะเห็นว่าความหมายปิตาธิปไตยของชนกพรเริ่มมีความแตกต่างจากตะวันตก เพราะในขณะที่ปิตาธิปไตยในตะวันตกอยู่ได้ด้วยความคาดหวังของสังคมให้ปกป้องดูแลผู้หญิง แต่ดูเหมือนปิตาธิปไตยในทัศนะของชนกพรจะคงอยู่ในสังคมได้ด้วยการกดทับผู้หญิงไว้เพื่อประโยชน์ของผู้ชาย เช่นเดียวกับที่อารีญา หุติณทะ นักวิชาการสายสตรีนิยมเสนอว่า “ปิตาธิปไตยหมายถึงระบบการครอบครองและควบคุมของผู้ชาย และการตกเป็นเบี้ยล่างของผู้หญิงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในทางเศรษฐกิจระบบชายเป็นใหญ่สะท้อนให้เห็นได้จากการแบ่งงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในครอบครัวที่ทำให้งานในบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิงเท่านั้น...แนวคิดปิตาธิปไตยที่เป็นแนวคิดกระแสหลักในสังคมไทยจึงเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตยในเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค...สตรีถูกสังคมปิตาธิปไตยเอารัดเอา

⁹⁶ Junko Koizumi, “From a water Buffalo to a Humn Being: Women and Family in Siamese History,” in Barbara Watson Andaya (ed.), *Other Pasts: Women, Gender, and History in Early Modern Southeast Asia* (Honolulu, HI: Center for Southeast Asian Studies, University of Hawaii at Manoa, 2000), pp. 254-268.

⁹⁷ ชนกพร อังศุวิริยะ, “ความเป็นผู้หญิง”, หน้า 368-375.

เปรียบ”⁹⁸ หากเปรียบเทียบข้อเสนองานเรื่องปิตาธิปไตยในตะวันตกของเฟลทเซอร์ข้างต้นแล้ว ดูเหมือนปิตาธิปไตยในประเทศไทยจะดำรงอยู่ในสังคมและครอบครัวไทยประหนึ่งเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่อย่างเข้มแข็งและปราศจากเงื่อนไข อีกทั้งยังนำไปสู่การกดขี่ผู้หญิงในเกือบทุกมิติ เช่น ครอบครัว การงาน หรือในสื่อต่างๆ⁹⁹

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของไทยบางชิ้นก็มองความสัมพันธ์ชายหญิงให้ไกลกว่าเพียงการกดขี่ โดยงานชิ้นแรกๆ ที่พยายามจะโต้แย้งกับความเชื่อเรื่องการกดขี่ผู้หญิงคือ หนังสือ 108 เรื่องที่ผู้หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกว่ารู้ๆ ดีกันอยู่แล้ว) ของธาวิต สุขพานิช ธาวิตเสนอว่า ความเข้าใจว่าผู้หญิงถูกกดขี่ให้ต่ำต้อยกว่าผู้ชายนั้นเป็นความเข้าใจที่ผิด เนื่องจากวัฒนธรรมไทยในอดีตนั้นได้ให้หลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ผู้หญิง นอกจากนี้ ธาวิตยังระบุว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาเมื่อเรารู้จักประวัติศาสตร์ผู้หญิงก็มักรู้ผ่านผู้ชนชั้นสูง แต่ผู้หญิงสามัญชนกลับถูกละเลย ตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้วความต่างระหว่างสาวชาวบ้านกับสาวชาววังเพิ่งเกิดขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อสองร้อยปี คือสมัยกรุงเทพฯ เพราะสมัยอยุธยาความแปลกแยกมีน้อยมาก สาเหตุที่สร้างความแตกแยกคือระเบียบวิธีคิดของราชสำนักจีน ทำให้ผู้หญิงต้องกลายเป็นเพศที่อ่อนแอ รักนวลสงวนตัว เป็นผู้ตาม ถูกกดขี่ แต่การกดขี่นี้ไม่มีมูลใดๆเลย ผู้ชายไทยอาจดูเหมือนอยู่บ้านเฉยๆไม่ขยับตัวจึงทำให้ฝรั่งเห็นว่าเป็นการกดขี่ แต่ความจริงคือผู้หญิงไม่ต้องไปเกณฑ์ไพร่ทำให้พวกเขาได้อยู่บ้านและดำรงบทบาทเป็นแม่เจ้าเรือนซึ่งทำให้เธอมีอำนาจในบ้านสูงกว่าสามีเสียอีก ในเรื่องความบริสุทธิ์นั้นแต่เดิมพวกที่นับถือคือตะวันตกและจีนที่มีค่านิยมเรื่องสกุลพอ แต่ของไทยเรานับถือสกุลแม่ ความบริสุทธิ์จึงไม่ได้เป็นสิ่ง ในส่วนของการเลือกคู่ นั้น ผู้หญิงก็เป็นคนเลือกคู่ครองของตนเอง พ่อแม่ไม่มีสิทธิคลุมถุงชน นอกจากนี้ เมื่อชายหญิงแต่งงานกันแล้ว ผู้ชายก็เป็นฝ่ายย้ายเข้ามาในบ้านของผู้หญิง ในเรื่องผิวเดียวหลายเมียนั้นก็เป็นสิ่งที่สังคมไทยยอมรับมาก่อนแล้ว เมื่อผู้ชายได้หญิงคนใดเป็นเมียแล้วผู้ชายก็ต้องเลี้ยงดูพวกเธอในสถานะเมีย แม้จากเดิมเธอจะเป็นทาสหรือเชลยมาก่อนก็

⁹⁸ อาริยา หุดินทะ, “เมื่อสตรีตามหาประชาธิปไตยในสังคมปิตาธิปไตย,” ใน *หลากหลายมิติประชาธิปไตย: รวมบทความและปาฐกถาทางวรรณกรรม*, รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: คมบาง, 2559), หน้า 47-48.

⁹⁹ โปรดดูงานที่มีแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมที่ ธีรนาถ กาญจนอักษร, “หญิงกับการเศรษฐกิจ,” ใน *หญิงชาย กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*, วรวิทย์ เจริญเลิศ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2543), หน้า 146-147; เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, *Autonomia ทุนนิยมความรู้ แรงงานอวดดู และการปฏิบัติของส่วนรวม* (กรุงเทพฯ: Illuminations, 2560), หน้า 117-160; จิตรารักษ์ วันสพงค์, “ผู้หญิงในครอบครัว: ต้นไม้ได้ร่มเงา,” ใน *ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน*, กอบกุล อิงคุทานนท์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2537), หน้า 30-39; สมสุข หินวิมาน, “ครัว: พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน,” *รัฐศาสตร์สาร* (กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2545); ชาตรี ลีศิริวิทย์, “เพศสถานะกับครัว,” *สารคดี* 17, 197 (กรกฎาคม 2544); ฐิตินบ โภมณินิ, “อ่าน ‘ความเป็นชาย’ ผ่านอาหาร,” ใน *มอง ผู้หญิงกับอาหาร ผ่านมุมมองสตรีนิยม*, ฐิตินบ โภมณินิและชาตรี ลีศิริวิทย์ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: กลุ่มสตรีศึกษาอิสระมธ., 2546), หน้า 35-42.

ตาม¹⁰⁰ สำหรับธาวิต แม้วัฒนธรรมจากจีนจะทำให้ผู้หญิงไทยบางส่วนต้องปรับเปลี่ยนการปฏิบัติตัว แต่ไม่ได้ทำให้เธอกลายเป็นผู้ถูกกดขี่ งานของธาวิตจึงถือเป็นการเปิดมุมมองใหม่ให้กับวงการวิชาการไทยรวมถึงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานของธาวิตมุ่งถกเถียงกับความเข้าใจเกี่ยวกับผู้หญิงในช่วงต้นถึงกลางรัตนโกสินทร์ ความเข้าใจเรื่องการกดขี่ผู้หญิงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงยังคงเป็นปริศนาอยู่

ขณะที่บทความเรื่อง “ผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์เพศสภาวะ” ของภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์นั้น พยายามที่จะสืบสาวย้อนไปถึงประวัติศาสตร์ของการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิง ว่ามีความเป็นมาและมีพัฒนาการที่แตกยอดออกไปอีกมากเพียงใด ภัทรรัตน์เสนอว่า การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาผู้หญิงด้วย อีกทั้งยังต้องนำผู้หญิงเข้าไปสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นในสังคม นอกจากนี้ภัทรรัตน์ยังชี้ว่า เราไม่อาจจะทำความเข้าใจประเด็นทางสังคมได้หากละเลยมิติทางเพศสภาพ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะความเป็นหญิง แต่ยังรวมถึงการศึกษาความเป็นชาย และความเป็นเพศอื่นๆ ด้วย การศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงจึงไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นการศึกษาในแง่ของการเป็นผู้กดขี่จากสังคม पिตาริปีโตยหรืออำนาจของผู้ชายเสมอไป หรือหากเป็นเช่นนั้นก็ต้องตั้งคำถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น¹⁰¹ คล้ายกับกนฤพนธ์ ด้วงวิเศษ ซึ่งเสนอว่า ในงานวิชาการไทยที่ศึกษาความเป็นชายมักให้ความสำคัญกับความเป็นชายของชนชั้นนำ “ทำให้ความเข้าใจเรื่องบทบาทความเป็นชายยังคงวนเวียนอยู่กับความคิดแบบความเป็นชายที่ใช้ชี้นำสังคม (hegemonic masculinity) และทำให้เกิดภาพตัวแทนหรือวาทกรรมที่ว่า ผู้ชายไทยต้องเป็นสุภาพบุรุษ ภาพตัวแทนนี้เป็นสิ่งที่ถูกผลิตซ้ำภายใต้การศึกษาทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากภาพตัวแทนนี้ก็คือ เรามักจะคิดว่าความเป็นชายในสังคมไทยคือเพศสภาพและเพศวิถีแบบรักต่างเพศ”¹⁰² นฤพนธ์ชี้ให้เห็นว่า ความเข้าใจนี้เป็นเรื่องที่อันตรายมาก เพราะเราไม่ควรนำเอาความเป็นชายไปเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของรักต่างเพศ หรือเพศตรงข้ามกับผู้หญิง นอกจากนี้ การมองความเป็นชายจากเฉพาะมุมของชนชั้นนำยังนำไปสู่วิธีคิดเรื่องความไม่เท่าเทียมทางเพศ และมองเห็นผู้ชายเป็นแพะรับบาปหรือเป็นผู้ที่ถูกกดขี่และรังแกผู้หญิง¹⁰³ งานทั้งสองชิ้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามนำเอาเพศสภาพมาศึกษาในทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังพยายามหลีกเลี่ยงจากกรอบคิดเรื่องพิตาริปีโตยแบบเดิมที่ถูกใช้อยู่ในวงการศึกษาศาสตร์สตรีที่ศึกษากันอยู่ในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม งานทั้งสองก็ยังไม่ระบุ

¹⁰⁰ ธาวิต สุขพานิช, 108 เรื่องที่ผู้หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้เพราะหลงนึกว่ารู้ๆ ดึกันอยู่แล้ว) (กรุงเทพฯ: พ็อบบุ๊คส์ พบบลิต, 2544)

¹⁰¹ ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์, “ผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์เพศสภาวะ”, หน้า 296-312.

¹⁰² นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, “ร้อยสร้างมายาคติ “ความเป็นชาย” ในสังคมไทย”, รัฐศาสตร์สาร 34, 1: 43.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน.

ชัดเจนนักกว่า นักวิชาการควรจะเปลี่ยนมุมมองปิตาธิปไตยอย่างไร หรือผู้หญิงอยู่ร่วม และมีปฏิสัมพันธ์กับปิตาธิปไตยของคู่รักหรือสามีของตนเองอย่างไร

ประเด็นเรื่องการกีดกันผู้หญิงถูกนักวิชาการไทยนำมาถกเถียงอีกครั้งในช่วง พ.ศ. 2547 โดยครั้งนี้สัมพันธ์อยู่กับเรื่องศาสนาและความเชื่อของท้องถิ่น เหตุการณ์เริ่มขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 เมื่อนางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ส.ว. จากจังหวัดขอนแก่นได้เดินทางมาสักการะพระธาตุอวยสุเทพ แต่พบว่ามีการห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าไปบูชาถึงองค์พระธาตุ นางระเบียบรัตน์ได้เสนอในที่ประชุมคณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชนและผู้สูงอายุว่า เรื่องนี้ขัดต่อสิทธิเสรีภาพของสตรี และเป็นทางเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อสตรี ขัดต่อมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ประเด็นดังกล่าวได้รับความสนใจจากทั้งประชาชน พระสงฆ์ สื่อมวลชน รวมทั้งนักวิชาการ โดยนักวิชาการคนแรกๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวคือ ธเนศวร์ เจริญเมือง อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เขียนบทความลงใน *มติชน* ชื่อ “ระเบียบรัตน์ ระเบิดรัฐ กับระเบิดแห่งล้านนา” โดยมีใจความสำคัญว่า แม้ผู้หญิงจะมีสิทธิเสรีภาพเท่าผู้ชายทุกประการตามรัฐธรรมนูญมาตรา 30 แต่ในมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญฉบับเดียวกันนั้นก็ได้ระบุว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” การจะอ้างเพียงสิทธิเสรีภาพเพื่อจะได้เข้ามัสการพระธาตุจึงขัดกับหลักกฎหมายดังกล่าว อีกทั้งในสังคมล้านนาในอดีตก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามานั้น ก็เป็นสังคมที่กำหนดบทบาท หน้าที่ และสิทธิของบุรุษสตรีไว้ชัดเจน กล่าวคือ ผู้ชายต้องย้ายเข้าไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เคารพนับถือผีของฝ่ายหญิง ชายไม่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ของตน เนื่องจากต้องยกให้ลูกสาว ชายกับหญิงต่างช่วยกันทำไร่ทำนา เลี้ยงดูลูก ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงมีบทบาทและสิทธิที่สำคัญในสังคม และแม้เมื่อศาสนาพุทธแผ่เข้ามาถึงสังคมล้านนาแล้วและสิทธิของผู้หญิงอาจจะถูกจำกัด เช่น ห้ามสตรีเข้าไปในพระธาตุ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสตรีจะถูกจำกัดสิทธิในด้านอื่นๆ เพราะระบอบแห่งล้านนามิใช่สังคมกีดกันทางเพศ แต่เป็นระบอบที่มีการแบ่งบทบาท สิทธิ และหน้าที่ระหว่างชายหญิงที่ต่างกัน ทั้งสองเพศมีความสำคัญและช่วยกันค้ำจุนสังคม¹⁰⁴ ข้อเสนอดังกล่าวของธเนศวร์ถูกวิพากษ์โดยใจ อึ้งภากรณ์ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในบทความ “หมา คนจีน (และผู้หญิง) ห้ามเข้า!” ว่าเป็น “ท้องถิ่นนิยมจนไม่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรก้าวหน้าหรืออะไรกีดกันผู้หญิง และไม่สามารถแยกแยะอีกด้วยว่า วัฒนธรรมโบราณของล้านนาเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูงหรือวัฒนธรรมของชาวบ้านกันแน่” เนื่องจากวัด “ส่วนใหญ่ที่เหยียดหยามสตรีมักจะเป็นวัดวาอารามทองของคนชั้นสูง”¹⁰⁵ การเชื่อมโยงการกีดกันผู้หญิงเข้ากับเรื่องชนชั้นของใจ

¹⁰⁴ ธเนศวร์ เจริญเมือง, “ระเบียบรัตน์ ระเบิดรัฐ กับระเบิดแห่งล้านนา” *มติชนสุดสัปดาห์* 24, 1249 (23-29 กรกฎาคม 2547): 35-36.

¹⁰⁵ ใจ อึ้งภากรณ์, “หมา คนจีน (และผู้หญิง) ห้ามเข้า!” *a day weekly* 1, 10 (23-29 กรกฎาคม 2547): 34-35.

นั้นไม่น่าแปลกใจนัก เนื่องจากใจสับสนแนวความคิดนิยมมาร์กซิสต์อย่างสูง อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของใจนั้นนอกจากการกดขี่ผู้หญิงจะสัมพันธ์กับชนชั้นแล้วก็ยังสัมพันธ์กับความเชื่อในท้องถิ่นด้วย

ดวงจันทร์ อภาวชูธรรม นักวิจัยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งเรียกตนเองว่าเป็น “แม่หญิงล้านนา” จึงได้ออกมาแสดงความเห็นในประเด็นดังกล่าวเพื่อยืนยันว่า ในทัศนะของผู้หญิงล้านนาแล้ว พวกเขาไม่ได้รู้สึกที่ตนเองกำลังถูกกดขี่ อีกทั้งแม้จะไม่มีป้ายห้ามผู้หญิงเข้าไปในพระธาตุ ผู้หญิงล้านนาก็ไม่เข้าไปในพระธาตุอยู่แล้ว เนื่องจากพระธาตุนั้นเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายของพระพุทธเจ้า ดังนั้นสาเหตุที่ผู้หญิงล้านนาไม่เข้าพระธาตุนั้นเพราะ “แม่หญิงล้านนาสารวมกาย... มิได้เกิดจากการกดขี่ทางเพศแต่อย่างใด” อีกทั้งในตอนท้ายดวงจันทร์ก็ได้ระบุว่า “ในความเป็นจริงสังคมล้านนาเป็นสังคมที่ยกย่องเพศหญิง แม้แต่ชื่อลำน้ำก็ใช้คำว่าแม่ เช่น แม่ริม แม่แตง แม่ಾಯ แม่หญิงล้านนาจึงไม่ได้ถูกกดขี่ทางเพศในทางศาสนาอย่างที่คนภายนอกเข้าใจ”¹⁰⁶ ขณะที่ธเนศวรยังคงยืนยันว่า ผู้หญิงในสังคมล้านนาในอดีตไม่ได้ถูกกดขี่ แต่เนื่องจากการริบวัฒนธรรมกดขี่ผู้หญิงจากสังคมภายนอกมากขึ้น เนื่องจากรัฐทุนนิยมที่ขยายทั้งทุนและตลาด และปัจจัยการผลิต รวมถึงการรวมศูนย์อำนาจในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้จารีตประเพณีท้องถิ่นถูกทำลาย และ “รับเอาสำนักคิดแบบกดขี่สตรีเข้าไปมากขึ้น ตลอดจนนำเอาทัศนะกดขี่สตรีเข้าไปอธิบายพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดพุทธศาสนาที่มีการตีความที่ผิดไปจากเดิม”¹⁰⁷ ข้อเสนอของธเนศวรจึงมีความคล้ายกับของปราณี ซึ่งมองว่า “การพัฒนา” สังคมนั้นนำไปสู่การกดขี่ผู้หญิง โดยนัยนี้ ธเนศวรไม่ได้ปฏิเสธว่าผู้หญิงล้านนาถูกกดขี่ เพียงแต่พวกเขาไม่ได้ถูกกดขี่ในมิติทางศาสนาเท่านั้น งานของธเนศวรและดวงจันทร์แสดงให้เห็นความซับซ้อนของแนวคิดเรื่องการกดขี่ผู้หญิงในสังคมล้านนา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบทความทั้งสองขึ้นยอมรับเรื่องการกดขี่ผู้หญิงในสังคมล้านนา โดยเฉพาะภายหลังการเข้ามาของระบบทุนนิยม แต่เนื่องจากมุ่งศึกษาเพียงมิติทางศาสนา ทำให้เรายังไม่เห็นภาพชัดเจนว่า ผู้หญิงล้านนาถูกกดขี่อย่างไรภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมถึงการพัฒนาเมืองแบบอื่นๆ อาทิ “การเมือง ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา”¹⁰⁸

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงปัญหาของงานศึกษาเกี่ยวกับเพศสภาพและปิตาธิปไตยในโลกภาษาไทยที่ผ่านมาที่มักเน้นบทบาทของผู้หญิงในฐานะของผู้ถูกระงับจากผู้ชาย ผ่านการเปรียบเทียบกับการศึกษาเพศสภาพและปิตาธิปไตยในโลกภาษาอังกฤษที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงหรือสมาชิกในครอบครัวก็มีส่วนร่วมในการประกอบสร้างปิตาธิปไตยและความเป็นชายของผู้ชาย

¹⁰⁶ ดวงจันทร์ อภาวชูธรรม, “พระธาตุกับผู้หญิง มุมมองจากแม่หญิงล้านนา” *มติชนสุดสัปดาห์* 24, 1259 (1-7 ตุลาคม 2547): 34-36.

¹⁰⁷ ธเนศวร เจริญเมือง, “พระธาตุ, สตรี, ล้านนากับสังคมไทย” ใน *ผู้หญิงกับพระธาตุ*, สุภาภรณ์ อภาวชูธรรม บรรณาธิการ (เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2547), หน้า 61-70.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

เช่นเดียวกับที่ผู้ชายมีส่วนในการประกอบสร้างความเป็นหญิงเนื่องจากทั้งคู่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แม้จะมีงานวิจัยของไทยบางส่วนที่พยายามจะนำเสนอว่าปิตาธิปไตยไม่ใช่วัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของไทย แต่เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการพัฒนาและการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศ รวมถึงงานบางชิ้นก็พยายามจะปฏิเสธบทบาทของผู้หญิงในฐานะของผู้ถูกกดขี่ แต่ดูเหมือนความเข้าใจดังกล่าวจะยังคงมั่นคงอยู่โดยเฉพาะในมนทัศน์ของนักวิชาการสายสตรีนิยมและสังคมนิยม นอกจากนี้ งานที่ถกเถียงเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องการกดขี่ผู้หญิงในช่วงสังคมไทยสมัยใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ยังมีเป็นจำนวนน้อย งานชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาปิตาธิปไตยกับความสัมพันธ์ของชายหญิงในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งจะเป็นการช่วยชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของประเด็นที่จะขยายพรมแดนขององค์ความรู้เกี่ยวกับเพศสภาพและปิตาธิปไตยในทางประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ได้

1.4.3 นิตยสารกับประเด็นทางด้านเพศสภาพ

เนื่องจากหลักฐานชั้นต้นหลักที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือนิตยสาร ดังนั้น ส่วนต่อไปจึงจะเป็นการศึกษางานที่ศึกษาเพศสภาพความเป็นหญิงและความเป็นชายผ่านนิตยสาร งานที่เริ่มศึกษาผู้หญิงกับนิตยสารเป็นชิ้นแรกๆ คือวิทยานิพนธ์ของพิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500 – 2516”¹⁰⁹ ศึกษาในปี 2534 พิมพ์ฤทัยพบว่า เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในประเทศไทย ส่งผลให้ในทศวรรษ 2500 – 2516 เกิดนักเขียนหญิงกลุ่มก้าวหน้าขึ้นในนิตยสารผู้หญิง นักเขียนหญิงเหล่านี้มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าปฏิเสธสิ่งที่พวกเขาคิดว่าไม่ถูกต้อง ซึ่งแตกต่างจากนักเขียนกลุ่มเก่าคือกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีมุมมองความสนใจรอบตัวคับแคบ ดังนั้นความคิดในนิตยสารผู้หญิงในปี 2500 – 2516 จึงมีสองรูปแบบ คือผู้หญิงแบบอนุรักษนิยมที่มองบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะเมียและแม่ ให้ความสนใจเรื่องครอบครัวมากกว่าการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ขณะที่ผู้หญิงหัวก้าวหน้าจะมองบทบาทของผู้หญิงนอกบ้าน และคิดว่าผู้หญิงสามารถยืนหยัดด้วยตนเองได้ แนวคิดของนักเขียนในนิตยสารผู้หญิงที่แยกเป็นสองแนวคิดนี้ คล้ายกับที่เสนออยู่ในวิทยานิพนธ์ของชนกพร อังศุวิริยะ ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “‘ความเป็นผู้หญิง’ ในสตรีสาร (พ.ศ. 2491 – 2539): การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์” ที่กล่าวถึงไปแล้วในข้างต้น ในขณะที่พิมพ์ฤทัยเรียกความคิดของนักเขียนที่ต่างกันว่า กลุ่มอนุรักษนิยมกับกลุ่มหัวก้าวหน้า ชนกพรเรียกอุดมการณ์ที่อยู่ภายใต้ข้อเขียนในนิตยสารว่าอุดมการณ์ปิตาธิปไตยและอุดมการณ์สตรีนิยมตามลำดับ วิทยานิพนธ์ทั้งสองฉบับข้างต้น มีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ในการ

¹⁰⁹ พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534)

เดือนให้ตระหนักว่า ในทศวรรษ 2490 - 2530 มโนทัศน์ความเป็นหญิงไม่ได้รวมกันเป็นหนึ่งเดียว หากแต่มีภาวะตึงเครียดทางความคิดอยู่ในหมุ่นักเขียน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานทั้งสองชิ้นนี้เน้นศึกษา “ความคิด” และ “อุดมการณ์” เป็นหลัก และต่างยอมรับว่า แม้นักเขียนจะพยายามนำเสนอการเรียกร้องความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่บทความส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นแบบอนุรักษ์นิยมหรือพิตาธิปไตยครอบงำ จึงทำให้สถานะสำคัญของอัตลักษณ์ความเป็นหญิงในทศวรรษ 2500 ออกมาในรูปแบบผู้อยู่ใต้อำนาจผู้ชายมากกว่าบทบาทด้านอื่นๆ

การมองความเป็นหญิงว่าเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจผู้ชายเนื่องจากอุดมการณ์พิตาธิปไตยหรือชายเป็นใหญ่ นั้น คล้ายกับข้อเสนอในวิทยานิพนธ์ของเจียน นีรันตร์นุด “การถ่ายทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านนิตยสารผู้หญิง” พ.ศ. 2546¹¹⁰ เขียนศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่กับนิตยสารผู้หญิง ผ่านนิตยสารผู้หญิง 3 ฉบับ ได้แก่ *ดิฉัน* *ขวัญเรือน* และ *คู่สร้างคู่สม* ในช่วงปี 2524, 2529, 2534, 2539, 2544 งานของเจียนพบว่านิตยสารมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ซึ่งนำไปสู่ความเหนือกว่าของผู้ชาย และความเป็นรองของผู้หญิง การนำเสนอภาพลักษณ์ของความเป็นหญิง เป็นการนำเสนอที่เต็มไปด้วยอคติทางเพศ ที่เป็นผลผลิตอันเกิดจากอิทธิพลของอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ซึ่งส่งผลต่อการให้คุณค่าและความหมายของผู้หญิง และความเป็นหญิงในแง่ลบ ดังนั้นงานของเจียนจึงให้สถานะสำคัญของความเป็นหญิงในลักษณะเดียวคือ ผู้อยู่ต่ำกว่าผู้ชาย ไม่ต่างจากงานของพิมพ์ฤทัยและชนกพร นอกจากนี้เนื่องจากงานทั้งสามชิ้นเน้นสถานะของผู้หญิงในการอยู่ใต้อำนาจผู้ชาย งานเหล่านี้จึงไม่ได้แสดงปฏิสัมพันธ์ทางเพศสภาพระหว่างหญิงกับชาย เนื่องจากดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้วว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงมีส่วนกำหนดความเป็นชายและความเป็นหญิง แต่งานของเจียนและพิมพ์ฤทัยเกือบจะไม่พบปฏิสัมพันธ์นี้เลย และแม้ชนกพรจะกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชาย แต่ก็ไม่ได้บอกผลกระทบของปฏิสัมพันธ์นั้นๆ นอกจากนี้ งานทั้งสามชิ้นยังไม่กล่าวถึงการต่อรองเชิงอำนาจของผู้หญิงภายใต้โครงสร้างสังคมแบบพิตาธิปไตยโดยเฉพาะเมื่อต้องการให้ชายปฏิบัติตามความต้องการของตน งานทั้งสามชิ้นจึงกลายเป็นการนำเสนอความเป็นหญิงแบบเรียบแบนไม่มีมิติของการต่อรองต่อรองเชิงอำนาจแต่อย่างใด

ในส่วนองงานที่ศึกษาความเป็นชายในนิตยสารนั้น มักนำเสนอความเป็นชายโดยสัมพันธ์กับความเป็นผู้นำและผู้ควบคุม ดังเช่นวิทยานิพนธ์ของชาติรี ลีศิริวิทย์ “ภาพเสนอของผู้ชายในนิตยสาร

¹¹⁰ เจียน นีรันตร์นุด, “การถ่ายทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านนิตยสารผู้หญิง,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546)

ปลุกใจเสือป่าในช่วงปี พ.ศ. 2517 – 2527 : กรณีศึกษานิตยสารแมนและนิตยสารหนุ่มสาว”¹¹¹ ในปี พ.ศ. 2551 ชาตรีพบว่า ความเป็นชายในนิตยสาร *แมน* และ *หนุ่มสาว* อยู่ในพื้นที่ 2 แห่งคือ “ในมุ้ง และนอกมุ้ง” ความเป็นชาย “ในมุ้ง” คือมีลักษณะเป็นนักรักโรแมนติกกับผู้หญิง และจัดวางผู้หญิงเป็นสินค้าของผู้ชาย ส่วนนอกมุ้งนั้น ชาตรีเสนอว่า ความเป็นชายในทศวรรษ 2510 เป็นความเป็นชายที่มีความรอบรู้ มีรสนิยมแบบ “มาดแมนสมชายชาตรี” ร่างกายแข็งแรง มีอุดมการณ์ต่อสู้เพื่อชนชั้นล่าง จึงทำให้ความเป็นชายทั้งในมุ้งและนอกมุ้งของชาตรี ผูกอยู่กับการเป็นผู้นำ ผู้ควบคุมและผู้ปกป้องสตรี โดยนำทั้งคนรักและนำสังคม ไม่ต่างจากความเป็นชายที่พึงประสงค์ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภาษาและอุดมการณ์ความเป็นชายที่ปรากฏในนิตยสารจีเอ็ม: การศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์”¹¹² ของวรพงศ์ ไชยฤกษ์ ในปี 2558 ที่ศึกษานิตยสาร *GM* ตั้งแต่ปี 2529 – 2556 วรพงศ์พบว่า *GM* นำเสนอความเป็นชายที่พึงประสงค์ในสังคมในลักษณะเป็นผู้นำ ประสบความสำเร็จในชีวิต มีเสน่ห์ ขณะเดียวกันก็ต้องมีความเป็นชายทางกายด้วย คือต้องมีผิวขาว สูง มีมัดกล้ามเนื้อ นอกจากนี้ยังต้องเป็นคนโรแมนติกและสามารถดูแลหญิงคนรักได้ด้วย ความเป็นชายที่นำเสนอในวิทยานิพนธ์ทั้งสองเล่มข้างต้นไม่เพียงแต่จะไม่เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง แต่ยังให้ความสำคัญกับความเป็นชายในมิติทางเพศสรีระมากกว่าความเป็นชายในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากงานทั้งสองชิ้นให้ความสำคัญกับการบริโภคสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อสร้างความเป็นชาย ดังนั้น แม้งานทั้งสองชิ้นจะแสดงให้เห็นวัฒนธรรมการบริโภคของผู้ชายในทศวรรษ 2510 – 2550 แต่ความเป็นชายในวิทยานิพนธ์ทั้งฉบับนั้นเล่มก็ไม่ใช่ความเป็นชายตามเพศสภาพที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาและงานทั้งสองชิ้นนี้ยังมีแนวโน้มที่จะลดทอนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของความเป็นชายให้เหลือเพียงมิติทางเพศและเพศสรีระเท่านั้น

ในขณะที่งานที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพกับนิตยสารในประเทศไทยเน้นอธิบายเพียงอุดมการณ์ปิตาธิปไตยและเพศสรีระของผู้ชาย ในทางกลับกันเมื่อพิจารณาการศึกษาเกี่ยวกับเพศสภาพและนิตยสารในงานศึกษาทางประวัติศาสตร์และศาสตร์แขนงอื่นของต่างประเทศจะพบว่า งานเหล่านี้มีประเด็นการศึกษาและข้อถกเถียงที่กว้างขวางกว่าในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยมาก จุดร่วมที่สำคัญของงานดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็คือความสนใจต่อนิตยสารในฐานะหลักฐานที่ช่วยในการเข้า

¹¹¹ ชาตรี ลีศิริวิทย์, “ภาพเสนอของผู้ชายในนิตยสารปลุกใจเสือป่าในช่วงปี พ.ศ. 2517–2527: กรณีศึกษา นิตยสารแมนและนิตยสารหนุ่มสาว,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551)

¹¹² วรพงศ์ ไชยฤกษ์, “ภาษาและอุดมการณ์ความเป็นชายที่ปรากฏในนิตยสารจีเอ็ม: การศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2558)

ใจความเป็นหญิงและความเป็นชาย และปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายที่มีต่อสังคมหนึ่งๆ ในช่วงเวลาที่นิตยสารได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่แห่งนั้น เช่น งานของโรส บาลเลสเตอร์ (Ros Ballaster) และ เฮเลน เดมอน มัวร์ (Helen Damon Moore) แม้ทั้งสองจะศึกษาสถานที่ต่างกันคืออังกฤษและสหรัฐอเมริกา แต่ทั้งสองต่างพบว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นหญิงก็คือวัฒนธรรมป๊อป ในงานของบาลเลสเตอร์มุ่งตอบคำถามว่า นิตยสารสร้างภาพแทนความเป็นหญิงให้ต่างจากความเป็นชายอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า ทุกส่วนของนิตยสารผู้หญิงแหล่งสำคัญในการกำหนดตัวตนความเป็นหญิงให้แตกต่างจากความเป็นชาย โดยเฉพาะเมื่อวัฒนธรรมป๊อปเริ่มแพร่หลายในประเทศ โฆษณามีส่วนสร้างความเป็นหญิงให้ต่างจากชายมากที่สุด โดยเฉพาะการสร้างวาทกรรมผู้หญิงสมัยใหม่ (modern) การจัดเรียงคอลัมน์ในนิตยสารมีผลต่อการสร้างอารมณ์ของผู้หญิง เช่น การจัดวางนิยายใกล้กับงานฝีมือ เหล่านี้ทำให้ผู้หญิงตระหนักถึงความเป็นหญิงของตนเอง ขณะเดียวกัน นิตยสารก็แสดงความกังวลของผู้หญิงในการปฏิบัติตัวต่อคู่รักและสามี คำแนะนำในการปฏิบัติตัวเหล่านี้สะท้อนความเป็นหญิงในทัศนะของคนเขียนและคนอ่านนิตยสารได้เป็นอย่างดี¹¹³ ขณะที่มัวร์ตั้งคำถามในการศึกษาว่า สื่อทางการค้ามีผลต่อการสร้างเพศสภาพของผู้หญิงและผู้ชายในวัฒนธรรมขณะนั้นอย่างไร หลักฐานที่มัวร์ใช้ในการศึกษาคือ นิตยสารสตรี *Ladies' Home Journal* และนิตยสารที่มีกลุ่มผู้อ่านเป็นผู้ชายจำนวนมากได้แก่ *The Saturday Evening Post* มัวร์อธิบายว่า สาเหตุที่เธอต้องเลือกศึกษานิตยสารสองเล่มคือ งานศึกษาที่ผ่านมา ก่อนหน้าเธอมักศึกษาสื่อสาธารณะกับการสร้างความเป็นหญิง แต่มัวร์มองว่า ความเป็นหญิงและความเป็นชายจะแยกศึกษาไม่ได้ งานของมัวร์พบว่า นิตยสารทั้งสองฉบับนำเสนอภาพแทนทางเพศหญิงและเพศชายไปสู่ผู้อ่าน และนิตยสารกลายเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมป๊อปอเมริกัน ดังนั้น นิตยสารจึงเป็นสื่อกลางในการผลิตเพศสภาพของผู้อ่าน และยังเป็นตัวกำหนดว่า แต่ละเพศควรมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร¹¹⁴ ในแง่นี้ นิตยสารจึงไม่เพียงสะท้อนความกังวลของคนในสังคมต่อปฏิสัมพันธ์ของตน แต่ยังเป็นคู่มือที่ช่วยแนะนำปฏิสัมพันธ์ของชายหญิงเพื่อให้ได้รับความรักและความสนใจจากเพศตรงข้าม หากเรานิยามอำนาจว่า “พลังบังคับให้การเป็นไปหรือไม่เป็นไปหรือให้ต้องปฏิบัติหรือไม่

¹¹³ Ros Ballaster, Margaret Beetham, Elizabeth Frazer and Sandra Hebron, *Women's Worlds: Ideology, Femininity and the Woman's Magazine* (London: 1991)

¹¹⁴ Helen Damon Moore, *Magazines for the Millions: Gender and Commerce in the Ladies' Home Journal and the Saturday Evening Post, 1880 – 1910* (Albany: State University of New York Press, 1994)

ปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใด หรือส่งผลให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใด”¹¹⁵ ความรักและความสนใจนี้ถือเป็นการสร้างอำนาจอย่างหนึ่ง นิตยสารจึงเป็นพื้นที่ของการสร้างการต่อรองเชิงอำนาจดังกล่าวในสังคม

ความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงเป็นหัวข้อหลักในนิตยสารและส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ตลอดจนเพศสภาพของคนในสังคม *The Girl on the Magazine Cover: The Origins of Visual Stereotypes in American Mass Media* ของ แคโรลีน คิท (Carolyn Kitch) ใน พ.ศ. 2001 ศึกษา นิตยสารผู้หญิงในอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่น *The Ladies' Home Journal, The Woman Citizen, Life* แสดงให้เห็นว่า การเติบโตของสตรีนิยมส่งผลให้เกิดการรื้อสร้างความเป็นหญิงแบบใหม่ในสังคมอเมริกัน ความเป็นชนชั้นถูกรื้อทิ้งไป ผู้หญิงไม่ว่าชนชั้นใดพวกเธอจะมีความเป็นหญิงที่เท่าเทียมตามหลักคิดของสตรีนิยม นี่เองเป็นสิ่งที่คิทเรียกว่า เป็นวิกฤตความเป็นชายของชายผิวขาว (crisis of white masculinity) และนี่เองเป็นจุดเริ่มต้นที่ชายหญิงต้องเปลี่ยนรูปแบบปฏิสัมพันธ์รวมถึงการนำเสนอความเป็นหญิงและความเป็นชายของตนเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป¹¹⁶ นอกจากนี้ ขณะที่บางครั้ง สิทธิสตรีก็นำไปสู่ความเจ็บช้ำ เช่น บทความเรื่อง “Nova 1965 – 1970: Love, Masculinity and Femininity, but Not as We Know it” ของ เฮรา คูก (Hera Cook) บทความนี้ใช้นิตยสารชื่อ *Nova* ในการศึกษาและพบว่า ความเข้าใจเรื่องรักโรแมนติกที่ต่างกันสำหรับผู้หญิงและผู้ชายในอังกฤษทศวรรษ 1960 มีผลทำให้นักสตรีนิยมหัวก้าวหน้าจำนวนมากต้องพบกับความทุกข์ใจ กล่าวคือ เนื่องจากกระแสสตรีนิยมในระยะที่สองเริ่มแพร่หลายในอังกฤษ ผู้หญิงเรียกร้องความเท่าเทียมกับผู้ชายในทุกๆด้าน ทั้งการศึกษา โอกาสการทำงาน รายได้ รวมถึงเพศสัมพันธ์ ผู้หญิงรวมความรักโรแมนติกกับเพศสัมพันธ์เป็นสิ่งเดียวกัน และเป็นสิ่งที่เธอต้องการจากผู้ชาย ขณะที่ผู้ชายแยกความรักกับเพศสัมพันธ์เป็นคนละสิ่งกัน ในขณะที่ผู้หญิงรู้สึกว่าจะเธอไม่ได้รับความรักจากสามีอย่างเพียงพอ เธอจึงไปมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายอื่นเพราะหวังจะได้ความรักจากเขาด้วย แต่เนื่องจากผู้ชายส่วนใหญ่ในทศวรรษ 1960 ต่างก็แยกความรักและเพศสัมพันธ์ออกจากกัน ชายชู้ที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงก็ไม่ได้รักเธอ ทำยที่สุด ผู้หญิงที่เป็นสตรีนิยมหัวก้าวหน้าเหล่านี้จึงต้องพบกับความทุกข์ใจจากความรักที่ไม่สมหวังของเธอ¹¹⁷ ขณะที่งานของลินน์ แอทวูด (Lynne

¹¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 372.

¹¹⁶ Carolyn Kitch, *The Girl on the Magazine Cover: the Origins of Visual Stereotypes in American Mass Media* (North Carolina: The University of North Carolina Press, 2001)

¹¹⁷ Hera Cook, “Nova 1965-1970: Love, Masculinity and Feminism, but Not as We Know It,” In *Love and Romance in Britain, 1918-1970*, Alana Harris and Timothy Willem Jones (ed.) (London: Palgrave Macmillan, 2014), pp. 225-244.

Attwood) เรื่อง *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922-53* ปี พ.ศ. 1999 แตกต่างจากเล่มอื่น เนื่องจากแหวดศึกษาถึงนิตยสารในฐานะที่เป็นพื้นที่โฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาล แหวดแสดงให้เห็นว่า ใน ค.ศ. 1922-1953 รัฐบาลบอลเชวิกที่ขึ้นมาอำนาจจากการยึดอำนาจต้องการเปลี่ยนประเทศให้เป็นสังคมนิยม พวกเขาพยายามสร้างภาพแทนของผู้หญิงแบบใหม่ให้ผู้หญิงในประเทศปฏิบัติตาม โดยผ่านนิตยสารสองฉบับคือ *The Woman Worker* และ *The Peasant Woman* ภาพของผู้หญิงที่ถูกนำเสนอในนิตยสารทั้งสองฉบับคือผู้หญิงที่เท่าเทียมกับผู้ชาย ผู้หญิงสมัยใหม่คือผู้หญิงที่ออกไปทำงานเช่นเดียวกับผู้ชาย และการมีเพศสัมพันธ์กับชายหลายคนก็ไม่ใช่เรื่องผิด เนื่องจากการมีบุตรมากยิ่งขึ้นถือเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับรัฐ แหวดเสนอว่า นี่คือการสร้างความเป็นหญิงแบบใหม่ให้แก่ผู้หญิงรัสเซียในทศวรรษ 1920¹¹⁸

1.5 แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ หรือสมมติฐาน

1. พัฒนาการในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 อาทิ การขยายตัวของการศึกษาขั้นสูงและเฉพาะ การประกอบอาชีพในภาคธุรกิจและบริการ การเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นของผู้หญิงทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน การเข้ามาของค่านิยมตะวันตกร่วมสมัยโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเพศสภาพและครอบครัว การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมมากขึ้นของประชาชน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย

2. นิตยสารสตรีสารเป็นนิตยสารที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 และตั้งใจนำเสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่สตรีและสร้างความผาสุกในครอบครัว

3. นิตยสารสตรีสารกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงเกี่ยวกับมโนทัศน์ความเป็นหญิง ความเป็นชาย การต่อรองเชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย และรูปแบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในช่วงเวลาดังกล่าว

1.6 คำโครงการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการนำผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 กลับไปยังหน่วย (unit) ที่เป็นพื้นฐานที่สุดในความสัมพันธ์ของมนุษย์นั่นก็คือ ครอบครัว ที่มีได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐต่อครอบครัวของประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่งานชิ้นนี้ยังต้องการชี้ให้เห็นถึงความปฏิสัมพันธ์

¹¹⁸ Lynne Attwood, *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922-53* (Great Britain: Macmillan press ltd, 1999)

ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ผู้ชายกับผู้ชาย ผู้หญิงกับผู้หญิง โดยผ่านประเด็นหลักสามประเด็นคือ ลำดับชั้นทางเพศสภาพ, การปฏิบัติตัวของบทบาทตามเพศสภาพ และผลกระทบของการปฏิบัติต่อปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชีวิตของแต่ละบุคคล โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำรวจ 4 สถานการณ์ของผู้ชายและผู้หญิงภายในครอบครัวได้แก่ การเป็นคู่รัก, การต่อรองบทบาทปิตาธิปไตยภายในครอบครัวเมื่อผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน, การมีเมียน้อย และการรอกหักและการหย่าร้าง

บทแรกเป็นบทที่จะแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของชายหญิงในระหว่างการเป็นคู่รัก และชี้ให้เห็นว่า ในระหว่างการเกี่ยวพาราสีกันนั้นทั้งชายและหญิงต่างมีส่วนในการประกอบสร้างความเป็นชายและความเป็นหญิงของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยในขณะที่งานศึกษาก่อนหน้านั้นมักเน้นไปทางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในประเทศไทยส่งผลต่อวิธีการและเกณฑ์ในการเลือกคู่ บทนี้จะศึกษาต่อไปว่าวิธีการและเกณฑ์ในการเลือกคู่ของผู้ชายและผู้หญิงนั้น ส่งผลต่อเพศสภาพความเป็นชายและความเป็นหญิงในทศวรรษ 2490-2530 อย่างไร ในการหาคำตอบนี้ส่วนใหญ่จะใช้จดหมายจากผู้อ่านที่ส่งมาในคอลัมน์ “ตอบปัญหา” มาเป็นหลักฐานหลัก หลักฐานเหล่านี้ไม่เพียงแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงที่นำไปสู่การสร้างความเป็นชายและความเป็นหญิง แต่ยังแสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของคนตามแนวทางประสบการณ์ชีวิตด้วย โดยบทนี้เสนอว่า เนื่องจากบริบทของสังคมในขณะนั้น การถิ่นฐานของชายหญิงเพื่อเข้ามาเรียนหรือมาทำงานในกรุงเทพฯ ทำให้ความจริงใจซึ่งแสดงออกผ่านทางความสม่ำเสมอของจดหมายกลายเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของทั้งชายและหญิง ในกรณีของผู้ชายนั้นมิเพียงแต่ต้องจริงใจแต่ยังต้องสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้หญิงและครอบครัวของเธอได้ด้วยว่าเขาสามารถดูแลเธอได้ ขณะที่ผู้หญิงนั้นเกิดความสับสนว่าควรจะใช้เพศสัมพันธ์เป็นสิ่งที่แสดงถึงความรักที่จริงแท้ของตนหรือไม่ จนอาจนำไปสู่การสอนเพศศึกษาในประเทศไทย

ถัดมาจะเป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตภายหลังการแต่งงานของผู้ชายและผู้หญิง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เห็นด้วยกับงานวิจัยจำนวนมากเกี่ยวกับมนต์ศน์ปิตาธิปไตยที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญของผู้ชายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ภรรยาออกไปทำงานหารายได้เข้าบ้านเช่นเดียวกับสามี บางรายมีความก้าวหน้าทางตำแหน่งและเงินเดือนสูงกว่าสามีของตน ปิตาธิปไตยจึงไม่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างเข้มแข็งอีกแล้ว ในทศวรรษ 2490 – 2530 จึงเกิดการสร้างปิตาธิปไตยรูปแบบใหม่ขึ้นเพื่อรักษาอำนาจของผู้ชายโดยผ่านการแสดง (perform) ของผู้ชายในครอบครัว ซึ่งในบทนี้เสนอว่า ผู้ชายใช้การแสดงสามบทบาทหลักเพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ, แฟมิลีแมน และเพื่อนคู่คิด ทั้งนี้ภรรยาสามารถท้าทายปิตาธิปไตยของสามีตนได้หากเขาไม่สามารถแสดงบทบาทดังกล่าวได้ ดังนั้น

ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ผู้หญิงจึงไม่ได้ถูก “กดขี่” จากปิตาธิปไตยดังที่ถูกนำเสนอในวงวิชาการไทย

บทที่สามกล่าวถึง มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ต่างกันระหว่างสามีกับภรรยา นำไปสู่การเกิดปัญหาในครอบครัว โดยในงานวิจัยก่อนหน้าจำนวนมากได้กล่าวถึงการล่มสลายของหลักการผัวเดียวหลายเมีย และการเติบโตขึ้นของหลักการผัวเดียวเมียเดียวในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 2490 – 2530 เมียน้อยก็ยังมิอาจหมดไปจากสังคมไทย แม้จะได้รับการต่อต้านจากทั้งด้านกฎหมายและวัฒนธรรม ทั้งนี้ บทนี้เสนอว่า ความเข้าใจเรื่องเพศสภาพความเป็นชายและความเป็นหญิงที่ต่างกันของผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 ส่งผลต่อความรักและความคาดหวังให้คู่ของตนแสดงออกถึงความรักในรูปแบบที่แตกต่างกัน และความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่ต่างกันนี้ก็เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ชายและผู้หญิงไม่มีความสุขในชีวิตคู่ อันนำไปสู่การเกิดปัญหาเมียน้อยในที่สุด

ในบทสุดท้าย เป็นการศึกษาชายหญิงที่ต้องพบกับเหตุการณ์ความรักไม่สมหวัง บทนี้เสนอว่า ผู้ชายและผู้หญิงมีมโนทัศน์เรื่องความรักที่ไม่สมหวังแตกต่างกันทั้งในเรื่องการออกหักและการหย่าร้าง จึงทำให้ผู้ชายและผู้หญิงมีวิธีการแสดงออกถึงความเจ็บปวดแตกต่างกัน ผู้ชายมักจะผูกโยงศักดิ์ศรีและความเป็นชายเข้ากับการออกหักจึงทำให้เขารู้สึกพ่ายแพ้ที่จะต้องเสียหญิงคนรักของตนให้กับผู้ชายคนอื่น ความรุนแรงและการหาผู้หญิงคนใหม่จึงเป็นวิธีการแสดงออกของเขาและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรักษาศักดิ์ศรีความเป็นชายของผู้ชาย ในส่วนของการหย่าร้างนั้นไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากตัวผู้ชายหรือภรรยา ต่างก็ส่งผลทำให้บทบาทหัวหน้าครอบครัวและผู้หาเลี้ยงครอบครัวอันเป็นส่วนสำคัญของความเป็นชายต้องสั่นคลอน ผู้ชายจึงไม่นิยมการหย่าขาดจากภรรยาเป็นอย่างมาก ในขณะที่สำหรับผู้หญิงนั้น การแสดงออกถึงการออกหักของพวกเธอมักเป็นไปในลักษณะหวนคิดถึงวันเก่าๆ ครั้งยังมีความสุขกับแฟนหนุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากการออกหักสำหรับผู้หญิงคือการขาดหายไปของชีวิตและจิตใจส่วนหนึ่งของพวกเธอ เนื่องจากพวกเธอหวังว่าจะได้แต่งงานและยึดผู้ชายเป็นที่พึ่ง ส่วนมโนทัศน์หย่าร้างของผู้หญิงนั้นก็สัมพันธ์อยู่กับการเป็นแม่ กล่าวคือแม้ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายตัดสินใจหย่าร้างแต่พวกเธอก็สับสนและทุกข์ตรม เนื่องจากพวกเธอกลัวว่าลูกของเธอจะกลายเป็นเด็กบ้านแตก

เค้าโครงของวิทยานิพนธ์ดังกล่าวจะสะท้อนข้อเสนอและสมมติฐานของผู้เขียนเกี่ยวกับการประกอบสร้างและการนำเสนอ มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในสังคมไทยทศวรรษ 2490 – 2530 ซึ่งมีได้จำกัดอยู่ในแนวคิดเพียงแนวคิดเดียว แม้กระทั่งในครอบครัวผู้ชายและผู้หญิงก็ยังมีอัต

ลักษณะทางสังคมมากกว่าเพียงหนึ่งอัต-ลักษณะ และอัตลักษณะทางสังคมของชายหญิงเหล่านั้นก็จะเป็นส่งผลต่อการแสดงบทบาท ภาระหน้าที่ในครอบครัวและการนำเสนอตนเองของผู้หญิงและผู้ชาย ในที่นี้ ความเป็นหญิงและความเป็นชายจึงมีหลายค่านิยมและหลายการปฏิบัติตัวอีกทั้งยังสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสถานภาพต่างๆ นอกจากนี้ สิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในครอบครัวก็คือ ความคาดหวัง อารมณ์และความรู้สึกของสามี ภรรยา หรือสมาชิกในครอบครัวเอง ดังนั้น จึงมีอาจกล่าวได้ว่า เพศสภาพเปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมเพียงอย่างเดียว เนื่องจากความเป็นหญิงและความเป็นชายนั้น สัมพันธ์กับทั้งบริบทของสังคมซึ่งส่งผลต่อความคาดหวัง อารมณ์ และความรู้สึกของคนเกี่ยวกับมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย และความคาดหวัง อารมณ์ และความรู้สึกดังกล่าวก็ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของหญิงชาย หรือสมาชิกในครอบครัว สุดท้ายปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวก็ส่งผลต่อการกระก่อบสร้างและนำเสนอความเป็นหญิงและความเป็นชายภายในครอบครัวไทยในทศวรรษ 2490 - 2530

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ งานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้เข้าใจ

1. พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 ผ่านนิตยสารสตรีสาร
2. บทบาทและหน้าที่ของหญิงและชาย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ (gender relations) ที่สะท้อนผ่านข้อเขียนในนิตยสารสตรีสารในช่วงเวลาดังกล่าว

บทที่ 2 หนุ่มสาวกับโมทัศน์ความรักก่อนสมรส

ใน พ.ศ. 2516 ผู้ใช้นามปากกา ‘สมพร บางชื่อ’ เขียนจดหมายเล่าให้ ‘จินตนา ๒’ ฟังถึงความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างตัวเขากับแฟนสาว ‘สมพร’ เล่าว่าเขากับแฟนสาวนั้นคบกันมา 6 ปีแล้ว แต่แฟนสาวของเขากลับไปบอกเพื่อนของเธอว่า เขาไม่เหมาะที่จะเป็น “เจ้าบ่าว” ของเธอ ‘สมพร’ ตัดพ้อว่า:

ดูเหมือนผมจะรักเธอมากกว่าที่เธอรักผม ผมทุ่มเทความรักความจริงใจให้กับเธอตลอดระยะเวลาหกปี ไม่เคยปฏิเสธเมื่อเธอร้องขอ ทำให้ทั้งทีและก่อนคนอื่น เอาใจเธอตลอดเวลา ไม่เคยขัดใจเธอเลย แต่เมื่อเธอได้งานทำเธอก็เริ่มไปงานปาร์ตี้เต้นรำกับเพื่อนที่ทำงานบ่อยขึ้น...เธอบอกกับเพื่อนว่าผมไม่เหมาะจะเป็นเจ้าบ่าวของเธอ ผมเป็นผู้ชายที่ดีเกินไปสำหรับเธอ ผมพยายามเป็นสุภาพบุรุษ ทำดีทุกอย่างก็เพื่อหวังชนะใจเธอ แต่เธอกลับบอกว่าเราไม่คู่ควรกัน แล้วผมจะทำมันต่อไปเพื่ออะไร สิ่งที่คุณปรึกษาคือ ผมจะทำอย่างไรเพื่อจะชนะใจเธอ ผมอยากจะแต่งงานกับเธอจริงๆ ครับ เป็นเพลย์บอยคู่สักพักดีไหมครับเผื่อเธอจะหันมาสนใจ¹

ช่วงเวลาของการจีบกันอาจนับได้ว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญช่วงเวลาหนึ่งในชีวิตของหนุ่มสาว เป็นช่วงเวลาที่คุณหนุ่มสาวผู้ตกในหวังรักพยายามสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งทางกายและใจ เพื่อ “หวังชนะใจ” ของคนที่ตนหมายปอง ความสัมพันธ์ของ ‘สมพร’ เป็นตัวอย่างหนึ่งของความพยายามของชายหนุ่มที่ “ทุ่มเทความรักความจริงใจ” และเหนืออื่นใดคือความ “พยายามเป็นสุภาพบุรุษ” เพื่อให้ตนคู่ควรกับหญิงสาวในดวงใจ ประเด็นที่น่าสนใจคือช่วงเวลาของการจีบกันนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าหนุ่มสาวต่างพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม สร้างตัวตนและอัตลักษณ์ส่วนบุคคลขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความประทับใจและครองใจอีกฝ่ายให้ได้ในที่สุด การจีบกันจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญที่สุดช่วงเวลาหนึ่งของชีวิตคนหนุ่มสาวในการที่เขาและเธอจะใช้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการสร้างความเป็นหญิงและความเป็นชายให้แก่กันและกัน คู่รักจึงประกอบสร้างเพศสภาพของตนบนฐานของความสัมพันธ์ ในช่วงเวลาของการดูใจกันนั่นเอง การประสบความสำเร็จในความรักจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างและปรับเปลี่ยนอุปนิสัยใจคอและการนำเสนอตนเอง (self-presentation) ของคู่รัก การนำเสนอตนเองและการแสดงออกซึ่งความรักแบบใดจึงจะเป็นที่ชนะใจของชายหญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 คือประเด็นหลักที่จะศึกษาในบทนี้²

¹ จดหมายจากสมพร บางชื่อ, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 26, 15 (22 กรกฎาคม 2516): 16-17.

² “ความรัก” ที่ปรากฏในข้อเขียนของ *สตรีสาร* ส่วนใหญ่นั้น เป็นไปในทางสนับสนุนความรักที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างหนุ่มสาวสองคน หากใช้ความรักที่วางบนฐานมายาคติเรื่อง “รักแรกพบ” ไม่อย่างใดก็ตาม พึงกล่าวด้วยว่าในทศวรรษ 2490-2530 มีการกล่าวถึง “รักแรกพบ” อยู่ด้วยเช่นกัน แม้จะไม่ใช่อุดมคติความรักที่นักเขียนใน *สตรีสาร* ให้การยอมรับนัก ตัวอย่างเช่น บทความ “รักแรกพบ” ของ ‘เกียรติ กฤชคำขจร’ เมื่อ พ.ศ. 2505 ‘เกียรติ’ เล่าถึงทฤษฎีอำนาจไฟฟ้าเบนพลังของ ดร.วิ

งานวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาการเลือกคู่ครองของชายหญิงในสังคมไทยมักมุ่งอธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกคู่ครอง ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของบิดามารดาในการให้คำปรึกษา ความช่วยเหลือในการตัดสินใจ รวมถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจ การศึกษา สถานภาพทางสังคมและเครือข่ายทางการเมืองของคู่รัก เป็นต้น ตัวอย่างงานศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ *Love and Marriage : Mate Selection in Twentieth – Century Central Thailand* (1995) ของ สุมาลี บำรุงสุข งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในประเทศไทยส่งผลต่อวิธีการและเกณฑ์ในการเลือกคู่ กล่าวคือ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การเลือกคู่ของชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในประเทศไทยมักเป็นการจัดการโดยพ่อแม่ ต่อมาในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในประเทศไทยเริ่มสามารถเลือกคู่ครองเองได้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะ ประการแรก สังคมยอมรับบทบาทของความรักและความเสน่หาระหว่างคู่รักว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างชีวิตสมรสมากขึ้น ทั้งนี้สภาพสังคมที่เปิดกว้างทางโอกาสให้หญิงชายได้มีปฏิสัมพันธ์กันในที่สาธารณะและการเข้าสังคมตามงานสมาคมต่างๆ ล้วนเสริมให้บรรยากาศการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเป็นไปอย่างอิสระมากขึ้น ประการที่สอง การเติบโตขึ้นของมโนทัศน์ผิวเดียวเมียเดียวในหมู่ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่เข้ามาแทนที่คตินิยมผิวเดียวหลายเมียของสังคมไทยในอดีต การรับมโนทัศน์ใหม่นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทยเพื่อแข่งขันในการสร้างความชอบธรรมในการเป็นผู้นำทางสังคมและการเมืองกับกลุ่มอำนาจเดิมในสยามสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 การเปลี่ยนแปลงทางมโนทัศน์ดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบและกระบวนการการตัดสินใจเลือกคู่ครองของว่าที่สามีภรรยาต่อไป ประการสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก่อให้เกิดความต้องการแรงงานในภาคธุรกิจและการบริการจำนวนมาก หนุ่มสาวจากชนบทที่อพยพเข้ามาหางานทำในเขตเมืองหลวง ได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นแรงงานที่มีเงินเดือนประจำ และเป็นอิสระทางการเงินจากบิดามารดามากขึ้นเรื่อยๆ นำไปสู่การลดอำนาจของบุพการีในการกำหนดคู่ครองของบุตรหลาน³ งานวิจัยของสุมาลี บำรุงสุขชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึง

ลเลียม นิวแมน จิตแพทย์ประจำโรงพยาบาลแห่งหนึ่งในลอนดอน ทฤษฎีดังกล่าวอธิบายสาเหตุที่ทำให้หนุ่มสาวสองคนเกิดรักแรกพบขึ้นมาได้ แม้จะไม่เคยมีปฏิสัมพันธ์และรู้จักอุปนิสัยกันมาก่อนก็ตาม ว่ามาจากคลื่นกระแสไฟฟ้าที่เชื่อมจิตใจและร่างกายของคนสองคนเข้าหากัน อย่างไรก็ตาม ในตอนท้ายของบทความเขาได้กล่าวว่า “รักแรกพบของสาว ๆ คงเกิดขึ้นกับชายหนุ่มรูปงาม เงินดี มีกระแสไฟฟ้าขนาด ๓,๐๐๐ มิลลิโวลท์ ซึ่งกำลังรับขนาดคลื่นของพวกเธออยู่” การเหน็บแนมแสดงให้เห็นว่า ‘เกียรติ’ เองก็ไม่ได้เชื่อในทฤษฎีรักแรกพบเช่นกัน ดู เกียรติ กฤษคำจร, “รักแรกพบ,” *สตรีสาร* 14, 327 (ปลายกรกฎาคม 2505): 35, 89.

³ Sumalee Bumroongsook, *Love and Marriage: Mate Selection in Twentieth-Century Central Thailand* (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1995) เป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาการเลือกคู่ครองนั้นมีจำนวนน้อยมาก งานของสุมาลี บำรุงสุข ชิ้นนี้อาจเป็นงานวิจัยเพียงชิ้นเดียวที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวโดยตรง อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่

อิทธิพลของสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอันส่งผลต่อมโนทัศน์และรูปแบบของการเลือกคู่ครองของคนในสังคมไทยที่เน้นให้ความสำคัญกับความรักและอิสรภาพของคู่รักว่าเป็นปัจจัยหลักการในเริ่มต้นชีวิตสมรส อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ยังคงมีความรู้ที่น้อยมากที่จะตอบคำถามว่าในช่วงเวลาก่อนการตัดสินใจเข้าพิธีวิวาห์นั้น คู่รักทั้งสองคู่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและอารมณ์แก่กันอย่างไรท่ามกลางบริบทและมโนทัศน์การเลือกคู่ครองที่เปลี่ยนจากการเน้นบทบาทของบุพการีในการตัดสินใจมาสู่อำนาจและอิสรภาพของหนุ่มสาวผู้ตกในห่วงรักเหล่านั้น

ในทางตรงกันข้าม งานวิจัยในต่างประเทศที่เกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้นมักแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างปัจจัยต่างๆ ได้แก่ บริบททางเศรษฐกิจและสังคม, อารมณ์ความรู้สึก ความคาดหวัง, ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง, และเพศสภาพ ตัวอย่างเช่น งานของคาเรน ลิสตรา (Karen Lystra) ศึกษาจดหมายรักในอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 พบว่า อารมณ์ความรู้สึกเป็นกุญแจสำคัญในการเลือกคู่สมรสของชายหญิงในยุคควิคตอเรียน ในยุคดังกล่าวการสมรสเพื่อสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (marriage for consanguinity) ได้ลดความสำคัญลง และเปิดทางให้แก่แนวความคิดการแต่งงานเพื่อความรัก (companionate marriage หรือ marriage for love) ดังนั้นบทบาทของบิดามารดาในการเลือกคู่ครองให้แก่บุตรจึงลดลงที่ละน้อย คู่รักหนุ่มสาวจึงต้องค้นหาว่าที่สามีและภรรยาของตนเองอย่างละเอียดรอบคอบและมีชั้นเชิง ลิสตราได้นำเสนอข้อค้นพบจากการศึกษาจดหมายรักของคู่รักอเมริกันสมัยควิคตอเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมการจีบกันไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ผู้หญิงมักใช้การทดสอบทางอารมณ์กับชายหนุ่มที่เข้ามาจีบเธอ เพื่อพิจารณาคุณลักษณะ ชั้นเชิง และสติปัญญาของชายหนุ่มเหล่านั้นในการแก้ปัญหาสถานการณ์ที่ท้าทายความสามารถของว่าที่หัวหน้าครอบครัว สถานการณ์จำลองเหล่านี้จึงอยู่ใต้อาณัติของสุภาพสตรีเท่านั้น เหล่าบรรดาว่าที่เจ้าบ่าวมิได้มีโอกาสล่วงรู้ว่าสถานการณ์เหล่านี้เป็นเพียงเรื่องสมมติและพวกเขา กำลังถูกทดสอบความเป็นชายอยู่ เทคนิคที่ว่าที่เจ้าสาวใช้ในการทดสอบทางอารมณ์กับชายที่หมายปองเธอ อาทิ การเขียนจดหมายขอตัดความสัมพันธ์ การเล่าปัญหาครอบครัว อาการป่วย ปัญหาเรื่องศาสนาต่างนิกายกัน เป็นต้น เหล่านี้มักเป็นหัวข้อที่ผู้หญิงใช้ทดสอบความรัก และอารมณ์ของคู่รักที่มีต่อตนเมื่อเกิดปัญหา หากคู่รักสามารถอดทนและแก้ไขปัญหาที่พวกเขาจำลองขึ้นนี้ได้ก็จะนำไปสู่การแต่งงานในที่สุด แต่

เกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้นกลับได้รับความสนใจและผลิออกมาเป็นจำนวนมากจากนักวิชาการในสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสาขาประชากรศาสตร์ ตัวอย่างงานที่สำคัญ ได้แก่ ขนิษฐา โพนกุล, “ทัศนคติของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่อการเลือกคู่ครองและการวางแผนครอบครัว, 2522); อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533); ภัสสร ลิมานนท์, *การศึกษาทัศนคติ และค่านิยมของสตรีไทยเกี่ยวกับการสมรสศึกษาสตรีไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2529).

หากไม่สามารถผ่านการทดสอบไปได้จะนำไปสู่การทดสอบอีกครั้งจนกว่าจะแน่ใจหรืออาจเลิกหากันไปก็ได้ งานของลิสตราไม่เพียงแสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกและความคาดหวังระหว่างคู่รักเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อให้ความคาดหวังนั้นบรรลุผลด้วย⁴

หากงานวิจัยของคาเรน ลิสตรา ชี้ให้นักประวัติศาสตร์ตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความรักและการสมรสที่ส่งผลต่อรูปแบบและเทคนิคของการเลือกคู่ครองในชีวิตจริงของหนุ่มสาวแล้ว งานวิจัยจำนวนมากในโลภวิชาการตะวันตกในระยะสองทศวรรษที่ผ่านมาล้วนมุ่งไปในทิศทางเดียวกันนี้ กล่าวคือ งานเหล่านี้มักเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมทางสังคมในยุคสมัยหนึ่งๆ ที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างมโนทัศน์และความหมายของ “ความรัก” รวมถึงความคาดหวังแก่กันในมิติของความสัมพันธ์ทางสังคมและอารมณ์ระหว่างคู่รักด้วย ตัวอย่างงานที่น่าสนใจ เช่น ในอังกฤษสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น การเข้าสังคมและการเติบโตทางการค้ามีส่วนในการกำหนดเพศสภาพของผู้ชายอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง ดังในงานศึกษาของตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ที่ศึกษาการสร้างความเป็นชายของผู้ชายชาวอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตุลย์พบว่า ในระหว่างการจีบกันนั้นผู้ชายอังกฤษใช้ความจริงใจ (sincerity) ในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชายของตน เนื่องจากในคริสต์ศตวรรษที่ 18 – 19 นั้นเป็นช่วงเวลาที่ยังให้ความสำคัญกับการค้าและการรักษาความน่าเชื่อถือ (credit) เป็นอย่างมาก ผู้ชายจึงแสดงความจริงใจต่อคู่รักโดยการรักษาคำพูด ความสม่ำเสมอ และการปฏิเสธกิจกรรมความบันเทิงต่างๆ เช่น การเต้นรำกับหญิงอื่น หรือการไปร้านกาแฟ อันเป็นกิจกรรมยอดนิยมของสุภาพบุรุษในยุคนั้น ชายที่ไม่ “แสดงความจริงใจ” จะถูกตำหนิจากสาวคนรัก ซึ่งถือเป็นการเสียอัตลักษณ์ความเป็นชายทั้งในระดับส่วนตัวคือความสัมพันธ์ระหว่างเขากับคู่รัก และระดับสาธารณะคือหมดความน่าเชื่อถือทางสังคมไป ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ของชายหญิงในระหว่างการเกี้ยวพาราสีมีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ความเป็นชายเป็นอย่างมาก⁵ งานของพามาเลา เอปส์ไตน์ (Pamela Epstein) เรื่อง “Advertising for Love: Matrimonial Advertisements and Public Courtship” (2013) มุ่งศึกษาอารมณ์ ความรู้สึกและความคาดหวังเรื่องคู่ครองของคนอเมริกันในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เอปส์ไตน์ศึกษาคอลัมน์โฆษณาประกาศหาคู่ในหนังสือพิมพ์ของเมืองนิวยอร์ก พบว่าชายหญิงที่ลงโฆษณา มักกล่าวถึงความรู้สึกเหงา อ้างอ้าง โดดเดี่ยวของตนเองในมหานครแห่งนี้ เนื่องจากว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เศรษฐกิจและการค้าในนิวยอร์กเฟื่องฟูขึ้น คน

⁴ Karen Lystra, *Searching the Heart: Women, Men, and Romantic Love in Nineteenth-Century America* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1989), chapter 6.

⁵ Tul Israngura Na Ayudhya, “Men in the Family: Constructions and Performance of Masculinity in England, c. 1700-1820,” (Ph.D. dissertation University of London, 2014), chapter 1.

ต่างจังหวัดจึงหลั่งไหลเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยความห่างไกลจากบ้านและคนรู้จัก ผู้อพยพเหล่านี้จึงเกิดความรู้สึกเหงาโดดเดี่ยว และเป็นคนแปลกหน้าในเมืองใหญ่ ประกอบกับในช่วงยุควิคตอเรียนนั้นให้ความสำคัญกับการแสดงมารยาททางสังคมของชายหญิงเป็นอย่างมาก ชายหญิงจะรู้จักกันได้ผ่านทาง การแนะนำที่เป็นทางการเท่านั้น พวกเขาจึงไม่มีโอกาสในการทำความรู้จักหรือใกล้ชิดกันเอง เหล่านี้เป็นเหตุผลว่าข้อความในประกาศหาคู่เหล่านี้ล้วนเน้นย้ำว่าผู้ลงประกาศนั้นๆ ต้องการคู่รักที่จะมาเยียวยาความเปล่าเปลี่ยวอ้างว้างที่เกิดจากสภาพชีวิตในสังคมมหานครนั้นเอง อารมณ์เหงาและโดดเดี่ยวของผู้คนในมหานครเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดมโนทัศน์ความรักและคู่ชีวิตของคนอเมริกันสมัยปลายยุควิคตอเรียน⁶ อีกตัวอย่างที่น่าสนใจ ได้แก่ งานวิจัยของลอรา คิง (Laura King) ที่ศึกษาความรักและความเป็นสามีในมโนทัศน์ของสตรีอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คิงศึกษานวนิยายและนิตยสาร และพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวผู้ชายที่มีลักษณะเป็นพ่อจะได้รับความนิยอย่างสูงในอังกฤษแทนที่ลักษณะของชายชาติทหาร ในนวนิยายตัวละครเอกชายมักจะมีอายุมากกว่าตัวละครเอกหญิง และมีบุคลิกลักษณะแบบพ่อที่สามารถปกป้องคุ้มครองเธอได้ ขณะเดียวกันตามหน้าปกนิตยสารมักนำเสนอภาพในลักษณะของพ่อกับลูกหรือผู้ชายกับเด็กเล็กๆ คิงเสนอว่าเป็นเช่นนี้เนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองผู้ชายจำนวนมากไปทำสงครามและเสียชีวิตในสนามรบ สังคมอังกฤษจึงกลายเป็นสังคมที่โหยหาชายที่มีบุคลิกของความเป็นพ่อ ดังนั้นเจ้าบ่าวในอนาคตของผู้หญิงอังกฤษในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงต้องมีลักษณะของความเป็นชายที่โอบอ้อมอารี เกื้อการุณย์ต่อสตรีและเด็ก สุขุมคัมภีรภาพ บริบททางสังคมที่สูญเสียผู้นำครอบครัวเป็นจำนวนมากไปในการสงครามจึงมีส่วนอย่างในการกำหนดมโนทัศน์และจินตนาการความรักของผู้คน⁷ ตัวอย่างงานวิจัยทั้งสามชิ้นข้างต้นล้วนทำให้นักประวัติศาสตร์เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของบริบททางสังคมที่มีต่อการสร้างและการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เพศสภาพ รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกและความคาดหวังของคนในสังคมต่อประเด็นการเกี้ยวพาราสีและการสมรสอย่างมีนัยยะสำคัญ

บทนี้จึงต้องการศึกษาต่อจากงานวิจัยของสุมาลี บำรุงสุขและงานวิจัยโลกตะวันตกดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น โดยนำบริบทสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง, อารมณ์ความรู้สึก ความคาดหวัง, ปฏิสัมพันธ์

⁶ Pamela Epstein, "Advertising for Love: Matrimonial Advertisements and Public Courtship," In *Doing Emotions History*, Susan J. Matt (ed.), (Chicago: University of Illinois Press, 2013), pp. 120-139.

⁷ Laura King, "The Perfect Man: Father, Masculinity and Romance in Popular Culture in Mid-Twentieth-Century Britain," In *Love and Romance in Britain, 1918-1970*, Alana Harris and Timothy Willem Jones (eds.), (London: Palgrave Macmillan, 2014), pp. 41-60.

ระหว่างชายหญิง และเพศสภาพ มาวิเคราะห์ร่วมกัน โดยตั้งอยู่บนคำถามว่า บริบททางสังคมส่งผลต่อ อารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติเกี่ยวกับหลักการเลือกคู่ครองของชายหญิงอย่างไร, ทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้นส่งผลต่อการประกอบสร้างความเป็นหญิงและความเป็นชายในทศวรรษ 2490 - 2530 อย่างไร และชายหญิงผู้ตกในห้วงรักมีวิธีต่อรองเชิงอำนาจในมิติที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาพอย่างไร เมื่อทั้งคู่อยู่ในฐานะผู้เลือกและผู้ถูกเลือก

บทนี้ต้องการเสนอว่า แม้ว่าในช่วงเวลาของการคบหาใจกัน ทั้งชายและหญิงต่างให้ความสำคัญต่อการแสวงหาคนที่จริงใจ จริงจัง มั่นคง ซื่อตรง และสม่ำเสมอ แต่ด้วยบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับภาพอุดมคติของความรักที่แตกต่างกันของชายหญิง ทำให้ทั้งเขาและเธอต่างกังวลต่อบรรทัดฐานทางเพศสภาพและสถานภาพของความรัก ความกังวลดังกล่าวปรากฏผ่านจดหมายที่มีผู้อ่านส่งมายัง *สตรีสาร* เพื่อขอคำชี้แนะในการที่จะเยียวยาและแก้ไข ปัญหาที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ระหว่างกัน

บทนี้นอกจากจะใช้บทความใน *สตรีสาร* เป็นเอกสารหลักในการศึกษามโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในช่วงการเกี่ยวพาราสีเพื่อศึกษาว่าผู้หญิงและผู้ชายที่เป็นคู่ครองในอุดมคติควรมีลักษณะเป็นเช่นไรแล้ว บทนี้ยังใช้จดหมายของทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่ส่งมาถึง ‘จินตนา’ และ ‘จินตนา ๒’ ในทศวรรษ 2490 - 2530 ด้วย อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่ต้องระลึกไว้คือ จดหมายที่ใช้ในบทนี้ส่วนใหญ่เป็นจดหมายของคนต่างจังหวัดที่เข้ามาพำนักในกรุงเทพฯ มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นจดหมายจากคนกรุงเทพฯ เอง โดยมีตั้งแต่ข้าราชการสาวจากเชียงราย ไปจนถึงนักธุรกิจหนุ่มจากนครศรีธรรมราช ตั้งแต่หนุ่มโรงงานจากกาญจนบุรี ไปจนถึงครูสาวจากอุบลราชธานี เป็นต้น จดหมายเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานว่า บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปมีส่วนในการกำหนดความคิด ความรู้สึก และอารมณ์ของชายหญิง และความคิด ความรู้สึก และอารมณ์เหล่านั้นส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์และการสร้างความเป็นหญิงและความเป็นชายคู่รักเขาในทศวรรษ 2490 - 2530

ความจริงใจ : คุณลักษณะที่แสดงถึงความรักแท้ของผู้ชาย

ตลอดทศวรรษ 2490 - 2530 ความจริงใจเป็นสิ่งที่สังคมและผู้หญิงคาดหวังจะให้ผู้ชายแสดงต่อคนที่ตนรัก ในงานของสุมาลี บำรุงสุขกล่าวถึงคุณลักษณะที่ผู้หญิงใช้เลือกชายที่จะมาเป็นคู่ครองของตนไว้ว่า ต้องเป็นชายที่ขยัน ซื่อสัตย์ และมั่นคงในความรัก⁸ คุณลักษณะดังกล่าวคล้ายกับที่ระบุอยู่ใน *สตรีสาร* เช่นกัน ในทศวรรษ 2490 มีผู้ชายจำนวนมากเขียนจดหมายเข้ามาปรึกษา ‘จินตนา’

⁸ Bumroongsook, *Love and Marriage*, p. 94.

ว่าเขาจะทำอะไรจึงจะได้รับความรักจากหญิงที่ตนหมายปอง คำตอบของ ‘จินตนา’ มักซ้ำเดิม คือ “ประพฤติตนเป็นคนดี ซื่อสัตย์และจริงใจต่อความรักของคุณ ไม่ช้าหล่อนก็จะรักคุณเอง”⁹ ในที่นี้ ความซื่อสัตย์และจริงใจจึงเป็นคุณสมบัติหลักของผู้ชายที่ต้องการชนะใจสตรีทั้งหลาย

สตรีสาร เน้นย้ำคุณลักษณะความจริงใจในตัวของผู้ชายที่ต้องการเอาชนะใจหญิงสาวที่ตนหมายปอง การเรียกร้องเช่นนี้ของ ‘จินตนา’ ไม่ใช่จะปราศจากเหตุผลอันควร คงเป็นเรื่องปฏิเสธได้ยากว่าในช่วงเวลาเกี่ยวพาราสีกันนั้น ผู้ชาย “มักพยายามตัดกิริยาต่างๆ ให้สวยงามละมุนละม่อมเพื่อให้ถูกใจหญิง”¹⁰ *สตรีสาร* ยังเตือนสติหญิงสาวทั้งหลายอีกด้วยว่า ในบรรดาคำหวานที่ชายพร่ำบอกแก่หญิงสาวของตนนั้น “คำว่ารักของผู้ชายนั้น เป็นแต่เพียงลมปากที่ใครๆ ก็พูดได้ด้วยกันทั้งนั้น วันนี้เขารักอยู่กับท่าน แต่พรุ่งนี้หรือวันต่อๆ ไปเขาก็ใช้คำรักกับคนอื่น”¹¹ ความมีจิตใจโลเล ไม่มั่นคงในความรัก ดูประหนึ่งว่าจะเป็นลักษณะเฉพาะของชายนักรักไทยตามความเข้าใจของคนทั่วไป ซึ่งแตกต่างจากผู้หญิงที่สังคมมักเชื่อว่าเป็นเพศที่มั่นคงในความรัก ‘จินตนา’ ได้ตอบคำถามของ ‘ฉ. คลองตาล’ ใน พ.ศ. 2494 ว่า “ถ้าถามถึงความมั่นคงในความรัก จินตนาขอตอบว่าฝ่ายหญิงมั่นคงกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นจริงดังนั้น”¹² บทความต่างๆ จากทศวรรษ 2490 จึงมีจุดหมายเพื่อเตือนใจผู้อ่านหญิงไม่ให้ปล่อยใจไปกับคำหวานและกิริยานุ่มนวลของผู้ชายที่มาจีบตนจนลืมนิสัยสำคัญที่ตนพึงต้องพิจารณาและค้นหาในตัวของผู้ชายที่เข้ามาในชีวิต นั่นคือ ความจริงใจ ความมุ่งมั่นและความทุ่มเทในความรัก

อะไรคือความหมายของคำว่า “ความจริงใจ” ในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 คำว่า “จริงใจ” ปรากฏครั้งแรกใน *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525* โดยให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง “บริสุทธิ์ใจ สุจริตใจ”¹³ และเมื่อเราค้นหาคำว่าบริสุทธิ์ใจก็พบว่าหมายถึง “มีใจใสสะอาด”¹⁴

⁹ จดหมายจาก พ.ชัยมงคล, “ท่านถามเราตอบ,” *สตรีสาร* 4, 82 (ต้นตุลาคม 2494): 29; จดหมายจาก อ.กมลศิลป์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 7, 138 (ปลายมีนาคม 2497): 18.

¹⁰ บุญช่วย ปิ่นเปียมรัชฎ์, “จะเลือกคู่ควรคิดให้รอบคอบ,” *สตรีสาร* 1, 12 (ต้นกันยายน 2491): 27.

¹¹ ทิพวาริ จีระพันธ์, “อย่าแนใจอะไรกับรัก,” *สตรีสาร* 8, 180 (ปลายธันวาคม 2498): 18.

¹² จดหมายจาก ฉ. คลองตาล, “ท่านถามเราตอบ,” *สตรีสาร* 4, 70 (ต้นเมษายน 2494): 12.

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2531), หน้า 158. อย่างไรก็ตาม พึ่งบันทึกไว้ด้วยว่าพจนานุกรม *อักขรภิธานศรับท์* ของหมอบรัดเลย์ ซึ่งถือว่าเป็นพจนานุกรมฉบับแรกของไทย และ *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493* ต่างก็ไม่เลือกเก็บคำว่า “จริงใจ” ไว้ ดู แดนพิช แบรดเลย์, *อักขรภิธานศรับท์* (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2514); สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมคำศัพท์และการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำใน *อักขรภิธานศรับท์* โปรดดูเพิ่มเติมใน เนติมา พัฒนกุล, “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักขรภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549).

¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*, หน้า 364.

ขณะที่คำว่า “ซื่อสัตย์” หมายถึง “ประพฤติตรงและจริงใจ”¹⁵ ดังนั้น ความหมายของคำว่า “ความจริงใจ” ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงหมายถึง “การไม่หลอกลวงกัน การแสดงออกถึงจิตใจอันมั่นคงไม่แปรเปลี่ยน และความภักดีที่ชายพึงมีต่อหญิง”

การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วงปลายทศวรรษ 2490 – 2530 มีส่วนสำคัญในการสร้างให้ “ความจริงใจ” กลายเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ผู้ชายต้องแสดงออกให้คู่รักของตนรับรู้ ทั้งนี้นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา เศรษฐกิจในประเทศไทยฟื้นตัวและขยายตัวอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในทศวรรษนี้ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศ ส่งผลให้คนต่างจังหวัดอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ มีโอกาสรับการศึกษาในระดับสูงและสามารถก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้มากขึ้น¹⁶ การย้ายถิ่นฐานย่อมทำให้เกิดระยะห่างระหว่างกันของคนรัก ด้วยระยะทางที่ห่างกันนี้หากคู่รักประสงค์ให้ความรักดำเนินต่อไป พวกเขาจำเป็นต้องแสดงให้อีกฝ่ายเห็นว่า ตนยังคงซื่อสัตย์ มั่นคง และจริงใจต่อคู่รักของตนอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ไปจนถึง 2530 จดหมายรักจึงกลายเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ในการศึกษาจิตใจของคู่รักที่อยู่ห่างไกลกัน ทั้งนี้คงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าแม้ประเทศไทยจะมีการดำเนินกิจการโทรศัพท์มาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว แต่นับถึงทศวรรษ 2490 – 2530 โทรศัพท์ก็ยังไม่แพร่หลายมากนักโดยเฉพาะในเขตชนบท มีפקต้องกล่าวถึงราคาค่าบริการที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าครองชีพของชนชั้นกลางต่างจังหวัดที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองกรุงเทพฯ¹⁷ ด้วยเหตุนี้จดหมายรักจึงกลายเป็นสื่อที่จะช่วยสื่อสารความรัก ความจริงใจของผู้ชายถึงหญิงคนรัก และอารมณ์สัมพันธ์ของคนทั้งสองไว้ ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2496 ‘สมหมาย’ ได้สอบถาม ‘จินตนา’ ว่า “ชายที่มีความรักเราโดยแท้จริงใจของเขานั้นเราจะรู้ได้อย่างไร ในเมื่อชายคนนั้นอยู่ห่างไกล เขาจะมีความรู้สึกนึกคิดตรงกับเราเสมอไปหรือไม่ และถ้าไปพบคนอื่นที่มีอานุภาพเหนือไปกว่าคนรักแล้วเขาอาจเปลี่ยนแปลง

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

¹⁶ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557), หน้า 249.

¹⁷ แม้โทรศัพท์จะมีการนำมาใช้ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่จนถึงทศวรรษ 2520 องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยก็ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการใช้บริการได้อย่างกว้างขวางนัก เห็นได้จากประเทศไทยมีโทรศัพท์ใซ้อยู่เพียง 400,000 เลขหมายทั่วประเทศเท่านั้น ดู จินตนา กมลรัตน์, “การศึกษาวิธีการดำเนินงานโครงการขยายงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย,” *วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527*, หน้า 4.

ใหม่”¹⁸ จดหมายของ ‘สมหมาย’ แสดงให้เห็นความกังวลใจของผู้หญิงที่ต้องอยู่ห่างจากชายคนรัก โดยสิ่งที่คุณผู้หญิงกังวลมากที่สุดก็คือความไม่มั่นคงในรักของผู้ชาย ‘จินตนา’ ตอบว่า “คนเราเมื่อรักกันจริง จะอยู่ห่างไกลกันอย่างไร่อมไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ผู้ที่เปลี่ยนแปลงได้เป็นแต่คิดไปเองว่าตัวรัก แต่แท้จริงยังไม่รัก ส่วนที่ว่าจจะรู้ได้อย่างไรว่าเขารักนั้น รู้ด้วยความเอาใจใส่ รู้ด้วยลายลักษณ์อักษรที่เขาส่งถึงเธอ”¹⁹ ทศนะเช่นนี้ของ ‘จินตนา’ คล้ายกับความเห็นของ ‘นายระกำ’ ในบทความ “จดหมายรักหมดสมัยแล้วหรือ” พ.ศ. 2497:

จดหมายรักเป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งสำหรับหนุ่มสาววัยรุ่น มักมีจุดสำคัญตรงจะโน้มน้าวใจผู้รับให้เกิดความยินดีและพิสมัยตอบอารมณ์อันรุนแรงของตน เราจึงมักได้พบสำนวนชวนให้วาทกรรมได้ ถ้าเขียนจดหมายรักให้ได้ผลจริงแล้วพึงเขียนเท่าที่มีความรู้สึกอย่างจริงใจเท่านั้นเป็นประเสริฐ²⁰

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของจดหมายในการเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างและสานสัมพันธ์รักระหว่างชายหญิง อย่างไรก็ตาม แม้ ‘นายระกำ’ จะเล็งเห็นถึงความสำคัญของจดหมายรัก แต่บทความนี้ก็มิจุดประสงค์เพื่อเตือนให้ฝ่ายหญิงอ่านจดหมายรักอย่างมีสติ ไม่ควรปล่อยอารมณ์ไปกับถ้อยคำวาทกรรมในจดหมาย เนื่องจากธรรมชาติของจดหมายรักนั้นคือ “โน้มน้าวใจผู้รับให้เกิดความยินดีและพิสมัยตอบอารมณ์อันรุนแรงของตน” ในแง่นี้จดหมายรักของหนุ่มสาวชนชั้นกลางไทยจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างและจรโลงความสัมพันธ์ของกันและกัน ไม่ต่างจากที่โรเบิร์ต ดาร์นตัน (Robert Darnton) นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ชีวิตมนุษย์ไม่สามารถแยกจากการอ่านได้ฉันใด ความรักก็ไม่สามารถแยกออกจากการเขียนจดหมายรักได้ฉันนั้น”²¹ ความจริงใจและความเอาใจใส่ที่ถ่ายทอดผ่านลายลักษณ์อักษรในนามของ “จดหมายรัก” จึงเป็นมาตรฐานการท่อมเทและความมั่นคงในความรักของผู้ชายที่มีต่อหญิงสาวในช่วงเวลาดังกล่าว²²

¹⁸ จดหมายจากสมหมาย, “ท่านถามเราตอบ,” *สตรีสาร* 6, 115 (ต้นมีนาคม 2496): 28.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ นายระกำ, “จดหมายรักหมดสมัยแล้วหรือ,” *สตรีสาร* 7, 191 (ต้นตุลาคม 2497): 16.

²¹ Robert Darnton, “Readers Respond to Rousseau: The Fabrication of Romantic Sensitivity,” In *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* (London, 1984), p. 221: “Living cannot be distinguished from reading, nor loving from the writing of love letters”

²² ดูตัวอย่างงานวิจัยที่ใช้ “จดหมายรัก” เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักได้ใน Tul Israngura Na Ayudhya, “Men in the Family,” chapter 1; Sally Holloway, “Romantic Love in Words and Objects during Courtship and Adultery c. 1730 to 1830,” (Ph.D. dissertation University of London, 2014); idem, *The Game of Love in Georgian England: Courtship, Emotions, and Material Culture* (Oxford, 2019); Hester Vaizey, *Surviving Hitler’s War: Family Life in Germany, 1939-48* (Basingstoke, 2010), chapter 2-3; Amanda Vickery, *The Gentleman’s*

การพร่ำเพียรส่งจดหมายอย่างสม่ำเสมอต้นเสมอปลายตลอดระยะเวลาของความสัมพันธ์นับเป็นอีกสัญญาณหนึ่งที่บ่งชี้ถึงความภักดีต่อหญิงที่ชายหมายปอง ในหลายกรณีความสม่ำเสมอในการสื่อสารความหวังนี้อาจทำลายค่านิยมเดิมๆ ของสังคมที่อาจเป็นอุปสรรคต่อความรักลงได้ ดังกรณีของ ‘เมทะนี พิจิตร’ ที่เขียนมาในคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ใน พ.ศ. 2515 เธอเล่าถึงความสัมพันธ์ทางใจที่เธอมีต่อหนุ่มรุ่นน้องที่มีอายุห่างกันถึง 8 ปี ถึงแม้ทั้งคู่จะมีความสุขในความสัมพันธ์ดังกล่าว ทว่า ‘เมทะนี’ ก็ยังคงกังวลต่อประเด็นรักต่างวัยนี้อยู่ ต่อมาเขาต้องย้ายไปทำงานที่กรุงเทพฯ เธอคิดว่าเขาจะตัดใจจากเธอแล้วเนื่องจากระยะทางที่ห่างไกล แต่เขากลับแสดงความซื่อสัตย์และมุ่งมั่นในความรักที่มีต่อเธอโดยการเขียนจดหมายมาหาเธออย่างสม่ำเสมอ ‘เมทะนี’ บรรารกกับ ‘จินตนา ๒’ ความว่า:

ดิฉันคิดว่าอยู่ห่างกันแล้วเขาจะเปลี่ยนความคิด แต่เขากลับยิ่งมุ่งมั่นเขียนจดหมายไปถึงทุกสัปดาห์ และเดินทางไปเยี่ยมทุกครั้งที่เป็นวันหยุดราชการโดยสม่ำเสมอ...บัดนี้เขายื่นความจำนงขอหมั้น และจะแต่งงานโดยเร็ว ดิฉันจะอย่างไรดี ดิฉันเชื่อว่าเขารักดิฉันด้วยใจสัตย์จริง แต่จะตกลงก็ด้วยกระตักใจเกรงความต่างวัยจะทำให้ไปไม่ได้ไม่ตลอดรอดฝั่ง²³

การเขียนจดหมายและเดินทางมาเยี่ยมอย่างสม่ำเสมอของแฟนหนุ่มทำให้ ‘เมทะนี’ เชื่อว่าเขายังคงรักเธอจริงแม้จะอยู่ห่างไกลกันก็ตาม ‘จินตนา ๒’ เองก็ยืนยันกับ ‘เมทะนี’ ว่า “เขาคิดถึงคุณอยู่ตลอดเวลาแม้จะอยู่ห่างกัน แล้วเพราะอะไรคุณจึงต้องมากังขาในความแตกต่างเล็กๆ น้อยๆ อีกเล่า”²⁴ ความเห็นของ ‘จินตนา ๒’ น่าสนใจในแง่ที่ว่า ‘จินตนา ๒’ กำลังพยายามสร้างบรรทัดฐานเพศสภาพและมโนทัศน์ความรักแบบใหม่ให้แก่ผู้อ่าน นั่นคือ การที่ฝ่ายหญิงมีอายุมากกว่าฝ่ายชายอาจไม่สำคัญเท่ากับการอุทิศเวลาและความเอาใจใส่ที่ผู้ชายมีให้แก่ผู้หญิง ดังเช่นกรณีของ ‘เมทะนี’ แม้แฟนของเธอจะอายุน้อยกว่าแต่เขาได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วว่าเขามีความรักจริงใจให้กับเธอ โดยการเฝ้าเขียนจดหมายและมาหาเธออย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นสำหรับผู้หญิงแล้ว ผู้ชายที่มีพฤติกรรมใส่ใจและดูแลแฟนสาวอย่างสม่ำเสมอต้นเสมอปลายย่อมหมายถึงโอกาสที่เขาจะเป็นสามีที่ดีของเธอในอนาคตด้วย

ในทางตรงกันข้าม ชายที่ขาดส่งจดหมายให้แฟนสาวจะถูกมองว่าเขาไม่จริงจังและไม่ได้มุ่งมั่นในความรักต่อเธอมากพอ ดังเช่นกรณีของ ‘รัก หมดหัวใจ ชลบุรี’ ส่งจดหมายมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2515 ‘รัก’ เล่าว่าเขาและแฟนสาวรู้จักกันระหว่างกำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ

Daughter: Women's Lives in Georgian England (New Haven and London, 1998), chapter 2; Fay Bound, “Writing the Self?: Love and the Letter in England, c. 1660-1760,” *Literature and History*, 11 (2002), 1-19.

²³ จดหมายจาก เมทะนี พิจิตร, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 25, 30 (5 พฤศจิกายน 2515): 42-43.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อเรียนจบ ‘รัก’ กลับบ้านเพื่อมาหางานทำ แต่แฟนสาวของเขายังคงอยู่ในกรุงเทพฯ ต่อไป ระหว่างนี้ทั้งคู่ได้เขียนจดหมายติดต่อกันอยู่เสมอมิได้ขาด ‘รัก’ เล่าว่า:

แต่อยู่มาวันหนึ่งเธอก็ไม่ตอบจดหมาย ผมน้อยใจมาก และตั้งใจว่าจะมาต่อว่าเธอที่กรุงเทพฯ แต่เหตุการณ์กลับหน้ามือเป็นหลังมือ เมื่อเธอเห็นหน้าผม เธอก็กลับเป็นฝ่ายโกรธและต่อว่าผม ว่าทำไมผมจึงไม่เขียนจดหมายหาเธอ เธอเขียนถึงผมเสมอ นี่หมายความว่าเราไม่ได้จดหมายของกันและกัน ผมพยายามอธิบายแต่เธอไม่ฟังเหตุผลของผมเลย หว่าผมเป็นคนลวกกลวงเชื่อถือไม่ได้ และขอยุติความสัมพันธ์ให้เรากลับไปเป็นเพื่อนกัน²⁵

เห็นได้ชัดว่า การที่แฟนสาวของ ‘รัก’ ขอยุติความสัมพันธ์กับเขานั้นเนื่องมาจากการขาดการติดต่อกัน อาจเป็นไปได้ว่าเธอไม่ได้รับจดหมายของ ‘รัก’ จริง จึงเป็นเหตุให้เธอโกรธเขามาก เนื่องจากการที่หนุ่มคนรักซึ่งเคยส่งจดหมายมาอย่างสม่ำเสมอแล้วทันใดนั้นเองเขาก็ขาดการติดต่อไป โดยไม่มีสาเหตุ ย่อมทำให้หญิงสาวเคลือบแคลงในความรักและความจริงใจที่แฟนหนุ่มมีต่อเธอ หรืออาจเป็นไปได้ว่า แฟนสาวของ ‘รัก’ ต้องการจะบอกเลิกเขาอยู่แล้วจึงใช้ประเด็นเรื่องการไม่ได้รับจดหมายมาเป็นเหตุในการบอกเลิก อาจมีความเป็นไปได้ว่าความจริงแล้ว แฟนสาวของ ‘รัก’ ได้รับจดหมายของเขาส่งถึงเธอดังที่เคยได้รับมาตลอด แต่เธอต้องการจะเลิกกับ ‘รัก’ อยู่แล้ว เมื่อ ‘รัก’ มาหาเธอที่กรุงเทพฯ เธอจึงแสร้งว่าไม่ได้รับจดหมายของเขาเพื่อจะได้ใช้เป็นเหตุตัดความสัมพันธ์โดยง่าย อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเรื่องที่เกิดขึ้นจะเป็นเช่นไร ทั้งสองกรณีต่างก็ชี้ให้เห็นความสำคัญของประเด็นเรื่องความจริงใจ สม่ำเสมอ มั่นคงในความรักที่ผู้หญิงคาดหวังจากชายคนรักโดยผ่านการเขียนและส่งจดหมายรักแก่เธอ

นอกจากนี้สำหรับผู้หญิงแล้ว การที่ผู้ชายไม่ส่งจดหมายมาอย่างสม่ำเสมออาจหมายถึงว่าเธอไม่ใช่คนเดียวในหัวใจของเขาแล้ว เช่น กรณีของ ‘สมาชิกคนหนึ่ง’ ใน พ.ศ. 2513 ‘สมาชิกคนหนึ่ง’ เล่าว่า เธอและคุณแดงแฟนหนุ่มของเธอนั้นเป็นญาติห่างๆ กัน แต่มีความสัมพันธ์กันแบบคู่รักกันมา 7 ปีแล้ว ต่อมาคุณแดงต้องไปทำงานต่างจังหวัด และเริ่มขาดการติดต่อกันนานขึ้นเรื่อยๆ ทั้งๆ ที่ “เมื่อก่อนคุณแดงไม่เคยละเลยต่อการตอบจดหมายของข้าพเจ้าเลย เดียวนี้ข้าพเจ้าอดทนไม่ไหว เขาทรมานใจข้าพเจ้าเหลือเกิน ข้าพเจ้าเกรงคุณแดงจะมีรักใหม่เสียแล้ว”²⁶ สำหรับคนที่ตกอยู่ในห้วงรักนั้น การรอคอยคนรักหรือสารจากคนรักนำมาซึ่งความทุกข์ทรมานในจิตใจเป็นอย่างมาก ดังที่ โรลิ่ง บาร์ต (Roland Barthes) นักวิจารณ์วรรณกรรมชาวฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่า การรอคอยนำไปสู่ความวิตก

²⁵ จดหมายจาก รักหมดหัวใจ ชลบุรี, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 24, 47 (5 มีนาคม 2515): 36-37.

²⁶ จดหมายจาก สมาชิกคนหนึ่ง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 23, 35 (13 ธันวาคม 2513): 28-30.

กังวลว่าจะถูกทอดทิ้ง มันจึงนำไปสู่ความทุกข์ทรมาน เมื่อพวกเขาถูกทิ้งให้รอคอย ความรู้สึกกระวนกระวายและทุกข์ทรมานจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น²⁷ การที่ ‘สมาชิกคนหนึ่ง’ ถูกชายคนรักปล่อยให้รอโดยไม่มี การตอบจดหมาย จึงทำให้เธอคิดว่าคุณแดงหมัดรักเธอและกำลังทิ้งเธอไปหาผู้หญิงอื่นเสียแล้ว ดังนั้น การขาดหายไปของจดหมายจึงอาจถือเป็นเครื่องบ่งชี้การทอดทิ้งและการนอกใจในสายตาของผู้หญิง ได้

ยิ่งไปกว่านั้น สำหรับ ‘จินตนา ๒’ ผู้ชายที่ขาดการส่งจดหมายหาคนรักอย่างสม่ำเสมอ นั้นเป็นผู้ชายที่ผู้หญิงไม่ควรจะเลือกมาเป็นสามี โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้หญิงส่งจดหมายไปหาสม่ำเสมอแต่ ฝ่ายชายก็ยังคงตอบจดหมายเป็นครั้งคราว ‘จินตนา ๒’ กล่าวว่านี่คือพฤติกรรมของผู้ชายที่มองผู้หญิง เป็น “ของตาย” เท่านั้น เช่น กรณีของ ‘สุดธิดา’ เขียนจดหมายมาหา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2533 โดยเล่าว่า เธอคบกับผู้ชายอายุ 28 ปีซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้บริหารบริษัท, อาจารย์พิเศษ และยังทำงาน พิเศษอีกจำนวนมาก เนื่องจากเขามีงานมากนี้เอง ทำให้เขาห่างเหินกับเธอไป แม้จะอยู่ในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกันก็ตาม แต่วันหยุดสุดสัปดาห์เขาก็ไม่สามารถมาหาเธอได้เพราะต้องไปทำงานพิเศษ เธอจึง ต้องเป็นฝ่ายเขียนจดหมายไปหาเขา แต่เขาก็ยังไม่ค่อยตอบจดหมายเธออยู่นั่นเอง “ทุกวันนี้หนูไม่ได้ เรียกร้องอะไรเลย นอกจากขอให้เขียนจดหมายมาบ้าง หนูเขียนจดหมายออกอ้อนเขาไปตลอด ที่ ทำงานไม่เคยไปยุ่ง นี้อย่างไม่รู้เลยว่า จะลงเอยกันไหม เขาไม่ปราณีความรู้สึกหนูเลย...ทุกวันนี้ทุกข์ ทรมานเจ็บปวด คนรักแทนที่จะให้ความอบอุ่นกลับห่างไกลออกไปทุกที”²⁸ การบรรยายความรู้สึก ของ ‘สุดธิดา’ เต็มไปด้วยความเจ็บปวดและการโหยหาคนรัก ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่เขา ขาดส่งจดหมายมาถึงเธอ ในขณะที่ตัวเธอเองไม่เพียงแต่ส่งจดหมายหาเขาสม่ำเสมอ แต่ยัง “ออด อ้อน” เขาในจดหมายด้วย การ “ออดอ้อน” ดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นกลวิธีของผู้หญิงเพื่อกระตุ้นให้ ชายคนรักตอบสนองความรักโดยการส่งจดหมายกลับมาหาเธอบ้าง แต่เขาก็กลับยังเฉยเมย จนทำให้ ‘สุดธิดา’ เริ่มรู้สึกไม่มั่นคงกับอนาคตระหว่างเธอกับเขา ‘จินตนา ๒’ เองก็สังเกตเห็นถึงอนาคตที่ไม่มั่นคง ของ ‘สุดธิดา’ เช่นกัน ‘จินตนา ๒’ ตอบ ‘สุดธิดา’ ว่า:

กรณีของคุณสุดธิดาของเราเนี่ย คุณไปยอมรับและสัญญาว่าจะไม่เร้งรัดเขาแล้วก็ได้แต่เจ็บปวดมี ความทุกข์ คร่ำครวญเพราะไม่รู้จะลงเอยอย่างไร มีความทุกข์นั้นสมควรแล้ว เพราะเรื่องราวของคุณสุด ธิดาบางเบาเหมือนเมฆบนฟ้า ไม่มีอะไรรองรับเป็นสาระ ...เขาไม่ปราณีความรู้สึกของใครเลย ทำราวกับว่า

²⁷ Roland Barthes, *A Lover's Discourse*, trans. Richard Howard (New York: Hill and Wang, 1979), pp. 37-41.

²⁸ จดหมายจาก สุดธิดา, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 43, 40 (23 ธันวาคม 2533): 40-41.

เขาเป็นผู้ชายคนเดียวในโลก มีความสุขที่มีผู้หญิงคอยเขียนจดหมายมาอ่อนคำหวาน ‘จินตนา ๒’ ไม่เข้าใจว่าคุณทนอยู่ได้อย่างไร เขาทำกับคุณเหมือนเป็นของตายที่รอการปราณีจากเขาเท่านั้น ไม่มีความจำเป็นอะไรจะต้องมานั่งรอคอยความปราณีจากเขา คุณถามว่าควรจะหยุดไว้เพียงนี้ดีไหม ‘จินตนา ๒’ ก็ว่าดี เพราะเชื่อว่าความรักความสัมพันธ์ของคุณนี้ตั้งอยู่บนฐานของความเลือนลอยจริงๆ²⁹

สำหรับ ‘จินตนา ๒’ การที่ผู้ชายขาดการตอบจดหมายแสดงให้เห็นว่าเขามองเธอเป็นเพียง “ของตาย” ของเขา การเป็น “ของตาย” นั้นย่อมหมาหมายถึง ‘สุดธิดา’ ไม่ได้เป็นผู้หญิง “สำคัญ” ที่ชายคนรักต้องพิสูจน์ตนเองเพื่อให้ได้เธอมาครอบครองอีกแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างแฟนหนุ่มกับ ‘สุดธิดา’ จึงเลือนลอย ไม่นั่นคงเพียงพอที่จะแต่งงานกัน ในที่นี้ การที่ผู้ชายขาดส่งจดหมายหาสาวคนรักในทัศนะของ ‘จินตนา ๒’ จึงเป็นการแสดงว่าเขาหมดความสนใจในตัวเธอแล้ว ดังนั้น ผู้หญิงที่ประสบภาวะแฟนหนุ่มขาดความสม่ำเสมอจึงไม่ควรรอและตกเป็นเหยื่อกลางของฝ่ายชายอีกต่อไป หากการรอคอยเป็นส่วนหนึ่งของเกมรัก ‘จินตนา ๒’ กำลังเสนอให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายคุมเกมการต่อรองเชิงอำนาจนี้ การที่ ‘จินตนา ๒’ สนับสนุนผู้หญิงที่ถูกผู้ชายละทิ้งความโหยหวนให้ลุกขึ้นมาประกาศัดสัมพันธ์กับแฟนหนุ่มนั้น ย่อมเท่ากับเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่สตรี ตราซังแห่งอำนาจกำลังพลิกกลับมาสู่ฝ่ายหญิงในเกมแห่งหัวใจครั้งนี้³⁰

จดหมายรักอาจมิใช่เพียงแผ่นกระดาษที่คู่รักใช้พรรณนาความรู้สึกของตนเพื่อยืนยันความรักและภักดีต่อบุคคลที่ตนหมายจะครองเรือนร่วมกันเท่านั้น แต่จดหมายรักยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่คู่รักโดยเฉพาะฝ่ายชายใช้ในกระบวนการการต่อรองอำนาจเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างทั้งคู่ไม่ได้เป็นไปอย่างที่ฝ่ายชายต้องการ ในช่วงระหว่างการคบหาดูใจกันนั้น ดูเหมือนผู้หญิงจะมีอำนาจอยู่เหนือผู้ชายมาโดยตลอด เนื่องจากผู้หญิงมักจะแสดงบทบาทเป็น “ผู้เลือก” ในขณะที่ฝ่ายชายเป็น “ผู้ถูกเลือก” ในกรณีนี้ผู้ชายมิได้บกร่องต่อการแสดงความจริงใจตลอดมา แต่กลับเป็นฝ่ายหญิงที่ยังลี้เลในความรักนั้น ผู้ชายอาจใช้การส่ง (หรือไม่ส่ง) จดหมายเป็นอาวุธสำคัญในการต่อรองอำนาจหรือควบคุมเกมแห่งหัวใจครั้งนี้ เพื่อกู้สถานการณ์ให้ตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบในความสัมพันธ์นั้น ว่าที่เจ้าบ่าวบางรายใช้วิธีการปรับเปลี่ยนการเขียนจดหมาย เช่น กรณีของ ‘นุช สุขุมวิท’ ใน พ.ศ. 2518 ‘นุช’ รู้จักกับเพื่อนชายชื่อ ‘ทม’ ในมหาวิทยาลัย ทมเป็นหนุ่มต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ เมื่อถึงวันวาเลนไทน์ ทมก็ให้บัตรที่เขียนว่า “I love you” แก่ ‘นุช’ แต่ ‘นุช’ เพียงอ่านอย่างเงิบๆ แล้วก็ไม่ได้

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ การวิเคราะห์ในมิติของ “ตราซังแห่งอำนาจ” และ “เกมแห่งหัวใจ” นี้ได้รับแรงบันดาลใจจาก Lystra, *Searching the Heart*, pp. 157-191 และ Israngura Na Ayudhya, “Men in the Family”, pp. 61-67.

พูดอะไรกันอีก เวลาผ่านไปเมื่อทั้งคู่สำเร็จการศึกษา ทมกลับไปทำงานต่อที่บ้าน ระหว่างนี้ทั้งคู่ยังคงติดต่อกันอยู่เรื่อยมา เมื่อมีเวลาว่างทมาก็มักจะขึ้นมาเยี่ยม ‘นุช’ ที่กรุงเทพฯ เขาปฏิบัติตัวกับเธออย่างน่ารัก ทำให้เธอมีความสุขมากและคิดว่าเธอกับเขาต้องแต่งงานกันในอนาคต อย่างไรก็ตาม ‘นุช’ สังเกตเห็นว่าในระยะหลังมานี้ ทมเริ่มมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป โดยเฉพาะน้ำเสียงในจดหมายที่ทั้งคู่ใช้สื่อสารรักแก่กันเริ่มเห็นห่าง ทมอาจรู้ดีว่าผู้หญิงยอมอ่อนไหวต่อเนื้อความและน้ำเสียงในจดหมาย:

ดิฉันเล่าสารพัดในจดหมาย ... ดิฉันแน่ใจว่าทมต้องทราบดีว่าดิฉันมีความรู้สึกพิเศษกับเขามาก แต่ ๔-๕ เดือนมานี้รู้สึกว่าเขาแปลกไป เนื้อหาในจดหมายห่างเหิน ไม่ดูเขาดีใจเมื่อได้รับจดหมายจากดิฉันเหมือนเคย เพียงแต่บอกว่าได้รับแล้วเท่านั้น ... ดิฉันทราบว่าเขาไม่ได้มีเพื่อนหญิงคนอื่นที่สนิทเท่าดิฉันตลอด ๒-๓ ปีมีแต่ทมคนเดียวที่ดิฉันสนใจ เป็นไปได้หรือว่าเขาไม่มั่นใจในตัวดิฉัน³¹

ในกรณีนี้หากเราเชื่อเรื่องผู้ชายไม่มั่นคงในความรักเท่าผู้หญิงดังที่คนมักเชื่อกัน ก็ทำให้เรามุ่งสงสัยเพียงว่าทมนั้นอาจเปลี่ยนใจของเขาเสียแล้ว แต่ในกรณีนี้ทั้งตัว ‘นุช’ และ ‘จินตนา ๒’ ไม่ได้กล่าวถึงความไม่จริงใจของทมแต่อย่างใด ‘จินตนา ๒’ ซ้ำให้ ‘นุช’ เห็นว่า พฤติกรรมที่เธอทำกับทมนั้น โดยเฉพาะปฏิกริยาอันเรียบเฉยเมื่อได้รับการควาเลนโทษ “เป็นกำแพงที่หนาเกินความจำเป็น คุณทำให้เขาเหนื่อยเต็มทีกับการรอที่ไม่รู้จะสิ้นสุดลงเมื่อไร รีบเปิดประตูหัวใจตัวเองเสียเถอะ แล้วไปเคาะประตูหัวใจเขาด้วยวิธีใดก็ตาม เขียนจดหมายไปพูดถึงความหลังหรือพูดถึงอนาคตก็ได้ หวังว่าจะยังไม่สายเกินไป”³² หากอำนาจหมายถึง “พลังบังคับให้การเป็นไปหรือไม่เป็นไป หรือให้ต้องปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใด”³³ การเขียนจดหมายสั้นและห่างเหินก็ดูจะเป็นการใช้อำนาจที่ได้ผลของทม เนื่องจากการกระทำนี้ของเขาทำให้ ‘นุช’ เกิดความสับสนในพฤติกรรมที่ตัวเองปฏิบัติต่อทม อีกทั้ง ‘จินตนา ๒’ ยังแนะนำให้ ‘นุช’ เลิกลังเลและเลือกทมมาเป็นคู่รัก ในที่นี้ สำหรับ ‘จินตนา ๒’ แล้ว การแสดงความรู้สึกหรือความรักของผู้หญิงจึงไม่ใช่สิ่งผิด หากชายคนรักได้พิสูจน์ตัวเองแล้วว่าเขามีความรักที่จริงแท้และมั่นคงให้กับเธอ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า จดหมายรักระหว่างชายหญิงมิได้เป็นแต่เพียงสารที่ใช้ส่งความคิด อารมณ์ ความรู้สึกของพวกเขาไปถึงคู่รักของตนเท่านั้น แต่ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินความเป็นชายเพื่อเลือกเป็นสามีในอนาคต ตลอดจนเป็นเครื่องมือการต่อรองอำนาจระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายอีกด้วย

³¹ จดหมายจาก นุช สุขุมวิท, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 11 (22 มิถุนายน 2518): 22.

³² เรื่องเดียวกัน.

³³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 372.

หัวหน้าครอบครัว: การพิสูจน์ตนเองของผู้ชายในทศวรรษ 2490 - 2530

คุณสมบัติของผู้ชายอีกประการหนึ่งที่ผู้หญิงต้องการเลือกเป็นคู่ชีวิตคือความเป็นหัวหน้าครอบครัวกฎหมายครอบครัวบรรพ 5 พ.ศ. 2478 ระบุว่า “สามีเป็นหัวหน้าในครอบครัว เป็นผู้อำนวยการในเรื่องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดู”³⁴ ความคิดดังกล่าวแพร่หลายอยู่ในสังคมไทยตลอดทศวรรษ 2490 – 2530 ผู้ชายที่มีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัวจึงไม่เหมาะที่สตรีจะเลือกมาเป็นคู่ชีวิต ดังจะเห็นได้จากบทความ “ขอเวลาคิดก่อน” ของ ‘ยลชบา’ ใน พ.ศ. 2527 “คุณผู้หญิงจะต้องพิจารณาฐานะความเป็นอยู่ของชาย หญิงชายที่ไม่รอบคอบมักพูดว่า ‘ไม่เป็นไรหรอก เรารักกัน เราต้องแต่งงานให้ได้ แม้อยากจน กัดก้อนเกลือกินเราก็นได้’ นั้นมันจะต้องประสบต้อปัญหาคู่ และเป็น การพูดขณะที่ความรักทำให้ตาบอด เพราะยังมีคำกล่าวซึ่งเป็นความจริงเสมอว่า เวลาเงินไม่มีความรัก ก็บินหนีออกทางหน้าต่าง”³⁵ บทความดังกล่าวสะท้อนความคิดของนักเขียนว่า ความรักอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้ชีวิตคู่ยั่งยืนได้ แต่ต้องพิจารณาถึงปัจจัยด้านฐานะทางการเงินด้วย ทั้งนี้เนื่องจากถ้าหัวหน้าครอบครัวไม่สามารถจัดหาสวัสดิการให้สมาชิกในครอบครัวได้ ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็อาจไม่ราบรื่นและสุดท้ายอาจจบลงที่การหย่าร้างตามภาคี “เงินไม่มีรักก็บินออกทางหน้าต่าง” ได้

ผู้ชายชนชั้นกลางไทยให้ความสำคัญกับสถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัวของตนอย่างยิ่ง และมองว่าสถานภาพหัวหน้าครอบครัวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของศักดิ์ศรีความเป็นชายของตน ความบกพร่องในคุณสมบัติดังกล่าวอาจทำให้ผู้ชายบางคนรู้สึกขาดความมั่นใจในตนเอง และนำไปสู่การประวิงเวลาในการขอคู่รักของตนแต่งงาน ตัวอย่างเช่น กรณีของ ‘สะอั้ง ส.’ เธอและครอบครัวอาศัยอยู่ที่จังหวัดเชียงราย ขณะที่แฟนหนุ่มของเธอเป็นคนกรุงเทพฯ และมารับราชการที่เชียงราย ทั้งคู่มีเพศสัมพันธ์และวางแผนจะแต่งงานกัน คุณพ่อของ ‘สะอั้ง’ เสนอที่จะสร้างบ้านให้คู่บ่าวสาวทั้งสอง ทว่าแฟนหนุ่มของ ‘สะอั้ง’ ปฏิเสธ ทำให้ ‘สะอั้ง’ สับสนและไม่มั่นใจในความรักของเขาที่มีต่อเธอ อย่างไรก็ตาม ‘จินตนา ๒’ กลับให้ความเห็นแตกต่างออกไป:

การที่ผู้ชาย อ้างว่าไม่พร้อมนั้น ‘จินตนา ๒’ เห็นว่าเขาเป็นชายหนุ่มที่น่านับถืออย่างยิ่ง คุณชายไม่เคยคิดบ้างทีเดียวหรือว่าคุณชายที่เป็นชายเต็มตัว รักศรีรักเกียรติของเขานั้น เขาย่อมจะหยิ่งในความสามารถของตน ถ้าเขาจะแต่งงานทั้งที่เขาจะมีสิทธิภาคภูมิใจว่าเขาสามารถให้ได้ทั้งความรัก

³⁴ นคร พจนานุกรม รวบรวม, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับสมบูรณ์บรรพ 1-6* (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2514) อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489–2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 71.

³⁵ ยลชบา, “ขอเวลาคิดก่อน,” *สตรีสาร* 36, 30 (26 ตุลาคม 2526): 33.

การปกป้องและความเป็นหลักฐานแก่หญิงที่จะเป็นคู่ได้ นี่เงินเดือนเขาน้อยกว่าคุณ ฐานะก็ด้อยกว่า การที่คุณกับเขาช่วยกันเตรียมตัวนั้นถูกต้องอยู่แล้ว ผู้คนจะได้ไม่ดูแคลนเขา แต่คุณพ่อคุณแม่และตัวคุณช่างกระไร ทำเหมือนอยากจะรวบหัวรวบหางเขาเต็มทน เพียงเขาขอผลการแต่งงานออกไปก็รู้สึกว่าเป็นเพียงเหตุผลเพื่อศักดิ์ศรีของเขาตามธรรมดาใจของผู้ชายเท่านั้น³⁶

ในทัศนะของ ‘จินตนา ๒’ การปลูกบ้านและหาเงินแต่งงานเองนั้นสัมพันธ์อยู่กับศักดิ์ศรีความเป็นชายของผู้ชาย ทั้งนี้เพราะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าเขาสามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวได้ด้วยความสามารถของเขาเอง ในทางกลับกัน การที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเข้ามาแทรกแซงการเริ่มต้นชีวิตครอบครัว อาจหมายถึงการดูแคลนและลดศักดิ์ศรีความเป็นชายของว่าที่ลูกเขย ซึ่งอาจนำไปสู่การลดทอนสถานภาพปิตาธิปไตยของว่าที่หัวหน้าครอบครัวได้ ดังนั้นการประวิงเวลาของฝ่ายชายจึงมิใช่ความโลเลหลักลอยในความรัก หากแต่เป็นช่วงเวลาที่ยาวนานที่ใช้เพื่อสร้างฐานะและสถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัวที่สมบูรณ์ เพื่อพิทักษ์ความเป็นชายของเขาไว้นั่นเอง³⁷

มโนทัศน์เรื่อง “เงินไม่มีความรักก็บินออกทางหน้าต่าง” นั้นส่งผลกระทบต่อความคิดของพ่อแม่ฝ่ายหญิงในการเลือกคู่ครองให้แก่บุตรหลานในทศวรรษ 2490 – 2530 เป็นอย่างมาก แม้งานวิจัยบางส่วนจะเสนอว่าทุนนิยมจะทำให้คนในสังคมมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้นและมีอิสระในการเลือกคู่ครองด้วยตนเองมากขึ้น³⁸ ทว่าดังที่งานวิจัยในส่วนนี้ได้อธิบายให้เห็นแล้วว่า พ่อแม่ยังมีบทบาทในการเลือกคู่ครองของบุตรอยู่โดยเฉพาะในกรณีของบุตรสาว พ่อแม่บางรายอาจกีดกันไม่ให้ลูกสาวแต่งงานกับชายที่ตนเห็นว่าไม่เหมาะสม เช่น กรณีของ ‘กัลยา สุขเสถียร ดินแดง’ เธอเขียนจดหมายเข้ามาเล่าเรื่องความรักของเธอที่ต้องปิดเป็นความลับจากพ่อแม่ ‘กัลยา’ และแฟนหนุ่มของ

³⁶ จดหมายจาก สะอึ้ง ส., “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 3 (4 พฤษภาคม 2512): 21.

³⁷ อย่างไรก็ตาม การที่ ‘จินตนา ๒’ มีทัศนะเรื่องพ่อแม่ผู้หญิงช่วยสร้างบ้านให้บ่าวสาวแตกต่างไปจากพ่อแม่ของ ‘สะอึ้ง’ นั้น ในทางหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นความคิดที่ต่างกันระหว่างคนกรุงเทพฯ กับคนต่างจังหวัด เนื่องจากประเพณีที่มักปฏิบัติภายหลังแต่งงานคือ ฝ่ายชายย้ายเข้าไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง การปลูกบ้านให้ลูกสาวและลูกเขยของตนจึงอาจเป็นเรื่องปกติสำหรับพ่อแม่ของ ‘สะอึ้ง’ ขณะที่ ในทศวรรษ 2510 นั้น ครอบครัวส่วนใหญ่ในกรุงเทพฯ มักเป็นครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยกันอยู่เพียงพ่อแม่ ลูก พ่อแม่ของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายไม่ค่อยเข้ามามีอิทธิพลในครอบครัวของลูกตนเองมากนัก ในทัศนะของ ‘จินตนา ๒’ การปลูกบ้านจึงควรเป็นภาระหน้าที่ของบ่าวสาวเอง พ่อแม่ผู้หญิงไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวเพราะจะเป็นการกระทบกับความเป็นชายตั้งแต่ระยะบูชางั้น อย่างไรก็ตาม ความคิดดังกล่าวของ ‘จินตนา ๒’ คือส่วนหนึ่งของการพยายามเปลี่ยนความคิดของคนต่างจังหวัดให้เป็นแบบเดียวกับคนเมืองหรือไม่นั้น คงต้องรอการศึกษาที่ลุ่มลึกต่อไปในอนาคต ดูประเด็นเรื่องการแต่งงานที่ฝ่ายชายย้ายเข้าบ้านฝ่ายหญิงเพิ่มเติมที่ พระยาอนุนามราชธน, ประเพณีเนื่องในการปลูกเรือน (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ, 2532); ธนศวรรย์ เจริญเมือง, “พระธาตุ, สตรี, ถิ่นนา กับสังคมไทย,” ใน ผู้หญิงกับพระธาตุ, สุภาภรณ์ อาภาวชิรุตม์ บรรณาธิการ (เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2547), หน้า 61-70.

³⁸ ขอบคุน สมบูรณ์วงศ์, “ปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน: วิถีชีวิตในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงในวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 27.

เธอก็ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเดียวกัน แฟนของเธอเป็นเด็กหนุ่มฐานะยากจนที่มาจากต่างจังหวัด เธอจึงไม่ยอมบอกพ่อแม่ถึงความสัมพันธ์ของเธอกับเขา “โดยเหตุที่พอจะทราบแนวความคิดของท่านในเรื่องคู่ครองของลูก ตัวอย่างคือพี่สาวคนโตที่คุณพ่อพบว่าไม่มีหลักฐานงานที่ทำไม่ก้าวหน้า ความรู้ไม่สูงพอ ขึ้นแต่งงานไปจะลำบาก ข้ำร้ายอาจต้องเลิกกันไป”³⁹ การขัดขวางความรักของลูกนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความรักและความกังวลของพ่อแม่ที่กังวลว่าลูกจะลำบากหากแต่งงานกับผู้ชายที่ฐานะไม่สู้จะมั่นคงนัก

นอกจากฐานะทางการเงินแล้ว สถานภาพทางการศึกษาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการประกอบสร้างคุณสมบัติความเป็นหัวหน้าครอบครัว ก่อนการขยายการศึกษาครั้งใหญ่ของสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2490-2500 ผู้ชายมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาที่สูงกว่าผู้หญิงมาโดยตลอด จนอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาและความรู้เป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นชายและหัวหน้าครอบครัว อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันในเชิงเพศสภาพนี้ กำลังเปลี่ยนแปลงไปในทศวรรษ 2490-2530 และก่อให้เกิดปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักชายหญิง โดยเฉพาะเมื่อฝ่ายหญิงมีระดับการศึกษาที่สูงกว่าฝ่ายชาย ทั้งนี้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงทศวรรษ 2500 การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยดังที่ได้แสดงไว้แล้วในส่วนนำของบทนี้ ส่งผลให้ผู้หญิงแสดงบทบาทที่เคยเป็นของผู้ชาย โดยเฉพาะการศึกษาที่สูงขึ้นอันเปรียบเสมือนบันไดที่จะนำผู้หญิงไปสู่ความเท่าเทียมกับผู้ชายในด้านอื่นๆ⁴⁰ ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 มหาวิทยาลัยในไทยเพิ่มจำนวนจาก 4 แห่งเป็น 6 แห่ง ทำให้นักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยมีจำนวนกว่าครึ่งของนักศึกษาทั้งหมด⁴¹ นอกจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัยตามหลักสูตรของรัฐแล้ว ยังมีจำนวนโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนวิชาชีพโดยเฉพาะด้วย เช่น โรงเรียนอาจารย์เกริก สอนวิชาเลขานุการและการพาณิชย์ โรงเรียนเหล่านี้มุ่งผลิตหญิงสาวที่พร้อมประกอบอาชีพกับบริษัทต่างชาติได้ทันทีที่สำเร็จการศึกษา เนื่องจากสอนทั้งวิชาเลขานุการและภาษาต่างประเทศ⁴² การขยายตัวของโอกาสทางการศึกษาดังกล่าวนี้นำให้ผู้หญิงบางส่วนมีการศึกษาที่สูงกว่าคู่รักของพวกเธอ และความแตกต่างด้านการศึกษานี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักอย่างมีนัยยะสำคัญ

³⁹ จดหมายจาก กัลยา สุขเสถียร ดินแดง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 13 (13 กรกฎาคม 2512): 22-23.

⁴⁰ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร่องสิทธิสตรีในสังคมไทย”, หน้า 77.

⁴¹ โปรดดูเพิ่มเติมที่ นิตยา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และ พิไล แยมงามเหลือ, *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2470-2528*, หน้า 23; จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร่องสิทธิสตรีในสังคมไทย”, หน้า 80-82.

⁴² ปิยะพร จันวัน, “ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500 – 2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 33.

ความด้อยกว่าทางการศึกษาและฐานะทางการเงินของผู้ชายส่งผลต่อสภาพจิตใจและความไม่มั่นใจในตัวเองของเขาด้วย จนทำให้เกิดความรู้สึก “กลัวๆ กลัวๆ” ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์กับคนรัก เช่น กรณีของ ‘หนุ่มน้อย มอดินแดง’ เขียนจดหมายมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2532 ว่าตัวเขานั้นแอบชอบผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเธอกำลังศึกษาระดับปริญญาโทที่กรุงเทพฯ ทำให้เธอต้องอยู่ห่างไกลจากเขา แต่เธอก็ยังเฝ้าเขียนจดหมายมาถึงเขาเสมอ ตัวเขาเองเสียอีกที่ “กลัวๆ กลัวๆ” ไม่กล้าจะเขียนตอบกลับไปหาเธอ ‘หนุ่มน้อย’ สารภาพว่า “ผมนั้นอยากจะเขียนถึงเธอจริงๆ แต่ไม่รู้จะขึ้นต้นอย่างไร ผมละอายแก่ใจตนเองเพราะตอนนี้การเรียนของเธอก็รุดหน้าไปไกลกว่าผม แต่ความรู้สึกอยากพบยังเหมือนเดิม แต่ล่วงมาป่านนี้เธออาจจะมึนใจไปแล้ว ตัวผมเองตอนนี้ก็ยังไม่พร้อม คงต้องรออีกอย่างน้อย 2 – 3 ปี ผมจะถึงเทียบเธอได้ ผมไม่มีหน้าไปบอกให้เธอคอยดอกครับ...ถ้าเธอเขียนมาอีกผมควรจะทำอย่างไรดีครับ ผมจะสานต่อเธอดีไหม หรือควรจะตอบเธออย่างไรดี”⁴³ จดหมายข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสับสน กระวนกระวายใจ เนื่องจากใจหนึ่งเขาเองก็รักผู้หญิงคนนี้นี้มาก แต่อีกใจหนึ่งเขาก็รู้สึก “ละอายใจ” ที่ตัวเขามีความรู้ด้อยกว่าเธอมาก ดังนั้น ไม่ใช่เฉพาะแต่ผู้หญิงเท่านั้นที่กังวลกับความแตกต่างด้านฐานะและการศึกษาของชายคนรัก แต่ผู้ชายเองก็กังวลกับความด้อยกว่าของตนเช่นกัน การศึกษาที่ต่ำกว่าของผู้ชายย่อมส่งผลต่อความไม่มั่นใจในตนเองที่จะแสดงบทบาทนำและอำนาจสถานภาพที่สูงกว่าในความสัมพันธ์ระหว่างเขากับคู่รัก

เช่นเดียวกับผู้ชาย ผู้หญิงที่มีการศึกษาสูงกว่าคู่รักของตนย่อมเกิดความกังวลกับชีวิตสมรสในอนาคต ดังเช่นกรณีของ ‘ส.ประชาราษฎร์’ ใน พ.ศ. 2512 ที่เขียนมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ เรื่องที่แฟนของเธอมีฐานะและความรู้ต่ำกว่าเธอมาก โดยตัวเธอกับแฟนนั้นชอบพอกันมาตั้งแต่เด็ก แต่พ่อแม่ของเธอมีฐานะดีจึงส่งเธอเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ ส่วนตัวเธอไม่ได้เรียนอะไรเลยเพราะกำพร้าพ่อและยากจน ‘ส.ประชาราษฎร์’ บรรยายว่า:

หนูทั้งรักทั้งสงสารเขามาก แม้การศึกษาจะแตกต่างกันก็ไม่เคยนี้กรังเกียจ แต่ใจที่พ่อแม่ ... หนูรู้ว่าเขารักและซื่อสัตย์ต่อหนูเสมอ ไม่เคยพูดจาตีตัวเสมอหนูเลย และไม่เคยล่วงเกินหนูทั้งกายและวาจา จนไม่ทราบจะตัดสินใจอย่างไรดี จึงอยากขอเรียนถามว่า ๑. จะทำอย่างไรดี บอกเลิกเขาทั้งๆ ที่รักกันมาก ๒. ถ้าแต่งงานกันไป หนูจะหาความสุขได้ไหม⁴⁴

คำถามของ ‘ส.ประชาราษฎร์’ ที่ว่า “ถ้าแต่งงานกันไปหนูจะหาความสุขได้ไหม” แสดงให้เห็นว่าความต่างของการศึกษาและฐานะย่อมรบกวนจิตใจของเธออยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ หากลองพิจารณาในมุม

⁴³ จดหมายจาก หนุ่มน้อย มอดินแดง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 42, 41 (31 ธันวาคม 2532): 27-28.

⁴⁴ จดหมายจาก ส.ประชาราษฎร์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 21, 41 (26 มกราคม 2512): 21.

ของ ‘ส.ประชากรราษฎร์’ ซึ่งเติบโตขึ้นมาในสังคมไทยที่มีความเชื่อว่าผู้ชายจะต้องเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีสติปัญญา ความรู้ และสามารถดูแลสวัสดิภาพของบุตรและภรรยาได้ ทว่าในขณะที่ตัวเธอเรียนจบมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ แฟนหนุ่มกลับไม่ได้รับการศึกษา ความหวังที่เธอจะเป็นผู้นำครอบครัวยิ่งน้อยลง ดังนั้นเธอจึงยอมกังวลกับอนาคตของครอบครัวว่าจะไปรอดหรือไม่ สุมาลี บำรุงสุขเสนอว่า นับตั้งแต่มีการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500 ความแตกต่างทางฐานะและการศึกษาของคนมีมากขึ้น ก่อให้เกิดความกังวลแก่คู่สมรสที่มีฐานะทางการเงินและโดยเฉพาะการศึกษาที่ต่างกัน อาจทะเลาะวิวาทกันจนนำไปสู่การหย่าร้างกันได้⁴⁵ นักเขียน สตรีสาร เองก็เห็นด้วยกับความเชื่อดังกล่าว ‘จินตนา ๒’ ซึ่ให้เห็นเหตุผลหลายประการที่ ‘ส.ประชากรราษฎร์’ ควรเลิกกับแฟนหนุ่มของเธอ:

ไม่ว่าคุณ ส.จะพรรณนาความดีงามของชายหนุ่มผู้นี้เพียงใด คำถามสองข้อที่คุณถามมาทำย ปัญหานี้ก็เกือบจะบอกให้รู้ได้แล้วว่าคุณจะเลือกตัดสินใจอย่างไร สิ่งที่คุณต้องการคือความมั่นใจเพื่อจะได้ใครสนับสนุนสักนิด คุณจะไม่ผิดหวัง เพราะ ‘จินตนา ๒’ สนับสนุนการตัดสินใจของคุณ ความรักระหว่างคุณทั้งสองไม่มีอนาคต ความไม่ราบรื่นในชีวิตแต่งงานของคุณหญิงชายที่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายเหนือกว่า เป็นสิ่งที่คุณรู้อยู่แล้วว่าเป็นอย่างไร ฝ่ายชายยอมเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ และฝ่ายหญิงก็ยอมต้องมัวกัวคำนิทาว่าร้ายถึงชายผู้เป็นที่รัก ความสุขจะมีมาแต่ไหน⁴⁶

คำตอบของ ‘จินตนา ๒’ แสดงให้เราเห็นว่าในทศวรรษ 2510 ความแตกต่างทางการศึกษาระหว่างหญิงกับชายจะก่อให้เกิดฝ่ายชายที่มีการศึกษาต่ำกว่า “เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ” และอาจกลายเป็นหัวข้อนิทาในวงสังคมได้ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คู่สมรส “อยู่กันไม่ยัด”⁴⁷ นอกจากนี้ ‘จินตนา ๒’ ยังได้อธิบายไว้ว่า “ความต่างทางฐานะยังไม่สำคัญเท่าความต่างทางการศึกษาอันเป็นเครื่องกล่อมเกลาคำคิดอ่านและรสนิยมของคุณและเขาให้แตกต่างกัน นานเข้าเขาอาจจะรำคาญเหนียวหน่ายต่อความคิด การกระทำของคุณ ส่วนคุณก็อาจจะเกิดรำคาญความคิดอ่านและการวางตัวของเขา เพียงเท่านั้นความหวังที่จะร่วมทุกข์สุขกันก็น้อยเต็มทีแล้ว”⁴⁸ ความต่างทางการศึกษาจะนำไปสู่ความแตกต่างทางความคิดและรสนิยม ซึ่งจะมีผลทำให้ชายหญิงขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันและนำไปสู่การหย่าร้างในที่สุด เช่นเดียวกับที่ ‘รัชนิฉายา’ กล่าวไว้ในบทความ “ต่างรสนิยมกันแต่งงานกันได้หรือไม่” ใน พ.ศ. 2501 เธอระบุว่า “สำหรับชีวิตสมรสที่จะให้สุขสมบูรณ์นั้น จำเป็นอยู่มากที่ต้องมี

⁴⁵ Bumroongsook, *Love and Marriage*, pp. 79-90.

⁴⁶ จดหมายจากส.ประชากรราษฎร์, “ตอบปัญหา,” 21.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

ความสนใจข้อใหญ่ๆ บางข้อไปในทางเดียวกัน เช่น การใช้เวลาว่าง การจัดระเบียบ การเงิน ฉะนั้นถ้าเลือกได้ ก็ควรเลือกคนที่ชอบ คนที่รักอะไรชนิดเดียวกันกับเราก็ออมเป็นการดีกว่าจะเลือกคนที่ไม่ทำอะไรคล้ายคลึงกับเราเลยเป็นแน่”⁴⁹ มโนทัศน์เรื่องรสนิยมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนในช่วงเวลานั้นให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมทางฐานะและความรู้อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนในชีวิตคู่ในที่สุด คำถามที่น่าพิจารณาต่อมาคือ ผู้หญิงที่อยู่ในภาวะที่แฟนหนุ่มบกพร่องด้านฐานะการเงินหรือการศึกษา และไม่ต้องการจะเลิกกับเขา เธอจะทำอะไรเพื่อให้ความสัมพันธ์ของทั้งคู่ดำเนินต่อไปได้

จากหลักฐานใน *สตรีสาร* พบว่า ผู้หญิงที่แฟนหนุ่มบกพร่องเรื่องการเงินหรือการศึกษามักเรียกร้องให้หนุ่มคนรักพิสูจน์ตนเองหากเขาประสงค์จะแต่งงานกับเธอจริงๆ การพิสูจน์ตนเองของผู้ชายในที่นี้คือการกระทำการบางอย่างเพื่อลบล้างจุดด้อยของเขาและเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่แฟนสาวและครอบครัวของเธอว่าเขาจะสามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีในอนาคตได้ เช่น กรณีของ ‘วลี’ ซึ่งเขียนจดหมายมาหา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2512 เพื่อปรึกษาเรื่องแฟนของเธอ ‘วลี’ เล่าว่าตนเองอายุ 22 ปี มีแฟนหนุ่มที่คบกันมา 6 ปีแล้ว แฟนหนุ่มผู้นี้นิสัยดี ไม่เจ้าชู้ ขณะนี้ตัว ‘วลี’ กำลังศึกษาปริญญาโท แต่แฟนหนุ่มของเธอจบอาชีวะสูงเทียบอนุปริญญา “พ่อแม่อยากให้เขาไปเรียนต่อเมืองนอกเขาก็ไม่ไป บอกว่าไม่อยากจากดิฉันไปไกล ...ได้บอกเขาไปแล้วว่าถ้าไม่ไปเรียนต่อก็ไม่แต่งงานด้วย เพราะคิดว่าถ้าเขารักเราจริงควรทำทุกอย่างให้ดิฉันมีความสุขได้”⁵⁰ เหตุใด ‘วลี’ จึงสนับสนุนและเรียกร้องให้ฝ่ายชายเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ เมื่อ ‘วลี’ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทแล้ว นั้นหมายความว่า เธอมีการศึกษาที่สูงกว่ามาตรฐานของผู้หญิงทั่วไป ในขณะที่แฟนของเธอจบเพียงอาชีวศึกษา การศึกษาที่ต่างกันมากเช่นนี้ย่อมทำให้รสนิยมของเธอและสามีแตกต่างกันและอาจเข้ากันไม่ได้ในอนาคต อีกทั้งยังอาจทำให้สังคมรอบข้างติฉินนินทาในความต่างนี้ด้วย จึงไม่น่าแปลกใจที่ ‘วลี’ จะเกิดความสับสนและกังวลเรื่องอนาคตชีวิตคู่ของตน การที่แฟนหนุ่มยอมศึกษาต่อและพัฒนาตนเองจึงไม่ใช่แค่การพิสูจน์ว่าเขารัก ‘วลี’ จริงจึงยอมทำตามคำขอของเธอ แต่ยังเป็นการลดความแตกต่างด้านการศึกษาระหว่างเขากับเธอด้วย ซึ่งน่าจะเป็นเครื่องประกันได้ว่าชีวิตสมรสของทั้งคู่จะราบรื่น

หากความเป็นหญิงและความเป็นชายเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง อาจไม่ใช่เรื่องที่เกิดจากความคาดหมายนักหากผู้หญิงเองจะมีส่วนในการช่วยแฟนหนุ่มของตนสร้างและพิสูจน์ความเป็นชายของเขา จากการศึกษาจดหมายของผู้หญิงที่ส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ พบว่า ผู้หญิงที่แฟนมีฐานะหรือ

⁴⁹ รัชนิฉายา, “ต่างรสนิยมกันแต่งงานกันได้หรือไม่,” *สตรีสาร* 11, 250 (ต้นธันวาคม 2501): 31.

⁵⁰ จดหมายจาก วลี, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 25 (5 ตุลาคม 2512): 39-40.

ความรู้ต่ำกว่าตน มักจะปิดบังความสัมพันธ์ระหว่างตนกับแฟนหนุ่มไม่ให้พ่อแม่รู้ และพวกเธอจะเปิดเผยความสัมพันธ์ของตนก็เมื่อแฟนหนุ่มกระทำบางอย่างสำเร็จแล้ว เช่น มีงานทำมีเงินเก็บ⁵¹ เรียนจบ⁵² หรือปลูกบ้านได้ เช่น กรณีของ ‘สุวดี’ ซึ่งเขียนจดหมายเข้ามาหา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2516 ปรีक्षाเรื่องแฟนหนุ่มของเธอ ‘สุวดี’ เล่าว่า ตัวเธออายุ 22 ปีทำงานบริษัทฝรั่ง สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี รักกับแฟนหนุ่มที่มีฐานะและความรู้ต่ำกว่า โดยเขาจบการศึกษาระดับ ม.ศ. 5 และทำงานอยู่บริษัทฝรั่งอีกแห่งหนึ่ง เธอจึงไม่ได้บอกพ่อแม่ถึงความรักของตน “ดิฉันตั้งใจไว้แล้วว่า ถ้าเขาสร้างบ้านไม่ได้ ดิฉันก็จะไม่ยอมแต่งงานกับเขา...ถ้าพ่อแม่พี่น้องดิฉันว่าเขามีความรู้น้อยไป ดิฉันจะบอก [ไป] ว่าเขาสร้างบ้านได้ [นะ]”⁵³ การสร้างบ้านจึงไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ว่าเขารักเธอจริงจึงสร้างบ้านให้เธอได้ แต่การที่ ‘สุวดี’ ให้แฟนหนุ่มสร้างบ้านก็เพื่อพิสูจน์ให้พ่อแม่ของเธอเห็นว่าถึงแม้ว่าเขาจะมีความรู้น้อย แต่เขามีความมานะอดทนจนสามารถเก็บเงินมาสร้างบ้านอันเป็นหลักประกันของการเริ่มต้นสร้างครอบครัวได้สำเร็จ ดังนั้น เขาจึงเหมาะสมที่เธอจะแต่งงานด้วยและยกให้เป็นหัวหน้าครอบครัวนั่นเอง ในกรณีเช่นนี้ สถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัวของว่าที่เจ้าบ่าวจึงสร้างขึ้นบนฐานของข้อเรียกร้องของฝ่ายหญิงในการพิสูจน์ความรักอันมั่นคงของฝ่ายชายเอง ดังนั้นคงปฏิเสธได้ยากว่าในช่วงเวลาของการคบหาดูใจกันนั้น ผู้หญิงมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างความ เป็นชายให้แก่แฟนหนุ่มของตนเอง การที่ผู้หญิงสนับสนุนให้ฝ่ายชายพัฒนาตนเองจนสามารถดำรง สถานภาพความเป็นหัวหน้าครอบครัวได้อย่างภาคภูมิใจนั้น ในด้านหนึ่งย่อมเท่ากับว่าเธอเองได้ยอมรับ และมีส่วนเสริมสร้างสถานภาพของผู้ชายตามระบอบปิตาธิปไตย กล่าวอีกนัยยะหนึ่งได้ว่า ระบอบ ปิตาธิปไตยไม่ใช่ศัตรูกับความรักของหนุ่มสาว เพศสภาพในครอบครัวล้วนเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความคาดหวัง และความปรารถนาของคู่รักเอง

เพศสัมพันธ์: คุณค่าของหญิงสาวกับความเป็นหญิง

ในข้างต้นได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ผู้หญิงใช้ความจริงใจและฐานะทางการเงินและการศึกษาของผู้ชายเป็นสิ่งพิสูจน์ความรักของเขามีต่อเธอ แต่ในบางกรณี คุณสมบัติเหล่านี้อาจไม่เพียงพอที่จะชนะใจเธอได้ “ความเป็นสุภาพบุรุษ” เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ผู้หญิงอยากได้จากชายคนรัก ดังเห็นจากจดหมายของ ‘ศรีเพ็ญ ๒๓๗’ ใน พ.ศ. 2516 ‘ศรีเพ็ญ’ เขียนจดหมายมาเล่าให้ ‘จินตนา ๒’ ฟังว่า

⁵¹ จดหมายจาก กัลยา สุขเสถียร ดินแดง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 13 (13 กรกฎาคม 2512): 22-23.

⁵² จดหมายจาก เลอสรวง โสภภาพงษ์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 24, 41 (23 มกราคม 2515): 29-31.

⁵³ จดหมายจาก สุวดี, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 26, 28 (21 ตุลาคม 2517): 27-29.

เธอมีคู่รักที่คบกันมาตั้งแต่สมัยมัธยมฯ กว่า 10 ปี ขณะนี้เธออายุ 28 ส่วนคนรักของเธอรับราชการอยู่ที่ต่างจังหวัด:

เขาเป็นคนซื่อตรง สม่าเสมอ ตลอดระยะเวลาที่ทำงานต่างจังหวัดเขาไปมาหาสู่ดิฉันเสมอ ... แต่เอาอกเอาใจไม่เป็น ... สำหรับดิฉันไม่ชอบข้อเสียของเขาตรงที่ทำได้แต่เรื่องการเอาอกเอาใจ และคิดว่าดิฉันคงจะต้องทนทุกข์ทรมานใจมากเช่นนี้ไปนานสักเท่าใดหากแต่งงานกับเขา เมื่อหลายปีที่แล้วดิฉันได้รู้จักเพื่อนร่วมงาน ความคิดเห็นของเขาถูกอภัยด้วยดิฉันมาก เป็นสุภาพบุรุษ เอาใจเก่ง ... ดิฉันไม่เคยรู้สึกรักเช่นนี้มาก่อน มันสดขึ้นไปทุกแห่งหนที่เราไปด้วยกัน เขาบอกรักดิฉันและขอเวลาตั้งตัว ๑ ปี แล้วจะแต่งงานกับดิฉัน ดิฉันมีความละเอียดใจมากต่อสถานการณ์เช่นนี้⁵⁴

ในสถานการณ์ข้างต้น เราไม่สามารถบอกได้เลยว่า สิ่งที่ ‘ศรีเพ็ญ’ บอกเกี่ยวกับชายคนรักเก่าของเธอเป็นความจริงหรือไม่ เนื่องจากหากเธอไม่ชอบการ “ตรงไปตรงมา เอาอกเอาใจไม่เป็น” ของเขาแต่เธอก็สามารถคบเขาได้เป็นเวลากว่า 10 ปี และเธอก็เพิ่งจะมารับเขาไม่ได้เมื่อเธอได้รู้จักกับผู้ชายคนใหม่ที่เป็น “สุภาพบุรุษ เอาใจเก่ง” อีกทั้งชายคนรักเก่ายังบอกกับ ‘ศรีเพ็ญ’ ว่า “เขาจะพยายามแก้ไขปรับปรุง และขอดิฉันหมั้น ดิฉันกลัวว่าจะทนความเฉยเมยไม่มีอะไรโรแมนติคเลยของเขานั้นไม่ได้ ดิฉันตัดสินใจไม่ถูกว่าควรจะทำอย่างไร”⁵⁵ เราไม่รู้ว่าแฟนเก่าของ ‘ศรีเพ็ญ’ จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขตนเองตามที่เขาสัญญาไว้กับเธอหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าเขาจะเต็มใจเปลี่ยนแปลงตนเองให้มี “ความเป็นสุภาพบุรุษ” มากขึ้นหรือไม่ แต่ “ความเป็นสุภาพบุรุษ” ก็ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ (identity) หนึ่งซึ่งผู้ชายต้องนำเสนอต่อหญิงที่ตนหมายปอง

แนวคิดสุภาพบุรุษที่แสดงความรักกับแฟนสาวนี้คาดว่าผู้หญิงไทยรับมาจากภาพยนตร์ตะวันตก ทั้งนี้นับตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา วัฒนธรรมและค่านิยมต่างๆ แบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยผ่านภาพยนตร์อเมริกัน⁵⁶ บุคลิกลักษณะแบบดารายชายอเมริกันกลายเป็นที่นิยมในหมู่สตรีไทย เหม เวชกร นักเขียนชื่อดังกล่าวถึงการเลียนแบบพระเอกหนังฮอลลีวูดของผู้ชายไทยว่า “นับเป็นโชคดีของหนุ่มไทยที่ได้ครูทางที่ดีเจริญ (หมายถึงพระเอกหนังฮอลลีวูด-ผู้วิจัย) ทุกคนต้องการเป็นสุภาพบุรุษ แต่จะเป็นได้สูงหรือต่ำแค่ไหนอย่าเพิ่งไปนึกคิด ... แต่การที่จะเข้าสู่แนวสุภาพบุรุษที่แท้จริงหรือยังนั้น ยังพูดกันไม่ถูก เพราะไทยสมัยนั้นยังไม่มีแหล่งที่เสียมสอนการสังคม ไม่มีการอบรม เกิดเป็นหนุ่มกลางถนนนั้น จะดีจะชั่วก็ต้องพองหาเองเอา มีแต่

⁵⁴ จดหมายจาก ศรีเพ็ญ ๒๓๗, “ตอบปัญหา,” สตรีสาร 25, 51 (1 เมษายน 2516): 32-34.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁶ อุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล, ๑๒๐ ปี อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทย (กรุงเทพฯ: คัดส์ โสภการพิมพ์, 2561), หน้า 130.

คอยจดจำเอาตามโรงหนังเท่านั้น”⁵⁷ โดยนัยนี้ พระเอกภาพยนตร์ฮอลลีวู้ดจึงเปรียบเสมือน “ครู” ของหนุ่มไทยในการสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นสุภาพบุรุษ” โดยเฉพาะดารายายที่ชื่อ ไทโรน เพาเวอร์ (Tyron Power) บทความเรื่อง “แฟน – FAN - ATIC” ใน พ.ศ. 2492 ของ ‘ศัตรุนชัย’ เป็นประจักษ์พยานของความนิยมไทโรนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ “มาสมัยของไทโรน เพาเวอร์ ในปัจจุบันนี้ ก็ปรากฏว่าผู้หญิงสาวชาวไทยหลายคนเคลิบเคลิ้มอยู่มาก แต่เรื่องที่น่ารำคาญมากก็คือ ผู้หญิงบางคน จะเอาเขาามาเปรียบกับการกระทำของคู่รักหรือสามี แล้วก็เกิดความเบื่อหน่ายด้วยรู้สึก ว่าทำไมหน่า พ่อยอดชายของตนจึงไม่ปฏิบัติต่อตนเช่นนั้นบ้าง ก็เป็นอย่างนี้แหละหน่า กว่าจะทำได้นำตุ๊กก็ต้องหัด แล้วหัดอีก เช่นบทรูบกว่าจะใช้ได้บางทีต้องซ้อมกันกว่าร้อยครั้ง เรื่องนี้ก็น่าจะรู้กันอยู่”⁵⁸ แม้ ‘ศัตรุนชัย’ จะไม่ระบุแน่ชัดว่า การ “ปฏิบัติ” ในที่นี้หมายถึงอะไร แต่เนื่องจากการกล่าวถึง “การจูบ” จึงเข้าใจได้ว่ามีนัยยะทางเพศ (sexual sensation) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ภาพลักษณ์ของไทโรนที่ปรากฏในภาพยนตร์ มักเป็นชายหนุ่มที่แสดงความรักอย่างดูดีต่อหญิงสาวของตน⁵⁹ ภาพลักษณ์ดังกล่าวก็ส่งผลต่อมโนทัศน์ความเป็นชายของสังคมไทยในทศวรรษ 2490 ด้วย โดยเห็นได้จากการที่มีชื่อของไทโรนปรากฏอยู่แทบทุกตอนในนวนิยาย *พล นิกร กิมหงวน* และมักได้รับการกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นต้นแบบของการแสดงความรักต่อหญิงสาว เช่น ในตอน “ศึกหม้ายสาว” กิมหงวนอวดอ้างกับแม่ยายของตนว่าตนเองสามารถ “จูบได้แบบไทโรนเพาเวอร์เลยครับ”⁶⁰ นอกจากนี้ หากตัวละครใดแสดง “บทรโรมันซึ่กับสาว ๆ หรือออเซาะเมีย พวกเขาจะถูกชื่นชมว่า ‘บทรบทยังกะไทโรน’”⁶¹ ในที่นี้ ความเป็นสุภาพบุรุษที่ผู้หญิงต้องการจากหนุ่มคนรักจึงเกี่ยวข้องกับความสามารถของผู้ชายในการแสดงความรักโรแมนติกและสร้างความหฤหรรษ์ทางเพศให้แก่แฟนสาวของตน

⁵⁷ เหม เวชกร, “ภาพยนตร์เป็นครู,” *ฟ้าเมืองไทย* 1, 10 (พ.ศ. 2512): 32, 60.

⁵⁸ ศัตรุนชัย, “แฟน-FAN-ATIC,” *สตรีสาร* 2, 32 (ต้นสิงหาคม 2492): 21.

⁵⁹ ภาพยนตร์สร้างชื่อที่สุดของไทโรน เพาเวอร์คือ *The Mark of Zorro* ไทโรนรับบทเป็นดอนดีเอโก (Don Diego Vega) ลูกชายของอดีต Alcalde หรือผู้ปกครองเทศบาลที่มีอำนาจทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและบริหาร ดอนดีเอโกศึกษาวิชาทหารอยู่ที่ประเทศสเปน แต่ถูกพ่อเรียกตัวกลับมาเมื่อกลับมาเขาได้ทราบว่า Alcalde คนใหม่นั้นมีนิสัยชอบคดโกงและคอร์รัปชัน เขาจึงปลอมตัวเป็นหน้ากากโฆโรเพื่อพิทักษ์ความยุติธรรม ในขณะที่เดียวกันเขาก็ตกหลุมรักหลานสาวของ Alcalde ที่ชื่อว่าโลลิต้า ทำให้เขาต้องทิ้งปราบคนร้ายและพิชิตใจหญิงสาวที่รัก

⁶⁰ ป. อินทรปาลิต, *พล นิกร กิมหงวน ชุดวัยหนุ่ม ฉบับที่แท้จริง ชุดที่ 6* (กรุงเทพฯ: มติศึกษา, 2555), หน้า 43.

⁶¹ อารีย์ลักษณ์ พูลทรัพย์, “ภาพสะท้อนและนัยความหมายทางการเมืองบางประการจากทัศนียภาพชุดพล นิกร กิมหงวน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 12.

ความเป็นสุภาพบุรุษที่สัมพันธ์กับการแสดงความรักดังกล่าวแตกต่างจากแนวคิดสุภาพบุรุษแบบเดิมในสังคมไทย นฤพล ด้วงวิเศษพบว่า แนวคิดเรื่องสุภาพบุรุษนั้นถูกชนชั้นนำไทยรับเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ในช่วงแรกสิ่งสำคัญของการเป็นสุภาพบุรุษคือ การมีมารยาท เคารพและให้เกียรติสตรี รู้จักกาลเทศะ มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การงาน สุภาพบุรุษในยุคแรกนี้ไม่ใช่การทำให้ผู้ชายเป็นคนที่ไม่เสียสละ เห็นใจหรือเข้าใจผู้หญิงมากขึ้น แต่เป็นการทำให้ผู้ชายฝึกที่จะควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมทางเพศของตนในพื้นที่สาธารณะ⁶² สุภาพบุรุษแบบดังกล่าวจึงเป็นการ “ควบคุมอารมณ์รัก” ของตนเอง (ต่างกับสุภาพบุรุษในทศวรรษ 2500 ที่ควร “แสดงอารมณ์รัก” ของตนเองออกมา) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของบุรุษให้มาอยู่ในฐานะผู้ดูแลปกป้องและเน้นการดูแลเอาใจใส่สตรี⁶³ แม้การเอาใจใส่ดูแลผู้หญิงอาจเป็นส่วนหนึ่งของการเป็น “สุภาพบุรุษ” ที่ผู้หญิงในทศวรรษ 2490 ต้องการเช่นเดียวกัน แต่ยังมีใช้ทั้งหมด เนื่องจากยังขาดการแสดงความรักอันเป็นส่วนหลักของการเป็น “สุภาพบุรุษแบบใหม่” ที่ผู้หญิงต้องการ

หากความเป็นสุภาพบุรุษน่ารักเป็นสิ่งที่คุณผู้หญิงคาดหวังจากแฟนหนุ่ม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนรักควรมีบรรทัดฐานและการปฏิบัติตนเช่นไร ท่ามกลางค่านิยมของสังคมที่ให้ความสำคัญกับการรักนวลสงวนตัวของสตรี ความเป็นสุภาพบุรุษแบบใหม่ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 มีผลต่อการกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักประเด็นดังกล่าวเป็นที่ถกเถียงกันในสังคมมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เนื่องจากในทศวรรษดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการ “ปะทะ” กันระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาผ่านสื่อต่างๆ กับวัฒนธรรมและความเชื่อเดิมของสังคมไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมเรื่องการแสดงความรักระหว่างชายหญิง เช่น พ.ศ. 2494 ‘คุณน้อง’ ถาม ‘จินตนา’ ว่า “ถ้าผู้หญิงยอมให้ชายที่เธอรักและคิดว่าชายนั้นรักเธอจริงจูบและโอบเธอ จะเรียกว่าหญิงนั้นเสียความบริสุทธิ์ได้ไหม (ซึ่งในภาพยนตร์และนวนิยายต่างประเทศเรามักพบอย่างนี้บ่อยๆ)”⁶⁴ จดหมายนี้แสดงให้เห็นว่า สื่อจากตะวันตกมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการแสดงออกถึงอารมณ์รักระหว่างชายหญิงในทศวรรษ 2490 ‘จินตนา’ ตอบเธอว่า “สำหรับธรรมเนียมไทยยังไม่ควร มันเป็นการลดราคาตัวเราเอง และจะเป็นเครื่องทำให้ชายระแวงว่าเราเป็นคนใจง่าย ภาพยนตร์และนวนิยาย

⁶² นฤพล ด้วงวิเศษ, *เพศในเขวงกต: แนวคิดทฤษฎีเพศในวัฒนธรรมบริโภค* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2560), หน้า 250.

⁶³ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง.” บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติ วรรณคดีเปรียบเทียบ ครั้งที่ 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 18-19 สิงหาคม 2553, หน้า 8-14; สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “จากอัศวินสุภาพบุรุษ: จากวิศวะเรียนสู่สยาม,” ใน *ศาสตร์แห่งวรรณคดีคือตรีศิลป์: ทฤษฎี สุนทรียะ สังคม*, สุรเดช โชติอุดมพันธ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2555), หน้า 233-256.

⁶⁴ จดหมายจาก คุณน้อง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 4, 74 (ต้นมิถุนายน 2494): 22-24.

โดยมากเป็นเรื่องแต่ง เขาไม่ได้เขียนให้เราเอาอย่าง”⁶⁵ อย่างไรก็ตาม อีก 4 เดือนต่อมา ‘หญิงทิมทีก บ้านลิกลับ’ ได้เขียนจดหมายเข้ามาถามถึงคำตอบข้างต้นของ ‘จินตนา’ ว่า “ดิฉันมีความประสงค์จะถามปัญหาคุณ คุณได้ตอบปัญหาใครคนหนึ่งไม่ทราบ การที่ให้ชายคนรักกอดจูบนั้น คุณตอบว่าลดราคาตนเอง ทำให้ชายคนรักกระแวงว่าเป็นคนใจง่าย แต่ถ้าหญิงและชายรักกันทั้งสองฝ่ายเล่าคะ เขาจะกอดจูบกัตามภาษาคนรักของเขาอย่างนี้จะทำให้ชายกระแวงไหมคะ”⁶⁶ เห็นได้ชัดว่า ‘หญิงทิมทีก บ้านลิกลับ’ ต้องการโต้เถียงกับ ‘จินตนา’ โดยตรง สำหรับ ‘หญิงทิมทีกบ้านลิกลับ’ แล้ว หากหญิงชายเป็นคู่รักกันก็ย่อมต้องมีสิทธิแสดงความรักต่อกันซึ่งชัดเจนว่ารวมถึงการกอดเนื้อต้องตัวและการกอดจูบกัและกันด้วย แม้อุปสรรคหนึ่งว่า ‘จินตนา’ ออกจะไม่เห็นด้วยกับการแสดงความรักโรแมนติกผ่านการสัมผัสเรือนร่างของกันและกันตามแบบฉบับ “สุภาพบุรุษไทโรน” แต่จากจดหมายต่างๆ ที่ส่งเข้ามาถึง *สตรีสาร* ในช่วงระยะเวลาที่พบว่า ผู้หญิงจำนวนหนึ่งนิยมจินตนาการความสัมพันธ์และการแสดงออกซึ่งความรักในลักษณะใหม่มากขึ้นเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามยังคงเป็นที่น่าสังเกตว่าจินตนาการรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอารมณ์ในลักษณะใหม่นี้ หลายครั้งก่อให้เกิดความสับสนแก่หญิงสาว ด้วยว่าความสัมพันธ์ที่พวกเธอต้องการนั้นขัดกับจารีตปฏิบัติและค่านิยมทางเพศสภาพดั้งเดิมของไทย

คุณค่าของความเป็นหญิงถูกสังคมนยกขึ้นมาใช้เพื่อป้องกันไม่ให้หญิงสาวมีเพศสัมพันธ์กับแฟนหนุ่มของตนก่อนสมรส ในทศวรรษ 2490 คนในสังคมบางส่วนเช่นนักเขียนของ *สตรีสาร* เชื่อว่า การรักษาความบริสุทธิ์เป็นธรรมเนียมดั้งเดิมของผู้หญิงไทย และเป็นสิ่งที่สัมพันธ์อยู่กับคุณค่าของสตรี (ดังจะเห็นจากการตอบคำถามของ ‘จินตนา’ ในข้างต้น)⁶⁷ ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2510 ผู้อ่าน *สตรีสาร* มักแสดงทัศนคติที่มีต่อผู้หญิงซึ่งมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสว่าเป็นผู้หญิงสำส่อน และเมื่อเธอแต่งงานไปแล้ว เธอจะถ่ายทอดพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์นี้ให้แก่ลูกสาวของเธอด้วย ดังเช่น กรณีของแม่

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ จดหมายจาก หญิงทิมทีกบ้านลิกลับ, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 4, 83 (ปลายตุลาคม 2594): 21-22.

⁶⁷ อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องความบริสุทธิ์เป็นธรรมเนียมดั้งเดิมของผู้หญิงไทยว่า ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะสังคมสยามไม่ใช่สังคมที่ให้คุณค่ากับความบริสุทธิ์ทางเพศของผู้หญิงนักเนื่องจากระบบสังคมสยามเป็นระบบสืบสกุลฝ่ายแม่ อีกทั้งการที่ผู้ชายแต่งงานแล้วไปอยู่บ้านผู้หญิงทำให้การนับสังกัดว่าใครสังกัดวงศวานไหน ต่างจากสังคมที่ผู้หญิงแต่งงานเข้าไปอยู่บ้านของผู้ชาย องค์ประกอบเช่นนี้ทำให้การควบคุมประเวณีของผู้หญิงเพื่อความชัดเจนของความเป็นพ่อของผู้ชายไม่มีความจำเป็นและสถานะของผู้หญิงในสังคมก็ไม่ได้ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย เหมือนกับสังคมที่ใช้ระบบสืบสายโลหิตฝ่ายพ่อ นอกจากนี้ การที่การร่วมเพศไม่ได้ถูกแยกออกจากความสัมพันธ์ทางเพศ ทำให้เรื่องเพศก่อนสมรสของผู้หญิงจึงไม่ได้ถูกมองเป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องควบคุมเคร่งครัด ดุชิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, *ประวัติศาสตร์ของเพศวิถี: ประวัติศาสตร์เรื่องเพศ/ เรื่องเพศในประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างความรู้เข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, 2551), หน้า 63; ปราณี วงษ์เทศ, *เพศและวัฒนธรรม* (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), หน้า 183; ธาวิต สุขพานิช, *108 เรื่องที่หญิงไทยควรรู้: แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกว่ารู้ๆ ดิฉันอยู่แล้ว* (นนทบุรี: พ็อบบุ๊คส์ พับบลิก, 2544), หน้า 57-61.

จักรกฤษณ์ที่ให้ความเห็นต่อพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมของว่าที่แม่ยายของลูกชายว่า “ลูกคิดหรือว่า โฉมวิลาศจะผิดไปจากแม่ของหล่อน ขอให้เชื่อภษิตโบราณไว้บ้างเถิดลูกเอ๋ย ดูช่างให้ดูทางดูนางให้ดูแม่ พ่อแม่ไม่ประสงค์จะขัดขวางความปรารถนาของเจ้า แต่จิตใจไม่ด้านพอจะได้ยินได้ฟังความเสื่อมเสียของลูกอันเกิดจากเมียของเจ้า”⁶⁸ ดังนั้น มาตราวัดความเป็นเมียและแม่ที่ตินั้นไม่ได้เริ่มขึ้นภายหลังการสมรส แต่ได้เริ่มขึ้นพร้อมกับพฤติกรรมของเธอตั้งแต่ก่อนสมรสแล้ว บรรทัดฐานทางสังคมเช่นนี้อาจก่อให้เกิดความกังวลใจแก่หญิงสาวที่ต้องการแสดงความรักโรแมนติคกับคู่รักของตนตามแบบฉบับ “สุภาพบุรุษไทโรน” กล่าวคือ หากเธอยอมให้ฝ่ายชายมีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งเกินเลยก่อนสมรส เธออาจถูกประณามจากสังคมได้

จนถึงทศวรรษ 2500 – 2510 ความกังวลใจและสับสนของผู้หญิงเกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์มิได้น้อยลง การปะทะกันระหว่างความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดโดยความเป็นแม่ที่ดีกับความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดโดยการเป็นแฟนสาวที่เปี่ยมด้วยความอ่อนไหวทางอารมณ์ และความต้องการความรักโรแมนติคทำให้ผู้หญิงไม่น้อยสับสน และเกิดความกังวลใจในการเลือกปฏิบัติตนต่อแฟนหนุ่ม แม้จะมีบทความจำนวนมากที่เตือนผู้หญิงว่าการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการสมรสนั้นเป็นสิ่งที่ลดคุณค่าของตนเอง ดังที่ปรากฏข้างต้น แต่เมื่อถูกชายคนรักใช้คำว่า “รัก” มาอ่อนหวานก็ทำให้ผู้หญิงเกิดความสับสน ดังกรณีของ ‘หนูนิด’ พ.ศ. 2519 ‘หนูนิด’ เล่าให้ ‘จินตนา ๒’ ฟังว่า เธอรู้จักแฟนหนุ่มมา 6 เดือน ครอบครัวของทั้งสองฝ่ายสนิทสนมคุ้นเคยกันมาก ‘หนูนิด’ เล่าว่า:

อยู่มาวันหนึ่งเขาคุยเรื่องแต่งงานแล้วโอบตีดฉัน บอกว่ารอไม่นานแล้ว แล้วเขาก็จูบตีดฉันพร้อมพร่ำบอกว่าเขารักตีดฉันมาก บอกไม่ถูกว่าสุขหรือทุกข์ เวลาเขากอดก็รู้สึกอบอุ่น แต่ถูกอบรมมาคนละเรื่องกับความรู้สึกแบบนี้ ทั้งที่ใจตีดฉันปรารถนาอยาก让他แสดงความรักเช่นนี้ แต่ก็เป็นทุกข์ว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงความใจงายของผู้หญิงหรือเปล่า ช่วยตีดฉันทีคะ ตีดฉันพะวงถึงอนาคตมาก อยากให้คนที่ เป็นสามีภุมิใจว่าเราไม่เคยเสียหายมาก่อน จะทำอย่างไรดีคะ⁶⁹

จดหมายข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความกังวลของยุคสมัยที่ผู้หญิงต้องประสบ เนื่องจากพวกเธอเกิดมาในสมัยที่ ‘จินตนา ๒’ เรียกว่า “สมัยครึ่งๆ กลางๆ”⁷⁰ กล่าวคือ ใจหนึ่งเธอก็อยากแสดงความรักกับแฟนหนุ่ม การมีเพศสัมพันธ์จึงน่าจะเป็นการตอบสนองความรักที่เธอควรกระทำเพื่อตอบรับความรักของแฟนหนุ่ม อีกทั้งเพศสัมพันธ์ก็เป็นสิ่งที่ร่างกายของทั้งเธอและเขาต่างต้องการ แต่อีกใจหนึ่งเธอก็ยัง

⁶⁸ ระพีพันธ์ พุ่มพวง, “เลือกนางให้ดูแม่,” *สตรีสาร* 9, 190 (ปลายพฤษภาคม 2499): 26.

⁶⁹ จดหมายจาก หนูนิด, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 42 (25 มกร 2519): 18.

⁷⁰ จดหมายจาก นริส พรานนง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (1 ตุลาคม 2510): 36.

ต้องการเก็บรักษาความบริสุทธิ์ไว้เพื่อเจ้าบ่าว และเพื่อรักษาคุณค่าความเป็นหญิงของตนไว้ตามแบบ ค่านิยมของผู้หญิงที่ดีของสังคม มโนทัศน์ความเป็นหญิงจากยุคสมัยที่ต่างกันได้เข้ามาปะทะกันจนทำให้เธอหาคำตอบให้กับตัวเองไม่ได้ และมีผลกระทบกับอารมณ์ความรู้สึกของเธอซึ่งแสดงออกมาเป็น ความ “พะวง” หรือกังวลในจิตใจนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้พวกเธอจะเกิดความกังวลในจิตใจ แต่จุดหมายที่ส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ ใน *สตรีสาร* ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่ก็เลือกที่จะแสดงความรักโดยการมีเพศสัมพันธ์กับคนรัก⁷¹ การเลือกดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความกังวลใจของผู้หญิงอีกครั้ง เนื่องจากตั้งที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า เพศสัมพันธ์ในมโนทัศน์ของผู้หญิงนั้นนอกจากจะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรักที่ผู้หญิงมีต่อหนุ่มคนรัก แล้ว ขณะเดียวกันก็ยังเป็นสิ่งที่ขัดกับค่านิยมและศีลธรรมอันดีของผู้หญิงด้วย ดังนั้นเมื่อผู้หญิง ตัดสินใจแสดงความรักของตนผ่านการมีเพศสัมพันธ์ไปแล้ว พวกเธอก็ต้องเผชิญกับความรู้สึกผิดในจิตใจ เช่นในกรณีของ ‘สะอึ้ง’ ที่มีความสัมพันธ์ทางเพศกับแฟนหนุ่มของตนแล้ว และเมื่อแฟนหนุ่ม ยังไม่ยอมหมั้นหรือแต่งงานกับเธอตามที่เธอต้องการ เธอก็เข้าใจว่าสาเหตุที่ทำให้เขาไม่หมั้นหรือ แต่งงานกับเธอก็เพราะ “เคยมีอะไรกัน ทำให้คิดว่าเป็นเหตุนี้รีป่าวที่เราไม่ดีพอสำหรับเขา”⁷² ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าคุณค่า ความเป็นหญิงลง โดยเฉพาะกรณีที่ภายหลังจากการมีเพศสัมพันธ์กันแล้ว ผู้ชายมีพฤติกรรมที่ เปลี่ยนแปลงและค่อยๆ ตีตัวออกห่าง เช่นกรณีของ ‘อรวิภา’ เมื่อปี พ.ศ. 2518 เล่าว่า เมื่อหลาย เดือนก่อนมีชายคนหนึ่งมาตามจีบเธอ:

เขาคอยมาตามเอาอกเอาใจ หมั้นมาหาดิฉันที่บ้านไม่ขาด แม้เขาจะมีการศึกษาต่ำกว่าดิฉัน (เขา จบอนุปริญญาตรี) แต่ดิฉันก็เชื่อใจเขา เพราะท่าทางเขาจริงจังต่อดิฉันเหลือเกิน ... ดิฉันรักเขามากจนที่สุด ดิฉันก็ยอมเป็นของเขา หลังจากวันนั้นเขาก็เปลี่ยนไป เขามาหาน้อยลง ไม่เอาอกเอาใจเหมือนแต่ก่อน ดิฉันกลับต้องเป็นฝ่ายเอาใจเขา ... ทุกวันนี้จิตใจดิฉันฟุ้งซ่านมาก คิดถึงแต่ความผิดของตน โทษความใจ ง่าย แต่ก็คงสายไปเสียแล้ว ดิฉันจะทำอย่างไรดีคะ⁷³

⁷¹ จดหมายจาก สะอึ้ง ส., “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 3 (4 พฤษภาคม 2512): 21.; จดหมายจาก คนใจร้อน, “ตอบ ปัญหา,” *สตรีสาร* 27, 36 (15 ธันวาคม 2517): 38; จดหมายจาก อรวิภา, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 5 (11 พฤษภาคม 2518): 23; จดหมายจาก เด็กน้อย ๖๗๖, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 11 (22 มิถุนายน 2518): 21-22; จดหมายจาก พรหม บางกอกน้อย, “ตอบ ปัญหา,” *สตรีสาร* 33, 45 (8 กุมภาพันธ์ 2524): 33-34.

⁷² จดหมายจาก สะอึ้ง ส., “ตอบปัญหา,” 21.

⁷³ จดหมายจาก อรวิภา, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 5 (11 พฤษภาคม 2518): 23.

แม้ ‘อรวินา’ จะไม่ได้กล่าวว่าตนรู้สึกด้อยค่าออกมาตรงๆ แต่การโทษตนเองโดยกล่าวว่า “คิดถึงแต่ความผิดของตน โทษความใจง่าย” ก็ทำให้เห็นว่า เพศสัมพันธ์ส่งผลต่อการลดคุณค่าในตัวเองของเธอลงมาก คำถามที่น่าสนใจคือ ถ้าแฟนหนุ่มไม่ได้ทิ้งผู้หญิงไป ผู้หญิงในทศวรรษ 2510 ยังจะรู้สึกเป็นกังวลกับเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสของตนเองหรือไม่ น่าเสียดายที่เราพบเพียงแต่จดหมายที่มีเนื้อหา กล่าวโทษหรือลดคุณค่าตนเอง ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่า ไม่ว่าชายคนรักจะมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปหรือไม่ แต่ผู้หญิงก็ยังจะรู้สึกเป็นกังวลกับการที่ตนมีเพศสัมพันธ์กับเขาก่อนแต่งงาน เพราะเป็นสิ่งที่ขัดกับธรรมเนียมไทย แต่ที่เธอไม่เขียนมาเพราะยังไม่มีเหตุผลเพียงพอเนื่องจากชายคนรักยังไม่เปลี่ยนไป หรืออาจเป็นไปได้ว่า หากชายคนรักไม่ได้มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงก็อาจจะไม่ได้รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตนทำเป็นสิ่งที่ผิดหรือลดคุณค่าของตนเองลง การจะระบุให้แน่ชัดว่าเป็นกรณีใดนั้นคงต้องรongsานศึกษาที่ลุ่มลึกต่อไป อย่างไรก็ตาม トラาบใดที่ความไม่ลงรอยระหว่างค่านิยมทางเพศแบบเดิมในสังคมไทยกับการเปลี่ยนแปลงรสนิยมและจินตนาการเรื่องความรักและเพศสัมพันธ์ของหนุ่มสาวไทย ยังคงดำเนินอยู่ トラาบนั้นผู้หญิงย่อมตกเป็นเหยื่อของความรู้สึกผิดในใจ ความรู้สึกผิดดังกล่าวจะลดน้อยลงหรือหมดไป ต่อเมื่อความขัดแย้งระหว่างค่านิยมเดิมกับมโนทัศน์ความรักแบบใหม่สลายไป

อย่างไรก็ตาม แม้บทความส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมองเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสในแง่ลบ แต่นักเขียนใน *สตรีสาร* บางคนกลับไม่ได้เห็นเช่นนั้น เช่น ในขณะที่การตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องการสัมผัสและเพศสัมพันธ์ในสมัย ‘จินตนา’ (2494-2500) เป็นไปอย่างอนุรักษนิยม กล่าวคือ มองเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องผิดและไม่ควรกล่าวถึงในขณะที่คู่รักยังไม่ได้แต่งงานกัน ทว่า ‘จินตนา ๒’ (2507-2539) กลับมองเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องธรรมดา ดังจะเห็นจากที่ ‘จินตนา ๒’ ตอบคำถาม ‘หนูนิด’ ว่า:

ปัญหานี้เกิดขึ้นกับหญิงสาวไทยเป็นจำนวนมาก ที่ได้รับการอบรมแบบเก่า และยึดมั่นในค่านิยมแบบเก่า คุณถามว่าการแสดงความรักนั้นเป็นการแสดงความใจง่ายหรือเปล่า จะว่าเป็นก็เป็น แต่ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติแบบที่เขาเรียกว่าน้ำตาลโกล้มัด เมื่อคนเรารักกันก็ย่อมต้องการแสดงความรักต่อกันไม่ถือเป็นเรื่องผิด แต่ถ้าคุณไม่สบายใจกับสถานการณ์ อาจเลี่ยงไม่อยู่กับเขาสองต่อสอง⁷⁴

ข้อความข้างต้นเผยให้เห็นทัศนคติที่น่าสนใจของ ‘จินตนา ๒’ กล่าวคือ ‘จินตนา ๒’ ไม่ได้ยืนยันความชอบธรรมของบรรทัดฐานเพศสภาพตามแบบอนุรักษนิยม ขณะเดียวกันก็ได้สนับสนุนการมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสของหญิงสาวอย่างตรงไปตรงมา ทว่า ‘จินตนา ๒’ โอนอ่อนผ่อนตามความต้องการและสถานการณ์ชีวิตของแต่ละปัจเจกบุคคล เธอให้อำนาจในการตัดสินใจแก่สตรีเป็นอย่างมาก

⁷⁴ จดหมายจาก หนูนิด, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 42 (25 มกราคม 2519): 18.

มาก สำหรับ ‘จินตนา ๒’ แล้ว ดูประหนึ่งว่าความผูกพันทางศีลธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับมิติของเพศสัมพันธ์และความรักจะเป็นเรื่องระดับปัจเจกมากกว่าที่จะเป็นบรรทัดฐานของสังคมโดยรวม ความคิดของ ‘จินตนา ๒’ อาจถือได้ว่ามีความทันสมัยอย่างมากในการให้อำนาจการตัดสินใจแก่สตรีเมื่อประเดืนนั้นเกี่ยวข้องกับจิตใจ ความปรารถนา และอารมณ์ส่วนบุคคล

อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการมีหรือไม่มีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสระหว่างคู่รักนั้น ดูเสมือนว่าจะเป็นอำนาจที่อยู่ในมือของเพศหญิงเป็นหลัก เพื่อเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ผู้หญิง และลดความสับสนและความกังวลใจ รวมถึงบรรเทาความรู้สึกผิดต่อการแสดงความรักผ่านเพศสัมพันธ์กับชายหนุ่ม ในทศวรรษ 2510 จึงมีการเคลื่อนไหวของนักการศึกษาฝ่ายสตรีนิยม รณรงค์ให้มีการจัดการเรียนการสอนเพศศึกษาขึ้นในโรงเรียน⁷⁵ *สตรีสาร* เป็นพื้นที่หนึ่งของการถกเถียงประเด็นนี้⁷⁶ ‘จินตนา ๒’ เป็นหนึ่งในผู้ที่สนับสนุนให้เปิดสอนเพศศึกษาในโรงเรียนมัธยมฯ เช่น การตอบจดหมาย ‘คนใจร้อน’ ใน พ.ศ. 2517 ที่เขียนมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ เรื่องการตั้งครุฑในวัยเรียน ‘จินตนา ๒’ แสดง

⁷⁵ ในความจริงแล้ว แนวคิดเรื่องการศึกษาเพศศึกษาอย่างเป็นทางการในประเทศไทยได้เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 โดยคณะกรรมการอบรมวัฒนธรรมทางจิตใจสำหรับเด็ก ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิหลายสาขาได้มองเห็นการณ์ไกลและได้พยายามที่จะจัดให้มีการสอนเพศศึกษาในโรงเรียนตามระดับชั้นต่างๆ แต่เนื่องจากสภาพการศึกษาของไทยในขณะนั้นยังไม่พร้อมที่จะรับการศึกษาเรื่องเพศ จึงมิได้มีการบรรจุการสอนเพศศึกษาในโรงเรียน ต่อมาใน พ.ศ. 2501 ได้มีการทำรายงานเรื่อง “แนวสอนเพศศึกษาสำหรับชั้นอนุบาล ชั้นประถม ชั้นมัธยม และเตรียมอุดมศึกษา” จึงได้เริ่มมีการกล่าวถึงการสอนเพศศึกษาในโรงเรียนขึ้นมาอีกครั้ง ดูฉวีวรรณ ประริเทสานัน, “การวิเคราะห์หนังสือเพศศึกษาที่จัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2547,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 8-9. อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เข้าใจว่าสาเหตุที่ทำให้ประเด็นการสอนเพศศึกษากลายเป็นที่นิยมในทศวรรษ 2510 อาจมาจากความสับสนของผู้หญิงถึงวิธีการแสดงความรักที่ตนควรแสดงต่อชายหนุ่มคนรักว่าควรแสดงออกแบบตะวันตก หรือควรจะนิ่งเฉยตามแบบธรรมเนียมไทย ดังจดหมายที่ปรากฏใน *สตรีสาร* เนื่องจากรายงานเรื่อง “แนวสอนเพศศึกษาฯ” นั้นจัดทำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2501 แต่ก็ยังมีได้ดำเนินโครงการใดๆ จนถึง พ.ศ. 2520 จึงได้เริ่มดำเนินการ ดังนั้นสิ่งที่กระตุ้นให้รัฐบาลดำเนินการจึงน่าจะเป็นการถกเถียงถึงความเหมาะสมเรื่องเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานของหญิงชาย ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่หญิงสับสนว่าควรแสดงความรักของตนต่อชายคนรักแบบใด วิทยานิพนธ์ของพินิจ สุภมัสคอุ้งกูร “เพศศึกษา: การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินค่านิตยสารและหนังสือพิมพ์” พบว่า ในช่วงทศวรรษ 2510-2520 สิ่งพิมพ์ได้แก่นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ เป็นสองสื่อหลักที่เด็กวัยรุ่นใช้ศึกษาเรื่องเพศศึกษา โดยเฉพาะก่อนที่จะมีการบรรจุวิชาเพศศึกษาในโรงเรียน “ผลจากการวิจัยที่สอบถามความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และนักเรียนหลายระดับชั้นเกี่ยวกับการสอนเพศศึกษาในโรงเรียนบุคคลดังกล่าวทุกกลุ่มมีความคิดเห็นสอดคล้องกันคือ ควรสอนเพศศึกษาในโรงเรียน” เนื่องจากเพศศึกษาเป็น “สิ่งที่ทุกคนควรต้องรู้ให้กระจ่างแจ้ง” เพื่อจะได้รู้เท่าทัน “ความรู้สึกและสัญชาตญาณทางเพศ” ของตนเอง ดู พินิจ สุภมัสคอุ้งกูร, “เพศศึกษา: การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินค่านิตยสารและหนังสือพิมพ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), บทที่ 1.

⁷⁶ เช่นในคอลัมน์ “ศาลากวี” ใน พ.ศ. 2514 เปิดโอกาสให้ผู้อ่านเขียนกลอนเข้ามาถกเถียงในประเด็นเรื่องเพศศึกษา เช่น ผู้อ่านนามปากกา ‘พริ้ง พรรณราย’ เพศศึกษาพาสับสนทุกหนแห่ง หมายถึงงุ่มง่ามชี้แจงแสดงผล

ให้เด็กู้เห็นแดนลับกันอัปจน ระวังปันผู้ไว้ไปเหมือนให้ลอง,

ดู พริ้ง พรรณราย, “ศาลากวี,” *สตรีสาร* 24, 33 (28 พฤศจิกายน 2514): 24-26.

ความเห็นว่าการตั้งครม.ในระหว่างเรียนนี้เกิดขึ้นจาก “ความไม่รู้ของผู้หญิง ... น่าเจ็บใจเหลือเกินที่ในสังคมปัจจุบันยังมีคนใจแคบหัวโบราณ ทั้งที่เป็นนักศึกษา และนักบริหาร ที่ไม่ยอมตกลงใจเสียทีว่าจะยอมให้มีการสอนเพศศึกษาในโรงเรียน ทั้งๆ ที่สังคมมันบีบตัวแคบเข้ามาอย่างนี้” ในทัศนะของ ‘จินตนา ๒’ การที่ผู้หญิงไม่มีความรู้เรื่องเพศศึกษาคือสาเหตุที่ทำให้เธอถูกหลอกมีเพศสัมพันธ์จนตั้งครม.และถูกทิ้งไป⁷⁷ ดังนั้น สำหรับ ‘จินตนา ๒’ แล้ว ความรู้เรื่องเพศศึกษาจึงเป็นการสร้างอำนาจให้แก่ผู้หญิง (empowerment of women) เพื่อให้ผู้หญิงสามารถเลือกปฏิบัติตัวต่อคู่รักของเธอได้อย่างชาญฉลาดทั้งในด้าน “พฤติกรรมทางสังคม” และ “เพศสัมพันธ์” ว่า “ควรปฏิบัติตนอย่างไรเมื่อมีโอกาสอยู่กับผู้ชายสองต่อ”⁷⁸ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้หญิงจะได้ไม่ต้อง “ทุกข์ตรมว่าวุ่น”⁷⁹ ดังที่ ‘คนใจร้อน’ ประสบ เพราะคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความรู้คืออำนาจ

การเติบโตขึ้นของความรู้เพศศึกษาในสังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์คุณค่าความเป็นหญิงและความบริสุทธิ์ทางเพศของสตรีอย่างมีนัยยะสำคัญ บทความใน *สตรีสาร* ช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นไป มักเขียนในเชิงโน้มน้าวให้ผู้ชายยอมรับความไม่บริสุทธิ์ทางเพศของผู้หญิง อาทิ บทความ “ความรักกับศีลธรรม” ของ ‘เชี้ยว’ ในปี พ.ศ. 2524 ที่กล่าวว่า:

แต่จะให้คนสมัยนี้รักกันโดยยึดศีลธรรมของคนสมัยก่อนนั่นก็ (ก็-ผู้วิจัย) จะไม่ชอบมาพากลอยู่ เพราะอย่างที่รู้ๆ กันว่าสภาพสังคมของเราเปลี่ยนไปมา ... เมื่อเราไม่สามารถจะกลับไปดำรงจารีตประเพณีของสังคมเก่าไว้ได้ การเสื่อมของศีลธรรมดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นับวันเจ้าสาวที่บริสุทธิ์ผุดผ่องก็จะหายากเข้าทุกที ใครจะรู้ว่าต่อไปเจ้าสาวผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่กลายเป็นของแปลกประหลาดในเมืองไทย⁸⁰

บทความของ ‘เชี้ยว’ แสดงให้เห็นการเชื่อมโยง “เจ้าสาวบริสุทธิ์” ไว้กับ “ศีลธรรมแบบเก่า” ดังนั้น ในทัศนะของ ‘เชี้ยว’ แล้ว ความบริสุทธิ์จึงไม่ใช่สิ่งที่เหมาะสมจะนำมาใช้กำหนดคุณค่าของผู้หญิงแบบใหม่ในสังคมไทย เนื่องจากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไป จารีตประเพณี วัฒนธรรม และศีลธรรมในประเทศไทยจึงควรเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยด้วย คล้ายกับบทความ “กามารมณ์กับความรักรัก” ของ ‘จ. อนันต์’ ในปีถัดมา ที่กล่าวว่า:

⁷⁷ จดหมายจาก คนใจร้อน, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 27, 36 (15 ธันวาคม 2517): 38.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁰ เชี้ยว เชิงคำ, “ความรักกับศีลธรรม,” *สตรีสาร* 33, 46 (15 กุมภาพันธ์ 2524): 33.

บางทีก็น่าแปลกใจเหมือนว่าทำไมคนส่วนมากถึงพยายามที่จะแยกกามารมณ์ออกจากความรัก ... ตามความเป็นจริงแล้ว ส่วนลึกในใจเชื่อว่าเป็นการยากที่ใครจะปฏิเสธว่าความรักหนุ่มสาวนั้นไม่มีกามารมณ์เป็นแรงดึงดูด แต่คนส่วนใหญ่ก็ถือว่าความจริงเช่นนี้เป็นความจริงที่น่าเกลียด ไม่ใช่ความจริงที่ควรเปิดเผยเล่าสู่หรือแสดงออกมาให้ประจักษ์ ไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องยอมรับเปิดเผยความจริงอันนี้ ซึ่งก็ถูกต้อง แต่อย่าให้การไม่ยอมรับเปิดเผยนั้นครอบงำความคิดตัวเอง จนคิดว่าจะต้องปฏิเสธความจริงดังกล่าว อันเป็นทางที่ทำให้คิดว่า ความรักหนุ่มสาวอันบริสุทธิ์ ไม่มีเรื่องกามารมณ์เข้ามาแฝงพานั้นมีอยู่⁸¹

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ความรักกับเพศสัมพันธ์นั้นเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันโดยตรง ความรักโรแมนติกที่มาพร้อมกับกามารมณ์นั้น จบถึงทศวรรษ 2520 ได้กลายเป็นเรื่องปกติ มิได้หมีนหม่อมต่อศีลธรรมอันดีดังที่สังคมไทยเคยเชื่อถือกันมาอีกต่อไป⁸² ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมไทยใช้เวลากว่าสี่ทศวรรษในการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความรักโรแมนติก คุณค่าความเป็นหญิงและความเป็นชาย รวมถึงค่านิยมเกี่ยวกับการมอบและแสดงความรักผ่านการสัมผัสทางร่างกายและเพศสัมพันธ์ หากเรานับว่าบทบาท “สุภาพบุรุษไทโรน” ในภาพยนตร์ฮอลลีวูดจากทศวรรษ 2490 เป็นจุดเริ่มต้นของจินตนาการความรักอันเร้าร้อนที่หญิงสาวฉิวฉิว หลีกหนีจากทศวรรษ 2490 เป็นจุดเริ่มต้นของจินตนาการความรัก

⁸¹ จ. อนันต์, “กามารมณ์กับความรัก,” *สตรีสาร* 34, 50 (14 มีนาคม 2525): 29, 122.

⁸² ดังที่บาร์เมซีให้เห็นว่า ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 มีการเกิดขึ้นของครอบครัวอุดมคติในหมู่ชนชั้นกลาง กล่าวคือ สามภรรยาต้องมีศีลธรรมจริยธรรมเพื่อให้ครอบครัวมีความสุขและยืนยาว การแสดงพฤติกรรมและอารมณ์ทางเพศต้องแสดงออกอย่างเหมาะสม ดังนั้น ชนชั้นกลางจึงมองว่า เรื่องกามารมณ์และเพศสัมพันธ์เป็นสิ่งน่ารังเกียจ เป็นของต่ำ ที่ไม่ควรนำมาพูด ถ้าใครนำมาพูดในที่สาธารณะจะถือว่าเป็นคนไม่มีมารยาท ชนชั้นกลางกำลังเปลี่ยนความหมายของครอบครัวให้เป็นเรื่องของความสุภาพซึ่งมีแต่ความรัก ความซื่อสัตย์ ความอบอุ่น ขณะที่เพศสัมพันธ์คือราคะ สำส่อน ดังนั้น ความรักจึงมิใช่ราคะแต่เป็น “เหตุผล” ที่สูงส่ง ขณะที่ธนาพล ลิมอภิชาติซึ่งศึกษา ซีให้เห็นว่าทัศนคติต่อหนังสือเรื่องเพศและกามารมณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ไม่ “เปิด” เหมือนเดิมในปลายทศวรรษ 2460 ธนาพลเสนอว่าสาเหตุที่ทำให้ทัศนคติต่อหนังสือเรื่องเพศและกามารมณ์เปลี่ยนไปมากเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบริบทในสังคมไทย 3 ประการคือ การเติบโตอย่างรวดเร็วของธุรกิจการพิมพ์ ซึ่งทำให้เรื่องอ่านเล่นเฟื่องฟูมากในสังคมไทย รวมถึงเรื่องอ่านเล่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเพศและกามารมณ์ ประการที่สองคือ การเกิดขึ้นของผู้อ่านชนชั้นใหม่ เช่น ลูกจ้างของบริษัทและร้านค้า ตลอดจนนักเรียนนักศึกษา คนเหล่านี้เป็นกลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญของเรื่องอ่านเล่น และประการสุดท้าย คือการเฟื่องฟูของธุรกิจกามารมณ์ซึ่งถูกเชื่อมโยงกับปัญหาการระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในทศวรรษ 2460 ดังนั้นหนังสือเรื่องเพศและกามารมณ์จึงถูกมองเป็นอันตรายและถูกเรียกว่าหนังสือลามกอนาจาร วัสดุหรือวัตถุที่มีลักษณะหรือเนื้อหาเรื่องเพศและกามารมณ์ถูกผูกโยงเข้ากับวาทกรรม “ศีลธรรมอันดีของประชาชน” ต่อมาในทศวรรษ 2490 การอภิปรายถกเถียงเรื่องลามกอนาจารยิ่งเข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากบรรยากาศความขัดแย้งทางการเมืองและการเปิดกว้างของวรรณกรรมโดยเฉพาะการแพร่หลายของหนังสือและสิ่งพิมพ์เรื่องเพศและกามารมณ์ แม้จุดประสงค์หลักของบทความนี้คือเพื่ออธิบายว่า การก่อตัวของแนวคิดเรื่องลามกอนาจารในทศวรรษ 2460 และ 2490 รวมถึงการถกเถียงเรื่องลามกอนาจารในทศวรรษ 2490 นั้นเป็นการต่อสู้/ต่อรองของกลุ่มบุคคลต่างๆ คือนักเขียน ศิลปิน ผู้กำกับ ภาพยนตร์ นักหนังสือพิมพ์ นักวิจารณ์วรรณกรรม/ศิลปะ/ภาพยนตร์/สังคม รวมถึงรัฐเองเพื่อสถาปนา ปกป้อง หรือยืนยันอำนาจความชอบธรรม คุณค่าและอุดมการณ์ของตน แต่บทความนี้ก็สะท้อนบริบทในสังคมไทยที่เรื่องเพศนั้นไม่ได้เป็นที่ยอมรับของคนหลายกลุ่ม เช่น รัฐ เป็นต้น โปรดดูเพิ่มเติมที่ Barme, *Woman, Man, Bangkok*, chapter 6; ธนาพล ลิมอภิชาติ, “ไป...หมายถึงแค่ไหน? การก่อตัวของแนวคิดและการถกเถียงเรื่อง “ลามกอนาจาร” ในสังคมไทย (ปลายทศวรรษ 2460-ต้นทศวรรษ 2490),” (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “ถกเถียงเรื่องคุณค่า” ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย).

สภาพของสังคมมาอย่างยาวนาน กว่าที่พวกเขาจะได้รับอิสรภาพจากแอกทางศีลธรรมอันเกิดจากความไม่ลงรอยระหว่างจินตนาการความรักของสังคมร่วมสมัยกับบรรทัดฐานทางเพศสภาพที่กำลังโรยราและผิดยุคผิตสมัยไปทุกขณะ ต่อเมื่อการปะทะกันระหว่างค่านิยมทางสังคมกับจินตนาการความรักส่วนบุคคลได้สลายไปแล้วเท่านั้น คู่รักหนุ่มสาวจึงจะได้ลักทอสายสัมพันธ์เรื่องราวความรัก จินตนาการ และค่านิยมเพศสภาพใหม่ของพวกเขาเอง

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 นั้นส่งผลต่อการสร้างและปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักในช่วงเวลาของการคบหาดูใจกัน จดหมายของผู้่านที่ส่งเข้ามายัง *สตรีสาร* เผยให้เห็นถึงความกังวลของหนุ่มสาวที่มีต่อบรรทัดฐานทางเพศสภาพและจินตนาการความรักโรแมนติคที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว คำถามจากผู้่านถึง *สตรีสาร* เป็นประจักษ์พยานที่สำคัญถึงความพยายามในการปรับตัวของคู่รักหนุ่มสาวในการที่จะแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการแสดงออกซึ่งอารมณ์และความรู้สึกถวิลหาที่พวกเขามีต่อกันเมื่อตกอยู่ในห้วงรัก

จากการศึกษา *สตรีสาร* พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว หนุ่มสาวต่างให้ความสำคัญกับการแสวงหาคู่รักที่มีความจริงใจ ทุ่มเทให้กับความรัก และเอาใจใส่คู่รักของตน ทั้งนี้โดยผ่านการเขียนจดหมายรักซึ่งกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่คู่รักใช้ในการตัดสินใจตัดสินใจในความรักของกันและกัน ความมั่นคงและทุ่มเทให้กับความรักดูประหนึ่งว่าจะเป็นหัวใจหลักของมโนทัศน์ความรักที่หญิงและชายให้คุณค่าเป็นอย่างมากในช่วงเวลาก่อนการสมรส สำหรับผู้ชายแล้ว การทุ่มเทให้ความรักนั้นพึงต้องสื่อสารผ่านความพยายามสร้างตัวตนให้สอดคล้องกับสถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัว ชายหนุ่มจำนวนมากพยายามเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่สถานภาพดังกล่าวผ่านการพัฒนาตนเองด้านการศึกษาและหน้าที่การงาน รวมถึงการพัฒนาบุคลิกภาพให้มีความเป็นสุภาพบุรุษนักรักโรแมนติคที่พร้อมเอาใจใส่และมอบความสุขอันหวานชื่นจิตใจให้แก่หญิงคนรักเพื่อเอาชนะใจหญิงที่ตนหมายปอง สำหรับผู้หญิงแล้ว การทุ่มเทและแสดงความมั่นคงในความรักนั้น มักแสดงผ่านการกระตุ้นให้แฟนหนุ่มของตนมุ่งสร้างรากฐานอันมั่นคงให้แก่ครอบครัว นอกจากนี้ผู้หญิงยังรับเอาอุดมคติความรักโรแมนติคตามแบบสมัยนิยมตะวันตกมาเป็นส่วนหลักในจินตนาการความรักแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญการตอบสนองความต้องการทางเพศ เพศสัมพันธ์จึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงในความรักและความจริงใจที่หญิงสาวมีให้แก่ชายหนุ่มที่ตนรัก อย่างไรก็ตามมโนทัศน์ความรักโรแมนติคแบบ

ตะวันตก ก่อให้เกิดความสับสนและกังวลใจแก่หญิงสาวร่วมสมัยจำนวนมาก เมื่อจินตนาการความรักของยุคสมัยใหม่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานทางเพศสภาพที่ยังคงตกค้างมาจากสังคมยุคก่อนหน้า แยกทางศีลธรรมและความรู้สึกผิดจึงทาบทับลงบนจิตใจของหญิงสาวผู้ซึ่งสับสนระหว่างการรักษาคุณค่าความเป็นหญิงผ่านความบริสุทธิ์ทางเพศกับการแสดงออกซึ่งความรักและการถวิลหาความอบอุ่นทางกายและใจจากชายคนรักตามมโนทัศน์ความรักร่วมสมัย ดังนั้น มโนทัศน์ความรักของหนุ่มสาวในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 จึงเป็นทั้งการสืบทอดค่านิยมครอบครัวแบบประเพณีนิยมที่ให้คุณค่ากับการเป็นหัวหน้าครอบครัวของเพศชาย ขณะเดียวกันคู่รักหนุ่มสาวในยุคสมัยนี้ก็กำลังสร้างมโนทัศน์และบรรทัดฐานความรักร่วมสมัยให้แก่สังคมไทยด้วย นั่นคือ ความรักเดียวใจเดียว ความภักดีต่อคู่รัก การทุ่มเทดูแลเอาใจใส่กันและกัน รวมถึงความพยายามในการสร้างมโนทัศน์ความรักที่มาพร้อมกับความสัมพันธ์ทางเพศในช่วงก่อนสมรสว่าเป็นเรื่องธรรมชาติและดังนั้นจึงควรปราศจากการตัดสินเชิงศีลธรรม หากมโนทัศน์ความรักในปัจจุบันวางบนฐานคิดของความภักดี ความจริงใจ และการสัมผัสทางกาย คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเรากำลังอยู่กับมรดกทางอารมณ์ของคู่รักในศักราช *สตรีสาร*

บทที่ 3 เมื่อแม่บ้านออกไปทำงาน : บริบทที่เปลี่ยนไป ปีศาจปีศาจที่เปลี่ยนแปลง

นับแต่การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ผู้หญิงชนชั้นกลางในประเทศไทยเริ่มออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านกันมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากบริบททางเศรษฐกิจและสังคมกำลังเปลี่ยนแปลงไป ในช่วงปลายทศวรรษ 2480 ประเทศไทยประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เช่น ปัญหาเงินเฟ้อที่ทะยานขึ้นมากกว่าร้อยละ 1,000 เงินเดือนของข้าราชการและแรงงานจำนวนไม่น้อยไม่ได้ปรับขึ้นตามอัตราเงินเฟ้อ สินค้าอุปโภคบริโภคขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้นมาก¹ สถานการณ์ดังกล่าวทำให้สตรีต้องออกมาทำงานเพื่อหารายได้เข้าบ้าน ในทศวรรษ 2500 เป็นช่วงเวลาที่นักวิชาการเรียกว่า “ยุคสมัยแห่งการพัฒนา” ประเทศไทยผูกพันตนเองเข้ากับประเทศโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลคือ สนับสนุนเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีและสนับสนุนธุรกิจของนักลงทุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาดำเนินการเปิดกิจการบริษัทข้ามชาติในประเทศไทย ส่งผลให้เกิดความต้องการแรงงานสตรีเข้าทำงานในตำแหน่งต่างๆ มากขึ้น เช่น พนักงานบัญชีเลขานุการ เป็นต้น² ดังนั้น ในปลายทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา ผู้หญิงชนชั้นกลางในประเทศไทยส่วนหนึ่งจึงสามารถทำงานนอกบ้านได้ไม่ต่างจากผู้ชาย

การออกมาทำงานนอกบ้านของผู้หญิงเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมากในสังคมไทย ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 ทั้งจากทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สำหรับผู้หญิงนั้น การออกไปทำงานนอกบ้านเป็นสถานการณ์ใหม่สำหรับพวกเขา จึงเกิดคำถามตามมาว่า พวกเขาควรปฏิบัติตัวอย่างไรในสถานที่ทำงาน ทั้งเรื่องการปฏิบัติตัวต่อเพื่อนร่วมงานและเจ้านายที่เป็นผู้ชาย พวกเขาเขียนจดหมายเข้ามาขอคำปรึกษาในนิตยสารสตรีเพื่อสอบถามข้อข้องใจของตนต่อสถานการณ์ใหม่นี้อยู่เสมอรวมทั้งใน *สตรีสาร* ด้วย³ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญมากในนิตยสารสตรีช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 คือ ผู้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วควรออกไปทำงานนอกบ้านหรือไม่⁴ บทความในลักษณะนี้ ปรากฏเป็นจำนวนมากใน *สตรีสาร* ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 ด้วยเช่นกัน⁵

¹ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557), หน้า 221.

² ปิยะพร จันวัน, “ทัศนคติของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500-2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 9-12.

³ จดหมายจากรัชนี ชลบุรี, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 2, 44 (ปลายกุมภาพันธ์ 2493): 8-9.

⁴ โปรดดูเพิ่มเติมที่ Villa Vilaitong, “A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s-early 1980s,” (Doctor of Philosophy Dissertation, Faculty of Asian Studies, Australian National University, 2006), pp. 232-234.

⁵ ยูวดี มงคลวิจิตร, “อาณาจักรของผู้หญิง,” *สตรีสาร* 3, 46 (ต้นมีนาคม 2493): 22; ส.ส.พ้อบ้าน, “ความจำเป็นของแม่บ้าน,” *สตรีสาร* 5, 101 (ต้นสิงหาคม 2495): 31; สุธาสินี, “หลังคาเดียวกัน,” *สตรีสาร* 7, 143 (ต้นมิถุนายน 2497): 34; นายตะวันตก, “ทำไมผมถึงอยากเป็นผู้ชาย,” *สตรีสาร* 11, 245 (ปลายกันยายน 2501): 34, 95; ตูลย์, “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน?,” *สตรีสาร* 15, 350 (ต้นกุมภาพันธ์ 2506): 29; ชลลดา, “เมื่อผู้หญิงทำงาน,” *สตรีสาร* 18, 3 (9 พฤษภาคม 2508): 38.

การออกไปทำงานนอกบ้านนี้ นำมาซึ่งการตระหนักรู้คุณค่าของตนเองในหมู่สตรีชนชั้นกลางไทย เนื่องจากพวกเธอเล็งเห็นว่า ตนเองสามารถหาเงินเข้ามาใช้จ่ายในบ้านได้ไม่ต่างจากที่ผู้ชายทำ ดังกรณีบทความ “ปรับเปลี่ยนทัศนคติ” ของ ‘ขวัญฤดี’ ในคอลัมน์ “พรรณนะหญิง” ที่ตีพิมพ์ใน *สตรีสาร* เมื่อ พ.ศ. 2526 กล่าวไว้ว่า:

ปัจจุบันผู้หญิงสามารถทำงานหาเงินมาจุนเจือค่าครองชีพเช่นเดียวกับชาย อีกทั้งยังเข้าไปทำงานร่วมกับชายได้ทุกงาน ไม่ว่าจะเป็แพทย์ อัยการ รวมทั้งช่างฝีมือ และในระดับบริหารชั้นสูงเราก็มี ฉะนั้นปัจจุบันอาจจะพูดได้ว่า สตรีสามารถทำหน้าที่ทุกด้านได้เช่นเดียวกับบุรุษแล้ว แต่ทัศนคติที่ว่าผู้หญิงด้อยกว่าชายยังคงมีอยู่ในสังคมไทย แม้แต่การเลี้ยงดูให้การศึกษาอบรมเด็กหญิงและเด็กชายในครอบครัวก็ยังคงเหลือการเน้นถึงความอ่อนแอและการพึ่งพาผู้ชายอยู่ ... ปัญหาทัศนคติและค่านิยมในสังคมเหล่านี้สามารถขจัดออกไปได้โดยจะต้องอาศัยทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายเอกชนร่วมกันแก้ไขและปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมดั้งเดิมของสังคม⁶

บทความนี้พิจารณาคุณค่าของผู้หญิงว่าเกิดจากความสามารถของเธอในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะสาขาวิชาชีพที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นอาณัติของเพศชาย อาทิ แพทย์ อัยการ หรือช่างฝีมือต่างๆ จนสามารถเป็นอิสระทางการเงินและการเลี้ยงดูจากผู้ชายได้⁷ นอกจากนี้ การตระหนักในคุณค่าของตัวเองของสตรีนี้นำไปสู่การเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของคนในสังคมทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้คนในสังคมมองชายหญิงอย่างเท่าเทียมกัน ในแง่นี้ บทความดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นแนวคิดสตรีนิยมและกระแสสิทธิสตรีที่กำลังเติบโตขึ้นในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม บทความข้างต้นก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดปิตาธิปไตยที่ยังคงแข็งแกร่งอยู่ในประเทศไทยด้วย การที่ ‘ขวัญฤดี’ ออกมาเรียกร้องสิทธิสตรีโดยให้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมของคนในสังคม โดยเฉพาะการสอนเด็กที่ยังคงสอนกันว่าภรรยาอยู่ในฐานะ “ผู้พึ่งพา” ในขณะที่สามีอยู่ในฐานะผู้นำครอบครัวที่มีอำนาจเหนือกว่า บทความของ ‘ขวัญฤดี’ จึงเป็นเสมือน

⁶ ขวัญฤดี, “ปรับเปลี่ยนทัศนคติ,” *สตรีสาร* 35, 44 (30 มกราคม 2526): 36.

⁷ ในกรณีของแพทย์นั้น แม้ว่าผู้หญิงจะสามารถเป็นแพทย์ได้เช่นเดียวกับผู้ชายมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ในทศวรรษ 2490 ก็ยังมีผู้ชายบางส่วนเห็นว่าอาชีพแพทย์ไม่ใช่อาชีพสำหรับผู้หญิง เช่น บทความ “ผู้หญิงไม่ควรเรียนรู้” ใน พ.ศ. 2494 ระบุว่า “ในการประชุมคณะรัฐมนตรีก็อดสำหรับการเสนอให้ริตรอนสิทธิของผู้หญิง มิให้ศึกษาวิชาการแพทย์ ... คำกล่าวที่ว่า สตรีมีความรู้หลายและหลายต่างต่างนั้น ข้าพเจ้าจะไม่พูดถึง เมื่อคำนึงถึงว่าผู้กล่าวไม่ใช่ผู้หญิง ก็ไม่ควรจะต้องให้ค่ากับถ้อยคำของเขาไม่” แน่นนอนว่าการคัดค้านให้ผู้หญิงเรียนแพทย์นั้นไม่ประสบความสำเร็จ แต่บทความนี้ก็แสดงให้เห็นทัศนคติของคนบางกลุ่มในสังคมที่ยังเรียกร้องความไม่เท่าเทียมทางเพศ (gender inequality) อยู่ ขณะที่อาชีพอัยการนั้น กฎกระทรวงมหาดไทย ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2504) ออกตามความใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายอัยการ พ.ศ. 2503 มาตรา 25 ห้ามสตรีเป็นพนักงานอัยการ ดังนั้นบทความของ ‘ขวัญฤดี’ จึงเหมือนเป็นการบอกกับรัฐและผู้ชายว่า ผู้หญิงมีความสามารถจะประกอบอาชีพเท่าเทียมกับผู้ชาย โปรดดูเพิ่มเติมที่ ผู้หญิงคนหนึ่ง, “ผู้หญิงไม่ควรเรียนรู้,” *สตรีสาร* 4, 69 (ปลายมีนาคม 2494): 19; จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 167.

ภาพสะท้อนความคิดของคนในสังคมไทยที่ขัดแย้งกันระหว่างแนวคิดปิตาธิปไตยกับสตรีนิยม บทนี้จึงต้องการสำรวจว่า ในสถานการณ์ที่แนวคิดปิตาธิปไตยถูกท้าทายจากกระแสแนวคิดสตรีนิยม รวมถึงบริบทที่แม่บ้านออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับพ่อบ้านนั้น สถานภาพของผู้ชายตามระบอบปิตาธิปไตยจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและลักษณะไปอย่างไรภายใต้บริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนไปนี้

งานวิจัยในประเทศไทยบางส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับการทำงานของระบอบปิตาธิปไตยมักเสนอว่า ทฤษฎีการแบ่งพื้นที่ (separate spheres) นำไปสู่แนวคิดปิตาธิปไตย ซึ่งทำให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างสามีกับภรรยา เช่น บทความของกาญจนา แก้วเทพ เรื่อง “ผู้หญิง/ผู้ชาย: ที่บ้าน/ที่สาธารณะ” ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย โดยศึกษาตามแนวทางของนักสตรีนิยม เอลี ซาเรสต์สกี (Eli Zaretsky) นักเศรษฐศาสตร์สายสตรีนิยมซึ่งเสนอว่า การแยกขาดระหว่าง “ที่บ้าน” กับ “ที่ทำงาน” นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยม กาญจนาศึกษาตามแนวทางของซาเรสต์สกี และเสนอว่า ครอบครัวในสังคมไทยแต่เดิมนั้นเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค แต่การเติบโตขึ้นของสังคมอุตสาหกรรมได้ “ฉีกผู้หญิงและผู้ชายออกจากการทำงานที่เคยทำการผลิตร่วมกัน โดยที่จะมีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่ออกไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว (breadwinner) ส่วนผู้หญิงนั้นจะถูกกำหนดให้อยู่ภายในบ้านที่ปัจจุบันกลายเป็นหน่วยของการบริโภคเท่านั้น ระดับความสำคัญของผู้หญิงกับผู้ชายก็ยิ่งถอยห่างจากกันมากขึ้น เพราะผู้ชายได้ไปอยู่ในโลกแห่งการทำงานที่มีความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งผลิตของสังคม ในขณะที่ผู้หญิงจะถูกกำหนดให้อยู่ในบ้าน/ครอบครัว ที่มีความสำคัญน้อยลงเพราะเป็นเพียงหน่วยของการบริโภค ไม่ได้เป็นฐานสร้างอำนาจที่สำคัญเช่นสมัยก่อน”⁸ ทฤษฎีการแบ่งพื้นที่นี้มีผลทำให้ผู้ชายไม่ช่วยภรรยาทำงานบ้านเนื่องจากถือว่าตนเองทำงานนอกบ้านแล้ว บ้านควรเป็นสถานที่พักผ่อนของตนมากกว่าจะต้องกลับมาแล้วช่วยภรรยาทำงานบ้านอีก⁹ ในขณะที่กาญจนาชี้ว่า การเข้ามาของสังคมแบบอุตสาหกรรมมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกพื้นที่และหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในครอบครัว บทความเรื่อง “สตรีกับเศรษฐกิจ” ของธีรนาถ กาญจนอักษร กลับเล็งเห็นว่า ครอบครัวไทยนั้นมีการแบ่งพื้นที่มานานแล้ว เห็นได้จาก “การแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายที่สืบทอดกันมา ผู้หญิงได้รับภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งคือ หน้าที่รับผิดชอบงานบริการด้านต่างๆ ภายในบ้าน ซึ่งเป็นอาณาเขตสำคัญของครอบครัว ในขณะที่ผู้ชายรับผิดชอบกิจกรรมนอกบ้านเป็นหลัก”¹⁰

⁸ กาญจนา แก้วเทพ, “ที่บ้าน/ที่สาธารณะ,” ใน *สตรีศึกษา 2: ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ*, กาญจนา แก้วเทพ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2544), หน้า 81.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

¹⁰ ธีรนาถ กาญจนอักษร, “หญิงกับการเศรษฐกิจ,” ใน *หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*, วรวิทย์ เจริญเลิศ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2543), หน้า 146-147.

อย่างไรก็ตาม แม้จุดเริ่มต้นของทฤษฎีการแบ่งพื้นที่ของธีรนาถจะแตกต่างจากกาญจนา แต่ข้อสรุปกลับคล้ายคลึงกันมาก กล่าวคือ “การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศนามาซึ่งความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาค และเป็นเครื่องค้ำจุนโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมระหว่างหญิงชาย”¹¹ ในทัศนะนี้ การประกอบอาชีพ การทำงานบ้าน และแนวคิดปิตาธิปไตยจึงกลายเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้หญิงต้องตกเป็นรองผู้ชายในครอบครัว

ยิ่งไปกว่านั้น นักวิชาการไทยสายสตรีนิยมและสังคมนิยมมักเสนอว่าการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างหญิงชายภายในครอบครัวเป็นสาเหตุสำคัญของการกดขี่ทางเพศสภาพที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้ต้องแบกรับภาระทั้งในบ้านและนอกบ้าน กล่าวคือ เป็นทั้งเมียที่หาเลี้ยงครอบครัวและแม่ที่ปรนนิบัติลูกและสามี ตัวอย่างเช่น บทความ “ผู้หญิงในครอบครัว: ต้นไม้ได้ร่มเงา” ของจิตราภรณ์ วนัสพงศ์ ระบุว่า ด้วยกรอบแนวคิดการแบ่งพื้นที่ซึ่งฝังรากลึกในสังคมไทยนี้เอง ส่งผลให้แม่ผู้หญิงจะออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น แต่ก็ยังคงถูกสังคมคาดหวังว่าจะทำหน้าที่ในบ้านคือเป็นเมียและแม่ที่ดี¹² ขณะที่เก่งกิจ กิติเรียงลาภ ใช้แนวทฤษฎีการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์และเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบเสรีนิยมใหม่ส่งผลโดยตรงต่อการกดทับให้ผู้หญิงต้องทำงานทำนอกบ้านมากขึ้นเพื่อให้มีรายได้ และเมื่อกลับถึงบ้านผู้หญิงก็ยังคงต้องทำงานบ้านและดูแลครอบครัว การเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมใหม่ได้โยนภาระมหาศาลมาอยู่ในมือของผู้หญิง ไม่ต่างจากที่เกิดขึ้นในสังคมอุตสาหกรรม เทคโนโลยีและอุปกรณ์ที่อำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ได้ช่วยให้กำลังแรงงานของผู้หญิงที่ใช้ในบ้านลดลงแต่กลับต้องเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มแรงกดดันให้ผู้หญิงต้องปรับตัวกับเครื่องจักรใหม่ๆ ขณะเดียวกันเทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงต้องขึ้นตรงต่อระบบอัตโนมัติของเครื่องจักรมากขึ้น¹³ ข้อเสนอเช่นนี้ของเก่งกิจ มีปัญหาอย่างยิ่ง เนื่องจากเก่งกิจอาจลืมนึกไปว่าผู้ชายเองก็เข้าสู่ตลาดแรงงานในระบบสังคมทุนนิยมเสรีใหม่เช่นกัน พวกเขาต้องขึ้นตรงต่อระบบอัตโนมัติของเครื่องจักรเช่นเดียวกับผู้หญิง หากเก่งกิจมองว่าระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเป็นศัตรูกับความเป็นหญิงและกดทับอำนาจของสตรี เราสามารถกล่าวเช่นนี้ได้กับกรณีของผู้ชายในระบบสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมเช่นกัน

ดังนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับทฤษฎีการแบ่งพื้นที่คือ ทฤษฎีดังกล่าวเหมาะที่จะนำมาใช้อธิบายเพศสภาพในสังคมไทยหรือไม่ ปรานี วงษ์เทศได้เสนอว่า ทฤษฎีการแบ่งพื้นที่นั้น ไม่สอดคล้อง

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² จิตราภรณ์ วนัสพงศ์, “ผู้หญิงในครอบครัว: ต้นไม้ได้ร่มเงา,” ใน *ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน*, กอบกุล อิงคพานนท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2537), หน้า 30-39.

¹³ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, *Autonomia ทุนนิยมความรับรู้ แรงงานอวิฤต และการปฏิบัติของส่วนรวม* (กรุงเทพฯ: Illuminations, 2560), หน้า 117-160.

กับการศึกษาครอบครัวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากภูมิภาคในประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม ซึ่งเอื้อให้ทั้งผู้ชายและผู้หญิงต่างก็ต้องออกมาช่วยกันทำงาน ดังนั้นผู้หญิงในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจมีได้ทำงานอยู่เพียงในบ้านเท่านั้น¹⁴ ขณะเดียวกัน แม้นหน้าที่หลักของผู้ชาย คือการทำงานนอกบ้าน แต่ไม่ได้หมายความว่าเขาจะไม่มีบทบาทในบ้านเสียเลย โดยเฉพาะบทบาทในด้านการเป็นสามีและพ่อ เช่น กรณีของสมศรี สุกมลนันทน์ ซึ่งเกิดใน พ.ศ. 2462 และเป็นบุตรของพระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียรโกเศศ) ได้บันทึกไว้ใน *สารคดีชีวประวัติสมศรี สุกมลนันทน์* ว่า พ่อเป็นครูคนแรกของเธอ สอนให้เธอหัดอ่านเขียน และเป็นคนไปรับส่งเธอที่โรงเรียนทุกวัน¹⁵ ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ชายเองก็มีส่วนสำคัญในการดูแลบุตร ทั้งที่งานดูแลบุตรนั้นนับว่าเป็นงานของแม่ แนวคิดการแบ่งพื้นที่จึงอาจไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อธิบายเพศสภาพในสังคมไทย

ในวงวิชาการประวัติศาสตร์ตะวันตกเองก็มีการถกเถียงเกี่ยวกับทฤษฎีการแบ่งพื้นที่เช่นกัน งานที่ใช้ทฤษฎีการแบ่งพื้นที่มาอธิบายการประกอบสร้างเพศสภาพในสังคมยุโรปและนับว่าเป็นงานที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด ได้แก่งานของลีโอนอร์ เดวิดออฟฟ์ (Leonore Davidoff) และ แคทเธอริน ฮอลล์ (Catherine Hall) ที่ชื่อว่า *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780 – 1850* ซึ่งเสนอว่า ในอังกฤษนั้น เมื่อทุนนิยมเติบโตมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ทำให้การแบ่งแยกบ้านออกจากที่ทำงานชัดเจนมากขึ้น ผู้ชายสร้างความเป็นชายของตนนอกบ้านผ่านบทบาทของผู้หาเลี้ยงครอบครัว ขณะที่ผู้หญิงพัฒนาคุณค่าและอัตลักษณ์ความเป็นหญิงของตนขึ้นที่บ้าน นอกจากนี้ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ยังเป็นช่วงเวลาที่มีการฟื้นฟูศาสนาคริสต์ บ้านถูกมองเป็นสถานที่ของศีลธรรมตรงข้ามกับโลกภายนอกของผู้ชายซึ่งเป็นโลกไร้ศีลธรรม เหล่านี้ทำให้ชนชั้นกลางพัฒนาแนวคิดการแบ่งพื้นที่ขึ้นเพื่อแยกตัวเองออกจากชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง¹⁶ งานวิจัยนี้ได้รับเสียงชื่นชมมากกว่าประสบความสำเร็จในการใช้เพศสภาพเป็นกรอบในการอธิบายการกำเนิดขึ้นของชนชั้นกลางในอังกฤษ¹⁷ อย่างไรก็ตาม สำหรับเดวิดออฟฟ์และฮอลล์แล้วผู้ชายถูกแยกออกจากบ้านอย่างเด็ดขาด เช่น ธรรมเนียมชาติของผู้ชายสร้างขึ้นจากการเล่นกีฬา, การเป็นทหาร, การล่าสัตว์, การดื่ม และการเที่ยวผู้หญิง อย่างไรก็ตาม การจำกัดผู้หญิงอยู่แต่เพียงในบ้านได้รับการโต้แย้งจากนักวิชาการบางกลุ่ม เช่น เอลเลน เชลลิส (Elaine Chalus) และ อแมนด้า ฟอร์แมน (Amanda Foreman) แสดงให้เห็นว่าใน

¹⁴ ปราณี วงษ์เทศ, *เพศสภาพในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 13-14.

¹⁵ โปรดดูเพิ่มเติมที่ สมศรี สุกมลนันทน์, *สารคดีชีวประวัติสมศรี สุกมลนันทน์* (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2539), หน้า 34-35.

¹⁶ Leonore Davidoff and Catherine Hall, *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780–1850* (London and New York: Routledge, 2002)

¹⁷ Kathryn Gleadle, “Revisiting *Family Fortunes*: Reflections on the Twentieth Anniversary of the Publication of L. Davidoff and C. Hall,” *Women History Review*, 16 (2007), p. 778.

คริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้หญิงเองก็มีบทบาทในเวทีการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยผ่านสามีและลูกชาย ของพวกเธอเอง¹⁸ ขณะที่ฮาน่า บาร์เกอร์ (Hannah Barker) และนิโคล่า ฟิลลิปส์ (Nicola Phillips) พบว่าผู้หญิงที่แต่งงานแล้วก็สามารถทำธุรกรรมและธุรกิจของตนเองได้ โดยเฉพาะเมื่อสามีของพวก เธอล้มเหลวในการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว พวกเธอก็สามารถดูแลครอบครัวได้¹⁹ แต่งานที่ทำทนาย ทฤษฎีการแบ่งพื้นที่มากที่สุดคืองานของจอห์น ทอช (John Tosh) โดยเขาเสนอว่า บ้านคือศูนย์กลาง ของความเป็นชาย โดยบ้านเป็นทั้งที่ที่ช่วยฝึกวินัยให้กับเด็กชาย อีกทั้งยังเป็นสถานที่ที่ทำให้ผู้ชายเติม เต็มความเป็นชายของเขาอย่างสมบูรณ์ด้วยการเป็นเจ้าของบ้าน²⁰ งานของทอชชี้ให้เห็นว่า พิตาธิป ไตยคืออัตลักษณ์ความเป็นชายของผู้ชายซึ่งสร้างขึ้นภายในบ้านโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกใน ครอบครัว²¹ ข้อเสนอของทอชได้รับการสนับสนุนโดยนักประวัติศาสตร์จำนวนมาก เช่น ตูลย์ อิศราง กูร ณ อยุธยา ซึ่งศึกษาการสร้างความเป็นชายภายในครอบครัวของผู้ชายชาวอังกฤษในคริสต์ศตวรรษ ที่ 18 เช่นเดียวกับทอช ตูลย์แสดงให้เห็นว่า ผู้ชายสร้างสถานภาพพิตาธิปไตยของเขาในครอบครัว เช่นกัน อย่างไรก็ตามงานของตูลย์ชี้ให้เห็นว่า ผู้ชายไม่ได้ได้รับสถานภาพและอำนาจตามระบอบ พิตาธิปไตยโดยทันทีที่เขาเกิด แต่ในความเป็นจริงนั้น เพื่อให้ผู้ชายธำรงความเป็นชายและอำนาจตาม อุดมการณ์พิตาธิปไตย เขาจำเป็นต้องแสดงตน (perform) เพื่อให้ตนเองได้รับการยอมรับจาก สมาชิกคนอื่น ๆ ภายในครอบครัว ตูลย์เสนอว่า ผู้ชายชนชั้นกลางชาวอังกฤษใน ค.ศ. 1700 – 1820 แสดงตน 4 ประการต่อภรรยาเพื่อรักษาสถานภาพและอำนาจตามระบอบพิตาธิปไตยของตนไว้ ประกอบด้วย ผู้ให้ที่เปี่ยมด้วยเมตตา (benevolent provider), ผู้นำทางศีลธรรม (moral leader), ผู้ปกป้องที่อ่อนโยน (kind protector) และผู้ปลอบประโลมที่ยิ่งใหญ่ (great comforter) หากผู้ชาย ชนชั้นกลางชาวอังกฤษบพร่องในคุณสมบัติเหล่านี้ ย่อมส่งผลให้ภรรยาไม่ยอมรับสถานภาพชายเป็น ใหญ่ และอาจท้าทายอำนาจพิตาธิปไตยในครอบครัวของสามีได้²²

¹⁸ Elaine Chalus, *Elite Women in English Political Life, c. 1754-1790* (Oxford: OUP Oxford, 2005); Amanda Foreman, "A Politician's Politician: Georgianna, Duchess of Devonshire and the Whig Party," In *Gender in Eighteenth-Century England: Roles, Representations and Responsibilities*, Hannah Barker and Elaine Chalus, eds. (London and New York, 1997), pp. 179-204.

¹⁹ Hannah Barker, *The Business of Women: Female Enterprise and Urban Development in Northern England, 1760-1830* (Oxford: Oxford University Press, 2006); Nicola Phillips, *Women in Business, 1700-1850* (Woodbridge: Boydell, 2006)

²⁰ John Tosh, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England* (New Haven and London, 1999), p. 2.

²¹ Ibid.

²² Tul Israngura Na Ayudhya, "Men in the Family: Constructions and Performance of Masculinity in England, c. 1700-1820," (Ph.D. dissertation, University of London, 2014), pp.70 -71.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของแนวคิดปิตาธิปไตยและยอมรับว่า ปิตาธิปไตยยังคงมีอยู่ในสังคมและครอบครัวไทยแม้ในทศวรรษ 2490 – 2530 ก็ตาม อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แตกต่างไปจากงานวิชาการบางส่วนก่อนหน้านี้ที่มองปิตาธิปไตยในแง่ลบ เนื่องจากในทศวรรษดังกล่าว ปิตาธิปไตยไม่ได้อยู่ในสังคมอย่างทรงอำนาจอีกแล้ว หากกำลังเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย กล่าวคือ ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านรวมทั้งมีโอกาสในการก้าวหน้าทางอาชีพได้เช่นเดียวกับผู้ชาย อีกทั้งยังมีกระแสสตรีนิยมที่กำลังเติบโตขึ้นในสังคมไทย สิ่งเหล่านี้ย่อมกระทบกับความคิด อารมณ์ และความรู้สึกของผู้ชายต่อบทบาทการเป็นหัวหน้าครอบครัว ขณะเดียวกันผู้หญิงซึ่งก้าวมาเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกับสามี พวกเธอมีความคิดเห็นกับบทบาทหน้าที่ในบ้านของตนเองและสามีอย่างไร สิ่งเหล่านี้ก็ไม่เคยถูกให้ความสำคัญในวงวิชาการไทย ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว คำถามเหล่านี้จะช่วยบอกเล่าประสบการณ์ชีวิตของคนในทศวรรษ 2490 – 2530 ให้เราเห็นมากกว่าเพียง ภรรยาคือบุคคลที่น่าสงสาร ขณะที่สามีคือผู้เอาเปรียบภรรยาและกดขี่ภรรยาของตน ดังที่มีปรากฏในงานวิจัยของนักวิชาการไทยจำนวนมาก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการทบทวนรูปการของระบอบปิตาธิปไตยในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 – 2530 ใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิธีการที่ผู้ชายใช้รักษาอำนาจปิตาธิปไตยในครอบครัวของตนไว้ในบริบทสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับงานของตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ในการทบทวนนี้จึงตั้งอยู่บนคำถามว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในทศวรรษ 2490 ถึง 2530 มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์และความคาดหวังเกี่ยวกับคู่สมรสและปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสอย่างไร ผู้ชายจะแสดงและอ้างสถานภาพปิตาธิปไตยอย่างไรในช่วงเวลาที่สังคมเปลี่ยนแปลงไป ภรรยาเข้าใจและยอมรับสถานภาพและอำนาจปิตาธิปไตยของสามีอย่างไร ความคาดหวังต่อบทบาทปิตาธิปไตยดังกล่าวของสามีภรรยาส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ของทั้งคู่อย่างไร และคำตอบของคำถามข้างต้นจะช่วยทำให้เราเข้าใจมโนทัศน์ปิตาธิปไตยที่เคยถูกนำเสนอไว้ในวงวิชาการไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

บทนี้เสนอว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงท่ามกลางการเติบโตขึ้นของกระแสสตรีสตรีในประเทศไทย นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ปิตาธิปไตยและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา รวมถึงก่อให้เกิดมโนทัศน์ความเป็นสามีแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย ได้แก่ ผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ แพนลีสี่แมน และเพื่อนคู่คิด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรณามีส่วนในการกำหนดบทบาทเหล่านี้ ภรรยาสามารถท้าทายสถานภาพปิตาธิปไตยของสามีตนได้หากเขาไม่สามารถแสดงบทบาทข้างต้นได้ ดังนั้น ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ผู้หญิงจึงไม่ได้ถูก “กดขี่” จากระบอบปิตาธิปไตยดังที่เคยถูกนำเสนอในวงวิชาการไทยบางส่วน

หลักฐานที่ใช้ในบทนี้คือบทความที่นำเสนอปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่ตีพิมพ์ในคอลัมน์ “ทรศนะหญิง - ทรศนะชาย” โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเด็นเรื่องผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน การเรียกร้องให้สามีช่วยภรรยาทำงานบ้าน และแนวคิดเรื่องเพื่อนคู่คิด นอกจากนี้ บทนี้ยังใช้หนังสือคู่มือการสมรสที่ผลิตโดยรัฐบาลและเอกชน เพื่อให้เข้าใจโฉมหน้าและหน้าที่ของสามีภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อกันของคนในสังคมและรัฐให้ถ่องแท้มากขึ้น อีกทั้งยังมีการนำจดหมายจากคอลัมน์ “ตอบปัญหา” มาใช้เพื่อให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา รวมถึงสมาชิกในครอบครัวชัดเจนขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม ฟังกล่าวด้วยว่า “ผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้าน” ที่กล่าวถึงในบทนี้หมายถึงเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางที่เป็นผู้อ่านหลักของ *สตรีสาร* ในทศวรรษ 2490 ถึง 2530 เท่านั้น มิได้หมายรวมถึงผู้หญิงทุกชนชั้น ทั้งนี้ เนื่องจากผู้หญิงชนชั้นล่าง เช่น ครอบครัวเกษตรกรธรรมดาออกไปทำงานนอกบ้านกันเป็นปกติมาตั้งแต่สังคมก่อนสมัยใหม่แล้ว²³ ดังนั้น “ผู้หญิงทำงาน” ที่กล่าวถึงในบทนี้จึงหมายถึงเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางที่ออกไปทำงานประจำนอกบ้าน และมีรายได้พอสมควรเท่านั้น

สามีกับบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ

การแต่งงานเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในชีวิตผู้ชาย การแต่งงานเปิดโอกาสให้ผู้ชายได้เติมเต็มความเป็นชายของตนตามแนวคิดปิตาธิปไตย บทความใน *สตรีสาร* หลายชิ้นแสดงถึงสิ่งที่ผู้ชายปรารถนาจากการแต่งงาน เช่น บทความ “รีบแต่งงานไปทำไม” ใน พ.ศ. 2492 กล่าวว่า “หญิงมักเข้าใจผิดว่า ชายแต่งงานเพราะรักและบูชาเธออย่างเดียว ถึงเขาจะรักเธอเพียงใด เขาก็ไม่แต่งงานเพราะบูชาเธอ แต่เขามีเหตุผลอื่นควบคู่ ... เขาต้องการความสุขจากการเอาอกเอาใจของเธอ”²⁴ การ

²³ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอว่า เมื่อสองร้อยปีก่อน ผู้หญิงที่มาจากครอบครัวเกษตรกรโดยเฉพาะผู้หญิงในชนบทนั้น มีบทบาทในด้านการเป็นผู้ผลิตหลักในครอบครัว เช่น การถนอมถนอม ถักนุ่ง เกี่ยวข้าว รวมทั้งการเพาะปลูกเพื่อหารายได้นอกฤดูทำนา เช่นเดียวกับงานของสุวรรณา เกรียงไกรเพชร ที่ศึกษาการทำงานของผู้หญิงตามแนวทางมานุษยวิทยาเชิงประวัติ และพบว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงต้นรัตนโกสินทร์นั้น เมื่อหญิงชายในชนบทสมรสกันแล้ว ก็มักจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายภรรยา ทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพสูงในครอบครัว และมีอำนาจในการควบคุมที่ดินซึ่งมักจะเป็นที่ดินที่ได้รับมาจากพ่อแม่ของตน ผู้หญิงจึงมีบทบาทในการทำกินเท่าเทียมกับผู้ชาย จนถึง พ.ศ. 2478 การออกกฎหมายครอบครัวในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทำให้อำนาจการควบคุมที่ดินทำกินที่เคยอยู่ในมือของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้ชาย ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีสิทธิในทรัพย์สินของครอบครัว นอกจากนี้ สภาพการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่มีอิทธิพลสูงในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ก็ส่งผลต่อสถานภาพของผู้หญิง กล่าวคือ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานอยู่กับญาติฝ่ายหญิงเปลี่ยนแปลงไป เพราะเกิดการอพยพย้ายถิ่นเพื่อการจ้างงาน แรงงานผู้หญิงถูกถือเป็นแรงงานเสริมเพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว ขณะที่สำหรับผู้หญิงชนชั้นสูงนั้นก็มีการตื่นตัวด้านการทำงานมานานแล้ว อภิภัทร สุริยพันธุ์ เสนอว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผู้หญิงชนชั้นสูงที่มีการศึกษาเป็นผู้นำกระแสสตรีนิยมในประเทศไทย พวกเขาวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชาย และเริ่มเรียกร้องสิทธิสตรีในพื้นที่สาธารณะ เช่น การประกอบอาชีพครู หรือพยาบาล ดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สถานภาพของผู้หญิง: อดีต ปัจจุบัน อนาคต,” ใน *การประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ ๑ ปีสตรีไทย พุทธศักราช ๒๕๓๕*, สุวรรณา เกรียงไกรเพชร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2535) หน้า 36 – 43; อภิภัทร สุริยพันธุ์, “โฉมหน้าเรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 113.

²⁴ ยุพดี มงคลวิจิตร, “รีบแต่งงานไปทำไม,” *สตรีสาร* 2, 38 (ต้นพฤศจิกายน 2492): 33.

เอาอกเอาใจที่ผู้ชายอยากให้ภรรยาปฏิบัติต่อตนนี้ ในทางหนึ่งคือความต้องการให้ภรรยายอมรับว่าสามีอยู่ในลำดับชั้น (hierarchy) ที่สูงกว่าหรือที่เรียกว่า สภาพสังคมแบบชายเป็นใหญ่ หรือ “ระบอบพิตาทิปไตย” นั่นเอง สอดคล้องกับที่โรเบิร์ต คอนเนล (Robert Connell) เสนอไว้ว่า การแต่งงานเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้ใต้ปกครองของเขา²⁵

อย่างไรก็ตาม การธำรงสถานภาพพิตาทิปไตยมิใช่สิ่งที่ตั้งอยู่อย่างไม่มีเงื่อนไข อำนาจสูงสุดในครอบครัวของผู้ชายจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเขาได้แสดงบทบาทหน้าที่บางอย่างต่อภรรยาและสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ในกฎหมายครอบครัวบรรพ 5 พ.ศ. 2478 ระบุไว้ว่า “สามีเป็นหัวหน้าในคู่ครองเป็นผู้อำนวยความสะดวกในเรื่องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดู”²⁶ กฎหมายฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่า ในทัศนะของรัฐ ตำแหน่งหัวหน้าครอบครัวของสามีต้องมาพร้อมกับหน้าที่การช่วยเหลือเลี้ยงดูภรรยา เช่นเดียวกับใน *หลักการครองชีวิตและแง่คิดในชีวิตสมรส* ของหม่อมหลวงฉวี อิศรศักดิ์ ระบุว่าหน้าที่หลักของสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยา ได้แก่ การแสวงหารายได้มาบำรุงเลี้ยงครอบครัวให้อยู่ดีกินดี และคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่ภรรยาและเป็นหลักให้ภรรยายึดเป็นที่พึ่ง²⁷ หากสามีสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ดังกล่าวได้ สถานภาพพิตาทิปไตยของสามีจะไม่เพียงได้รับการเคารพยกย่องจากภรรยาเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างอัตลักษณ์หัวหน้าครอบครัวที่มีความรับผิดชอบตามความคาดหวังของสังคมด้วย นอกจากนี้หม่อมหลวงฉวียังได้ระบุด้วยว่า “ถ้าสามีมิได้บำเพ็ญตัวให้ภรรยาเป็นที่วางใจได้ว่า จะเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือภรรยาได้แล้ว ก็จะทำให้ความรู้สึกส่วนหนึ่งขาดไปในฝ่ายภรรยา คือความเคารพยำเกรงในฐานะที่เขาเป็นหัวหน้าครอบครัวและไม่แสดงความเคารพต่อในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัวตามที่ควร” นั้นย่อมหมายความว่า สถานภาพพิตาทิปไตยของผู้ชายเป็นสถานภาพที่ต้องมาพร้อมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ หากเขาไม่สามารถจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้ ภรรยาก็สามารถท้าทายสถานภาพพิตาทิปไตยของเขาได้เช่นกัน ดังนั้น สถานภาพพิตาทิปไตยจึงมิใช่สิ่งที่ตั้งอยู่อย่างแข็งแกร่งและปราศจากเงื่อนไข แต่มาพร้อมกับหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ชายที่พึงมีต่อครอบครัว

ผู้ชายชนชั้นกลางยอมรับและให้คุณค่าแก่บทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวของตนอย่างมาก บทความจำนวนมากในคอลัมน์ “ทรรศนะชาย” แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบของผู้ชายในการดูแลครอบครัว เช่นบทความ “โรงเรียนอบรมผู้ชาย” พ.ศ. 2503 กล่าวว่า “เมื่อยังเป็นโสด ผู้ชาย

²⁵ R.W. Connell, *Masculinities* (Cambridge: 1995, 2005), pp. 82-83: Marriage carried with it the ‘patriarchal dividend’, allowing men to enjoy natural and moral superiority over those subject to their authority.”

²⁶ นคร พจนนรพงษ์ (รวบรวม), ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับสมบูรณ์บรรพ 1-6 (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2514) อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย”, หน้า 71.

²⁷ หนังสือคู่มือการสมรสเล่มนี้เป็นที่นิยมของคนในทศวรรษ 2500-2510 เป็นอย่างมาก เนื่องจากเมื่อมาถึง พ.ศ. 2513 สำนักพิมพ์ได้ระบุในคำนำว่า หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์มาก่อนหน้าแล้วถึง 16 ครั้ง ฉวี อิศรศักดิ์, ม.ล., *หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส* (ม.ป.ท.: แพร่พิทยา, 2513), หน้า 223.

อาจจะใช้ชีวิตแบบหัวทกกันชีวิตไปตั้งแต่ลืมตาจนหลับตา แต่เมื่อแต่งงานแล้วเขาจะเกิดความรู้สึกว่าตนจะต้องดูแลหาความสุขสบายให้ครอบครัว”²⁸ น้ำเสียงของบทความนี้เป็นกราย้าบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวว่าเป็นสิ่งสำคัญของความเป็นสามี เช่นเดียวกับบทความ “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน” ของ ‘ตุลย์’ ใน พ.ศ. 2506 ที่สะท้อนความคิดของผู้ชายต่อบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้อย่างชัดเจน ความว่า “เพื่อนชายคนหนึ่งของผมแอนด์การที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านจนเป็นบ้า ‘ถ้าเงินเดือนกันคนเดียวพอเลี้ยงครอบครัวละก็ กันเป็นไม่ให้เมียทำงานแน่ๆ’ เขาว่า...เพื่อนอีกคนหนึ่งของผมขอให้เจ้าสาวของเขาลาออกจากงาน แม้ว่าเขาจะต้องรัดเข็มขัดให้แน่นเข้าอีกหน่อยเพราะต้องเป็นผู้หารายได้เพียงคนเดียว ... เพราะในส่วนลึกของหัวใจนั้น ผู้ชายย่อมอยากยึดดอกอย่างผิงผายแสดงตนว่าเป็นผู้เลี้ยงครอบครัวด้วยกันทั้งนั้น”²⁹ ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ชายมองการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวว่าเป็นอัตลักษณ์ความเป็นชายของเขา และการที่ผู้ชายคัดค้านการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาแสดงให้เห็นว่าผู้ชายพยายามยืนยันอัตลักษณ์ความเป็นหัวหน้าครอบครัวของผู้ชาย ทั้งนี้เพราะการที่ผู้หญิงมีรายได้เป็นของตนเองและอาจรวมถึงการที่เธอสามารถมีส่วนร่วมในการหาเลี้ยงครอบครัวได้ด้วยนั้น ย่อมหมายถึงโอกาสที่ผู้หญิงจะสามารถแสดงบทบาท “ความเป็นชาย” ของสามีนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงบทบาททางเพศสภาพเช่นนี้ย่อมกระทบต่อความสัมพันธ์ทางเพศสภาพและอำนาจระหว่างสามีกับภรรยาอย่างแน่นอน โดยเฉพาะในกรณีที่ภรรยากลายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวหลัก การลดบทบาทความเป็นหัวหน้าครอบครัวของสามีลงนี้ในท้ายที่สุดย่อมนำไปสู่อำนาจในครอบครัวของสามีที่ย่อมต้องลดลงด้วย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ผิดความคาดหมายแต่อย่างใดเมื่อผู้ชายในทศวรรษ 2490 ตื่นตระหนกและเป็นกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเพศสภาพในครอบครัวดังที่ทิ้งร่องรอยไว้ตามหน้าบทความของ *สตรีสาร* ฉบับต่างๆ

นอกจากบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวแล้ว สามียังต้องเป็นผู้คุ้มครองปกป้องและเป็นที่พึ่งให้แก่ภรรยาด้วย ความคาดหวังของสังคมดังกล่าวส่งผลต่อมโนทัศน์ความเป็นสามีของผู้ชายอย่างมาก นักเขียนนามปากกา ‘ชาย ชาตรี’ กล่าวถึงความต้องการเป็นผู้ปกป้องไว้ใน พ.ศ. 2503 ว่า:

ผู้ชายเต็มใจจะอุทิศร่างกายเพื่อปกป้องคุ้มครองผู้หญิง ความต้องการอันเป็นสันดานประจำตัวของผู้ชายเป็นความต้องการที่จะแสดงว่าตัวเขาสำคัญยิ่งใหญ่ มันทำให้เขารู้สึกสำคัญที่ได้ปกป้องคุ้มครองผู้หญิง และส่งเสริมที่จะให้เขามีกำลังใจหาความสุขให้ครอบครัว ความรู้สึกสำคัญนี้ก็คือความเป็นชาย หรือธาตุแท้ของผู้ชาย ... ผู้หญิงที่ถูกใจผู้ชายนั่นคือผู้หญิงที่ช่วยส่งเสริมความรู้สึกสำคัญในตัวเองให้เขา ทำให้

²⁸ นายตะวัน, “โรงเรียนอบรมผู้ชาย,” *สตรีสาร* 13, 287 (ปลายมิถุนายน 2503): 37-38.

²⁹ ตุลย์, “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน?,” *สตรีสาร* 15, 350 (ต้นกุมภาพันธ์ 2506): 29.

เขาเกิดความรู้สึกว่าเขาแข็งแรง เข้มแข็ง ในขณะที่ตัวเธอบอบบางและอ่อนแอ จำเป็นจะต้องอาศัยกำลังกายและใจอันแข็งแกร่งของเขาอย่างจะขาดเสียมิได้³⁰

ข้อความข้างต้นเผยให้เห็นถึงความเข้าใจของคนร่วมสมัยที่มีต่อลักษณะและสาระสำคัญของ “ความเป็นปิตาธิปไตย” ในสถาบันครอบครัว กล่าวคือ ความเป็นชายของสามีนั้นสัมพันธ์กับความสามารถของผู้ชายในการปกป้องและคุ้มครองภรรยาของตน ผ่านการแสดงความเข้มแข็งทางกาย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า ความเป็นชายดังกล่าวมีอาจบรรลุได้โดยหากปราศจากการสนับสนุนของภรรยา ภรรยาจะมีส่วนในการประกอบสร้างความเป็นชายของสามีตนเองผ่านการแสดงบทบาทการเป็นภรรยาที่ “บอบบางและอ่อนแอ” ที่ต้อง “อาศัยกำลังกายและใจอันแข็งแกร่ง” ของสามี ด้วยลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาเช่นนี้เท่านั้นที่จะช่วยให้สามีสามารถพัฒนาความเป็นชายของตนได้อย่างสมบูรณ์ ภรรยาจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการสร้างและส่งเสริมอัตลักษณ์ความเป็นชายตามระบอบปิตาธิปไตยของสามีเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม อาจเป็นการตีความที่คับแคบเกินไป หากจะอธิบายว่าการที่ภรรยาแสดงบทบาทเป็นผู้อ่อนแอและบอบบางนั้น เท่ากับเป็นความพยายามของผู้ชายในการกดทับอำนาจและบทบาทของภรรยาให้อยู่ในสถานภาพรอง (subordinate role) ของสามี และยิ่งเป็นการคับแคบเกินไปหากจะกล่าวว่า ระบอบปิตาธิปไตย เป็นศัตรูกับเสรีภาพในครอบครัวของสตรี ทั้งนี้เนื่องจากว่าหากพิจารณาเอกสารร่วมสมัย อาทิ หนังสือ *หลักการครองชีวิต* ของหม่อมหลวงฉ้วนที่เรียกกร้องให้ภรรยาเคารพยำเกรงสามีตามโน้ตศีลปิตาธิปไตยอย่างเข้มแข็ง ก็ยังระบุว่าการที่ภรรยาเคารพสามี “ในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัวมิได้หมายความว่า จะให้ท่านลดตัวลงเป็นคนใช้” แต่เป็นไป “เพื่อให้ความรักระหว่างผัวเมียสดชื่นยืนยาวตลอดไป”³¹ การเคารพสามีจึงเป็นการเสริมสร้างอำนาจ (empowerment) ให้แก่ภรรยาในลักษณะหนึ่ง เพื่อให้สามีรักและมีชีวิตครอบครัวที่ราบรื่น ผู้ได้รับประโยชน์จากโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเพศสภาพเช่นนี้ จึงมิใช่สามีแต่ผู้เดียว แต่ยังรวมถึงภรรยาอีกด้วย ระบอบปิตาธิปไตยจึงไม่ใช่คู่ขัดแย้งกับความรักฉันสามีภรรยา

ดังที่ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2510 การเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงเพศสภาพของสามีและภรรยาอย่างมีนัยยะสำคัญ *สตรีสาร* เริ่มตีพิมพ์บทความถกเถียงถึงความเหมาะสมของปรากฏการณ์ดังกล่าวว่าสอดคล้องกับบรรทัดฐานและค่านิยมทางเพศสภาพในสังคมไทยหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การอภิปรายบนหน้านิตยสารเช่นนี้ได้กลายมาเป็นหลักฐานและข้อมูลทางวิชาการที่นักวิชาการใช้วิเคราะห์ความหมาย ความสำคัญ และการทำงานของระบอบปิตาธิปไตยในสังคมไทยร่วมสมัย ชื่อน่า

³⁰ ชาย ชาตรี, “วิธี “ผูก” ใจชาย,” *สตรีสาร* 13, 289 (ปลายกรกฎาคม 2503): 37, 86.

³¹ ฉ้วน อิศรศักดิ์, ม.ล., *หลักการครองชีวิต*, หน้า 238 – 239.

สังเกตที่สำคัญของงานศึกษาก่อนหน้าคือนักวิชาการส่วนใหญ่มักอธิบายการถกเถียงเรื่องความเหมาะสมของ “ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน” ว่าเผยให้เห็นทัศนคติการกดขี่ทางเพศของผู้ชายไทยที่ต้องการจำกัดบทบาทผู้หญิงให้มีอยู่เพียงผู้อยู่ใต้อำนาจและผู้รับใช้เพศชายเท่านั้น วินิจฉัยเช่นนั้นอาจลงรอยกันดีกับบทความบางชิ้นใน *สตรีสาร* อาทิ บทความ “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน” โดย ‘ช.บรรณานุกรักษ์’ ใน พ.ศ. 2494 ซึ่งกล่าวทิ้งท้ายไว้ว่า “การอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนทำบ้านให้เป็นสวรรค์ของครอบครัวจะเป็นสิ่งที่น่าตำหนิว่าคร่ำครึเช่นนั้นหรือ ... การสร้างสรรค์ชีวิตครอบครัวให้เป็นครอบครัวแห่งความสุขก็เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยเฉพาะ ฉะนั้นถ้าไม่มีความจำเป็นอะไรแล้วในสถานการณ์ต่างๆ ไป หญิงก็ควรทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือน”³² ข้อความเช่นนี้มักถูกนักวิชาการมองว่าเป็นการสร้างกรอบการดำรงชีวิตให้ผู้หญิงตามอุดมการณ์ปีตาธิปไตยที่ผู้ชายบังคับให้ผู้หญิงต้องจำนนต่อการลดทอนความสามารถและโอกาสในหน้าที่การงานทางสังคมของตนเอง เพื่อบันดลความสุขในครอบครัวให้แก่สามี ตัวอย่างการวิเคราะห์ในแนวทางนี้ เช่น ชนกพร อังศุวิริยะ ซึ่งเสนอว่า “ผู้หญิงยังต้องอยู่ในภาวะจำยอมของผู้ชาย ถึงอย่างไรผู้หญิงก็จะทิ้งพื้นที่ส่วนตัวไม่ได้ และเมื่อผู้หญิงทำงานก็ต้องให้ผู้ชายอยู่เหนือกว่า ทำให้ผู้หญิงไม่ว่าจะอยู่พื้นที่ไหนสถานะใดก็ไม่ต่างกันเลย การสร้างกรอบคิดให้ผู้หญิงเกิดมาเพื่อผู้อื่นและผู้ชายต้องเป็นใหญ่ ทำให้ผู้หญิงต้องให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าจะนึกถึงตัวเอง ... และสุดท้ายแล้วผู้หญิงก็ยังคงเสียเปรียบผู้ชายอยู่เหมือนเดิม”³³ แน่นนอนว่าอุดมการณ์ปีตาธิปไตยมีผลต่อการที่ผู้ชายเรียกร้องให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านอย่างไม่ต้องสงสัย แต่สิ่งที่เราต้องตระหนักคือการถามคำถามที่ว่า “ทำไมผู้ชายจึงเรียกร้องเช่นนั้น?” และ “การเรียกร้องนี้เป็นสิ่งที่จะนำไปสู่การกดขี่เสมอไปหรือไม่?”

เพื่อตอบคำถามข้างต้น เราต้องไม่ลืมว่าการที่ผู้ชายเรียกร้องให้ผู้หญิงตระหนักในหน้าที่การเป็นแม่บ้านของตนนั้น เป็นข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นท่ามกลางปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงชนชั้นกลางเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านเป็นครั้งแรกและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจเชิงเพศสภาพภายในสถาบันครอบครัวด้วย ในบริบทเช่นนี้เราอาจพิจารณาข้อเรียกร้องดังกล่าวของผู้ชายในฐานะที่เป็นปฏิกิริยาโต้ตอบกับสถานการณ์เฉพาะหนึ่งๆ โดยมีจุดประสงค์ที่จะยืนยันสถานภาพการเป็นผู้นำและผู้ปกป้องครอบครัว เพื่อธำรงความเป็นชายหรือเพศสภาพของตนเองไว้ จึงเป็นไปได้ยากที่จะรับข้อเสนอของนักวิชาการก่อนหน้าที่ตีความข้อเรียกร้องของเพศชายว่าเป็นไปเพื่อกดขี่และกีดกันเพศหญิงออกจากโอกาสและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม เราสามารถพิสูจน์ข้อเสนอดังกล่าวได้

³² ช.บรรณานุกรักษ์, “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน?”, *สตรีสาร* 4, 86 (ปลายธันวาคม 2494): 34; โปรตดูเพิ่มเติมที่ “สิทธิเท่าเทียมชาย,” *สตรีสาร* 7, 154 (ปลายพฤศจิกายน 2497): 34; กาญจน, “แม่บ้านงานเรือนหรือแม่บ้านงานออฟฟิศ,” *สตรีสาร* 7, 155 (ต้นธันวาคม 2497): 44; แสงนภา, “แม่บ้านทำงานอะไร,” *สตรีสาร* 18, 20 (5 กันยายน 2508): 46; ช. บรรณานุกรักษ์, “หญิงจะกลายเป็นอื่น,” *สตรีสาร* 5, 132 (ต้นพฤศจิกายน 2495): 32.

³³ ชนกพร อังศุวิริยะ, “ความเป็นผู้หญิง”, หน้า 347 และ 386.

จากการศึกษาทัศนะของสตรีไทยเองต่อประเด็นบทบาทการเป็นแม่บ้าน เราอาจเริ่มต้นที่หนังสือแนะนำการครองเรือนฉบับคลาสสิกของหม่อมหลวงฉ้ออัน เรื่อง *หลักการครองชีวิต* ซึ่งระบุว่า “ความดีในการมีความสามารถจัดการบ้านเรือนย่อมยกฐานะของแม่บ้านให้เป็นที่นิยมชมชื่นและเป็นที่ยอมรับแก่สามีได้ ... ทำให้สามีไม่กล้าหนีดูหมิ่นได้”³⁴ สำหรับหม่อมหลวงฉ้ออันแล้ว การเป็นแม่บ้านแม่เรือนมิใช่การกดขี่สตรีแต่อย่างใด แต่เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงได้รับความนิยมชมชื่นและเป็นที่ยอมรับของสามี หากจะโต้แย้งว่าทัศนคติของคนอย่างหม่อมหลวงฉ้ออันนั้นเป็นทัศนคติของราชินิกุล และน่าจะมีภูมิหลังทางครอบครัว สังคมและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับระบอบปิตาธิปไตยของชนชั้นสูงในสังคมไทย ดังนั้นจึงไม่อาจรับมาเป็นหลักฐานในการโต้แย้งการตีความของนักวิชาการก่อนหน้าได้สนิทนัก อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์มีจดหมายจำนวนมากจากผู้อ่านหญิงที่ส่งเข้ามาที่ *สตรีสาร* ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจประเด็นเรื่องแม่บ้านและการทำงานนอกบ้านของสตรีไทยในยุคสมัยนี้ได้ ตัวอย่างที่น่าสนใจคือบทความของ “รัชนีฉายา” ในคอลัมน์ “ทัศนะหญิง” พ.ศ. 2494 ความว่า:

“เมื่อผู้หญิงออกทำงานนอกบ้านมากขึ้นเธอมักลืมนึกไปว่าเป็นเพศอ่อนแอ มักเฉยเมยต่อการสร้างเสน่ห์และทอดทิ้งความนุ่มนวลตามธรรมชาติเสีย ฉะนั้นอย่าให้ผู้หญิงเราเป็นที่ต้องตำหนิเช่นนั้นได้ เมื่อมีโอกาสที่จะแสดงความเป็นผู้อ่อนแออย่างน่ารักได้ ก็ไม่พึงละเลยโอกาสนั้นเสีย เพราะผู้ชายไม่เคยภาคภูมิใจในสิ่งใดยิ่งกว่าการได้เป็นผู้เข้มแข็ง สามารถคุ้มครองป้องกัน และเป็นที่ยังพาศัยของหญิง ... หากทำได้เช่นนี้ เขาจะรักเธอไม่มีเสื่อมคลาย”³⁵

“รัชนีฉายา” ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการที่ภรรยาแสดงบทบาทเป็นผู้หญิงที่นุ่มนวล กล่าวคือ ทำให้ผู้ชายยังคงสามารถดำรงสถานภาพและบทบาทการเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองผู้หญิงได้อยู่ แม้เธอจะออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับเขาแล้วก็ตาม และนั่นเองจึงเป็นเสน่ห์หรือเป็นอำนาจของเธอที่จะใช้มัดใจสามีให้มอบความรักให้กับเธอได้ ในแง่นี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การเรียกร้องให้ผู้หญิงกลับไปเป็นแม่บ้านและเป็นผู้หญิงที่นุ่มนวลแม้จะเป็นสิ่งที่เกิดจากแนวคิดปิตาธิปไตย หากจุดหมายสำคัญมิใช่เพื่อกดขี่ข่มเหงผู้หญิงดังที่เข้าใจกันหากเป็นไปได้เพื่อธำรงรักษาสถานะความเป็นสามีและความเป็นชายของผู้ชายไว้ รวมทั้งยังเป็นการช่วยรักษาเกียรติความเป็นหญิงของภรรยาเอาไว้ด้วย

ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถึง 2530 ความเป็นปิตาธิปไตยของสามีถูกท้าทายจากภรรยามากขึ้น เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวการที่แม่บ้านออกไปทำงานได้กลายเป็นเรื่องปกติในสังคมไทย

³⁴ ฉ้ออัน อิศรศักดิ์, ม.ล., *หลักการครองชีวิต*, หน้า 241.

³⁵ รัชนีฉายา, “อะไรเป็นเสน่ห์,” *สตรีสาร* 4, 86 (ปลายธันวาคม 2494): 22.

แล้ว³⁶ และภรรยาบางส่วนก็มีตำแหน่งงานหรือรายได้มากกว่าสามี³⁷ สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดและจิตใจของผู้ชายมาก ดังที่ ‘แสงรุ่ง’ บรรยายไว้ในบทความ “ถ้าคุณประสบผลสำเร็จยิ่งกว่าเขา” ใน พ.ศ. 2526 ว่า:

ผู้ชายบางคนนั้นรู้สึกตัวว่าตนไม่ได้เอาเลยทีเดียว ที่ตัวของเขาเองด้อยกว่าภรรยา อย่างรายธนิศกับนิสา ที่ลงเอยกันด้วยการแยกทาง วันที่นิสาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยหัวหน้างานในสำนักตรวจบัญชีแห่งหนึ่ง แทนที่ธนิศจะรับทราบข่าวด้วยความดีใจในผลสำเร็จของภรรยา เขากลับเป็นทุกข์หนัก ทั้งนี้เพราะตัวเขาเองเป็นเพียงเจ้าหน้าที่ฝ่ายโฆษณาของบริษัทแห่งหนึ่ง ซึ่งกำลังมีปัญหาอยู่เท่านั้นเอง ความรู้สึกด้อยกว่าภริยานั้นรุนแรงมาก จนเขาเองถึงกับขอแยกกับภรรยา เหตุผลของเขามีเพียงว่า “ผมช่วยไม่ได้จริงๆ ผมนั้นชอบผู้หญิงเก่งและฉลาด แต่ผมไม่ต้องการให้เมียเป็นผู้หาเลี้ยง และเด่นกว่าผม ผมทำใจไม่ได้”³⁸

หากพิตาธิปไตยแสดงผ่านบทบาทของสามีในการเป็นหัวหน้าครอบครัวและผู้หาเลี้ยงครอบครัว การที่ภรรยามีตำแหน่งงานหรือเงินเดือนมากกว่าสามี ไม่ได้หมายถึงเพียงบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวของสามีจะสั่นคลอนเท่านั้น แต่สถานภาพหัวหน้าครอบครัว (อันเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของความเป็นพิตาธิปไตย) ยังอาจเปลี่ยนมาอยู่ในมือของภรรยาได้อีกด้วย ผู้ชายบางคนก็ประสบภาวะดังกล่าวจึงยอมเจ็บปวดจนทำให้รู้สึก “เป็นทุกข์หนัก” กลายเป็น “ทำใจไม่ได้” และนำไปสู่ความต้องการยุติภาวะอันทุกข์ทรมานนี้ นั่นก็คือ การหย่าร้าง นั่นเอง

การหย่าร้างจึงกลายเป็นวิธีหนึ่งที่ผู้ชายใช้เพื่อต่อรองอำนาจของพวกเขาเมื่อสถานะพิตาธิปไตยของพวกเขาไม่มั่นคง งานของโรเบิร์ต คอนแนล ที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นชายผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง อ้างถึงข้อมูลของนักสังคมวิทยาสมัยใหม่ที่กล่าวว่า ผู้ชายที่ต้องพบเจอกับสถานะที่สถานภาพพิตาธิปไตยของเขาถูกบั่นทอน มักจะแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำบางอย่างเพื่อยืนยันและปกป้องสถานภาพพิตาธิปไตยของตนเอง ในบางกรณีผู้ชายอาจกลายเป็นพ่อที่เข้มงวด เจ้าระเบียบ หรือทำตัวน่าเกรงขามกับลูก ทั้งนี้ก็เพื่อปกป้องและควบคุมสมาชิกในครอบครัวหรือผู้ใต้บังคับบัญชาของตนไว้นั่นเอง³⁹ สำหรับในประเทศไทยช่วงทศวรรษ 2510 – 2530 การกล่าวถึง

³⁶ เห็นได้จากการขาดหายไปของหลักฐานที่เป็นจดหมายเขียนมาถามวิธีปฏิบัติตัวในที่ทำงาน และบทความที่ถกเถียงถึงความเหมาะสมที่แม่บ้านจะออกไปทำงานนอกบ้าน นอกจากนี้ วิทยานิพนธ์ของปิยะพร จันวัน ก็ได้แสดงให้เห็นจำนวนตัวเลขของผู้หญิงที่ออกมาทำงานนอกบ้านในทศวรรษ 2510 ซึ่งมีจำนวนมากกว่าหญิงที่ออกมาทำงานนอกบ้านในทศวรรษ 2490 กว่า 10 เท่า โปรดดูเพิ่มเติมที่ ปิยะพร จันวัน, “ทัศนคติของ ‘ผู้หญิงทำงาน’ ในสังคมไทย”, หน้า 44.

³⁷ ในกรณีของผู้หญิงที่ทำงานภาคเอกชนในบริษัทของตะวันตกนั้น ปิยะพร จันวันกล่าวว่า “พวกเธอเหล่านี้ได้เงินเดือนสูง มีงบประมาณซื้อเครื่องสำอางและตัดเสื้อในแบบ และฝีมือต่างจากชุดธรรมดาพื้นๆ ของแม่บ้านทั่วไป” ในขณะที่อาชีพข้าราชการ ซึ่งเป็นอาชีพที่ “ผู้ชายจะทำกันมากกว่า” นั้น เป็นอาชีพที่ “ได้เงินเดือนน้อย” โปรดดูเพิ่มเติมที่ ปิยะพร จันวัน, “ทัศนคติของ ‘ผู้หญิงทำงาน’ ในสังคมไทย”, หน้า 22; ส.สุตสวาท, “ครอบครัวเศรษฐกิจ,” *สตรีสาร* 13, 280 (ต้นมีนาคม 2503): 44-45.

³⁸ แสงรุ่ง, “ถ้าคุณประสบผลสำเร็จยิ่งกว่าเขา,” *สตรีสาร* 35, 47 (20 กุมภาพันธ์ 2526): 47.

³⁹ Connell, *Masculinities*, pp. 81-86.

ชีวิตครอบครัวที่ไม่มีความสุขหรือการหย่าร้างกลายเป็นสิ่งที่ผู้ชายใช้เมื่อภรรยาอยู่เหนือกว่า เช่น บทความ “เมียเก่งกว่าผัวได้ไหม” พ.ศ. 2526 นำคำพูดของพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก⁴⁰ ขณะบรรยาย หัวข้อ ‘บทบาทของภรรยาผู้บริหารในอนาคต’ ให้กลุ่มสตรีกลุ่มหนึ่งฟังว่า “ขอให้เชื่อเถิด ถ้าคุณ (ผู้หญิง) ต้องการชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข อย่าได้แสดงว่าคุณเก่งกว่าสามี ไม่เช่นนั้นละก็ เขาจะเบื่อคุณ”⁴¹ ผู้เขียนบทความเห็นด้วยพลเอกอาทิตย์ และสอนผู้อ่านหญิงในตอนท้ายว่า “เมื่อใดที่ฝ่ายภรรยาเหนือกว่า และต้องการจะแสดงให้เห็นประจักษ์ให้ฝ่ายสามียอมรับในความด้อยกว่าตัวเองแล้วก็เชื่อแน่ว่าไม่ช้าก็เร็วที่ฝ่ายสามีคงจะต้องหมดความอดทนอดกลั้นและเลิกกันไป”⁴² ในทางหนึ่ง ทั้งพลเอกอาทิตย์ และผู้เขียน ‘เซี่ยว เซิงค้ำ’ ต่างกำลังแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้ชายให้ผู้หญิงรับรู้ความกังวลที่เขาต้องเผชิญเมื่อภรรยาอยู่เหนือกว่า แต่ในอีกทางหนึ่ง ทั้งคู่กำลังเตือนให้ผู้หญิงที่เก่งหรือมีตำแหน่งและเงินเดือนที่สูงกว่าสามีรู้จักควบคุมตนเอง ไม่ให้แสดง “อาการเหนือกว่า” สามี

⁴⁰ ผู้บัญชาการกองทัพบกและผู้อำนวยการกองกำลังรักษาพระนครในขณะนั้น พลเอกอาทิตย์ กำลังเอกเกิดเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2468 สอบเข้าโรงเรียนเตรียมนายร้อยทหารบก รุ่นที่ 5 ในปี พ.ศ. 2487 และสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2491 หลังสำเร็จการศึกษาแล้วพลเอกอาทิตย์ได้ปฏิบัติงานในด้านการรักษาความสงบอยู่บ่อยครั้งเช่น เหตุการณ์ 14 ตุลา, กบฏเมษาฮาวาย เสถียร จันทิมาธรว่า เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาขึ้นนั้น พลเอกอาทิตย์ยังดำรงตำแหน่งเป็น ร.อ. และได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบอยู่บริเวณสะพานมิตราวังสระรศ เมื่อขบวนของนิสิตนักศึกษาเคลื่อนเข้ามา ร.อ.อาทิตย์ ในฐานะผู้บังคับบัญชาได้ออกคำสั่งกับทหารว่า “อย่าทำร้ายนักศึกษา” ต่อมาภายหลังเหตุการณ์กบฏเมษาฮาวายใน ปี พ.ศ. 2524 พลเอกอาทิตย์ก็ได้ขึ้นเป็นผู้ช่วยผู้ช่วยผู้บัญชาทหารบกและรับพระราชทานยศพลโท และพลเอกตามลำดับ ปี พ.ศ. 2525 ได้ขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารบก ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 จึงได้ขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้บัญชาการทหารบก รวมถึงได้รับพระราชทานยศพลเรือเอกและพลอากาศเอก สำหรับการบรรยายในหัวข้อ ‘บทบาทของภรรยาผู้บริหารในอนาคต’ นี้เป็นหลักฐานไม่ได้ระบุแน่ชัดว่างานจัดขึ้นโดยหน่วยงานใด, กลุ่มผู้ฟังเป็นใคร หรือจุดประสงค์ในการพูดครั้งนี้คืออะไร ‘เซี่ยว’ เริ่มต้นบทความจากการที่พลเอกอาทิตย์กล่าวถึงภรรยาว่า “ภรรยาของท่านจะไปไหนกับท่านก็ต่อเมื่อท่านอนุญาต และภรรยาของท่านก็ไม่เคยบ่นเมื่อท่านไม่อนุญาต ท่านบอกว่าท่านมีความสุขกับการปฏิบัติตัวของภรรยาท่านมาก” ‘เซี่ยว’ จึงสันนิษฐานว่าการออกมาพูดครั้งนี้ก็คือ “การบอกเป็นนัยๆ ว่า ท่านจะไม่พอม (ฟังเพราะเมีย) เหมือนอย่างที่เคยมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่หลายท่านที่ผ่านมา” ดังที่จะกล่าวในเนื้อหาต่อไปว่า ในปลายทศวรรษ 2510 – 2520 นั้นเป็นเวลาที่ผู้หญิงในสังคมไทยเริ่มครอบครองตนเองไปแข่งขันกับผู้อื่น นำไปสู่การเกิดกรณีผู้หญิงบางคนเริ่มเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับงานของสามีเพื่อให้สามีของตนได้เงินเดือนมากขึ้นหรือมีตำแหน่งสูงขึ้น จนทำให้สุดท้ายแล้วสามีต้องถูกไล่ออกจากงาน เช่น ใน พ.ศ. 2519 นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ก็ได้ออกมาตำหนิภรรยาของข้าราชการบางคนที่พยายามจะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับงานของสามี “คู่ครองบางคนที่ไม่ได้คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้นนอกจากจะหวังเอาแต่ได้ถ่ายเดียว ก็บ่นว่า คนอื่นเขามียนต์ เราก็มไม่เห็นมี คนอื่นเขามีบ้าน เขาส่งลูกไปเรียนต่อเมืองนอก ของเราไม่เห็นมีอะไร ...เข้าก็พูดอย่างนี้ กลางวันก็พูดอย่างนี้ เย็นก็พูดอย่างนี้ เข้ามุ้งนอนก็พูดอย่างนี้อีก ไม่ช้าไม่นานก็ต้องล้างสมองตัวเองด้วยกันไปทั้งคู่...และสุดท้ายก็เข้าไปยุ่งกับงานราชการ เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงขึ้น” เนื่องด้วยบริบทที่ภรรยาพยายามจะต่อรองเชิงอำนาจกับสามีดังกล่าว ทำให้ ‘เซี่ยว’ คาดการณ์ว่าน่าจะส่งผลต่อการพูดของพลเอกอาทิตย์ต่อกลุ่มสตรีดังกล่าว ซึ่งในทางหนึ่งการพูดของพลเอกอาทิตย์ดังกล่าวก็คือการพยายามจะรักษาอำนาจสูงสุดของสามีในครอบครัวไว้เพื่อไม่ให้ภรรยาที่มีความรู้เข้ามาต่อรองโดยการแสดงตัวว่าเก่งกว่าหรือการเข้ามายุ่งเกี่ยวกับงานของสามี ดูเพิ่มเติมที่ เสถียร จันทิมาธร, เส้นทางสู่อำนาจ มรรฎู รูปขจร อาทิตย์ กำลังเอก ไต้เงา เปรม ตินสุสานนท์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 121-239; เซี่ยว เซิงค้ำ, “เมียฉลาดกว่าผัวได้ไหม,” *สตรีสาร* 35, 46 (13 กุมภาพันธ์ 2526): 39; ชมพูนุช, “ผู้หญิงก็ต้องปฏิรูปตนเอง,” *สตรีสาร* 29, 31 (7 พฤศจิกายน 2519): 32.

⁴¹ เซี่ยว เซิงค้ำ, “เมียฉลาดกว่าผัวได้ไหม,” เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁴² เรื่องเดียวกัน

ออกมา ในทัศนะชายการที่ภรรยาเก่งกว่า มีตำแหน่งงานสูงกว่า หรือมีเงินเดือนมากกว่าก็สร้างความทุกข์ใจให้แก่สามีมากพออยู่แล้ว การที่ภรรยาแสดงออกว่าเก่งและสามีด้อยกว่าตนยังเป็นการเพิ่มความทุกข์ในใจของสามีให้มากขึ้น และนำไปสู่การหย่าร้าง หรือ การมีชีวิตครอบครัวที่ไม่สงบสุข หากภรรยาอยากให้ชีวิตครอบครัวยืนนานและมีความสุขก็ไม่ควรแสดงออกว่าตนเหนือกว่าสามี ดังนั้น การรักษาชีวิตคู่จึงกลายเป็นสิ่งที่ผู้ชายใช้ต่อรองกับผู้หญิงเพื่อยืนยันตำแหน่งที่สูงกว่าในครอบครัวของตน

การต่อรองดังกล่าวส่งผลต่อวิถีการปฏิบัติตัวของผู้หญิงต่อสามีในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถึง 2530 ด้วย ดังที่แสดงให้เห็นข้างต้นแล้วว่า ผู้ชายใช้เรื่องอารมณ์ความรู้สึกและการรักษาชีวิตคู่มาเป็นวิธีรักษาอำนาจสูงสุดในครอบครัวของตนเองไว้ บทความในคอลัมน์ “ทรรศนะหญิง” จึงใช้ประเด็นดังกล่าวมาวิจารณ์ผู้ชายเช่นกัน ดังเห็นจากบทความ “ช่วยลดปมด้อยของเขา” ของ ‘สายทิพย์’ ใน พ.ศ. 2525 กล่าวว่า “ชายที่ไม่สนับสนุนให้ภริยาดีกว่า เก่งกว่า หรือก้าวหน้ากว่า รวมทั้งไม่สนับสนุนให้เธอเป็นตัวของตัวเอง เป็นชายที่ยังมีปมด้อย ผู้หญิงที่เป็นภริยาของชายประเภทนี้ อาจจะรู้สึกสะเทือนใจหรือขมขื่นถ้ารู้สึกว่ามีสามีของตนไม่สนับสนุนตนเลย แต่ก็นั่นแหละ ผู้หญิงที่ฉลาดก็ควรจะแก้ปัญหาเรื่องนี้แบบชนิดที่บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น”⁴³ ในทัศนะของ ‘สายทิพย์’ ผู้ชายที่ไม่ยินดีกับความสำเร็จของภรรยาเนื่องมาจากเขารู้สึกว่าตนเองมีปมด้อยที่ภรรยาเก่งกว่าตน ‘สายทิพย์’ จึงแนะนำให้ภรรยาอมรับบทบาทรองเพื่อให้สามีสามารถดำรงสถานภาพหัวหน้าครอบครัวของตนอย่างเต็มที่ การรับบทบาทรองจึงถือเป็นการต่อรองเชิงอำนาจของผู้หญิงเช่นกัน ดังนั้นจึงเป็นการตื่นเงินจนเกินไปหากจะมองว่าปีตาทิพย์โตหรือการยกชายเป็นใหญ่ นั้นเป็นการกดขี่ข่มเหงผู้หญิง เพราะในความเป็นจริงแล้ว ผู้หญิงกลับรู้สึกยินดีกับสถานภาพปีตาทิพย์โตของสามี เนื่องจากตัวเธอเองก็ได้รับประโยชน์จากความสัมพันธ์แบบปีตาทิพย์โตเช่นกัน กล่าวคือ เธอได้เป็นที่รักของสามีและได้มีชีวิตครอบครัวที่มีความสุข ราบรื่น และยืนยาว

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 – 2530 บทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวของผู้ชายได้ทวีความสำคัญมากขึ้นในช่วงทศวรรษก่อนหน้า ในหลายกรณีอาจกล่าวได้ว่า บทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้กลายเป็นภาระอันมหาศาลที่วางอยู่บนบ่าและสร้างแรงกดดันในชีวิตครอบครัวแก่สามี ทั้งนี้เนื่องจากว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว สังคมไทยได้พัฒนาเข้าสู่สังคมบริโภคนิยมที่ให้ความสำคัญกับการครอบครองสินค้าและบริการ รวมถึงความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน สตรีที่ออกไปทำงานนอกบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะพนักงานออฟฟิศมักแข่งขันสถานภาพทางการเงินของครอบครัวแก่กันและกัน ตัวอย่างเช่น บทความ “ชอบเปรียบเทียบ” ของ ‘สายคำ’ ใน พ.ศ. 2517:

⁴³ สายทิพย์, “ช่วยลดปมด้อยของเขา,” *สตรีสาร* 34, 52 (28 มีนาคม 2525): 33.

“เมื่อไรหนอเราถึงจะรวยอย่างเขา” “แหม คุณน่าจะซื้อเตาอบเก็บไว้บ้าง ดุชิ บ้านโน้นเขาอบขนมทานได้ทุกวัน” “คุณนี่ทัศนีย์เขาช่างดีจริงๆ หาเงินเก่ง วันเกิดเมียเขาได้แต่ของขวัญดี” “ลูกเราทำไมมันโง่ดักดานแบบนี้ รีเรียนโรงเรียนรัฐ” “คุณนะไม่มีเวลาแม้แต่จะพาลูกเมียไปเที่ยวเมืองนอกเหมือนอย่างคุณเดชกับครอบครัวเขาหรอก” ...ผู้หญิงสมัยนี้มักนำครอบครัวตัวเองไปเปรียบเทียบกับครอบครัวคนอื่น คุณเห็นคนอื่นเขามีบ้านสวย เปลี่ยนรถบ่อย คุณก็นึกอยากจะซื้อหรือได้แบบเขาบ้าง เกิดความกระวนกระวายเพราะคุณนำสภาพคุณไปเปรียบกับเขา แต่ลองคิดดู จะมีประโยชน์อะไรถ้าคุณรู้อยู่แก่ใจถึงสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวคุณ คำพูดของคุณที่เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านอาจทำให้คู่ของคุณสะเทือนใจมากกว่า และบางทีอาจจะเป็นเรื่องที่ชวนทะเลาะของสามีภรรยาได้⁴⁴

ดังที่ ‘สายคำ’ กล่าว การที่ผู้หญิงนำครอบครัวของเธอไปเปรียบเทียบกับครอบครัวอื่นย่อมเป็นการสร้างแรงกดดันให้สามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้ชายในทศวรรษนี้จึงต้องแบกรับความเครียดที่จะต้องถูกนำ “ตำแหน่งของผมไปเปรียบเทียบกับตำแหน่งของสามีเพื่อนเธอ”⁴⁵ จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้ ผู้หญิงไม่ได้ต้องการเพียงหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น แต่ยังคงเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานอย่างสูงอีกด้วย

ผู้ชายที่ไม่สามารถดำรงบทบาทเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จได้จะไม่ได้รับการยอมรับจากภรรยาในฐานะบิดาธิปไตย ดังจะเห็นจากจดหมายของผู้อ่านที่ใช้นามปากกาว่า ‘มณฑา นิต’ มาตีพิมพ์ในคอลัมน์ “ตอบปัญหา” ซึ่งเป็นคอลัมน์ประจำ *สตรีสาร* ของนักเขียนนามปากกา ‘จินตนา ๒’ ในจดหมายนี้ ‘มณฑา นิต’ เล่าว่า เธอแต่งงานกับสามีมาแล้วห้าถึงหกปี และมีบุตรกับสามีแล้ว แต่เธอรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย เนื่องจากสามีของเธอจบการศึกษาเพียง ม. 8 หรืออาชีวะ และมีอาชีพรับจ้างซึ่งได้เงินเดือนเพียงเดือนละสองพันบาท ในขณะที่สามีของเพื่อนๆ เธอบางคนมีอาชีพเป็นแพทย์ ตำรวจ หรือทหาร สิ่งเหล่านี้เป็นปมด้อยในใจของเธอ ถึงแม้สามีจะมีความประพฤติดี และรักครอบครัวมาก แต่ก็ไม่สามารถทำให้ปมด้อยในใจเธอหายไป มณฑา นิต สารภาพในจดหมายว่า:

ดิฉันรู้ว่าดิฉันหมกมุ่น คิดถึงมันมากเกินไป ไม่เกิดภาคภูมิใจในตัวเขา เลยหมดความเกรงใจความนับถือ บางทีมีปัญหาขนาดรังเกียจเขาในด้านมา ‘เคียงนอน’⁴⁶

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการที่ ‘มณฑา’ ไม่สามารถนับถือสามีในฐานะบิดาธิปไตยได้ เนื่องมาจากสามีของเธอมีการศึกษาและอาชีพต่ำกว่าสามีของเพื่อน จดหมายของ ‘มณฑา’ จึงเป็นหลักฐานแสดง

⁴⁴ สายคำ, “ชอบเปรียบเทียบ,” *สตรีสาร* 23, 52 (11 เมษายน 2514): 39, 98 โปรดดูเพิ่มเติมที่ ธรณรัค, “มาตุคามเป็นผู้มักตระหนี่,” *สตรีสาร* 24, 17 (8 สิงหาคม 2514): 37; ส.สังจรัตน์, “ทำไมแม่บ้านจึงตกนรกกันมาก,” *สตรีสาร* 27, 8 (2 มิถุนายน 2517): 34.

⁴⁵ วิริยา, “ยอมเปรียบกับคนอื่น,” *สตรีสาร* 37, 10 (3 มิถุนายน 2627): 41.

⁴⁶ จดหมายจาก มณฑา นิต, “ปมด้อยในสามี,” *สตรีสาร* 24, 38 (2 มกราคม 2515): 14–15.

ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ต้องประสบความสำเร็จ กับการดำรงสถานะปิตาธิปไตยของผู้ชาย ในทัศนะของผู้หญิงในทศวรรษ 2510 – 2530 แม้สามีจะเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี และเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้ แต่หากเขาไม่ประสบผลสำเร็จในอาชีพ เขาก็ไม่สามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จตามสามีในอุดมคติได้ การไม่สามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จได้นั้น อาจส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตคู่ เช่นในกรณีของ ‘มณฑา’ ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างเขากับภรรยาอาจจะเสื่อมไปด้วย นี่จึงเป็นการยืนยันว่าบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้ชายเป็นอย่างมาก ยิ่ง ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ในทศวรรษต่อมาคือทศวรรษ 2540 เมื่อประเทศไทยเกิดวิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่ คนที่ฆ่าตัวตายจำนวนมากจึงเป็นผู้ชาย⁴⁷ ทั้งนี้เพราะเขาถูกคาดหวังให้ต้องแบกรับบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ต้องประสบความสำเร็จไว้บนบ่านั่นเอง

แฟมิลี่แมน : บทบาทการเป็นคุณพ่อแนวใหม่ของผู้ชาย

งานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับ “มนทัศน์ความเป็นแฟมิลี่แมน” มักเชื่อมโยงความเป็นแฟมิลี่แมนเข้ากับการที่สามีช่วยภรรยาทำงานบ้าน และให้ภาพลักษณ์สามีดังกล่าวว่าเป็นสามีที่ตอบสนองและรับฟังความต้องการของภรรยาในสภาพสังคมที่บีบคั้นให้ภรรยาต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยพยุงฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ตัวอย่างเช่น วิทยานิพนธ์ของปิยะพร จันวัน แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านใน พ.ศ. 2500 – 2516 เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดเรื่อง “แฟมิลี่แมน คือผู้ชายที่ยอมรับที่จะช่วยภรรยาทำงานบ้าน” และแนวคิดนี้ก็เริ่มแพร่หลายในสังคมผ่านทางสื่อมวลชนแขนงต่างๆ⁴⁸ อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ของกำจร หลุยยะพงศ์ เรื่อง “ภาพยนตร์บู๊ของฮอลลีวูดกับการสะท้อนภาพความเป็นชาย” แสดงให้เห็นว่า หลังยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม สังคมเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นพ่ออีกครั้ง และทำให้เกิดแนวคิด “แฟมิลี่แมน” ซึ่งหมายถึงผู้ชายแบบ

⁴⁷ สุนีย์รัตน์ ลิ้มปณวิวิธศึกษาการทำอัตวินิบาตกรรมของคนในทศวรรษ 2540 ผ่านหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับคือ ไทยรัฐ เดลินิวส์ ข่าวสด จากการศึกษาพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว จำนวนผู้ฆ่าตัวตายเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และสาเหตุเรื่องการเงินเป็นอันดับ 2 ที่ทำให้ผู้ชายฆ่าตัวตาย (รองจากความรัก) เช่น ชาวในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 มีหัวข่าวว่า “เสียใหญ่หนัท่วมผูกคอตับเช่นพิษเศรษฐกิจ ใช้ดาวเทียมจบชีวิต เคยอุ้ฟู-กลับล้มละลาย เครียดเจ้าหนี้ยึดกิจการ” ขณะที่ข้างในเนื้อข่าวเขียนว่า “(จากการสัมภาษณ์ญาติ) เมื่อ 4 ปีที่ผ่านมาเศรษฐกิจเคยรุ่งโรจน์ก็เกิดภาวะฟองสบู่แตกทำให้เศรษฐกิจทั่วประเทศตกต่ำอย่างรุนแรง กิจการต่างๆ ล้มระเนระนาด นาย...เป็นคนหนึ่งที่หนีไม่พ้นโดนมรสุมเศรษฐกิจระหน่ำอย่างย่อยยับ กิจการขาดทุนมหาศาลทำให้เป็นหนี้กว่า 30 ล้านบาท นอกจากนี้ยังไม่สามารถหาเงินมาจ่ายส่วนที่เหลือแก่เจ้าของโรงแรมซึ่งเป็นธุรกิจใหม่ที่เตรียมลงทุนได้ จึงต้องถูกยึดมัดจำตามสัญญา เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ นาย...คิดมาก แม้จะพยายามต่อสู้แก้ไขสถานการณ์ก็ไม่สามารถฟันฝ่าวิกฤติให้เป็นโอกาสได้” โปรดดูเพิ่มเติมที่ สุนีย์รัตน์ ลิ้มปณวิวิธ, “วาทกรรมในข่าวอัตวินิบาตกรรมของหนังสือพิมพ์ไทย,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), บทที่ 4.

⁴⁸ ปิยะพร จันวัน, “ทัศนะของผู้หญิงทำงาน,” หน้า 116.

ใหม่ที่ “เปลี่ยนจากแนวคิดการครอบงำ เป็นความช่วยเหลือและการแสดงออกถึงอารมณ์รัก”⁴⁹ ทำให้อุดมการณ์เรื่องความเป็นพ่อแบบใหม่เริ่มได้รับการผลิตซ้ำในสื่อต่างๆ ของฮอลลีวู้ด เช่น ภาพยนตร์และโฆษณา⁵⁰ การผลิตโฆษณาในประเทศไทยช่วงทศวรรษ 2520 ถ่ายทอดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เช่น โฆษณาเบียร์สิงห์ใน พ.ศ. 2526 ใช้ภาพของพ่อชนแก้วเบียร์กับลูกพร้อมสโลแกน “ความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่ง” กำจริตีความว่าหมายถึง “ความรักของพ่อต่อลูกและการที่พ่อถ่ายทอดความเป็นชายให้กับลูกผ่านการยอมรับให้ลูกชายของตนดื่มเบียร์”⁵¹ ข้อเสนอของกำจริได้รับการขานรับจากงานวิจัยในรุ่นต่อมา เช่น เกษมและกุลยา ตันติผลาชีวะ และกรวิภา บุญชื้อ ที่ต่างแสดงให้เห็นบทบาทของพ่อในการเลี้ยงดูลูก อย่างไรก็ตาม งานเหล่านี้อธิบายความเป็นมาของภาพลักษณ์พ่อแบบใหม่ชัดเจนกว่าที่กำจริเคยเสนอไว้ โดยชี้ให้เห็นว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาเป็นอย่างดี ผู้หญิงต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน งานในบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงดูลูกจึงได้ผ่องถ่ายมาให้ผู้เป็นพ่อบ้าง ดังนั้นพ่อยุคใหม่จึงต้องเป็นพ่อที่เอาใจใส่ดูแลลูก แตกต่างจากอดีตที่พ่อเอาแต่ใช้อำนาจกับลูกเพียงอย่างเดียว⁵² ข้อเสนอเรื่องการออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงกับการเกิดโน้ตทัศน์พ่อยุคใหม่นั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม คำถามที่ต้องพิจารณาต่อมาก็คือ แท้จริงแล้วพ่อยุคใหม่นั้นเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 ดังที่เกษมและกุลยา ตันติผลาชีวะ และกรวิภา บุญชื้อ กล่าวไว้หรือไม่ หรือเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในทศวรรษ 2520 ดังข้อเสนอของกำจริ และการที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้เกิดบทบาทพ่อยุคใหม่จริงหรือไม่ ในส่วนนี้จะใช้บทความและจดหมายจาก *สตรีสาร* มาเป็นหลักฐานหลักในการพิสูจน์ข้อเสนอและตอบคำถามดังกล่าวที่ได้ตั้งไว้

เพื่อตอบคำถามว่า การที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านสัมพันธ์กับการเกิดแนวคิดพ่อยุคใหม่หรือไม่ ในส่วนนี้จึงศึกษาการเรียกร้องให้สามีช่วยทำงานบ้านของภรรยา จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นไป การอภิปรายเรื่องสามีควรช่วยภรรยาทำงานบ้านหรือไม่ เป็นหัวข้อสำคัญในนิตยสารสตรีรวมทั้งใน *สตรีสาร* ด้วย บทความในคอลัมน์ “ทรงสนะหญิง” มักจะเรียกร้องให้สามีช่วยภรรยาของตนทำงานบ้าน นั่นเป็นเพราะผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้านเริ่มตระหนักถึงความเท่า

⁴⁹ กำจริ หลุยยะพงศ์, “ภาพยนตร์ของฮอลลีวู้ด กับการสะท้อนภาพความเป็นชาย,” (รายงานเฉพาะบุคคลวารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 62.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ กำจริ หลุยยะพงศ์, “การวิเคราะห์เนื้อหาการนำเสนอภาพของความเป็นชายในโฆษณาเบียร์สิงห์,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 70-71.

⁵² เกษม และกุลยา ตันติผลาชีวะ, *สายใยรัก สายใยครอบครัว* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2544), หน้า 26-34; กรวิภา บุญชื้อ, *ประมวลสาระชุดวิชา 73734 การศึกษาบทบาทชายหญิง* (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545), หน้า 254-255.

เทียมระหว่างสามีกับภรรยามากขึ้น ดังนั้นสามีก็พึง “ควรจะช่วยงานบ้านเราบ้างซี”⁵³ อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกการที่สามีช่วยทำงานบ้านถือเป็นคุณสมบัติ “พิเศษ” ของผู้ชาย⁵⁴ สมองได้รับคำชื่นชมเป็นอย่างมาก เช่น บทความ “สามีกับ (งาน)บ้าน” ใน พ.ศ. 2501 ระบุว่า “ข้าพเจ้าอดตื่นตื่นใจไม่ได้เลยถ้าได้แลเห็นสามีของผู้หญิงคนใดเข้าครัวช่วยภรรยาถูกลูกจอบช่วยทำทุกสิ่งทีภรรยาทำ เพื่อให้ภรรยาที่ตนรักเหนื่อยน้อยลงนั่นเอง แม้ว่าเขาจะทำอะไรเองจะแก้ง่ามไปบ้างก็ดูน่ารักเพราะเขาทำด้วยใจเมตตาและเห็นอกเห็นใจ คนไม่เห็นแก่ตัวเป็นคนควรคู่แก่การสรรเสริญทุกกาล”⁵⁵ การยกย่องสรรเสริญสามีที่ช่วยภรรยาทำงานบ้านดังกล่าวจึงอาจถือเป็นความพยายามในการสร้างบทบาทและอัตลักษณ์ใหม่ให้กับแนวคิดปิตาธิปไตยในสังคมไทย นั่นก็คือ “บทบาทการเป็นพ่อบ้าน”

อย่างไรก็ตาม บทบาทพ่อบ้านนี้ไม่ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปนัก จนถึงทศวรรษ 2500 *สตรีสาร* ได้นำเสนอบทความที่ถกเถียงเรื่องคุณค่าของ “พ่อบ้านสมัยใหม่” อยู่เป็นระยะๆ ทั้งจากทัศนะของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย บทความในคอลัมน์ “ทรรศนะชาย” จำนวนมากออกมาตอบโต้การเรียกร้องให้ผู้ชายทำงานบ้าน เนื่องจาก ผู้ชายเห็นว่าการทำงานบ้านทำให้ผู้ชายเสียศักดิ์ศรีและความเป็นชายของเขาไป ดังที่ ‘นพพร’ ระบุไว้ใน พ.ศ. 2504 ว่า “สมัยนี้ผู้ชายน่าเอ็นดูขึ้นกว่าสมัยก่อนมาก เพราะเหตุที่รู้จักช่วยภรรยาทำงานบ้าน ... แต่ถ้าเขาไม่สมัครใจแล้วก็โปรดอย่าเคี้ยวเข็ญเขาเลย เพราะมันจะกระทบกระเทือนถึงศักดิ์ศรีลูกผู้ชายของคนที่เป็นพระเอกของคุณเองนั่นแหละครับ”⁵⁶ การ “กระทบกระเทือนถึงศักดิ์ศรีลูกผู้ชาย” นั้นเนื่องมาจาก ผู้ชายต้องยอมทำงานบ้านซึ่งไม่เคยเป็นหน้าที่ของเพศชายมาก่อนในประวัติศาสตร์สังคมไทย นอกจากนี้การที่ภรรยา “เคี้ยวเข็ญ” หรือออกคำสั่งให้สามีช่วยงานตน อาจเป็นการทำให้สถานะและอำนาจตามระบอบปิตาธิปไตยของสามีสั่นคลอนได้ และนั่นอาจทำให้สามีมีภาพลักษณ์ของการเป็นคน “กลัวเมีย” ได้ ซึ่งจะทำให้เขาเป็นที่ขบขันและยั่วล้อในหมู่เพื่อนชายด้วยกันเอง⁵⁷ การ “กลัวเมีย” จึงเป็นอันตรายต่อสถานะความเป็นชายของสามีอยู่มากพอควร ดังนั้น จึงเป็นการยากที่ผู้ชายจะยอมรับบทบาทการเป็นพ่อบ้านให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของบทบาทปิตาธิปไตยของตนเอง ในทางตรงกันข้าม บทความในคอลัมน์ “ทรรศนะหญิง” มักตอบโต้ความเห็นของผู้ชายที่ว่าการทำงานบ้านนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นชายเสื่อมลง เช่น บทความ “แต่พ่อบ้านไทย” ของ “ประนอม สัจฉกร” พ.ศ. 2497 กล่าวว่า “คุณผู้ชายทั้งหลาย ถ้าท่านยังมีความคิดล้าสมัยอยู่ในข้อที่ว่า การที่สามีจะช่วยภรรยาทำงานบ้านนั้นเป็นการ

⁵³ นภา ศิดาพร, “ทำอย่างไรจึงจะเป็นภรรยาที่ดี(ยิ่งขึ้นไปอีก),” *สตรีสาร* 9, 197 (ต้นกันยายน 2499): 37.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน

⁵⁵ ก.ชลกร, “สามีกับ (งาน) บ้าน,” *สตรีสาร* 11, 248 (ต้นพฤศจิกายน 2501): 32.

⁵⁶ นพพร, “ขอเสียที,” *สตรีสาร* 14, 313 (ปลายกรกฎาคม 2504): 19, 103.

⁵⁷ ดังที่ ‘ชาย ชาตรี’ ระบุว่า “พอเลิกงาน ฉวยกระเป๋าเอกสารขึ้นรถกลับบ้าน ไอ้พวกเพื่อนฝูงจะต้องกระแหนะกระแหนะและพากันหัวเราะเยาะว่าเรากลัวเมีย” ชาย ชาตรี, “รำคาญต่างหาก,” *สตรีสาร* 14, 319 (ปลายตุลาคม 2504): 22.

เสื่อมศักดิ์ศรีอย่างร้ายแรงละก็ โปรดขจัดความคิดเก่าๆ เช่นนั้นออกไปเสีย โลกปัจจุบันต้องการความช่วยเหลือมากกว่าเกียจคร้าน เพราะฉะนั้น ผู้ชายควรบำเพ็ญตนเป็นคนมีประโยชน์ต่อครอบครัวให้มากที่สุด”⁵⁸ แม้ ‘ประนอม’ จะไม่ได้ระบุตรงๆ ว่าการช่วยทำงานบ้านเป็นบทบาทหนึ่งของผู้ชายตามระบอบปิตาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ‘ประนอม’ ก็กล่าวว่าการช่วยทำงานบ้านนั้นมิใช่สิ่งที่ทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นชายเสื่อมลง แต่กลับเป็นการประพடுத்தตนเพื่อประโยชน์ของครอบครัว อันเป็นสิ่งที่หัวหน้าครอบครัวที่ดีพึงกระทำในยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปนี้

ในช่วงทศวรรษ 2510 – 2520 การเรียกร้องให้สามีช่วยภรรยาทำงานบ้านยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะบริบททางสังคมในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับสามีและภรรยาบางคนมีตำแหน่งหรือเงินเดือนสูงกว่าสามีเสียด้วยซ้ำ ทำให้บทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวของพวกเขาเข้มแข็งขึ้น, ความต้องการแรงงานหญิงของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ผู้หญิงที่เคยเป็นหญิงรับใช้ตามบ้านผันตัวเองไปเป็นแรงงานตามโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แม่บ้านขาดผู้ช่วยทำงานบ้าน⁵⁹, การเข้ามาของกระแสความคิดแบบตะวันตก เช่น การแปลหนังสือคู่มือสมรสจากสหรัฐอเมริกา เช่น ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรมและวิทยากร เชียงกูล ได้แปลหนังสือ การแต่งงานในทัศนะใหม่ จากหนังสือ *Open Married* ของสหรัฐอเมริกาซึ่งกล่าวถึงการที่สามีภรรยาต้องช่วยเหลือกันและกันทุกอย่างทั้งการทำงานในบ้านและนอกบ้าน⁶⁰ นอกจากนี้แนวคิดสตรีนิยมที่กำลังแพร่หลายมากทั่วโลกในทศวรรษ 2510 – 2520 ก็ส่งผลต่อการเรียกร้องให้สามีช่วยทำงานบ้านในประเทศไทยด้วย⁶¹ เช่น บทความ “ชวนพ่อบ้านทำงานบ้าน” ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2518 อันเป็นปีสตรีสากล กล่าวไว้ว่า:

⁵⁸ ประนอม สัจฉกร, “แต่พ่อบ้านไทย,” *สตรีสาร* 7, 139 (ต้นเมษายน 2497): 19.

⁵⁹ ดังบทความ “เมื่อหาคนใช้ไม่ได้” พ.ศ. 2521 “สาวชนบทจากภาคอีสาน พวกนี้ถึงจะไ้งานรับใช้ตามบ้านแล้ว ถ้ามีโอกาสเมื่อไรก็มักจะผลไปทำงานอย่างอื่นทันที เพราะเขาเห็นมีทางช่วยขยับขยายให้ก้าวหน้าดีกว่าเป็นคนใช้ตกงานอยู่กับผู้เป็นนาย และขึ้นชื่อว่าคนใช้คนสมัยนี้ใครเลยจะยอมเป็นถ้าไม่จำเป็นจริงๆ แม่บ้านทุกวันนี้จึงต้องพร้อมที่จะต้องหาทางช่วยตัวเอง ... แต่ที่สำคัญ พ่อบ้านจะต้องมีส่วนช่วยทำงานบ้านด้วย จะนั่งดูตายไม่ได้เสียแล้ว” ศุภมิตร, “เมื่อหาคนใช้ไม่ได้,” *สตรีสาร* 31, 9 (4 มิถุนายน 2521): 31.

⁶⁰ ยอร์ช และนีนา โอนีล, *การแต่งงานในทัศนะใหม่*, แปลโดย พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรมและวิทยากร เชียงกูล, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร, 2524), หน้า 158-159.

⁶¹ ช่วงทศวรรษ 2510 เป็นช่วงที่กระแสสิทธิสตรีเป็นที่กล่าวถึงมากในสังคมไทย โดยในช่วงต้นทศวรรษ 2510 สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยได้กระตุ้นให้สตรีทั่วไปเกิดความสนใจในสิทธิของตนเอง โดยการรณรงค์อภิปราย บรรยาย และเขียนเกี่ยวกับสิทธิสตรี และกฎหมายต่างๆ ที่สตรีควรรู้ลงในหนังสือต่างๆ จนถึงกลางทศวรรษ 2510 องค์กรที่เกี่ยวกับสตรีอื่นๆ ก็มักจะจัดประชุมหรืออภิปรายเรื่องเกี่ยวกับสิทธิสตรี เช่น ในปลายปี พ.ศ. 2516 สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยจัดอภิปรายในหัวข้อ “ทำไมสตรีจึงเรียกร้องสิทธิ” พ.ศ. 2517 กลุ่มส่งเสริมสถานภาพสตรีร่วมกับกลุ่มสตรีนักรุกกิจระดับบริหารจัดการอภิปรายในหัวข้อ “จำเป็นอย่างไรจึงต้องส่งเสริมสถานภาพสตรี” ต่อมาใน พ.ศ. 2518 ถูกกำหนดให้เป็นปีสตรีสากล พร้อมกันนั้น คณะรัฐมนตรียังได้อนุมัติให้แก่กฎหมายบางประการเพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างชายกับหญิง กล่าวคือ คณะกรรมการกฤษฎีกาเสนอคณะรัฐมนตรี

ปีนี้เป็นปีสตรีระหว่างประเทศ องค์การสหประชาชาติกำหนดให้มีการประชุมใหญ่เพื่อวางแผนทางของสตรีทั่วโลก ถ้าต้องการให้สตรีไทยมีบทบาทในสังคมนอกบ้านมากขึ้น ก็ควรช่วยกันเรียกร้องให้ชายเปลี่ยนทัศนคติเรื่องงานบ้าน ขอร้องให้ฝ่ายชายร่วมรับผิดชอบภาระงานบ้านและเลี้ยงลูก หญิงไทยจะได้มีเวลาเหลือสำหรับสนใจเรื่องอื่น⁶²

นอกจากการตื่นตัวเรื่องกระแสสิทธิสตรีแล้ว บทความนี้ยังแสดงให้เห็นว่าประเด็นสามีช่วยภรรยาทำงานบ้านเป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทย เพราะในขณะที่การเรียกร้องสิทธิสตรีสากลในปลายทศวรรษ 2510 สัมพันธ์กับ “ความเสมอภาคของสตรีและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการสร้างสรรค์สันติภาพ” ซึ่งให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมของโอกาสในการทำงานและส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่⁶³ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การเรียกร้องสิทธิสตรีในประเทศไทยแม้จะเดินตามรอยการเรียกร้องสิทธิสตรีสากล ขณะเดียวกันก็นำประเด็นเรื่องสามีกับงานบ้านเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า บทความข้างต้นนี้ได้กล่าวอย่างชัดเจนว่าด้วยการช่วยงานบ้านของสามีนั่นจะทำให้สตรีไทยสามารถมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมและการเมืองได้อย่างเต็มที่ ความเป็นแฟมิลี่แมนและพ่อบ้านสมัยใหม่จึงมีส่วนอย่างสำคัญในการส่งเสริมและยกระดับสิทธิสตรีไทย นอกจากนี้บทความ “หนีไม่พ้น” ของ ‘นภันตร์’ ใน พ.ศ. 2512 ยังกล่าวอีกด้วยว่า “ผู้หญิงสมัยนี้มักจะทำสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย จนบางคนถือเป็นการเสียสิทธิถ้าจะต้องเป็นฝ่ายปฏิบัติ” การปฏิบัติในบทความนี้หมายรวมถึงทั้งการทำงานบ้านและการปรนนิบัติสามี สะท้อนให้เห็นว่า การเติบโตขึ้นของแนวคิดสิทธิสตรีส่งผลให้ผู้หญิงมองเห็นหน้าที่ของตนเองและสามีเปลี่ยนไป เช่นเดียวกับที่บทความ “หลักรัก” ของ ‘ธนู’ กล่าวว่า ผู้หญิงไทยจำนวนมากคิดว่า “มันไม่ยุติธรรมนี่คะ ฉันต้องทำงานงๆ ทั้งวัน เสร็จแล้วยังต้องรีบล่ๆ กลับมาทำกับข้าวที่บ้าน ในขณะที่เขานั่ง

เห็นชอบเมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๘ ให้แก้กฎหมายในอำนาจหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย เพื่อ ๑ ให้ยกเลิกกฎกระทรวงที่ห้ามสตรีเข้ารับราชการในตำแหน่งข้าราชการอัยการ ๒ ให้สิทธิแก่สตรีเป็นผู้ใหญ่บ้านได้โดยให้แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่มาตรา ๑๒ ซึ่งระบุคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านข้อ ๑ เดิมว่า เป็นชายเจ้าบ้านมีสัญชาติไทย ให้เปลี่ยนเป็น เป็นเจ้าบ้านมีสัญชาติไทย ๓ ให้หญิงมีสามีจะใช้นามสกุลเดิมของตนหรือจะใช้สกุลของสามีก็ได้ และหญิงหม้ายโดยความตายของสามีจะใช้สกุลของสามีต่อไปก็ได้หรือจะกลับไปใช้สกุลเดิมของตนก็ได้ ๔ ให้สตรีดำรงตำแหน่งพนักงานที่ดินได้ทุกตำแหน่ง และใน พ.ศ. 2519 รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ชำระใหม่และให้ผู้หญิงมีสิทธิในครอบครัวมากขึ้นด้วย โปรดดูเพิ่มเติมที่ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย”, บทที่ 3, 4.

⁶² สุภากร, “ชวนพ่อบ้านช่วยทำงานบ้าน,” *สตรีสาร* 27, 52 (6 เมษายน 2518): 34, 101; โปรดดูเพิ่มเติมที่ อนุรีย์, “อันเนื่องมาแต่ปีสตรีระหว่าง

ประเทศ...?” *สตรีสาร* 28, 1 (13 เมษายน 2518): 34.

⁶³ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย”, หน้า 115.

เอื้อระเหย”⁶⁴ ในทัศนะของสตรีแล้ว การที่ผู้ชายช่วยทำงานบ้านในทศวรรษนี้ จึงเท่ากับเป็นการสนับสนุนความเสมอภาคทางสังคมที่ผู้หญิงควรได้รับ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยทางสถิติและสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่า การที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่ได้ส่งผลทำให้สามีเข้าไปช่วยทำงานบ้าน เนื่องจากสามีจำนวนมากยังเห็นว่า งานบ้านไม่ใช่หน้าที่ของผู้ชายอยู่ดี⁶⁵ แม้การเรียกร้องให้ผู้ชายช่วยทำงานบ้านจะไม่ประสบความสำเร็จนัก แต่การเรียกร้องดังกล่าวก็มีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์และบทบาทใหม่ของผู้ชายขึ้น บทบาทนั้นคือ “การเป็นพ่อที่ใกล้ชิดกับลูก” นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 การดูแลลูกมักรวมอยู่ในงานบ้านที่ภรรยาต้องการให้สามีช่วย การช่วยภรรยาเลี้ยงลูกไม่ใช่สิ่งที่ทำให้สามี “เป็นผู้หญิง” แต่ทำให้

⁶⁴ นกันตร์, “หนีไม่พ้น,” *สตรีสาร* 22, 11 (29 มิถุนายน 2512): 36, 72; ธนู, “หลักรัก,” *สตรีสาร* 23, 35 (13 ธันวาคม 2513): 34.

⁶⁵ วิทยานิพนธ์ของนภากรณ์ หะวานนท์ ศึกษาผลกระทบของการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อการแบ่งงานในครอบครัว โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์และการตอบแบบสอบถามของครอบครัวที่อยู่ในเขตชุมชนคลองจั่น 100 ครอบครัวในพ.ศ. 2520 พบว่า หากครอบครัวใดที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านและไม่สามารถจะทำงานบ้านได้ ครอบครัวนั้นก็จะต้องจ้างคนรับใช้มาปฏิบัติงานบ้านแทน ส่วนสามีนั้นเกือบจะไม่มียุทธศาสตร์ในการช่วยทำงานบ้านเลย ในกรณีที่ไม่สามารถจ้างคนรับใช้ได้ สามีที่ช่วยภรรยาทำงานบ้านก็มีเพียง 6.2% และงานที่สามีจะช่วยก็คือการตกแต่งและซ่อมแซมบ้าน แต่ในส่วนของงานบ้านอื่นๆ นั้นภรรยาจะเป็นผู้ทำ ยกเว้นงานเลี้ยงลูกที่บางครอบครัวสามีเข้ามาช่วยเลี้ยงถึง 50% วิทยานิพนธ์ของเดือนเพ็ญ วอนเพียร ศึกษาพฤติกรรมการแบ่งรับงานบ้านภายในครอบครัวของสามีใน พ.ศ. 2531 โดยการตอบแบบสอบถามของข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จำนวน 301 คน พบว่า สามีมักจะรู้สึกว่าการหาเลี้ยงครอบครัวคือการหาเลี้ยงครอบครัว งานบ้านและการเลี้ยงดูลูกเป็นงานที่ไม่มีเกียรติและขาดอำนาจ จึงเป็นงานที่ผู้ชายไม่นิยมทำ อย่างไรก็ตาม สามีจะช่วยงานบ้านเพิ่มขึ้นในกรณีที่ภรรยาไม่มีเงินเดือน นอกจากนี้ หากภรรยามีความคาดหวังจะให้สามีช่วยทำงานบ้าน ก็มีสัดส่วนต่อการที่สามีตัดสินใจจะช่วยทำงานบ้านด้วย ข้อเสนอเรื่องความคาดหวังของภรรยาที่มีต่อการช่วยเหลืองานบ้านของสามีของเดือนเพ็ญนั้น คล้ายกับกับข้อเสนอในวิทยานิพนธ์ของกิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์ ซึ่งศึกษาความคาดหวังของสตรีต่อการช่วยทำงานบ้านของสามีโดยใช้การสอบถามจากสตรีที่มีบุตรเรียนอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม 267 คน ในปี พ.ศ. 2537-2538 กิตติศักดิ์พบว่า ภรรยาที่ออกไปทำงานนอกบ้านก็หวังจะให้สามีช่วยทำงานบ้าน โดยเฉพาะงานล้างจานและซักผ้าเสื้อผ้าซึ่งถือเป็น “งานที่ต้องทำทุกวัน” แต่ในความเป็นจริงสามีก็ไม่ได้ช่วยทำงานทั้งสองแต่อย่างใด หากแต่งงานที่สามีจะช่วยคืองานซ่อมแซมบ้าน ดังนั้นความคาดหวังของภรรยาจึงไม่ได้มีผลอะไรต่อการที่สามีจะช่วยทำงานบ้าน สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของปรารธนา ศิริศรัทธาธรรม ซึ่งพบว่า ผู้ชายไม่ได้ช่วยทำงานบ้านเนื่องจากผู้ชายยังคาดหวังว่า หน้าที่ในบ้านต้องเป็นหน้าที่ของผู้หญิง นอกจากนี้ผู้ชายยังมองว่าผู้หญิงที่ไม่สามารถทำงานบ้านและดูแลบุตรได้เหมือนเดิมจะส่งผลต่อครอบครัวในเชิงลบ กล่าวคือ บ้านไม่สะอาด ไม่มีผู้หุงหาอาหาร และไม่มีคนเลี้ยงลูก โปรดดูเพิ่มเติมที่ นภากรณ์ หะวานนท์, “ผลของการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต แผนกวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520); เดือนเพ็ญ วอนเพียร, “การแบ่งรับงานบ้านของสามี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531); กิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคาดหวังของภรรยาต่อการช่วยทำงานบ้านของสามี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยประชากรและสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538); ปรารธนา ศิริศรัทธาธรรม, “ความคาดหวังของผู้ชายต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวในสังคมสมัยใหม่: ศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

เขากลายเป็นพ่อที่นำ “ชื่นชม”⁶⁶ จนถึงทศวรรษ 2530 บทความใน *สตรีสาร* เริ่มใช้คำว่า “แพมลีแมน” หรือ “ชายรักครอบครัว” กับผู้ชายที่ช่วยภรรยาดูแลลูก ดังจะเห็นจากบทความ “คนรักครอบครัว” ของ ‘พวงผกา’ ใน พ.ศ. 2538 ที่กล่าวว่า:

คุณผู้หญิงลองมองไปรอบตัวเวลาคุณไปตามทางหรือห้างสรรพสินค้า คุณอาจจะพบเห็นพ่อบ้านบางคนทำหน้าที่อุ้มลูกเล็กๆ หรือเข็นรถลูกไปซื้ออาหารหรือข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ บางคนอาจจะพาลูกไปทำฟันระหว่างปิดเทอมหรือบางคนก็ทำหน้าที่ประจำโดยการไปส่งลูกที่โรงเรียน ดูๆ แล้วคุณผู้หญิงก็คงรู้สึกปลื้มและยินดีกับคุณภรรยาที่โชคได้คู่ที่ยินดีช่วยเหลืองานบ้านให้กับศรีภรรยา และคุณอาจจะคิดในใจว่าเออหนอ พ่อหนุ่มคนนี้ช่างเป็นแพมลีแมนหรือคนรักครอบครัวจริงๆ ... เนื่องด้วยความคิดที่ผิดๆ กันว่าหน้าที่ของชายก็คือผู้นำครอบครัว เป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนหญิงต้องเป็นแม่บ้าน เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรมีหน้าที่ดูแลสามีและลูกๆ และหากตนซึ่งเป็นคนหาเลี้ยงจะต้องมาทำหน้าที่แม่ (เน้นคำโดยผู้เขียนวิทยานิพนธ์) แล้วไซ้ร้ ก็ดูเป็นสิ่งที่น่าละอายไม่ควรทำ หรือบางคนที่ทำก็มักจะถูกคนอื่นที่มีคติทำนองเดียวกันนี้ในสังคมหาว่าเป็นคนกลัวเมียบ้าง ทำงานเยี่ยงผู้หญิงบ้างแต่มาคิดดูข้อเท็จจริงแล้ว ชายไม่รักบ้าน รักลูกรักเมียหรือ เขาเพียงแต่หาเงินมาให้เมียแล้วกระดิกนิ้วชี้เมียอย่างทาสอย่างนั้นหรือ⁶⁷

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างคุณค่าใหม่ให้กับผู้ชายที่ช่วยภรรยาเลี้ยงลูก ยิ่งผู้ชายสามารถเลี้ยงดูลูกอย่างใกล้ชิด และสามารถปฏิบัติหน้าที่แทนแม่ได้มากเท่าไร เขาก็จะยิ่งสมควรได้รับเสียงชื่นชมว่าเป็นชายที่รักครอบครัวและมีความรับผิดชอบมากขึ้นเท่านั้น ในทางหนึ่ง การชื่นชมดังกล่าวมีเพื่อตอบโต้กับผู้ชายบางคนในสังคมที่คิดว่าการช่วยงานบ้านของภรรยาจะทำให้เขาถูกมองว่า “กลัวเมีย” อีกทั้ง การแสดงออกถึงความรักโดยการหาเงินเข้าบ้านอย่างเดียวนั้นไม่

⁶⁶ การนำชื่นชมในที่นี้ มีตั้งแต่การเป็นชายที่นำรัก เช่น บทความ “บิดาที่น่ารัก” พ.ศ. 2502 เล่าถึงการพูดคุยของผู้หญิงสองคนที่คุยกันในตลาดว่า “‘ดูผู้ชายคนนั้นซิ อุ้มลูกมือหนึ่ง หิ้วของมือหนึ่ง น่าเอ็นดูจริง’ ข้าพเจ้ามองตามสายตาของผู้หญิงเจ้าของคำพูดข้างบนนั้นก็เข้าใจได้ในทันทีว่า ผู้ชายคนนั้นน่าเอ็นดูที่ปล่อยให้ภรรยาคร่ำแก่เดินตามสบายอยู่ข้างตน” ดู สุริยจันทร์, “บิดาที่น่ารัก,” *สตรีสาร* 12, 261 (ปลายพฤษภาคม 2502): 34 การเป็นชายที่น่ารักน่าเอ็นดูในที่นี้มิใช่ความน่ารักในเชิงรูปร่างหน้าตาสวยงาม แต่เป็นความน่ารักจากการกระทำบทบาทการเป็นพ่อ (fatherhood) นอกจากนี้ ยังมีการชื่นชมชายที่ช่วยภรรยาเลี้ยงลูกว่าเป็นชายที่มีความรับผิดชอบ เช่น บทความ “ช่วยกันคนละมือ” พ.ศ. 2527 เล่าถึงการเจอเพื่อนชายคนหนึ่งโดยบังเอิญ “เขามากับลูกสาวอายุสัก ๖-๗ ขวบ เขาจูงลูกสาวมือหนึ่ง อีกมือหนึ่งถือตะกร้าใบใหญ่ มีอาหารสด ผักปลาอยู่เต็ม ... เราพูดคุยกันอีกเล็กน้อยก่อนแยกทาง ทำให้ผู้เขียนทราบว่า เข้มไม่เพียงแต่ทำกับข้าวได้ เขายังพอจะเลี้ยงลูกได้ด้วย เพราะระยะหนึ่งเขาคนใช้ช่วยดูแลลูก เขาเองก็เลยต้องมีภาระป้อนข้าวป้อนน้ำ เปลี่ยนผ้าอ้อมให้ลูก ตลอดเวลา ภรรยาเป็นคนดูแลช่วยเหลือ และมาบัดนี้ เขามีภาระเป็นแม่บ้านแทนเต็มที ... แม่บ้านของเข้มนับว่าโชคดี ที่มีสามีรู้จักรับผิดชอบ” ดู เอื้องคำ, “ช่วยกันคนละมือ,” *สตรีสาร* 36, 46 (12 กุมภาพันธ์ 2527): 31. ความรับผิดชอบของเข้มนั้นเกิดจากที่เขาช่วยภรรยาซื้อกับข้าว และช่วยเลี้ยงดูลูก ซึ่งในที่นี้ ทั้งสองต่างเป็นงานที่ถูกลูกไว้กับผู้หญิง (ในประเด็นการทำอาหารกับผู้หญิงนั้น โปรดดูเพิ่มเติมที่ ฐิตินบ โกลนนิมิ, “อ่าน “ความเป็นชาย” ผ่านอาหาร,” ใน *มอง ผู้หญิงกับอาหาร ผ่านมุมมองสตรีนิยม*, ฐิตินบ โกลนนิมิและชาติรี ลีศิริวิทย์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มสตรีศึกษาอิสระมธ., 2546), หน้า 35-42 การเลี้ยงลูกที่เข้มนั้นมิใช่เพียงการสอนหนังสือดังที่พ่อของสมศรี สุขุมลันท์ ทำในทศวรรษ 2470 อีกแล้ว แต่เป็นการ “ป้อนข้าวป้อนน้ำ เปลี่ยนผ้าอ้อม” นั้นเป็นการกระทำบทบาทแม่ด้วย (motherhood) ดังนั้น ความเป็นพ่อแบบที่ผู้หญิงต้องการให้สามีเป็นจึงสัมพันธ์อยู่กับการเป็นแม่

⁶⁷ พวงผกา, “คนรักครอบครัว,” *สตรีสาร* 48, 9 (14 พฤษภาคม 2538): 31.

เพียงพออีกต่อไปแล้ว ยิ่งสามีรักภรรยาและลูกมากเท่าไร เขาก็ยิ่งสมควรจะแสดงออกโดยการช่วยดูแลลูกมากเท่านั้น ดังนั้น การช่วยภรรยาดูแลลูกจึงควรเป็นส่วนหนึ่งของหัวหน้าครอบครัวที่ “รักครอบครัว” หรือ “แฟมิลี่แมน” ในที่นี้ “แฟมิลี่แมน” ใน *สตรีสาร* จึงมีความหมายสัมพันธ์อยู่กับ การดูแลลูกมากกว่าการช่วยทำงานบ้านเพียงอย่างเดียวดังที่ปิยะพร จันวัน ได้เคยเสนอไว้⁶⁸

บริบทสังคมไทยในปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นไปก็มีส่วนในการส่งเสริมบทบาทของพ่อให้ใกล้ชิดกับลูกมากขึ้นด้วย ในช่วงทศวรรษ 2510 ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวกับพ่อของซิกมันด์ ฟรอยด์ กำลังได้รับความสนใจจากนักจิตวิทยาทั่วโลก ฟรอยด์แนะนำว่า พ่อเป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยกระตุ้นพัฒนาการของลูก ยิ่งพ่อใกล้ชิดลูกมากขึ้นเท่าไร พัฒนาการของลูกก็จะยิ่งดีขึ้นเท่านั้น⁶⁹ ทฤษฎีดังกล่าวส่งผลต่อการเขียนตำราจิตวิทยาในประเทศไทย⁷⁰ ขณะเดียวกัน พระเอกภาพยนตร์ฮอลลีวูดในช่วงทศวรรษ 2520 ก็เริ่มเปิดเผยถึงความรู้สึกลงของตนเองที่มีต่อครอบครัวมากขึ้น โดยกำจรระบุ ว่า พระเอกในภาพยนตร์ฮอลลีวูดก่อนหน้านี้มักมีภาพลักษณ์เป็นพระเอกที่ช่วยป้องกันองค์กรหรือประเทศจากคนร้ายมาเน้นที่ความสำคัญของพ่อมากขึ้น เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “เทอร์มินอลทู”⁷¹ ซึ่งให้เห็นตัวเอกที่เป็นหุ่นยนต์ แต่กลับเป็นผู้แสดงออกถึงความรัก ความอบอุ่นแก่เด็ก เป็นเสมือนทั้งพ่อและแม่ของเด็ก ขณะที่ภาพยนตร์เรื่อง “ดินเดอร์การ์เทนคอป” นั้นเล่าถึงพระเอกชื่อ จอห์น คิมบอล (John

⁶⁸ งานวิจัยในโลกตะวันตกแสดงให้เห็นว่า “แฟมิลี่แมน” (family man) มีความสัมพันธ์กับบทบาทการเป็นพ่อและการดูแลครอบครัวของผู้ชาย งานของมาร์ค คานน์ (Mark E. Kann) ศึกษาแฟมิลี่แมนในสหรัฐอเมริกา คานน์เสนอว่า แฟมิลี่แมนมีมาตั้งแต่สมัยสงครามประกาศอิสรภาพอเมริกาแล้ว คุณสมบัติของแฟมิลี่แมนคือต้องสามารถคุ้มครองภรรยาและบุตรได้ คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของแฟมิลี่แมนคือความสามารถในการให้กำเนิดบุตร เนื่องจากการมีบุตรนั้นสัมพันธ์กับความเป็นชาย พ่อต้องทำงานหนักเพื่อสะสมทรัพย์สินให้ลูก พ่อต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูก พ่อต้องมีระเบียบวินัยและสอนคุณธรรมให้ลูก ขณะที่ โรเบิร์ต รูธเธอร์เดล (Robert Rutherford) ซึ่งศึกษาแฟมิลี่แมนในแคนาดา เสนอว่าโมทัศน์ความเป็นชายแบบ “แฟมิลี่แมน” ปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วง “เบบี้ บูม” (baby boom) ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความเป็นแฟมิลี่แมนผูกอยู่กับหน้าที่ในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและการอบรมสั่งสอนลูก ทั้งในเรื่องระเบียบวินัย การศึกษา การเข้าสังคม และเพศสัมพันธ์ ดูเพิ่มใน Mark E. Kann, *A Republic of Men: The American Founder, Gendered Language, and Patriarchal Politics* (New York: NYU Press, 1998), pp. 79-104; Robert Rutherford, “Three Faces of Fatherhood As a Masculine Category: Tyrants, Teachers, and Workaholics As ‘Responsible Family Men’ during Canada’s Baby Boom,” In *What is Masculinity?: Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World*, John H. Arnold and Sean Brady, eds. (London: Palgrave Macmillan, 2011), pp. 323-349.

⁶⁹ กล่าวคือ บิดาเป็นบุคคลสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดพัฒนาการที่สำคัญมาก ๒ ประการของชีวิตมนุษย์ ประการที่หนึ่งการมีบิดาอยู่ด้วยก่อให้เกิดการพัฒนาทางศีลธรรม ประการที่สอง การปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบิดามารดา ลูก ทำให้เกิดอัตลักษณ์ทางเพศที่ถูกต้อง โปรตรดูเพิ่มเติมที่ เทียนทิพย์ ไชยฉัตรเชาวกุล, “บทบาทของบิดาในทัศนะของบุตรวัยรุ่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 19.

⁷⁰ เช่น ศิราจค์ ทับสายทอง กล่าวถึงอิทธิพลของพ่อในครอบครัวไว้ใน *สุภาพจิต* พ.ศ. 2523 “ถ้าบิดามีเวลาอยู่กับครอบครัวอย่างสม่ำเสมอและช่วยเหลือลูกมาตั้งแต่เด็กจะมีบทบาทสำคัญต่อลูกเป็นอย่างมาก บุคลิกภาพและทัศนคติของบิดาต่อการเลี้ยงดูลูกจะมีอิทธิพลต่อบทบาทของบิดาในครอบครัว ... ถ้าสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและลูกมีลักษณะไม่เป็นที่พึงใจ ผลเสียต่อลูกจะเห็นได้ชัดเจนในระยะเวลาวัยเด็ก เด็กจะขาดการแข่งขันกับเด็กรุ่นราวคราวเดียวกัน มีบุคลิกภาพที่ไม่ดี เชื่องซึมชอบแยกตัว” ดู ศิราจค์ ทับสายทอง, *สุภาพจิต* (2523) อ้างถึงใน เทียนทิพย์ ไชยฉัตรเชาวกุล, “บทบาทของบิดาในทัศนะของบุตรวัยรุ่น”, หน้า 21.

Kimball) ซึ่งเป็นตำรวจผู้ป่าเถื่อน อุทิศชีวิตทั้งหมดให้กับงานโดยไม่สนใจลูกและภรรยา ทำให้ภรรยาของเขาพาลูกหนีไป เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจสุดท้าย คิมบอลผู้ซึ่งเคยรักงานเท่าชีวิตกลับไม่หันกลับไปทำหน้าที่ตำรวจอีก แต่กลับไปหาครอบครัวเพื่อใช้ชีวิต “ของการเป็นผู้ชายที่สมบูรณ์แบบ” นั่นคือการเป็นสามีและพ่อ กัจจรสรุปว่า “ผู้ชายในยุคนี้ไม่ได้ต้องการอะไรมากไปกว่าการเป็นพ่อ ไม่ใช่การเป็นศัตรูหรือตำรวจอีกต่อไป”⁷¹ จึงอาจกล่าวได้ว่า การเป็นพ่อที่เอาใจใส่ครอบครัว กลายมาเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นชายแบบใหม่ของพระเอกภาพยนตร์ฮอลลีวู้ดแทนการเป็นชายที่มู่ทะลุและเอาจริงเอาจังกับการทำงาน

นอกจากนี้ ในทศวรรษ 2520 รัฐบาลและสื่อมวลชนยังได้นำเสนอบทบาทของพ่อในครอบครัวมากขึ้นด้วย ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2523 รัฐบาลได้จัดงานวันพ่อขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจาก “เห็นว่าบิดาเป็นผู้มีพระคุณและมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวและสังคม”⁷² ขณะที่หนังสือและนิตยสารต่างมักจะสอบถามถึงวิธีการเลี้ยงดูลูกจากชายที่ประสบความสำเร็จในชีวิต เช่น หนังสือพิมพ์ *เดลินิวส์* สัมภาษณ์ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี⁷³ โดยใช้ชื่อเรื่องว่า “เลี้ยงลูกชายให้เป็นคนดีตามสไตล์สุวิทย์ ยอดมณี”⁷⁴ และสุวิทย์ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “พยายามจะเป็นพ่อและเพื่อนที่ดีของลูก ... โดยให้ความรักความอบอุ่นกับลูกมากที่สุด เพื่อสร้างความสนิทสนม นอกจากนี้ยังร่วมเล่นกีฬากับลูก พยายามสอดแทรกสิ่งที่ดีมีความก้าวหน้าให้เขา พร้อมทั้งพยายามเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูก”⁷⁵ คำสัมภาษณ์ดังกล่าวได้รับคำชื่นชมจากนักหนังสือพิมพ์ ผู้สัมภาษณ์มากกว่าเป็นตัวอย่างของพ่อที่ดี⁷⁶ จึงอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงทศวรรษ 2510 – 2530 คือช่วงเวลาที่ยังคงพยายามจะสร้างความเป็นชายแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับบทบาทของการเป็นพ่อ และการทำหน้าที่พ่อนั้นก็ต้องมีรูปแบบที่คล้ายกับการเป็น “แม่” คือเลี้ยงดู ดูแลเอาใจใส่และให้ความสนิทสนมกับลูก

⁷¹ กัจจร หลุยยะพงศ์, “ภาพยนตร์ของฮอลลีวู้ด กับการสะท้อนภาพความเป็นชาย”, หน้า 35-36.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ สุวิทย์ ยอดมณี เป็นบุตรของนายอุดมกับนางสายสวาท ยอดมณี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปี พ.ศ. 2506 ระดับปริญญาโท สาขาการบริหารการอุดมศึกษา ในปี พ.ศ. 2512 จากมหาวิทยาลัยบอสตัน สหรัฐอเมริกา และปริญญาเอกสาขาการพัฒนารวมชน จากสถาบันเทคโนโลยีแมสซาชูเซตส์ในปี พ.ศ. 2515 และสำเร็จการศึกษาหลักสูตรชั้นนายร้อยทหารราบ รุ่นแรกของศูนย์การทหารราบพบุรีและหลักสูตรจู่โจมรุ่น 13 จากศูนย์สงครามพิเศษพบุรี 1 เริ่มรับราชการตำแหน่งอาจารย์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ระหว่างปี พ.ศ. 2510 – 2512 จากนั้นในปี พ.ศ. 2515 จึงมารับราชการในตำแหน่งรองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ และเป็นรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. 2521-2523

⁷⁴ เดลินิวส์ พ.ศ. 2534 ใน เทียนทิพย์ ไชยฉัตรเชาวกุล, “บทบาทของบิดาในทัศนะของบุตรวัยรุ่น”, หน้า 22.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

ความคาดหวังของผู้หญิงและสังคมที่ต้องการให้ผู้ชายเป็นพ่อแบบใหม่นี้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของผู้ชาย เราจะพบบทความในคอลัมน์ “ทรรศนะชาย” จำนวนมากที่บรรยายถึงความหวังโยอย่างลึกซึ้งของพ่อที่มีต่อลูก เช่นบทความ “จดหมายจากพ่อ” ใน พ.ศ. 2511 เมื่อลูกสาววัย 17 ปีจะแต่งงานแต่พ่อมองว่าเธอยังเด็กเกินไปสำหรับชีวิตสมรส:

พ่อหวังลูกเพราะความที่เคยปกป้องคุ้มครองลูก พ่อแม่ไม่อยากจะคนอื่นมาดูแลลูกแทน โดยเฉพาะเมื่อผู้นั้นยังไม่พร้อม ... ลูกจะเชื่อพ่อหรือไม่ก็ตาม ลูกก็แน่ใจได้อย่างหนึ่งว่า ไม่มีอะไรในโลกที่จะเปลี่ยนความรู้สึกของพ่อที่มีต่อลูกได้ พ่อยังจำคืนที่ลูกเกิดได้ดีเมื่อ ๑๗ ปีมาแล้ว เวลานั้นตึกสงัด มีตสนิท โรงพยาบาลเจียบกริบ ทันใดนั้นพ่อได้ยินเสียงเด็กร้องจ้า แหลเหม็ก ดังอยู่ไกลๆ ห้องคลอดอยู่ห่างจากที่พ่อคอยเกือบคนละมุม มีประตูคั่นอยู่ พ่อไม่น่าจะได้ยินเสียงร้องนั้นได้ แต่อะไรอย่างหนึ่งในตัวพ่อบอกพ่อว่าเสียงนั้นเป็นเสียงลูก แล้วก็จริงๆ ด้วย ตั้งแต่นั้นมาพ่อก็ชอบคิดเสมอไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ไม่ว่ากาลเวลาจะล่วงไปสักเท่าใด หรือไม่ว่าประตูจะขวางก็ประตู เราทั้งคู่ก็ต้องได้ยินเสียงกันอยู่เสมอ⁷⁷

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกรักและเป็นห่วงของชายคนหนึ่งที่มีต่อลูก การบรรยายภาพเหตุการณ์วันที่ลูกเกิดได้อย่างแม่นยำแสดงให้เห็นว่าวันนั้นเป็นวันสำคัญมากในชีวิตของพ่อคนหนึ่ง และความผูกพันระหว่างพ่อกับลูกก็เป็นสิ่งที่เวลาไม่สามารถลบเลือนไปได้ นี่คือการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของพ่อที่ถูกบรรยายในทศวรรษ 2510 อันเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยเริ่มให้ความสำคัญกับความจำเป็นพ่อแบบใหม่ หรือ “แฟมิลี่แมน” อีกทั้งพ่อในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ยังพยายามจะแสดงออกถึงความใกล้ชิดกับลูกมากขึ้นด้วย เช่น บทความ “ช่วยผู้ชาย” ในปี พ.ศ. 2514 ระบุว่า “ภรรยาต้องช่วยให้สามีเป็นคุณพ่อที่ดี เพราะผู้ชายรับฟังคลื่นความถี่ของลูกสาวลูกชายไม่ถูกหรอก เขาต้องอยู่นอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ ถ้าคุณแม่ไม่ช่วยคุณพ่อมีหวังตรองคือทำยังไง ก็เข้ากับลูกไม่ได้ อีกอย่างอย่าเห็นคุณพ่อเป็นไม้เรียว เพราะไม่มีอะไรทำลายความสัมพันธ์ในครอบครัวได้ง่ายดายกว่านั้น”⁷⁸ บทความนี้สะท้อนว่า ผู้ชายเองก็ต้องการจะเปลี่ยนบทบาทของตนให้มีความสนิทสนมกับลูกๆ มากขึ้น เขาไม่อยากจะ “ไม้เรียว” ที่จะสัมพันธ์กับลูกแค่เฉพาะตอนลงโทษเท่านั้น บทความนี้จึงเป็นหลักฐานว่าผู้ชายเองก็ยินดีกับบทบาท พ่อที่ดูแลลูกอย่างใกล้ชิด (caring father) ของตนเอง แม้ว่าผู้ชายจะปฏิเสธการช่วยทำงานบ้านในฐานะอัตลักษณ์ของความเป็นชายแบบใหม่

อย่างไรก็ตาม มิใช่ความมุ่งหมายของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่จะเสนอว่า พ่อในช่วงก่อนทศวรรษ 2510 ไม่ได้มีความหวังโยเอาใจใส่ลูก เนื่องจากความรักที่มีต่อลูกเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ในใจของพ่อแม่ทุกกาลสมัย แต่การแสดงออกของแต่ละสมัยย่อมมีความแตกต่างกัน และในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมานี้

⁷⁷ มงคล, “ช่วยผู้ชาย,” *สตรีสาร* 24, 5 (16 พฤษภาคม 2514): 38.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

เป็นช่วงเวลาที่คุณพ่อที่ดูแลเอาใจใส่ลูกดุจเดียวกับแม่จะได้รับคำชื่นชมจากภรรยาและสังคม จนกลายเป็นบรรทัดฐานความเป็นชายแบบใหม่ในสังคมไทย

การปรับเปลี่ยนบทบาทของคุณพ่อดังกล่าวส่งผลต่อความคาดหวังที่ลูกมีต่อพ่อของตัวเองด้วย กล่าวคือ ลูกๆ มีความคาดหวังว่าพ่อของตนจะดูแลตนอย่างใกล้ชิด พ่อที่ไม่สามารถปฏิบัติตนตามความคาดหวังของลูกได้จะทำให้ลูกผิดหวังในตัวเขาอย่างร้ายแรง ดังเช่นที่ ‘สาวชนบทผู้กลัวใจ’ เขียนจดหมายมาเล่าถึงครอบครัวของตนให้ ‘จินตนา ๒’ ฟังใน พ.ศ. 2519 ว่า “ดิฉันรักและสงสารแม่มากที่สุดในโลก ถ้าปากกอดทนเลี้ยงลูกมา พ่อไม่ต้องลำบากไม่ต้องอดทนอะไรทั้งนั้น ใจเย็น เฉยเมยต่อลูกทุกคน ไม่เคยจะช่วย ลูกจะดีเลวไม่สนใจทั้งนั้น ทำไมหนอพระเจ้าประทานพ่ออย่างนี้มา ... ดิฉันจะทำอย่างไรดีเกี่ยวกับพ่อแบบนี้”⁷⁹ การตัดพ้อถึงพ่อเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าในสายตาของ ‘สาวชนบทผู้กลัวใจ’ พ่อของตนคือพ่อที่ไม่ได้ห่วงใยเอาใจใส่ลูกดังที่สังคมคาดหวังจากผู้เป็นพ่อ และส่งผลให้เขาสูญเสียภาพลักษณ์ของพ่อที่ดีในสายตาของลูกสาว จึงทำให้เกิดการขาดหายไปของความรักและความเคารพที่ลูกคนหนึ่งพึงมีต่อพ่อ ดังนั้น พ่อผู้บกพร่องในการแสดงบทบาท “แฟมิลี่แมน” ย่อมหมิ่นเหม่ต่อการสูญเสียสถานภาพความเป็นพ่อและอำนาจตามแนวคิดปิตาธิปไตยอย่างน้อยก็จากสายตาและมโนสำนึกของลูก

จากการทบทวนข้อเสนอเรื่องการเป็นพ่อแบบใหม่หรือ “แฟมิลี่แมน” โดยใช้ *สตรีสาร* เป็นเอกสารหลักในการทบทวนนั้น พบว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความเป็นพ่อ กล่าวคือ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ผู้หญิงเริ่มเรียกร้องให้สามีช่วยภรรยาทำงานบ้านรวมถึงช่วยดูแลลูกด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้ชายมองว่าการทำงานบ้านเป็นสิ่งที่ทำให้เขาสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นชาย ทำให้ผู้ชายยินดีจะช่วยเหลือเพียงการเลี้ยงดูลูกเท่านั้น ดังนั้น ในทศวรรษ 2510 เราจึงพบว่า พ่อเริ่มมีการแสดงความรักและสนิทสนมกับลูกมากขึ้น ต่อมาในช่วงปลายทศวรรษ 2510 สังคมเองก็เฉลิมฉลองการเป็นคุณพ่อแบบใหม่ที่แสดงถึงความรักความเอาใจใส่ลูกเสมือนที่แม่ทำ เนื่องจากการเติบโตของทฤษฎีจิตวิทยาของฟรอยด์ ความเป็นชายแบบใหม่ในภาพยนตร์ฮอลลีวูด อีกทั้งรัฐและเอกชนต่างก็ยกย่องผู้ชายที่แสดงความรักความเอาใจใส่ลูก โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2520 ที่เริ่มมีการจัดงานวันพ่อแห่งชาติ ทำให้บทบาทของพ่อแบบใหม่ได้รับการยกย่องมากขึ้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ตลอดทศวรรษ 2500 – 2530 เป็นช่วงเวลาที่การเปลี่ยนแปลงบริบทในสังคมไทยส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เรื่องพ่อที่แสดงความรัก ความดูแลเอาใจใส่ลูก หรือที่เรียกว่าพ่อแบบใหม่ และ *สตรีสาร* ก็เป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญพื้นที่หนึ่ง ที่แสดงให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นมาของอัตลักษณ์ “คุณพ่อแบบใหม่” ในสังคมไทย

⁷⁹ จดหมายจาก สาวชนบทผู้กลัวใจ, “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน,” *สตรีสาร* 29, 18 (8 สิงหาคม 2519): 22-23.

เพื่อนคู่คิด : มโนทัศน์เกี่ยวกับเป็นเพื่อนที่ต่างกันระหว่างสามีกับภรรยา

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา สิ่งที่ภรรยาอยากได้จากสามีคือความเป็นเพื่อน ดังจะเห็นได้จากบทความ “สิ่งที่เธอปรารถนา” โดย “รัชนีฉายา” ใน พ.ศ. 2497 ซึ่งระบุว่า:

เขาว่าสิ่งที่ผู้หญิงปรารถนานั้นมีมากมายหลายอย่างแต่สิ่งที่เธอต้องการที่สุดนั้นมีเพียงอย่างเดียว คือความเป็นเพื่อนสนิทจากสามี การถือภรรยาเป็นมิตรเท่านั้นเราไม่ใคร่พบกันได้ง่ายๆ ในตัวของผู้ที่ เป็นสามี ดังรายสุตากับพคุณ “คุณนพของฉันทน์แกเข้าใจว่า หน้าที่ของแกจะต้องหาเงินอย่างเดียว ที่จริงการสร้างความมั่นคงทางการเงินเป็นเรื่องสำคัญมากก็ถูกแล้ว แต่ไม่ใช่จะสำคัญกว่าความมั่นคงทางใจที่เราจะ ให้แก่กัน เพราะถ้าเราไม่ชื่นชมในกันแล้วเงินทองมากมายจะมาช่วยอะไรได้” ... โดยมากเมื่อพูดเรื่องนี้ ผู้ชายมักทำท่าเบื่อหน่ายแล้วเข้าใจไปเสียว่าผู้หญิงชอบให้แสดงความกระจุ้มกระจิมอย่างไม่เข้าเรื่องบ้าง ซึ่งแสดงว่าผู้ชายไม่พยายามจะเข้าใจเสียเลยว่สิ่งที่เธอต้องการนั้นไม่ใช่ผ้าผ่อนของกำนัลหรือคำรำพันว่า รักไม่คลาย อย่างที่เขาแสร์งหาความนั้นเลย หากเธอต้องการความอบอุ่นทางใจว่าเขามีเธอเป็นมิตรแท้ เท่านั้นต่างหาก⁸⁰

มโนทัศน์คู่สมรสที่ปรากฏในบทความข้างต้นค่อนข้างแตกต่างจากมโนทัศน์ความเป็นหัวหน้าครอบครัว ของสามีไทยมากพอสมควร (แม้จะไม่ถึงกับขัดแย้งกันก็ตาม) กล่าวคือ “รัชนีฉายา” สะท้อนความต้องการของภรรยาชนชั้นกลางไทยที่ปรารถนาให้สามีของตนนั้นแสดงพฤติกรรมอ่อนโยน เอาใจใส่ ภรรยา ในลักษณะของผู้ชายโรแมนติก เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงความรักอันมั่นคงระหว่างกัน ความโรแมนติกของสามีนี้สามารถสื่อออกมาได้ผ่านการปฏิบัติตนเป็น “เป็นเพื่อนสนิท ... เป็นมิตรแท้” แก่กันและกัน การพูดคุย สนทนา โอภาปราศรัยระหว่างคู่สมรส เป็นสิ่งที่ภรรยาปรารถนาไม่น้อยไปกว่า ความมั่นคงทางการเงินที่สามีมอบให้แก่ครอบครัว

การเกิดมโนทัศน์ “เพื่อนคู่คิด” ขึ้นในสังคมไทยนั้นอาจเป็นการตอบสนองต่อปรากฏการณ์ การที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 บทความของ ‘ยุวดี มงคล วัจน’ ใน พ.ศ. 2493 กล่าวว่า “สมัยนี้เป็นสมัยที่ทั้งหญิงและชายต้องทำงานร่วมกัน ... ชายควรมีใจ กว้างแลเต็มใจให้หญิงเป็นคู่คิดของเขา”⁸¹ การยอมรับให้ภรรยาเป็น “คู่คิด” ของสามีนั้น ย่อมเท่ากับการยอมรับความเท่าเทียมกันในทางความสามารถโดยเฉพาะในเรื่องหน้าที่การงานระหว่างผู้หญิง กับผู้ชายในยุคสมัยที่ทั้งสามีและภรรยาต่างมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวโดยใช้วิชาชีพของตน เช่นเดียวกัน บทความจำนวนหนึ่งใน *สตรีสาร* ที่สนับสนุนให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านนั้น ก็ได้ให้ เหตุผลว่าผู้หญิงควรออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อจะได้สามารถเป็น “คู่คิด” ให้กับสามีของตนได้ เช่น บทความ “ผู้หญิงกับงานบ้าน” ใน พ.ศ. 2509 ของ ‘เมฆ’ ระบุว่า “ถ้าผู้หญิงไม่ออกไปทำงานนอก

⁸⁰ รัชนีฉายา, “สิ่งที่เธอปรารถนา,” *สตรีสาร* 7, 152 (ปลายพฤษภาคม 2497): 23. โปรดดูเพิ่มเติมที่ โฉมฉายา, “ที่ปรารถนา,” *สตรีสาร* 14, 318 (ต้นตุลาคม 2504): 37.

⁸¹ ยุวดี มงคลวัจน, “อาณาจักรของผู้หญิง,” *สตรีสาร* 3, 46 (ต้นมีนาคม 2493): 22.

บ้านแล้วก็ต้องอยู่เฉยๆ นอกจากจะน่าเบื่อแล้วยังมีโอกาสได้เห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรใหม่ๆ แปลกๆ น้อยกว่าปกติ ต่างกับผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้าน ที่จะมีเรื่องมาขบคิดกับสามีอยู่เสมอ”⁸² ในทัศนะของ ‘เมฆ’ การที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านถือเป็นการเปิดโอกาสให้พวกเธอได้ไปพบเจอสิ่งใหม่ๆ และนำเรื่องราวเหล่านั้นมาแลกเปลี่ยนความคิดกับสามี ปรากฏการณ์การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาชนชั้นกลางไทย นอกจากจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความเป็นหัวหน้าครอบครัว ความเป็นพ่อแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ความรักระหว่างสามีกับภรรยาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะมีมโนทัศน์สามีภรรยาแบบเพื่อนคู่คิดในลักษณะเดียวกันเสมอไป ความเข้าใจมโนทัศน์ที่แตกต่างกันนี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาอย่างมีนัยยะสำคัญ จากการศึกษาบทความต่างๆ ใน *สตรีสาร* พบว่า ผู้ชายมักคาดหวังให้ภรรยาของตนเป็นเพื่อนคู่คิดที่คอยรับฟังเรื่องราวและปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับหน้าที่การงานของเขา ดังที่ ‘นายแมน’ กล่าวใน พ.ศ. 2509 ว่า “ผู้ชายส่วนใหญ่จำเป็นต้องการเป็นผู้นำในบ้านเสมอ เขาจึงมักต้องการให้ภรรยาเป็นฝ่ายรับฟังเขาในด้านต่างๆ ในฐานะคู่คิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุกข์หรือสุข เขาก็ย่อมต้องการคนปรึกษาหารือ ฉะนั้นภรรยาที่ต้องการผูกใจสามี จึงต้องเป็นนักฟังที่ดี รู้จักรับฟังและให้ความสนใจในเรื่องของเขา”⁸³ ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สามีต้องการและยินดีให้ภรรยาร่วมรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในชีวิตของเขา ทั้งสุขและทุกข์ การ “รับฟัง” เรื่องราวของสามียังเป็นการช่วยตอกย้ำสถานภาพความเป็นหัวหน้าครอบครัวของเขาอีกด้วย ในทางตรงกันข้ามผู้หญิงกลับต้องการมากกว่าการ “รับฟัง” จากสามี สิ่งที่ภรรยาต้องการคือการที่สามีแสดงความเอาใจใส่และสังเกตถึงรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวันของภรรยาบ้าง ดังที่ ‘นุสรรา’ กล่าวไว้ในบทความ “สิ่งที่ทำให้ผู้ชายน่ารัก” พ.ศ. 2513 ว่า “สามีต้องรู้จักปรับอารมณ์ของภรรยา หากเขาสงสัยว่าเธอหงุดหงิดไปก็คอยถามไถ่” ‘น้องมีอะไรหงุดหงิดหรือจ๊ะ’ ‘น้องอยากให้เราทำอะไรบ้างจ๊ะ’ ผู้ชายที่เป็นคนช่างสังเกตแบบนี้รับรองได้ว่าไม่มีภรรยาคนใดเสียใจที่คิดแต่งงานกับเขาเลย ต่อให้ต้องปรนนิบัติหนักแสนหนักในหน้าที่แม่บ้านปานใด เธอก็จะไม่มัววันท้อถอยเหนื่อยหน่ายเด็ดขาด”⁸⁴ ความแตกต่างระหว่างมโนทัศน์เพื่อนคู่คิดของสามีและภรรยาจึงอยู่ตรงที่ว่า ในขณะที่ผู้ชายต้องการให้ผู้หญิงเป็นเพียงผู้รับฟังปัญหาของเขาและแสดงความเห็นใจตามท้องเรื่องที่ผู้ชายเล่าปัญหาให้ฟัง แต่ผู้หญิงกลับต้องการให้ผู้ชายปฏิบัติต่อตนด้วยการ “เริ่มต้น” ซักถามสารทุกข์สุกดิบในชีวิตประจำวันของเธอ เพราะสำหรับผู้หญิงแล้ว คำถามเหล่านั้นแสดงถึงความเป็นห่วงเป็นใจ ใส่ความละเอียดอ่อนของสามีที่มีใฝ่คอยสังเกต

⁸² เมฆ, “ผู้หญิงกับงานบ้าน,” *สตรีสาร* 19, พิเศษ (8 สิงหาคม 2509): 35, 101 โปรดดูเพิ่มเติมที่ ส.ส.พ้อบ้าน, “ความจำเป็นของแม่บ้าน,” *สตรีสาร* 5, 101 (ต้นสิงหาคม 2495): 31.

⁸³ โปรดดูเพิ่มเติมที่ นายแมน, “วิธีอยู่กับผู้หญิง,” *สตรีสาร* 18, 51 (10 เมษายน 2509): 21, 58; ภาสกร, “ฉันทรักคุณ,” *สตรีสาร* 22, 58 (8 มีนาคม 2513): 45.

⁸⁴ นุสรรา, “สิ่งที่ทำให้ผู้ชายน่ารัก,” *สตรีสาร* 22, 44 (16 กุมภาพันธ์ 2513): 36.

อารมณ์และความรู้สึกของภรรยา ความคาดหวังการเป็นเพื่อนคู่คิดของกันและกันที่แตกต่างกันนี้ แสดงถึงนัยยะทางเพศสภาพที่แตกต่างกันด้วย สามิผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องการให้ภรรยารับฟัง ปัญหาในที่ทำงานของตน ทั้งนี้เพื่อยืนยันความสำคัญของเขาในฐานะผู้หาเลี้ยงหลักของครอบครัว สถานภาพและบทบาทตามอุดมคติปีตาธิปไตยจึงสะท้อนผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสนทนาประสา “เพื่อนคู่คิด” ตามมโนทัศน์ของฝ่ายชาย ในขณะที่ภรรยาผู้คาดหวังความอ่อนโยนจากสามี จึงใช้มโนทัศน์ “เพื่อนคู่คิด” เป็นมาตรวัดความรักที่สามีมอบให้แก่ตน

ในบางกรณี มโนทัศน์เรื่องการรับฟังที่แตกต่างกันนี้อาจนำไปสู่ความขัดแย้งกันระหว่างสามีกับภรรยา กล่าวคือ สามีในฐานะหัวหน้าครอบครัวได้เชื่อมโยงการระบายปัญหาของตนให้ภรรยาฟังว่าเป็นส่วนหนึ่งของการที่ภรรยายอมรับบทบาทตามอุดมคติปีตาธิปไตยของตน ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่สามีจะไม่ฟังปรารถนาที่จะต้องกลายมาเป็นผู้รับฟังปัญหาของภรรยาเสียเอง ดังที่บทความ “ผู้ชายไม่ชอบฟัง” ของ ‘นภัก’ ใน พ.ศ. 2514 ระบุว่า:

ผู้หญิงหาไม่รู้หรือว่าการฟังสิ่งที่ไม่ชอบนั้น เป็นการทรมานเพียงใด เพราะฉะนั้นที่ไหนไหนเขาถึงพร่ำสอนกันนัก ว่าถ้าผู้ชายกลับจากทำงานมาเหนื่อยๆ ผู้หญิงก็ควรหุบปากไว้ก่อน สะกดใจอย่าเพิ่งนิทนาคนใช้ให้เขาฟัง แปลว่าอารมณ์เขากำลังไม่ดี อย่าไปเหยยให้ร้ายเสียเลย ... ผู้ชายมีเรื่องราวมากมายอยู่แล้ววันๆ หนึ่ง ผู้หญิงที่รักเขาจึงควรนอนอารมณ์เขาให้มากๆ เรื่องเดือดร้อนอะไรที่คุณควรจะได้เก็บไว้คนเดียวก็ไม่ควรจะขยายออกมาให้เขาพลอยกังวลไปด้วย ... แต่ถ้าเขาเป็นผู้ไม่สบายคุณจะต้องพร้อมที่จะรับฟัง และพร้อมที่จะเข้าใจเห็นใจ เพราะผู้ชายไม่ชอบฟัง เขาจึงชอบให้คุณรับฟัง⁸⁵

หากอ่านอย่างผิวเผิน เราอาจคิดว่าผู้ชายออกจะเห็นแก่ตัวที่แสดงอารมณ์รำคาญ หงุดหงิดและไม่พอใจที่ต้องเป็นผู้ฟัง แต่เมื่อตนเองต้องการเล่าหรือระบายความทุกข์กลับระบุว่าผู้หญิงต้องพร้อมจะรับฟัง นี่คือรูปแบบของปีตาธิปไตยที่ต้องการกดขี่ผู้หญิงให้ทำแต่เพียงสิ่งที่ผู้ชายต้องการ อย่างไรก็ตาม หากเรานับว่าการบังคับให้อีกฝ่ายต้องทำตามความต้องการของเรานั้น เป็นการกดขี่ทางเพศสภาพ อาจไม่เป็นการเกินเลย หากจะกล่าวว่าผู้หญิงเองก็ “กดขี่” ผู้ชายเช่นกัน เมื่อเธอเรียกร้องให้ผู้ชายต้องรับฟัง “เรื่องที่ไม่เป็นเรื่อง” ในทัศนะของเธอ ดังที่ ‘นภิสพรรณ’ กล่าวในบทความ “จดหมายเปิดผนึก (ถึงสามีทั่วๆ ไป)” ใน พ.ศ. 2513:

ฉันต้องเขียนจดหมายเพราะฉันรู้ว่ามีการระบายอีกมากที่พูดกับสามีนานๆ ไม่ได้เพราะสามีไม่ยอมฟัง เขามักจะตัดบทเสียว่า “เฮ้ย เรื่องไม่เป็นเรื่อง” เสียทุกทีเวลาภรรยาขอเวลาให้เขาฟังเธอ ... คุณขาดความเอาใจใส่ในตัวฉัน ทำให้ฉันไม่มั่นใจว่าคุณยังรักฉันอยู่หรือเปล่า คุณว่าฉันเรียกร้องความสนใจจากคุณ ใช่ซี ฉันอยากได้รับความสนใจจากคุณจริงๆ นี่นา ... ประการแรกที่ฉันจะบอกคุณคือ คุณไม่เคยสนใจจะซักถาม

⁸⁵ นภัก, “ผู้ชายไม่ชอบฟัง,” *สตรีสาร* 24, 34 (5 ธันวาคม 2514): 42 โปรดดูเพิ่มเติมที่ อัทธานันท์, “สุกกาย-สบายใจ,” *สตรีสาร* 26, 39 (6 มกราคม 2517): 36.

และช่วยแก้ปัญหาของฉัน คุณจะว่าอย่างไรหากฉันเห็นคุณหน้าจอกับที่ทำงานแล้วฉันตกใจอย่างที่คุณถามฉันนั่นเองว่า “อ้าว วันนี้ลมไม่ตึ๊ง” คุณก็คงจะโกรธเพราะฉันไม่เคยใช้ประโยคทำนองนี้กับคุณเลย ตั้งแต่เราอยู่ด้วยกันมา⁸⁶

หากเราไม่เชื่อว่าผู้หญิงกำลัง “กตขี้” ผู้ชายอยู่ในข้อเรียกร้องข้างต้นนี้ นักประวัติศาสตร์ก็คงไม่มีเหตุผลอันควรที่จะประณามอุดมคติพิตาทิปไตในสถาบันครอบครัวว่าเป็นต้นเหตุให้สามี “กตขี้” ภรรยา ผ่านการเรียกร้องและบังคับให้ภรรยาต้องรับฟังปัญหาของสามี ดังนั้น อาจเป็นการสมเหตุสมผลมากกว่า หากจะกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างสามีกับภรรยาอันว่าด้วยปัญหาการรับฟังเรื่องราวในชีวิตประจำวันของกันและกันนั้น มีที่มาจากมนโศกความรักอันสามีภรรยาที่แตกต่างกัน แม้ทั้งสองฝ่ายจะเชื่อมั่นในความสัมพันธ์แบบ “เพื่อนคู่คิด” แต่ “เพื่อนคู่คิด” ที่ปรากฏในมนโศกของแต่ละเพศนั้นล้วนแตกต่างกัน ความแตกต่างเชิงเพศสภาพในมิติเช่นนี้เองต่างหากที่เป็นสาเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีและภรรยาจนนำไปสู่การอุบัติขึ้นของปรากฏการณ์ “เมียน้อย” ในสังคมไทยร่วมสมัย

บทสรุป

บทนี้ได้สำรวจลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาที่วางอยู่บนฐานอุดมคติแบบพิตาทิปไตในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2490-2530 งานวิจัยก่อนหน้ามักกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาในลักษณะที่ภรรยาต้องแบกรับภาระทั้งในและนอกบ้าน การที่ผู้หญิงชนชั้นกลางต้องออกไปทำงานนอกบ้านในช่วงเวลาดังกล่าว สำหรับนักวิชาการส่วนใหญ่แล้วถือว่าการเพิ่มภาระและกตขี้ผู้หญิงผ่านโครงสร้างของระบอบพิตาทิปไตที่เพศชายเป็นฝ่ายได้ประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวในทางตรงกันข้าม บทนี้ได้พยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาผ่านปฏิสัมพันธ์เชิงเพศสภาพเป็นหลัก บทนี้พบว่า ผู้หญิงมิได้สยบยอมต่ออำนาจพิตาทิปไตเสมอไป การต่อรองเชิงอำนาจระหว่างสามีและภรรยาปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ที่สำคัญคือ บทนี้พบว่าภรรยามีส่วนในการกำหนดและประกอบสร้างความเป็นชายของสามี ในหลายกรณี ความเป็นสามีที่สร้างผ่านปฏิสัมพันธ์นี้ได้กลายเป็นบรรทัดฐานและมาตรฐานวัดความเป็นชายแบบใหม่ของสังคมชนชั้นกลางไทยด้วย มโนทัศน์ความเป็นชายแบบใหม่ที่ส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบจากออกไปทำงานนอกบ้านของสตรีไทยนั้น ได้แก่วิวหน้าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ, แฟมิลี่แมน และเพื่อนคู่คิด ประการแรกคือการเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากในทศวรรษ 2490 เป็นต้นไป บทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวของสามีเริ่มถูกท้าทายโดยผู้หญิงโดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ 2510 ที่ภรรยาบางคนมีตำแหน่งอาชีพหรือเงินเดือนสูงกว่าสามี ก่อให้เกิดความกังวลในสถานภาพพิตาทิปไตอันไม่มั่นคงของตนเอง ความ

⁸⁶ นภิสพรรณ, “จดหมายเปิดผนึก (ถึงสามีโดยทั่วไป),” *สตรีสาร* 22, พิเศษ (15 มีนาคม 2513): 38, 115.

คาดหวังจากภรรยาที่ต้องการเห็นสามีของตนประสบความสำเร็จในการเป็นหัวหน้าครอบครัวยิ่ง ก่อให้เกิดภาวะอันมหาศาลที่ผู้ชายต้องแบกรับเอาไว้ ในกรณีที่ผู้ชายประสบความสำเร็จดังที่ภรรยา ของเขาประสงค์ไว้ สถานภาพปิตาธิปไตยของเขาย่อมมั่นคง แต่หากเขาล้มเหลว นั้นย่อมหมายถึงการ สูญเสียความเป็นชายของเขาไป และอาจนำไปสู่การกระทำอัตวินิบาตกรรมได้ในบางกรณี บทบาท ประการต่อมาคือการเป็น “แฟมิลีแมน” หรือ “คุณพ่อแบบใหม่” กล่าวคือ เป็นพ่อที่แสดงความรัก ความเอาใจใส่ลูกเสมือนที่แม่กระทำ บทบาทดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ผู้หญิงออกไปทำงาน นอกบ้านอีกเช่นเดียวกัน ผู้หญิงจึงเรียกร้องให้สามีช่วยทำงานบ้านแทนตน แต่เนื่องจากการทำงาน บ้านในทัศนะของผู้ชายเป็นสิ่งที่ทำให้เขาเสียศักดิ์ศรีความเป็นชายไป ดังนั้น การช่วยภรรยาเลี้ยงลูก อย่างใกล้ชิดจึงกลายเป็นบทบาทใหม่ที่ผู้ชายยอมปฏิบัติเพื่อให้ได้รับการยอมรับทั้งจากภรรยา สังคม รวมถึงลูกของเขาด้วย บทบาทประการสุดท้ายคือการเป็นเพื่อนคู่คิด ในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสามีและ ภรรยาต่างมุ่งหวังให้อีกฝ่ายเป็นเพื่อนคู่คิด อย่างไรก็ตาม ชายและหญิงมองการเป็นเพื่อนคู่คิดต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่เพื่อนคู่คิดสำหรับผู้หญิงนั้นหมายถึงการที่เธอและสามีจะสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยน และรับฟังเรื่องราวของกันและกันได้ ผู้ชายกลับมองการเป็นเพื่อนคู่คิดในลักษณะที่เขาเป็นผู้นำใน ครอบครัวที่ต้องการให้ภรรยาเป็นผู้สนับสนุนโดยการรับฟังเท่านั้น การรับฟังสำหรับผู้ชายจึงสัมพันธ์ อยู่กับการยืนยันสถานภาพที่โดดเด่นของเขาในครอบครัว ดังนั้น สามีจึงไม่นิยมการเป็นผู้ฟังนัก ในขณะที่ภรณาก็ต้องการให้สามีเป็นผู้รับฟังและช่วยแก้ปัญหาของตนเพื่อแสดงให้เห็นว่าเขายังคงรัก และเอาใจใส่ตนอยู่ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าทั้งคู่มองบทบาทเพื่อนคู่คิดเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของความ เป็นสามีและภรรยา แต่มโนทัศน์เพื่อนคู่คิดของภรรยาและสามีนั้นแตกต่างกัน และความแตกต่างทาง มโนทัศน์นี้เองนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างคู่สามีภรรยา อันจะมีส่วนในการเกิดปัญหาเมียน้อยซึ่งจะ ศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 4 มโนทัศน์รักเดียวใจเดียวและปัญหาเมียน้อยในทศวรรษ 2490 – 2530

บทความ “ใครหน้าบาง” โดยผู้เขียนนามปากกา ‘ปฤษท์ศร์’ (พ.ศ. 2514) ถ่ายทอดเรื่องราวผ่านเสียงของ “น้อย” ที่มีต่อเมียหลวงผู้ขัดขวางหนทางแห่งความสุขความสบายของตน:

โตแล้วเรียนลัดดีกว่า มัวแต่มองหาหนุ่มๆ รถก็ยังไม่มีขับ กำลังผ่อนที่จะปลุกบ้านอยู่อีกตั้ง ๘๒ เดือน พอดีแก่ตาย โน่นแน่ะ มองที่เขาตำแหน่งดีๆ อนาคตดีๆ บ้านช่องห้องหอ รรรมามีพร้อมแล้วนั้นปะไร ลูกเมียมีแล้วไม่เห็นสนใจ เมียก็ส่วนเมีย ลูกก็ส่วนลูก ไม่เกี่ยว ... หลีกไปเสียให้พ้นๆ จะไปไหนก็ไป คนอื่นเขาจะได้อยู่สุขสบายแทน คนอะไรหน้าด้าน¹

แม้จะเป็นการสมมติตนเองเป็นเมียน้อยเพื่อต่อว่าเมียหลวง แต่จุดประสงค์หลักของบทความนี้ คือการประชดประชันเมียน้อยและพฤติกรรมของเมียน้อยที่แย่งสามีของคนอื่น โดยจะเห็นจากการระบุถึงสาเหตุที่เมียน้อยแย่งสามีผู้อื่นเพียงเพราะต้องการ “ความสุขสบาย” ก็สะท้อนให้เห็นทัศนคติของผู้เขียนที่มีต่อเมียน้อยว่า พวกเขาไม่ได้มีความสัมพันธ์กับสามีของคนอื่นเพราะความรัก หากแต่ต้องการความสุขสบายส่วนตัวในเชิงวัตถุที่เธอจะได้รับจากเขาเท่านั้น ประเด็นดังกล่าวนำมาสู่คำถามที่ว่า แท้จริงแล้ว เมียน้อยไม่ต้องการความรักจริงหรือ? และอะไรที่ทำให้ชายผู้เป็นสามีต้องป็นใจจากเมียหลวงไปมีเมียน้อยกันแน่?

เมื่อพิจารณางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในครอบครัวจะพบว่า งานศึกษาทางประวัติศาสตร์มักให้ความสำคัญต่อประเด็นเรื่องผัวเดียวเมียเดียวในฐานะเครื่องบ่งชี้ความเป็นสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากระบบอาณานิคม ที่ทำให้สยามต้องปรับตัวเพื่อให้มีความศิวิไลซ์ทัดเทียมนานาชาติ² งานวิจัยเหล่านี้เน้นว่ามีคุณูปการต่อการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาก เนื่องจากแสดงให้เห็นกระบวนการที่ทำให้เกิดครอบครัวแบบสมัยใหม่ที่มโนทัศน์แบบผัวเดียวเมียเดียวและรักเดียวใจเดียวขึ้นในสังคมไทย อีกทั้งยังแสดงให้เห็นกระบวนการที่

¹ ปฤษท์ศร์, “ใครหน้าบาง,” *สตรีสาร* 24, 18 (15 สิงหาคม 2514): 29,133

² ตัวอย่างศึกษาที่ว่าด้วยประเด็นผัวเดียวเมียเดียว อาทิ Suwadee T. Patana, “Polygamy or Monogamy: The Debate on Gender Relations in Thai Society, 1913 – 1935,” (Paper to be Presented at the 13th IAHA Conference, Sophia University, Tokyo, September 5-9, 1994); Tamara Loos, *Subject Siam: Family, Law and Modernity in Thailand* (Chiang Mai: Silksworm Books, 2006), chapters 1,5; สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง,” (เอกสารนำเสนอ ณ การประชุมวิชาการนานาชาติ วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ ครั้งที่ 2 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 18 สิงหาคม 2553); Scot Barme, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex & Popular Culture in Thailand* (Lanham, MD: Roman & Littlefield, 2002), chapter 6; สุรเชษฐ์ สุขลากิจ, “‘ผัวเดียวเมียเดียว’ ในสังคมไทยสมัยใหม่ จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 128.

ให้เมียน้อยหายไปทั้งในทางกฎหมายและวัฒนธรรม แต่จากสถิติการหย่าร้างในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2512 – 2521 กลับพบว่า การนอกใจเป็น 1 ใน 5 สาเหตุหลักที่ทำให้คู่สมรสหย่าร้างกัน³ นั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ยังคงมีความลักลั่นอยู่มากระหว่างบรรทัดฐานทางสังคมว่าด้วยวัฒนธรรมผัวเดียวเมียเดียวกับพฤติกรรมในชีวิตสมรสของชนชั้นกลางไทย บทนี้จึงต้องการศึกษาว่า เพราะเหตุใดการมีเมียน้อยจึงยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 – 2530 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มิโนทส์นั ผัวเดียวเมียเดียว, ศีลธรรมความซื่อสัตย์, ครอบครัวยุคใหม่ และ การนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบกำลังเติบโตและแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีงานศึกษาที่สนใจประเด็นผัวเดียวหลายเมียเลย ดังเช่น บทความของดาร์วิน เมตตาริกานนท์ และวิทยานิพนธ์เรื่อง “มิโนทส์นั เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478” ของอิทธิพร สุริยพันธุ์ ที่ศึกษาครอบครัวไทยก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเสนอว่า ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ปิตาธิปไตยเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดระบอบผัวเดียวหลายเมียในประเทศไทย เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่าง เช่น การศึกษา แนวคิดของศาสนาพุทธที่เปิดโอกาสให้ผู้ชายมีสถานะเหนือผู้หญิงในทุกด้าน ความเหนือกว่านี้ทำให้ผู้ชายสามารถมีเมียหลายคนได้ในเวลาเดียวกัน อีกทั้งตัวผู้หญิงเองก็จำเป็นต้องยินยอมให้สามีมีหญิงอื่น เนื่องจากถูกปลูกฝังมาให้อยู่ใต้อำนาจของผู้ชาย⁴ การมองผู้หญิงในลักษณะการถูกกดขี่ให้ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะเรื่องการที่ผู้หญิงต้องปล่อยให้ผู้ชายมีเมียน้อยนั้น ฤทธิพิภักษ์จากธาวิต สุขพานิชว่า การมีหลายเมียไม่ใช่สิ่งที่ขัดกับความยุติธรรมตามธรรมเนียมไทย เนื่องจากธรรมเนียมของไทยไม่เคยมีแนวคิดเรื่องความเสมอภาค โดยนัยนี้การมีเมียน้อยของผู้ชายในช่วงก่อนสงครามโลก (ธาวิตไม่ได้ระบุไว้แน่ชัดว่างานของเขาศึกษายุคสมัยใด แต่เนื่องจากการอ้างอิงกฎหมายตราสามดวง จึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นช่วงต้นรัตนโกสินทร์) จึงไม่ใช่การกดขี่ผู้หญิง ขณะเดียวกันผู้หญิงที่เป็นเมียน้อยก็ไม่ได้ถูกกดขี่ให้ต้องมีชีวิตอย่างยากลำบากเช่นเดียวกับที่นำเสนอในนวนิยายเรื่อง *นางทาส* เนื่องจากหญิงทุกคนที่มีความสัมพันธ์กับชายสามารถได้รับการปฏิบัติในฐานะเมียจากผู้ชายคนนั้น ไม่ว่าจะจะเป็นเมียทาสหรือเมียเชลย ต่างก็ต้องได้รับการเลี้ยงดูจากสามีเช่นเดียวกัน⁵ งานของธาวิตแสดงให้เห็นถึงความ

³ วันทนา กลิ่นงาม, *ภาวะการหย่าร้างของประชากรไทยในเขตกรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ. 2512 - 2521* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2523), หน้า 116.

⁴ ดาร์วิน เมตตาริกานนท์, “ระบบผัวเดียวหลายเมียในสังคมไทย” *ศิลปวัฒนธรรม* 6, 5 (มีนาคม 2528): 22-30; อิทธิพร สุริยพันธุ์, “มิโนทส์นั เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552)

⁵ ธาวิต สุขพานิช, *108 เรื่องที่ผู้หญิงไทยควรรู้ (แต่ไม่เคยรู้เพราะหลงนึกว่ารู้ๆ ดิกันอยู่แล้ว)* (กรุงเทพฯ: โพพบุ๊คส์ พับบลิช, 2544), หน้า 69-80.

พยายามในการเปลี่ยนรูปแบบความคิดเกี่ยวกับปีศาจไปโดยและผัวเดียวหลายเมียในสังคมไทยช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เป็นอย่างดี

ขณะที่งานวิชาการในต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับปีศาจไปโดยและการมีความสัมพันธ์นอกสมรสนั้นแสดงให้เห็นว่า ยิ่งสังคมยึดถือแนวคิดปีศาจไปโดยมากเท่าใด คนในสังคมก็ยิ่งจะมีความสัมพันธ์ทางเพศนอกสมรสยากขึ้นเท่านั้น เช่น *Fashioning Adultery: Gender, Sex and Civility in England, 1660 – 1740* ของเดวิด เทอร์เนอร์ (David Turner) พบว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมอังกฤษให้ความสำคัญกับแนวคิดปีศาจไปโดยเป็นอย่างมากนั้น คนในสังคมกลับมองว่า การมีเพศสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ไม่ว่าชายหรือหญิงที่กระทำผิดนั้นจะเป็นใคร ดำรงตำแหน่งหรืออยู่ในฐานะใด เขาหรือเธอที่กระทำผิดนั้นก็ต้องถูกประณามจากคนในสังคม ญาติ และเพื่อนๆ ของตนเองทั้งสิ้น⁶ ขณะที่วิทยานิพนธ์เรื่อง “Romantic Love in Words and Objects during Courtship and Adultery c. 1730 to 1830” ของแซลลี่ โฮลโลเวย์ (Sally Holloway) ที่มุ่งศึกษาความรักโรแมนติกที่ปรากฏในจดหมายในศตวรรษที่ 18 และ 19 ของอังกฤษพบว่า ในสังคมอังกฤษที่มีแนวคิดแบบปีศาจไปโดย การมีชู้คือสิ่งที่ต้องแอบซ่อนจากหลักฐานพบว่า ชู้รักหลายคู่ต้องมีรหัสลับคุยกัน เช่น ต้องแปลงตัวอักษร, ใช้ภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาฝรั่งเศส หรือใช้น้ำหมึกพิเศษในการเขียน ในกรณีที่อ่านจดหมายเสร็จแล้วฝ่ายชายมักจะเผาจดหมายทิ้งเพื่อป้องกันภรรยาของตนมาพบ โฮลโลเวย์พบว่า การมีชู้จะทำให้สถานภาพปีศาจไปโดยของผู้ชายเสื่อมลง ภรรยาบางคนถึงกับตะโกนด่าสามีเมื่อรู้ว่าเขามีชู้ ดังนั้นในสังคมยุโรปการมีชู้กลับยิ่งทำให้อำนาจปีศาจไปโดยของผู้ชายเสื่อมลง⁷

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางเพศนอกสถาบันการสมรสในตะวันตกแพร่หลายนั้น กลับเป็นเพราะการเติบโตขึ้นของแนวคิดความเท่าเทียมระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บทความของเฮรา คูก (Hera Cook) เรื่อง “Nova 1965-1970: Love, Masculinity and Feminism, but Not as We Know It”⁸ ซึ่งศึกษานิตยสารสตรีนิยม *โนวา*

⁶ David Turner, *Fashioning Adultery: Gender, Sex and Civility in England, 1660–1740* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002)

⁷ Sally Holloway, “Romantic Love in Words and Objects during Courtship and Adultery c. 1730 to 1830,” (Ph.D. dissertation, University of London, 2014); Sally Holloway, *The Game of Love in Georgian England: Courtship, Emotions, and Material Culture* (Oxford, 2019)

⁸ Hera Cook, “Nova 1965-1970: Love, Masculinity and Feminism, but Not as We Know It,” In *Love and Romance in*

(Nova) แสดงให้เห็นว่า มโนทัศน์ความรักในตะวันตกที่เปลี่ยนแปลงไปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และส่งผลให้ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความรักกลายเป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญที่สุดในชีวิตคู่⁹ ผู้หญิงที่เป็นนักสตรีนิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผนวกความรักโรแมนติกเข้ากับเพศสัมพันธ์¹⁰ และเป็นสิ่งที่เธอต้องการจากสามี ขณะที่ผู้ชายแยกความรักกับเพศสัมพันธ์เป็นคนละเรื่องกัน ผู้หญิงที่รับแนวคิดสตรีนิยมที่รู้สึกว่าเขาไม่ได้รับความรักจากสามีอย่างเพียงพอ ก็จะมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายอื่นเพราะหวังจะได้ความรักจากเขาทดแทนความรักจากสามี อย่างไรก็ตาม ชายชู้ก็ไม่ได้รักเธอแต่ที่มีเพศสัมพันธ์กับเธอเพราะความหุนหันพลันแล่น ท้ายที่สุด ผู้หญิงที่เป็นนักสตรีนิยมหัวก้าวหน้าเหล่านี้จึงต้องพบกับความทุกข์ใจจากความรักที่ไม่สมหวัง บทความของคุณแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ความเท่าเทียมของชายหญิงที่ส่งผลต่อเพศสภาพ ความรัก และการมีชู้ ดังนั้นในอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์ทางเพศนอกสมรสจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากแนวคิดปีศาจปิตัย แต่เกิดจากรักและความเท่าเทียมทางเพศตามอุดมคติแบบสตรีนิยม¹¹

ดังนั้นบทนี้จึงต้องการทบทวนปรากฏการณ์การมีเมียชู้ในสังคมไทยเสียใหม่ โดยนำประเด็นเรื่องเพศสภาพและมโนทัศน์ความรักเข้ามาพิจารณาร่วมด้วย เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาของคุณที่ศึกษาความสัมพันธ์ทางเพศนอกสมรสในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังจากเกิดกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรี ซึ่งยังมีได้ถูกให้ความสำคัญในหมู่นักประวัติศาสตร์นัก¹² ในการ

Britain, 1918-1970, Alana Harris and Timothy Willem Jones (eds), (London: Palgrave Macmillan, 2014), pp. 225-245.

⁹ แอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) นักสังคมวิทยาเสนอว่าความรักในสังคมยุโรปในศตวรรษที่ 17 คือรักแบบพิศวาส (Amour passion love) หรือความรักที่แสดงออกถึงการบูชาและเทิดทูน ความรักดังกล่าวนำไปสู่การสูญเสียตัวตนเนื่องจากชีวิตถูกกลืนกินด้วยความคิดและความปรารถนาที่มีอาจสำเร็จได้ ทั้งนี้เนื่องจากบริบทของสังคม คือ การแต่งงานเป็นวิถีในการจัดการแรงงานทางการเกษตรอย่างหนึ่งโดยมิได้มีพื้นฐานมาจากความรักของหนุ่มสาว แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ การเติบโตขึ้นของชนชั้นกลางในสังคมทุนนิยม ทำให้มโนทัศน์ความรักของคนในศตวรรษที่ 18 เปลี่ยนแปลงไปเป็นความรักแบบโรแมนติก (Romantic love) ที่พัฒนาขึ้นจากอุดมคติที่เชื่อมโยงเสรีภาพและการตระหนักรู้ในตนเอง ความรักโรแมนติกนี้ผูกโยงกับชีวิตของปัจเจกชนไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก ดู ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา”, *วารสารสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)* 23, 1-2 (2554): 17-49.

¹⁰ การที่ฝ่ายหญิงกล่าวถึงเพศสัมพันธ์ในความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับสามีหรือกับคู่รักได้เปิดเผยเช่นนี้ เนื่องจากการเกิดการเคลื่อนไหวปลดปล่อยทางเพศสัมพันธ์หรือ Sex Liberation Movement ในช่วงทศวรรษ 1960-1970 อันเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดสตรีนิยมกำลังเติบโตอย่างสูงในยุโรป กลุ่มสตรีนิยมหัวก้าวหน้ามองว่าเพศสัมพันธ์เป็นคุณค่าแบบใหม่ที่จะแสดงถึงความเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงและผู้ชายทั้งทางเศรษฐกิจ การทำงาน และความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในครอบครัว ดู Barbara Caine, “Love and Romance in Interwar British Women’s Autobiography,” *In Love and Romance in Britain, 1918-1970*, Alana Harris and Timothy Willem Jones (eds.) (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014), pp. 20-40.

¹¹ Cook, “Nova 1965-1970,” pp. 225-245.

¹² อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์นอกสมรสในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นไปเป็นที่นิยมศึกษาในกลุ่มนักวิชาการสายสตรีศึกษาและสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นอย่างมาก โดยมักเป็นการศึกษาข้ามสมัย เช่น วิทยานิพนธ์สาขาสตรีศึกษาของ

บทพจนานี้จะตั้งอยู่บนคำถามว่า ผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 มีมโนทัศน์และความคาดหวังเกี่ยวกับความเป็นสามีภรรยาและความรักอย่างไร มโนทัศน์และความคาดหวังดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อชีวิตคู่และการเกิดปัญหาเมียน้อย คำตอบของคำถามข้างต้นจะช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความเป็นสามี เมียหลวง และเมียน้อยในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ได้กระจ่างขึ้น นอกจากนี้ บทนี้ยังต้องการศึกษาเมียน้อยในรูปแบบอื่นนอกเหนือจากการเป็นผู้หญิงซึ่งมีภาพลักษณ์ไปในทางลบดังที่เคยถูกนำเสนอมาตลอดทั้งในงานวิจัยและสื่อทางวัฒนธรรมอื่นๆ โดยเฉพาะ นวนิยาย ละครโทรทัศน์ และภาพยนตร์ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า วิชยานิพนธ์ฉบับนี้เห็นด้วยกับวัฒนธรรมการมีเมียน้อย หรือต้องการสนับสนุนหรือไม่สนับสนุนการมีเมียน้อย หากแต่บทนี้

ทิพวรรณ จันทรา เรื่อง “ทางเลือกของภรรยาหลวงในการจัดการปัญหาความรุนแรงของครอบครัว กรณี สามีนอกใจ” ในปี พ.ศ. 2547 ศึกษาโดยใช้จุดยืนของเมียหลวง จากการสัมภาษณ์เมียหลวงที่ถูกสามีนอกใจ 10 คน ทิพวรรณพบว่า การที่สามีมีเมียน้อยส่งผลกระทบต่อสถานภาพความเป็นภรรยาใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ, ด้านสังคม, ด้านกฎหมาย และสุดท้าย สถานภาพด้านครอบครัว ภาระงานของทิพวรรณจะแสดงให้เห็นความเข้าใจของเมียหลวงที่มีต่อสถานภาพของตนเอง ซึ่งมีคุณูปการต่อการศึกษาเมียหลวงที่ศึกษาในบทนี้เป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากงานของทิพวรรณให้น้ำหนักแก่เมียหลวงที่ถูกสามีทำร้ายร่างกายมากกว่าเมียหลวงที่ไม่ถูกทำร้าย จึงทำให้งานชิ้นนี้ให้ภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีและเมียหลวงในมิติอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการทำร้ายร่างกายไม่ชัดเจนนัก เช่น มิติด้านความรัก การชิงไหว เป็นต้น นอกจากนี้แม้ว่างานของทิพวรรณจะแสดงให้เห็นว่า เมียหลวงเป็นสาเหตุที่ทำให้สามีอารมณ์ขุ่นมัว หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีกับเมียหลวงกลับไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้สามีมีเมียน้อย ดังที่งานวิจัยเรื่อง “สาเหตุการมีเมียน้อยในชายไทย 20 ราย” ของ พ.ญ. นงพะงา ลิมสุวรรณ และ วิชยานิพนธ์ของ ธิดาพร อดทน แสดงให้เห็นว่า สาเหตุหลักที่ผู้ชายมีเมียน้อยก็เพราะความใกล้ชิดระหว่างเขากับเมียน้อย จนก่อให้เกิดความรัก นงพะงาพบว่า มีผู้ชายเพียง 3 รายเท่านั้นที่ระบุว่าสาเหตุที่ตนมีเมียน้อยเพราะอยู่กับเมียหลวงแล้วไม่มีความสุข นอกจากนี้ ธิดาพรพบว่า สิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น การอยู่กับกลุ่มเพื่อนที่มีเมียน้อยก็ส่งผลให้ผู้ชายคิดว่า หากตนจะมีเมียน้อยบ้างก็ไม่ใช่เรื่องผิด แต่เนื่องจากงานทั้งสองชิ้นนี้เน้นศึกษาสิ่งแวดล้อมรอบครอบครัว (เช่น กลุ่มเพื่อน, การทำงานของสามี) ทำให้ งานทั้งสองชิ้นนี้จึงไม่ได้ให้ภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีกับเมียหลวงหรือแม้กระทั่งปฏิสัมพันธ์กับเมียน้อยมากเท่าไรนัก อย่างไรก็ตามแม้ในงานของทิพวรรณจะแสดงให้เห็นว่า สถานภาพด้านการเงินของเมียหลวงจะสั่นคลอนเมื่อสามีของเธอมีเมียน้อย แต่งานที่ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงเป็นเมียน้อยกลับพบว่า เงินไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเป็นเมียน้อยเลย แต่กลับเป็นเหตุผลจากความรัก โดยวิชยานิพนธ์ของเสาวณี วรรณวิทยาภาซึ่งสัมภาษณ์ผู้หญิงที่เป็นเมียน้อยในภาคกลางจำนวน 18 คนในปี 2547 และวิชยานิพนธ์ของสุภาวดี มนัสปิยะเลิศซึ่งสัมภาษณ์เมียน้อยจำนวน 6 คน ในปี 2548 ต่างพบว่าความรักเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเป็นเมียน้อย นอกจากนี้ก็มีเหตุผลด้านอื่นๆ ประกอบ เช่น ความใกล้ชิดสนิทสนมกับสามี การขาดความรักความอบอุ่นในวัยเยาว์ ตลอดจนไม่รู้ว่ามีเมียน้อยอยู่แล้ว แต่เนื่องจากงานทั้งสองชิ้นเน้นศึกษาจากจุดยืนของเมียน้อยเท่านั้น จึงยังไม่สามารถให้ภาพของปฏิสัมพันธ์สามเส้าคือ สามี เมียหลวง และเมียน้อยได้ ดูเพิ่มเติมทิพวรรณ จันทรา , “ทางเลือกของภรรยาหลวงในการจัดการปัญหาความรุนแรงของครอบครัว: กรณีสามีนอกใจ” (วิชยานิพนธ์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2556); นงพะงา ลิมสุวรรณ, “สาเหตุการมีเมียน้อยในชายไทย 20 ราย” วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย , 2541 ; 43(3), หน้า 207-216; ธิดาพร อดทน , “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีภรรยาของชาย” (วิชยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542); เสาวณี วรรณวิทยาภา, “ผลกระทบของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมต่อการเป็นภรรยาเมียน้อย: ศึกษากรณีสตรีในภาคกลางของประเทศไทย” (วิชยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547); สุภาวดี มนัสปิยะเลิศ, “ ‘เมียน้อย’: กระบวนการตัดสินใจและการปรับตัว” (วิชยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548)

เพียงต้องการศึกษามโนทัศน์เรื่องความรักและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย (gender relations) ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ผ่านกรอบคิดประวัติศาสตร์เพศสภาพ ซึ่งจะทำให้วิทยานิพนธ์บทนี้ แตกต่างจากงานวิจัยก่อนหน้าอย่างเห็นได้ชัด และอาจทำให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามี เมียหลวง และเมียน้อยได้ใหม่อีกด้วย

บทนี้ต้องการเสนอว่า ความเข้าใจเรื่องความเป็นชายและความเป็นหญิงที่แตกต่างกันของผู้ชายและผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 ส่งผลต่อความรักและความคาดหวังให้คู่สมรสของตน แสดงออกถึงความรักในรูปแบบที่แตกต่างกันไปด้วย และความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่แตกต่างกันนี้ก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ชายและผู้หญิงมีชีวิตคู่ที่ไม่ราบรื่นนัก อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่การเกิดปัญหาเมียน้อยในสังคมไทย

มโนทัศน์ความรักของสามีภรรยาในสังคมไทยในทศวรรษ 2490 – 2530

มโนทัศน์ความรักระหว่างคู่สมรสในทศวรรษ 2490 – 2530 ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมและภูมิปัญญาในสังคมไทย กล่าวคือ การอุบัติขึ้นของมโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียวในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ส่งผลให้เกิดการให้คุณค่าแก่ชายหญิงที่รักเดียวใจเดียว นั่นคือ มีคู่สมรสเพียงคนเดียวเท่านั้น สก๊อต บาร์ม (Scot Barme) เสนอว่า มโนทัศน์เรื่องรักเดียวใจเดียวและผัวเดียวเมียเดียวนั้นเกิดขึ้นมาพร้อมกันในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากชนชั้นกลางพยายามเรียกร้องความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง เช่น เทียนวรรณ เป็นต้น ความรักแบบโรแมนติกที่เน้นความรักเดียวใจเดียว และความซื่อสัตย์ระหว่างผัวเมียคือบรรทัดฐานที่ชนชั้นกลางนำมาใช้เป็นศีลธรรมทางเพศและเพื่อควบคุมพฤติกรรมกามารมณ์ของสามีและภรรยา¹³ ขณะที่ทามารา ลูส (Tamara Loos) วิเคราะห์ว่ามโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียวนั้นเป็นความพยายามของรัชกาลที่ 6 ที่พยายามสร้างแนวคิดสุภาพบุรุษ กล่าวคือชายที่จะเป็นสุภาพบุรุษนั้นจะต้องมีความรักเดียวใจเดียว มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยา จนทำให้มีการออกกฎหมายเถียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนักขึ้น ลูสเสนอว่า กฎหมายเถียรบาลฯ ซึ่งให้มีการจดทะเบียนภรรยาของข้าราชการนี้ เป็นสาเหตุทำให้เกิดภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมายขึ้น และการเกิดภรรยาที่ถูกกฎหมายนี้เองคือการสร้างความแตกต่างระหว่างผู้หญิงด้วยกัน จากเดิมสถานภาพของผู้หญิงจะมาจากชนชั้นของพวกเขา แต่

¹³ การมีศีลธรรมทางเพศนี้จะทำให้ครอบครัวยืนยาว ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2470 สังคมไทยเปลี่ยนสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก ความรู้วิทยาศาสตร์แทรกซึมอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลาง ความรักสมัยใหม่ถูกแยกออกจากกามารมณ์ซึ่งถือเป็นสิ่งล้าสมัย ในช่วงนี้ชนชั้นกลางเรียกร้องความเท่าเทียมในการเลือกคู่ ผู้หญิงจะต้องใช้ความรักโรแมนติกในการเลือกคู่ของตนไม่ใช่การคลุมถุงชนโดยพ่อแม่ และทั้งคู่ก็จะอยู่ด้วยกันโดยใช้ความซื่อสัตย์และมโนทัศน์ความรักเดียวใจเดียว โปรดดูเพิ่มเติมที่ Barme, *Woman, Man, Bangkok*, chapter 6.

เมื่อมีการจดทะเบียนขึ้นทำให้สถานภาพของผู้หญิงมาจากการจดทะเบียนคือเป็นนางสาวหรือนาง
 ผู้หญิงที่ไม่ได้รับการจดทะเบียนแต่มีความสัมพันธ์กับชายที่มีภรรยาแล้วจะกลายเป็นผู้หญิงที่น่า
 รังเกียจ ส่วนผู้หญิงที่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายจะเป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงที่ดีงาม ขณะที่
 สถานภาพทางเพศของผู้ชายไม่ได้ขึ้นอยู่กับจดทะเบียนเช่นผู้หญิง เพราะผู้ชายทุกคนจะมีคำ
 นำหน้าเหมือนกันคือ นาย แต่ในกรณีที่ผู้ชายมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาที่จดทะเบียนนั้น
 เขาจะถูกประณามว่าเป็นผู้ชายที่ไม่ดี ผู้ชายที่ยึดอยู่ในบรรทัดฐานผัวเดียวเมียเดียวนี้จึงจะถือเป็น
 ผู้ชายที่เรียกว่า สุภาพบุรุษอย่างแท้จริง¹⁴ ต่อมาในทศวรรษ 2470 นักเขียนนวนิยายหลายคนได้
 สอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับ “ผัวเดียวเมียเดียว” ไว้ในงานเขียนของตน¹⁵ ภายหลังจากปฏิวัติ 2475
 รัฐบาลประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว พ.ศ. 2478 ซึ่งรับรอง
 หลักการผัวเดียวเมียเดียว การจดทะเบียนสมรสจะถือเป็นโมฆะ¹⁶ และในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม “ผัวเดียวเมียเดียว” ก็กลายเป็น “วันธัมของชาติ”¹⁷ อาจเรียกกระบวนการทาง
 กฎหมายและวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ว่าเป็นการทำให้การเมืองมีผลต่ออารมณ์รักของประชาชน (The
 Politicization of Romantic Love)¹⁸

¹⁴ Tamara Loos, *Subject Siam*, chapters 1, 5.

¹⁵ สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ พบว่านักเขียน อาทิ “ศรีบูรพา” และ “ดอกไม้สด” ต่างก็นำเสนอภาพตัวละครเอกทั้งชายและหญิง
 ที่ต้องการจะมีรักเดียวใจเดียวกับคนที่ตนเลือกเองโดยไม่ผ่านความเห็นชอบของพ่อแม่ นวนิยายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของชน
 ชั้นกลางที่ต้องการครอบครัวแบบสมัยใหม่ กล่าวคือเป็นครอบครัวแบบตะวันตกที่ไม่ใช่ “ผัวเดียวหลายเมีย” โปรดดูเพิ่มเติมที่ สุรเชษฐ์
 สุขลากกิจ, “ผัวเดียวเมียเดียว”, หน้า 61-62 และ สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, “การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ ‘เรื่อง
 อ่านเล่น’ ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2558), บทที่ 4.

¹⁶ กล่าวคือ มาตรา 1451 ระบุว่า “บุคคลใดจดทะเบียนสมรสแล้ว จะจดทะเบียนอีกไม่ได้ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การสมรส
 ครั้งก่อนได้หมดไปแล้วเพราะตาย หย่า หรือศาลเพิกถอน” ประสพสุข บุญเดช, *หลักกฎหมายครอบครัว*, ครั้งที่ 19 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน
 , 2556), หน้า 72. นอกจากนี้ อภิรักษ์ สุริยพันธุ์ ยังกล่าวว่า แม้กฎหมายนี้จะไม่ได้มีบทลงโทษหรือมีข้อกำหนดที่ทำให้ชายมีเมียน้อยได้
 ยากขึ้น แต่ก็ทำให้ความคิดเรื่องผัวเดียวหลายเมียเป็นเรื่องที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ในพื้นที่สาธารณะ และยังเป็นภาระกระทำที่รัฐทำให้เมีย
 น้อยหายไปในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) และเมียหลวงกลายเป็นผู้มีสิทธิมากกว่าเนื่องจากมีกฎหมายรองรับ ดู อภิรักษ์ สุริย
 พันธุ์, “มโนทัศน์เรื่อง เมีย”, หน้า 178.

¹⁷ โดยรัฐบาลมีคำแนะนำข้อควรปฏิบัติที่ผัวและเมียควรปฏิบัติต่อกันฝ่ายละ 5 ข้อ และหนึ่งใน 5 ข้อที่ทั้งสองฝ่ายควรปฏิบัติ
 ต่อกันคือ การ “ไม่ประพฤติล่วงใจ” กัน โปรดดูเพิ่มเติมที่ สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ, “ผัวเดียวเมียเดียว”, หน้า 134.

¹⁸ กล่าวคือ การที่รัฐออกกฎหมายหรือกฎวัฒนธรรมของชาติให้ครอบครัวของคนในชาติเป็นครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว
 ทำให้ประชาชนสมาทานความคิดของรัฐเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของตน เช่นในกรณีความรักเดียวใจเดียวนี้
 แนวคิด “ผัวเดียวเมียเดียว” ของรัฐก็ได้ส่งผลต่อความคิดและอารมณ์ของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีมโนทัศน์ความรักแบบ “รักเดียวใจเดียว”
 และมองว่าสามีเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม แม้ “ความรักเดียวใจเดียว” จะกลายเป็นมาตรฐานทางศีลธรรมแบบใหม่สำหรับสถาบันครอบครัวไทย แต่เราก็มีอาจปฏิเสธได้ว่าแม้ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 คู่สมรสยังคงพิจารณาความหมายของ “ความรัก” ของกันและกันผ่านปฏิสัมพันธ์ บทบาทและหน้าที่ภายในครัวเรือนระหว่างกันในชีวิตสมรสรวมไปกับมาตรฐานทางศีลธรรมใหม่นั้นด้วย ดังเห็นได้การผลิตซ้ำความรู้ที่ว่า ภรรยาเป็นผู้ดูแลปรนนิบัติสามีมาตั้งแต่ในอดีต ดังปรากฏในบทวรรณกรรมไทยแต่โบราณ อาทิ *สุภาวดีสอนหญิง* ของสุนทรภู่ ความตอนหนึ่งว่า “จงปฏิบัติสามีเป็นที่รัก สามีกักดีโดยเที่ยงไม่เดียงสา มิให้เคืองชังขัดเรื่องอชฌมา ถึงเวลายามนอนผ่อนเอาใจ ก้มกราบบาทสามีเป็นที่ยิ่งสรรพสิ่งชอบประกอบให้ ตื่นก่อนนอนหลังระวังไว ตักน้ำไว้คอยทำให้สามี จะได้ชำระพักตราเพลาน้ำเข้า นวลเจ้าจำไว้เป็นศักดิ์ศรี หาหมากพันพลูบุหรีดี มาตั้งที่ตามตำแหน่งที่แห่งเคย”¹⁹ กลอนบทนี้แสดงให้เห็นว่า หญิงผู้เป็นภรรยาควรปรนนิบัติเอาอกเอาใจและให้ความเคารพสามีของตนมิให้ขาดตกบกพร่อง และทุ่มเทเวลาที่มี เพื่อให้เป็นที่พึงพอใจชายผู้เป็นสามี แม้จะล่วงเข้ามาในสมัยประชาธิปไตยแล้ว บทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงก็ยังไม่เปลี่ยนไปจากในช่วงเวลาก่อนหน้านัก จะเห็นได้จาก *คู่มือสมรส* จัดพิมพ์โดยกระทรวงสาธารณสุขที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2486 ได้กล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาที่พึงอุปการะสามีว่ามีห้าประการ และหนึ่งในห้าประการนั้นคือ “หมั่นประกอบกิจการงานในบ้านให้เป็นไปโดยเรียบร้อยสมกับฐานะ ... ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องใช้สอยของผัว”²⁰ ความคิดดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในหนังสือประเภท “คู่มือ” การสมรส ที่ออกมาในทศวรรษ 2490 – 2510 ดังเช่นหนังสือเรื่อง *หลักการครองชีวิตและแง่คิดในชีวิตสมรส* ของหม่อมหลวงฉ้วน อิศรศักดิ์ ซึ่งกล่าวถึงหน้าที่ที่เมียพึงปฏิบัติต่อผัวว่า “ดูแลการบ้านเรือน ... ทำให้บ้านเป็นประดุจสวรรค์แก่เขา และเขาเป็นเสมือนเทพบุตรผู้มีอิสระเต็มที่”²¹ บ้านถูกเปรียบเทียบกับสวรรค์ แต่สวรรค์ที่หม่อมหลวงฉ้วนกล่าวถึงนี้ เป็นสวรรค์ของผู้ชาย ในที่นี้หน้าที่ของแม่บ้านจึงไม่ใช่แค่ดูแลทำความสะอาดบ้านให้สะอาดเรียบร้อยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงต้องดูแลปรนนิบัติสามีผู้เป็นเทพบุตรของสวรรค์ให้ดีอีกด้วย²² เหล่านี้คือการสะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ของลำดับชั้นทางเพศ

¹⁹ เอกรัตน อุดมพร, *สุภาวดีสอนหญิง* (กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, 2548), หน้า 114.

²⁰ กระทรวงสาธารณสุข, *คู่มือการสมรส*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2498), หน้า 12.

²¹ ไม่ปรากฏว่าหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกปีใด แต่เมื่อมาถึง พ.ศ. 2513 สำนักพิมพ์ก็ระบุในคำนำว่า หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์มาก่อนหน้าแล้วถึง 16 ครั้ง จึงอาจเป็นไปได้ว่า หนังสือเล่มนี้จะถูกแต่งขึ้นในทศวรรษ 2490–2500 ฉ้วน อิศรศักดิ์, ม.ล., *หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส* (ม.ป.ท.: แพร่พิทยา, 2513), หน้า 238 – 239.

²² ตลอดทศวรรษ 2490–2530 บทความหลายชิ้นใน *สตรีสาร* ก็กล่าวถึงบ้านในลักษณะที่เป็นสวรรค์ของผู้ชาย และผู้หญิงมีหน้าที่ทั้งทำความสะอาดบ้าน และปรนนิบัติสามี เช่น บทความเรื่อง “แม่บ้านแบบฉบับ” ของผู้เขียนนามปากกา ‘ผมเอง’ ใน พ.ศ. 2502 บทความชิ้นนี้ต้องการนำเสนอหน้าที่ที่แม่บ้านพึงกระทำ กล่าวคือ “ต้องมีความสามารถในการทำบ้านให้เป็นวิมานแสนสุข...ทำให้

สภาพ (gender hierarchy) ในครอบครัวไทย ซึ่งผู้ชายจะอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าผู้หญิง ผู้หญิงจึงมีหน้าที่ต้องดูแลปรนนิบัติสามีให้เขามีความสุข

ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาที่ผู้หญิงเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น แต่การปรนนิบัติสามีนั้นยังคงเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องกระทำมิให้ขาดตกบกพร่อง และเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการนิยามความรักที่ภรรยาพึงมีให้แก่สามี ดังปรากฏในบทความเรื่อง “หนีไม่พ้น” ของ ‘นกันตร์’ ในพ.ศ. 2512 ที่ระบุว่าบ้านจะเป็นสวรรค์ของสามีหรือไม่ขึ้นอยู่กับภรรยา:

หน้าที่ของผู้หญิงก็คือการทำให้ผู้ชายมีความสุข วิธีทำให้ผู้ชายมีความสุขก็ของธรรมดา คือดูแลเอาใจใส่ให้เขากินอยู่หลับนอนอย่างสบาย เขาต้องการความเอาใจใส่เล็กๆน้อยๆ เช่น น้ำผลไม้ชื่นใจเมื่อเขาเหนื่อย เงาะที่ไม่ต้องควั่นหรือถ้าเธอไม่มีเวลา แต่ต้องปอกส่งมาให้เขาด้วยตัวเอง ถ้าเขาคุยอวดเรื่องเหล่านี้กับใครๆ ก็มีใจเพื่อแสดงว่าภรรยาของเขาดี แต่เพื่อแสดงว่าเขาดีพอที่จะได้รับความสนใจเช่นนั้นจากเธอต่างหาก ความสนใจจากผู้หญิงทำให้ผู้ชายภูมิใจในตัวเอง ความสุขของผู้ชายอยู่ตรงนั้นแหละ²³

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปนั้นจะส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของแม่บ้าน โดยเฉพาะหากเธอต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ความสะอาดเรียบร้อยเป็นสิ่งสำคัญสำหรับแม่บ้านในยุคดังกล่าว²⁴ แต่ชายผู้เป็นสามีก็ยังคงยืนยันว่า “หน้าที่ของผู้หญิงก็คือการทำให้ผู้ชายมีความสุข” ดังนั้นแม่เธอไม่จำเป็นต้องควั่นเงาะให้ แต่เธอก็ต้อง “ปอกส่งมาให้เขาด้วยตัวเอง” เนื่องจากการปรนนิบัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้จะเร่งรีบแค่ไหนเธอก็ยังหาเวลามาปรนนิบัติดูแลเขาได้ตามแบบฉบับของภรรยาผู้เอาใจใส่สามี ซึ่งเป็นภรรยาแบบที่สามีต้องการ อาจกล่าวอีกอย่างว่า สำหรับผู้ชายแล้ว การที่ภรรยาเอาใจใส่และปรนนิบัติเขานั้น หมายถึงการแสดงความรักของภรรยาที่มีต่อตน และทำให้เขาได้รับการยอมรับทางสังคม (social recognition) จากภรรยาว่าเขายังคงมีสถานภาพและอำนาจปิตาธิปไตยในบ้านเหนือกว่าเธอ แม้ว่าเธอจะไปทำงานนอกเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกับเขาก็ตาม ในที่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่ภรรยาเอาใจใส่และปรนนิบัติสามีนั้นคือสิ่งสำคัญที่ช่วยค้ำชู ความสุขของครอบครัวและส่งเสริมสถานภาพปิตาธิปไตยของสามี ดังที่ปรากฏ

พ่อบ้านรู้สึกว่าเขาเป็นประมุขของบ้านอย่างร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม” ผมเอง, “แม่บ้านแบบฉบับ,” *สตรีสาร* 12, 272 (ต้นพฤศจิกายน 2502): 23; ส.ส.พ่อบ้าน, “ความจำเป็นของแม่บ้าน,” *สตรีสาร* 5, 101 (ต้นสิงหาคม 2495): 31; นพ, “ข้างเท้าหลัง,” *สตรีสาร* 19, พิเศษ (24 กรกฎาคม 2509): 37.

²³ นกันตร์, “หนีไม่พ้น,” *สตรีสาร* 22, 11 (29 มิถุนายน 2519): 36, 72.

²⁴ Villa Vilaithong, “A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s–early 1980s,” (Doctor of Philosophy Dissertation, Faculty of Asian Studies, Australian National University, 2006), pp. 232-241.

ในความตอนท้ายว่า “ความสนใจจากผู้หญิงทำให้ผู้ชายภูมิใจในตัวเอง ความสุขของผู้ชายอยู่ตรงนั้นแหละ”

สำหรับผู้หญิงแล้ว เธอก็ต้องการการดูแลเอาใจใส่จากชายผู้เป็นสามีด้วยเช่นกัน เพราะสิ่งนี้ถือเป็นเครื่องช่วยปลอบประโลมจิตใจจากความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานทั้งในและนอกบ้าน การได้รับการดูแลเอาใจใส่และเอาอกเอาใจอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าสามีรักและจริงใจต่อเธอมีเสื่อมคล้าย เช่น การชื่นชม การไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ การแสดงความรักด้วยการกอดจูบ แต่ถ้าหากสามีของเธอละเลยสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไปย่อมทำให้หญิงคนรักรู้สึกไม่มั่นคงในความรักของเธอ²⁵ ดังเช่นในบทความเรื่อง “ปีใหม่ วันใหม่ รักกันใหม่” ของ ‘ส.สุดสวาท’ ในปี พ.ศ. 2503 ได้นำจดหมายของหลานสาวของตนแสดงต่อผู้อ่าน หลานสาวของ ส.สุดสวาท นี้เพิ่งแต่งงานได้สามปี สามีของเธอเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก และให้เธอเป็นแม่บ้าน ทุกครั้งก่อนออกไปทำงานและกลับมาถึงบ้าน เขาจะแสดงความรักต่อเธอด้วยการจูบ แต่เมื่อเวลาล่วงเลยไปเขาก็ไม่ค่อยทำเช่นนั้นแล้ว ดังความตอนหนึ่งว่า:

คุณน้าคะ ... หนูอายุเหลือเกินที่จะสารภาพกับคุณน้าว่า จูบทุกจูบที่คุณพี่มอบให้หนูทุกครั้งที่จะออกไปทำงานและประทับสนิททุกเย็นที่กลับบ้านมันช่างดูดีมีวาบหัวใจเสียเหลือเกิน หนูมีความสุขตลอดวันแม้จะต้องทำงานบ้านอยู่ลำพังก็ไม่ว่าเหวเลย ... ความสดชื่นแห่งชีวิตและชีวาของหนูทั้งหมดอยู่ที่ความรักกับคุณพี่เท่านั้น แต่คุณน้าคะ หนูอยากร้องไห้ เพราะความสุขในรักของหนูนั้นเกือบจะอันตรายกันไปเสียแล้ว²⁶

บรรยากาศแห่งความรักที่ “เกือบจะอันตรายไปเสียแล้ว” ที่ ส.สุดสวาท ได้หยิบยกขึ้นมา นั้น แสดงให้เห็นว่า การที่สามีไม่แสดงความรักด้วยการจูบเธอก่อนออกไปทำงานและเมื่อตอนกลับมาที่บ้านดังเช่นที่เคย นั้น ทำให้เธอรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในความรักของสามี ดังนั้นการที่เธอไม่ได้รับการเอาใจใส่จากสามีเหมือนอย่างที่เคย ย่อมทำให้เธอรู้สึกว่า ชีวิตรักของตนเริ่มโรยราไป และอาจนำมาสู่การกักขังในความมั่นคงในความรักของสามีตนเอง

แม้ในปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมภายในประเทศ ตลอดจนบริบทสากลที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ พ.ศ. 2518 เป็นปีสตรีสากล ได้ส่งผลให้ประเด็นเรื่องสิทธิสตรีและความเสมอภาคระหว่างชายหญิงได้ถูกหยิบยกมากล่าวถึงอย่างแพร่หลาย

²⁵ รัชนิญา, “สามีไม่ต้องเกี้ยวภรรยา,” *สตรีสาร* 2, 32 (ต้นสิงหาคม 2492): 28.

²⁶ ส.สุดสวาท, “ปีใหม่ วันใหม่ รักกันใหม่,” *สตรีสาร* 12, 276 (ต้นมกราคม 2503): 46.

ดั่งที่คอลัมน์ใน *สตรีสาร* ในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีบทความให้ความรู้ตลอดจนตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพของชายหญิงในสังคมไทย ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามถึงความชอบธรรมต่อผู้ชายที่เรียกร้องให้ภรรยาทำงานบ้านและปรนนิบัติตนเองฝ่ายเดียว²⁷ แต่ด้วยบริบททางสังคมที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ส่วนหนึ่งทำให้หญิงผู้เป็นภรรยาไม่อาจตอบสนองความต้องการของสามีได้มากเท่าที่ควร แม้บางครั้งจะแก้ไขปัญหาด้วยการจ้างคนรับใช้เข้ามาดูแลงานบ้าน แต่สามีของพวกเธอก็ไม่พึงพอใจเท่าใดนัก ดังที่ ‘แจ่มนภา’ แสดงในบทความ “สำรวจตัวเองเสียบ้าง” ใน พ.ศ. 2520 ว่า:

“ที่ผมนอนไปมีคนใหม่ก็เพราะเรื่องความไม่เห็นความสำคัญของผู้ชาย ผมไม่รู้จะโทษอะไร นอกจากความเซ็ง ตอนที่เราแต่งงานกันใหม่ๆ เธอก็รักผมดี ปรนนิบัติผมสารพัด ไม่ว่าจะกินจะนอน แต่มาบัดนี้คุณอย่าหวังเลยเธอไม่แม้แต่จะเข้าไปดูแลในครัว ทอดธุระให้คนใช้ดูแลทั้งหมด อาหารทานได้ทานไม่ได้ก็แล้วแต่ เป็นหน้าที่ของสาวใช้ดูแล พูดไปก็ทะเลาะกัน... ผู้ชายนะคุณ ถึงยังงี้ก็ยังอยากให้ภรรยา ปรนนิบัติอยู่ดี”²⁸

ข้อความข้างต้นเผยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สามีมักให้คุณค่าแก่การปรนนิบัติของภรรยา โดยตีค่าการปรนนิบัตินี้เท่ากับการแสดงความรักและภักดีที่ภรรยาพึงมีต่อตน การปรนนิบัติที่ขาดตกบกพร่องไปจากเดิมที่เคยเป็นมาในครอบครัว ย่อมอาจถูกตีความโดยสามีว่าความรักที่ภรรยาให้แก่อนั้นได้เริ่มเลือนลางลง “ความเซ็ง” ต่อความสัมพันธ์ที่ชัดเจนนี้จึงเป็นผลลัพธ์ที่หลีกเลี่ยงได้ยาก “ความเซ็ง” ที่ปรากฏผ่านข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ชายผู้เป็นสามีรับไม่ได้ที่หญิงผู้เป็นภรรยาไม่อาจตอบสนองความต้องการของเขาตามบทบาทและหน้าที่ของตนในการดูแลกิจการภายในครอบครัวได้ แม้จะให้คนรับใช้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแทนแล้วก็ตาม เพราะเดิมทีหน้าที่การดูแลภายในบ้านเป็นหน้าที่ของภรรยาของเขาตั้งแต่แต่งงานกันมา ดังนั้นปัญหาเรื่องความต้องการและความคาดหวังต่อคู่รักที่ไม่ตรงกันส่วนหนึ่งก็นำมาสู่ปัญหาในชีวิตคู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นระหว่างสามีกับเมียหลวง

ปัญหาเรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับความรักที่ไม่ตรงกันระหว่างสามีกับภรรยา นั้น ส่งผลให้ผู้ชายบางส่วนต้องการหาใครสักคนเพื่อมาเติมเต็มการปรนนิบัติและความรักของตนให้สมบูรณ์ขึ้น “เมียน้อย” จึงเป็นคนที่เข้ามาตอบสนองความต้องการข้างต้นนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่เราไม่อาจมองข้ามได้เลยก็คือ

²⁷ ดูเพิ่มเติมใน คอลัมน์ “สตรี เสมอภาค พัฒนา สันติสุข”; บทความเรื่อง “เสมอภาคแบบไหน” ของ ดุลวิภา กล่าวถึงงานในบ้านว่า “โดยชอบธรรม ทุกคนควรช่วยเหลือตนเอง” กล่าวคือทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ต้องช่วยกันทำงานบ้าน ดุลวิภา, “เสมอภาคแบบไหน,” *สตรีสาร* 28, 25 (28 กันยายน 2518): 61.

²⁸ แจ่มนภา, “สำรวจตัวเองเสียบ้าง,” *สตรีสาร* 30, 6 (15 พฤษภาคม 2520): 33.

การที่มโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียวกำลังหยั่งรากลึกลงในสังคมไทยมีส่วนทำให้เมียหลวงรู้สึกว่ามีสามีเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว ความรู้สึกเป็นเจ้าของสามีของภรรยาหลวงนำมาสู่ภาวะหึงหวงและอาจทำให้ภรรยาพยายามต่อรองกับสามีของตน เพื่อให้เขายุติความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับเมียน้อยและกลับมารักเธอคนเดียวดังเดิม

ในทัศนะของเมียหลวงการที่ผู้ชายมีเมียน้อยถือว่าเป็นการหลู่เกียรติของเธอ เกียรติของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับเรื่องเมียน้อยนั้น เข้าใจว่าน่าจะปรากฏครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 2470 ในช่วงการร่างกฎหมายครอบครัวบรรพ 5 โดยในช่วงที่ร่างบรรพ 5 ถูกนำเข้าพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎรสมัยที่ 2 ในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2476 นั้น หลวงวรนิติปริชา (วรดี พรหมสาขา ณ สกลนคร) ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร และมิ่ง เลหาเรณู ผู้แทนราษฎรจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งสนับสนุนหลักผัวเดียวเมียเดียว ต่างอ้างเหตุผลที่กฎหมายควรใช้หลักผัวเดียวเมียเดียวว่าเนื่องจากเป็น “การให้เกียรติผู้หญิงและจะทำให้ครอบครัวมั่นคง”²⁹ อย่างไรก็ตาม จากจดหมายของเมียหลวงใน *สตรีสาร* ประเด็นเรื่องเกียรติยศศักดิ์ศรีเพิ่งมาปรากฏชัดในช่วงทศวรรษ 2510 ดังนั้น สิ่งที่กระตุ้นให้ผู้หญิงนำประเด็นเรื่องเกียรติไปเชื่อมโยงกับการที่สามีมีเมียน้อย น่าจะเป็นเพราะการตื่นตัวเรื่องสิทธิสตรีในช่วงปลายทศวรรษ 2500 - 2510³⁰ โดยจะเห็นได้จากกรณีที่ใน พ.ศ. 2512 ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วกลุ่มหนึ่งออกมาชุมนุมเรียกร้องขอความเห็นใจให้รัฐบาลช่วยแก้ไขกฎหมายให้สามีและภรรยามีสิทธิและมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน³¹ บริบทเหล่านี้ น่าจะส่งผลต่อการคำนึงถึง “เกียรติ” ของตนเองของผู้หญิงที่เป็นเมียหลวง โดยเฉพาะหากสามียกย่องเมียน้อยขึ้นเสมอหรือสูงกว่าเมียหลวง จะเป็นสิ่งที่ยุบายเกียรติเมียหลวงและสร้างความเจ็บแค้นให้เธอเป็นอย่างมาก

จดหมายจากเมียหลวงจำนวนมากที่ส่งมายัง *สตรีสาร* ระบุอย่างชัดเจนว่า การที่สามีมีเมียน้อยคือการหยามเกียรติและศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากจดหมายของผู้อ่านนามปากกา ‘ผู้มีทุกข์เพราะความรัก’ พ.ศ. 2517 ซึ่งเล่าว่าตัวเธอกับสามีแต่งงานกันมาแล้ว 15 ปี แต่ต่อมาสามีเธอก็

²⁹ “รงส. ครั้งที่ 7/ 2476 (สามัญ) สมัยที่ 2 วันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2476” อ้างถึงใน สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ, “ผัวเดียวเมียเดียว”, หน้า 118.

³⁰ หลังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2506 รัฐบาลก็เริ่มผ่อนปรนความเข้มงวดทางการเมือง และเปิดโอกาสให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมแสดงความคิดเห็นได้อีกครั้ง มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 ซึ่งเน้นย้ำถึงสิทธิของทั้งผู้ชายและผู้หญิง สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นสมาคมที่ช่วยเหลือให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่ผู้หญิงมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ก็ได้กระตุ้นให้สตรีทั่วไปเกิดความสนใจในสิทธิของตนเอง จึงพยายามรณรงค์อภิปราย บรรยาย และเขียนเกี่ยวกับสิทธิสตรี และกฎหมายต่างๆที่สตรีควรรู้อลงในหนังสือต่างๆ โปรดดูเพิ่มเติมที่ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 134-142.

³¹ นิลวรรณ ปิ่นทอง, “ถ้อยแถลง,” *สตรีสาร* 22, พิเศษ (25 พฤษภาคม 2512): 1.

เปลี่ยนไป เขากลับบ้านดึกขึ้น เพราะต้องพาเลขานุการไปส่ง “ดิฉันรู้สึกเหมือนโลกถล่มทลาย หัวใจ แหกกละเอียด ... เขาช่างไม่เห็นใจภรรยาที่ถูก**หลู่เกียรติ** (เน้นคำโดยผู้วิจัย) อย่างนี้ว่าจะเจ็บแค้นแค่ไหน ไหน ดิฉันเองเป็นฝ่ายเสียทุกอย่าง เสียหัวใจ เสียรัก เสียหน้า เสียทุกอย่าง”³² จดหมายของ ‘ผู้มีทุกข์ เพราะความรัก’ แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกหลากหลายอย่างปะปนกันอยู่ เธอเจ็บปวด แค้นใจ หิงหวาง ระแวง รู้สึกสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต ตลอดจนรู้สึกที่ตนเองกำลังถูกสามีหลู่เกียรติ ความรู้สึกถูกหลู่เกียรติของผู้หญิงนี้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นในกรณีที่มีต้องการให้เมียหลวงยอมรับและยกย่องเมียน้อยในฐานะ “เมีย” อีกคนหนึ่งของเขา³³

นอกจากนี้ เมียหลวงมักถ่ายทอดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างตนกับสามีที่มีเมียน้อยในลักษณะที่ตนเองเป็นผู้ถูกกระทำ โดยที่สามีมักจะละเลยการดูแลเอาใจใส่เมียหลวง ดังปรากฏในจดหมายของเมียหลวงที่มักจะกล่าวถึงพฤติกรรมการเมินเฉยของสามีที่กระทำต่อตน เช่น ‘ฤดี’ ที่เขียนจดหมายมาถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2511 เล่าถึงสามีที่ไปมีเมียน้อยระหว่างที่เธอกำลังตั้งครรภ์ว่า “สามีกลับมิดค่าเป็นประจำ แม้เสาร์อาทิตย์ก็ไม่เคยอยู่บ้าน อ้างว่าไปทำงาน ... เรามีเรื่องกันเรื่อย เขาไม่เคยเอาใจใส่ดิฉันเลย ... ดิฉันน้อยใจเรียกร้องความอบอุ่นเขาก็เฉย”³⁴ การไม่ดูแลเอาใจใส่ภรณานั้นก็เป็นการสร้างความทุกข์ให้แก่ภรณามากพออยู่แล้ว แต่ในกรณีที่ภรณาตั้งครรภ์เช่น ‘ฤดี’ แต่สามีกลับไม่เอาใจใส่ดูแลเธอตั้งที่ผู้ชายที่กำลังจะเป็นพ่อคนควรจะทำนั้นยิ่งจะสร้างความทุกข์ใจให้กับภรณามากขึ้นไปอีก เพราะไม่เพียงแสดงว่าตัวเองไม่สำคัญสำหรับเขา แต่ยังหมายถึงว่าลูกก็ไม่สำคัญสำหรับเขาเช่นกัน เขาจึงออกไปหาผู้หญิงอื่นแทนที่จะดูแลเธอกับลูกในครรภ์ตามแบบที่ชายผู้เป็นสามีและพ่อที่ดีพึงกระทำ

³² จดหมายจาก ผู้มีทุกข์เพราะความรัก, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 27, 37 (22 ธันวาคม 2517): 34.

³³ ดังในกรณีของ ‘ธีราพร’ ใน พ.ศ. 2518 ที่สามีของเธอต้องการจะจดทะเบียนสมรสกับผู้หญิงคนใหม่โดยอ้างว่าเขาต้องการมีลูกเพราะเธอมีลูกให้เขาไม่ได้ “เขาบอกว่าฐานะของดิฉันจะไม่เปลี่ยนไปจากเดิมเลย ทั้งในฐานะภรรยา เงินทองก็จะให้เท่าเดิม และสัญญาว่าจะอยู่บ้านกับดิฉันมากกว่าจะไปอยู่กับเด็กคนนั้น” ในความเห็นของ ‘ธีราพร’ แล้ว “รู้สึกเหมือนถูกหยามหน้าหน้า รู้สึกตัวเองเป็นหัวหลักหัวต่อ” การรู้สึกที่ตนถูกหยามหน้าหน้านี้เองคือการตระหนักถึงเกียรติของตนเองที่ต้องสูญเสียไปหากยอมให้สามีจดทะเบียนสมรสกับเมียน้อย จดหมายจาก ธีราพร, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28, 2 (20 เมษายน 2518): 13, 122 เช่นเดียวกับที่ ‘ศรัทธา’ รู้สึกในจดหมาย พ.ศ. 2530 เนื่องจากสามีของเธอต้องการให้เธอทาบตามผู้หญิงคนหนึ่งให้เขา “ดิฉันเกือบควบคุมอารมณ์ไม่ได้ เพราะมันเป็นการเหยียดหยามศักดิ์ศรีกันเกินไป...ใจดิฉันน้อยอยากแค้น ทำให้เขาเจ็บและเสียตายก่อนที่จะจากไป” จดหมายจาก ศรัทธา, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 40, 38 (13 ธันวาคม 2530): 99-100. ทั้งสองกรณีนี้มีความคล้ายคลึงกันคือ สามีของพวกเธอกำลังจะยกเมียน้อยขึ้นมาเสมอกับเธอ พวกเธอจึงเกิดความรู้สึกที่มากกว่าเสียใจ นั่นถือเป็นการเสียเกียรติของผู้หญิงอย่างยิ่ง

³⁴ จดหมายจากฤดี, “ปัญหาชีวิต,” 40.

ดังนั้น ในทัศนะของเมียหลวงบางคน การมีเมียน้อยจึงเป็นสิ่งที่บั่นทอนทั้งความเป็นสามีและความเป็นพ่อของผู้ชาย ในด้านของการเป็นสามีนั้น เมื่อผู้หญิงพบว่าสามีของเธอมียู่ผู้หญิงคนอื่น ความนับถือเขาในฐานะหัวหน้าครอบครัวจะหมดลง ดังที่ ‘น้ำผึ้ง พระจันทร์ ถนนวนหลวง’ ซึ่งเคยภาคภูมิใจในตัวสามีเนื่องจากเขารูปร่างหล่อ จบการศึกษาปริญญาโทจากต่างประเทศ และทำงานในตำแหน่งสูง แต่เมื่อเธอพบว่าเขาไม่ได้รักเธอเพียงคนเดียวก็ “ทำให้ดิฉันหายภาคภูมิใจในตัวเขาลงเป็นกอง”³⁵ แม้ที่ผ่านมาสามีของ ‘น้ำผึ้ง’ จะแสดงบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี กล่าวคือ เขาเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวมีตำแหน่งและเงินเดือนสูง เขาจึงไม่เคยปล่อยให้เธอลำบาก อีกทั้งเขายังมีภาพลักษณ์ที่ดีน่าภูมิใจ แต่เมื่อเขามีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น ความเป็นหัวหน้าครอบครัวของเขาก็ถูกบ่อนทำลายลงทันที ขณะที่ความเป็นพ่อนั้น จากการศึกษาจดหมายเกือบทุกฉบับของเมียหลวงที่ส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ เพื่อปรึกษาเรื่องที่สามีมีเมียน้อยนั้น มักกล่าวถึงการมีเมียน้อยว่าเป็นการทำร้ายลูกด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น จดหมายจาก ‘นิตยา วุฒิชญา สมุทรปราการ’ ที่เล่าถึงสามีของเธอในลักษณะการเป็นพ่อที่เลวร้ายมาก กล่าวคือ:

เขาเป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างร้าย เช่น แม้การรับประทานอาหารเขาจะเลือกแต่ของดีๆ ที่เหลือจึงเป็นของดิฉันและลูก ... ในขณะที่ดิฉันตั้งท้อง เขาไม่เคยพาดิฉันไปหาหมอ ในช่วงนั้นเขาติดต่อกับผู้หญิงคนหนึ่ง ... สนทนากันขนาดพามาถึงบ้าน และดิฉันมาทราบว่าคุณผู้หญิงคนนั้นคลอดบุตรหลังดิฉันเดือนเดียวเท่านั้น ... ค่าใช้จ่ายในการคลอดบุตรดิฉันก็ใช้เงินที่เก็บรวบรวมไว้โดยเขามิได้มีส่วนเกี่ยวข้องเลย ... ลูกจะครบ ๒ ขวบอยู่แล้ว ดิฉันต้องทนกับความประพฤติดีเสเพลของเขาตลอดมา ไม่เคยกลับบ้านก่อนตีสอง³⁶

การบรรยายถึงสามีของ ‘นิตยา’ ไม่เพียงแต่บ่งบอกว่าเขาเป็นหัวหน้าครอบครัวที่เลวร้ายเนื่องจากไม่ดูแลความเป็นอยู่ของลูกเมียตามที่หัวหน้าครอบครัวพึงกระทำ แต่ยังเป็นพ่อที่เลวร้ายอีกด้วย เพราะดังที่แสดงแล้วในบทที่ 2 ในทศวรรษ 2510 เป็นช่วงที่สังคมให้ความสำคัญกับบทบาทพ่อที่ใกล้ชิดกับลูกตามแนวคิดจิตวิทยาของซิกมันด์ ฟรอยด์ ซึ่งได้รับความนิยมในขณะนั้น สามีของ ‘นิตยา’ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับลูกเลย ไม่ว่าจะเนื้อความในจดหมายของ ‘นิตยา’ จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับเธอจริงหรือไม่ก็ตาม แต่จดหมายฉบับนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า สำหรับเมียหลวงแล้ว การมีเมียน้อยคือสิ่งที่ทำให้ผู้ชายสูญเสียบทบาททั้งการเป็นสามีและการเป็นพ่อ ซึ่งทั้งสองบทบาทคือสิ่งที่สร้างความเข้มแข็งของสามี

³⁵ จดหมายจากน้ำผึ้ง พระจันทร์ ถนนวนหลวง, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 19, 9 (19 มิถุนายน 2509): 33

³⁶ จดหมายจากนิตยา วุฒิชญา สมุทรปราการ, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 25, 27 (15 ตุลาคม 2515): 14-15.

และหัวหน้าครอบครัว ในแง่นี้ การมีเมียน้อยทำให้ความเป็นชายของผู้เป็นสามีหมดไปในสายตาของเมียหลวง

หากเมียหลวงเข้าใจว่าเป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากการที่สามีไปมีเมียน้อย จึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบว่าพวกเธอมักพยายามใช้ความรุนแรงในการตอบโต้สามีและเมียน้อย การตอบโต้ดังกล่าวของเมียหลวงในหลายกรณียิ่งบั่นทอนความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับสามีมากขึ้น และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สามีผูกสัมพันธ์ที่แนบชิดกับเมียน้อยมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น บทความ “ตลกกลัวเมีย” โดยผู้เขียนนามปากกา ‘ปลาหมึก’ กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2491 ความว่า “ความหึงของผู้หญิงมีหลายแบบ แต่แบบหนึ่งที่ผู้ชายชิงชังมากที่สุดคือ เมียมาแสดงฤทธิ์ปรากฏต่อหน้าคนอื่นภายในที่ทำงานของผัว เพราะมันทำลายเกียรติและอนาคตของผัว ... แม้แต่เมียของตนเองก็ควบคุมไม่ได้”³⁷ จะเห็นได้ว่า การที่สามีถูกรรยาแสดงความหึงหวงในที่ทำงานย่อมจะทำให้เขาเป็นที่ครหานินทา และส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงานและความก้าวหน้าในชีวิตได้ เพราะไม่ว่าเขาจะดำรงตำแหน่งอะไร แต่หากเขายังทำให้ภรรยายอมรับไม่ได้ เขาก็ไม่อาจสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคนอื่นได้เช่นกัน ดังนั้น การแสดงออกซึ่งความเป็นเจ้าของและความหึงหวงของเมียหลวงจึงเป็นสิ่งที่ทำลายความเป็นชายของผู้ชายเป็นอย่างมาก ดังที่ ‘ภ.ภูมิศักดิ์’ เขียนในบทความเรื่อง “ความระแวง” พ.ศ. 2501 ว่า “การมีความระแวงจนแสดงออกกลางชุมชน ... มันออกจะรุนแรงมากไป มันถือเป็นการหลู่เกียรติของเขา”³⁸ นอกจากนี้ถ้ารวมไปถึงการที่เมียหลวงไปตักท้วงสามีและเมียน้อยในที่สาธารณะ ดังแสดงในจดหมายของ ‘กลุ่ม อดทนมานาน’ ใน พ.ศ. 2514 ว่า เธอไปตักท้วงสามีและเมียน้อยเพื่อขอให้ทั้งคู่ยุติความสัมพันธ์กัน แต่ไม่สำเร็จ เธอและสามีจึง “ทะเลาะกันขว้างข้าวของแตก”³⁹ อย่างไรก็ตาม คงไม่ใช่หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะตัดสินความชอบธรรมให้การกระทำของเมียหลวงดังที่ได้บรรยายมาข้างต้น หากแต่คงไม่เกินเลยนักที่จะกล่าวว่า ความพยายามทวงสิทธิ์ กู้เกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของเมียหลวงนี้ ล้วนมีส่วนทำให้ภาพลักษณ์ความเป็นภรรยาผู้น่ารักของเธอหายไป ในสายตาของผู้เป็นสามี ความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นนี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการปฏิเสธความเป็นชายของภรรยาหลวง เมื่อสามีถูกปฏิเสธความเป็นชายเช่นนี้ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจนัก หากเราพบว่า ผู้ชายหลายคนเลือกที่จะเริ่มต้นความสัมพันธ์ใหม่กับผู้หญิงอื่นผู้สามารถเติมเต็มคุณค่าความเป็นชายให้แก่เขาได้ และนั่นคือการเริ่มต้นระหว่างเขากับเมียน้อย

³⁷ ปลาหมึก, “ตลกกลัวเมีย,” *สตรีสาร* 1, 19 (ปลายธันวาคม 91): 29.

³⁸ ภ.ภูมิศักดิ์, “ความระแวง,” *สตรีสาร* 10, 229 (ต้นมกราคม 2501): 26.

³⁹ กลุ่ม อดทนมานาน, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 24, 20 (29 สิงหาคม 2514): 37.

มโนทัศน์เรื่องความรักของ “เมียน้อย”

ความสัมพันธ์แบบผัวเดียวเมียเดียวที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย ส่งผลให้เมียน้อยมีความหมายต่างจากความหมายของ “อนุภรรยา” ที่อยู่ในความสัมพันธ์แบบผัวเดียวหลายเมีย เพราะ “เมียน้อย” หมายถึงภรรยาที่มีชอบด้วยกฎหมาย ดังเช่น ข้อเขียนของเสริม วินิจฉัยกุล อาจารย์กฎหมายแพ่ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ได้อธิบายประวัติความเป็นมาของครอบครัวไทยไว้ใน *สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗* ความว่า “แต่เดิมมาครอบครัวของไทยเราประกอบด้วยสามีและภรรยาหลายคน ... หลันมาจากเมียหลวงลงมาเรียกว่าเมียงกลางนอกหรือเรียกอีกอย่างว่าอนุภรรยา ตามภาษาสามัญเรียกว่าเมียน้อย”⁴⁰ จึงอาจกล่าวได้ว่า เมียน้อยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับครอบครัวไทยมานานแล้ว ในรูปแบบครอบครัว “ผัวเดียวหลายเมีย”⁴¹ อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่มีการประกาศใช้กฎหมายครอบครัว บรรพ 5 ใน พ.ศ. 2478 สถานภาพของเมียน้อยก็เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับเมียน้อยเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมียน้อยก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบทั้งในทางนิตินัยและพฤตินัย รัฐบาลเข้มงวดกับนโยบายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียน้อย เนื่องจากต้องการสถาปนา “วัฒนธรรมผัวเมีย” เพื่อเป็นกรอบจริยธรรมที่พลเมืองพึงยึดถือและปฏิบัติตาม ดังที่ ยศ วัชรเสถียร นักเขียนร่วมสมัยกล่าวว่า “รัฐยังเข้าควบคุมเนื้อหาของนวนิยายไม่ให้มีเรื่องเกี่ยวกับชู้สาว แม้แต่ผู้ชายที่มีเมียแล้วนี่ก็อยู่ในใจใครได้ผู้หญิงอีกคนเป็นเมียก็ไม่ได้”⁴² ประเด็นเรื่องเมียน้อยกลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้งในราวทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ส่วนหนึ่งน่าจะเกี่ยวกับข่าวการแย่งชิงมรดกของบรรดาเมียน้อยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วง

⁴⁰ ส. วินิจฉัย “ครอบครัว,” ใน *สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗* (พระนคร: ราชบัณฑิตสถาน, 2487), หน้า 132 - 139.

⁴¹ เกี่ยวกับเรื่อง “ผัวเดียวหลายเมีย” โปรดดูเพิ่มเติมที่ สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ, “ผัวเดียวเมียเดียว”, บทที่ 2; ในอดีตนั้น หากเมียน้อยเป็นพี่น้องท้องเดียวกับเมียหลวง เธอยังมีสิทธิได้เลื่อนขั้นขึ้นมากเท่ากับ เมียหลวงด้วย ดังที่ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์กล่าวไว้ว่า “ภรรยามีฐานะไม่เท่าเทียมเสมอกันหมด ภรรยาหลวงย่อมใหญ่กว่าภรยาน้อยทั้งหมด แต่ในกรณีที่ภรรยาหลวงและภรยาน้อยเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน อาจจะมีฐานะตำแหน่งสูงเท่ากัน จนเกือบจะเป็นภรรยาหลวงคู่กัน” แต่มาถึงทศวรรษ 2490 แม้สามีจะได้พี่สาวหรือน้องสาวของเมียหลวงเป็นเมียอีกคนหนึ่ง เมียหลวงก็ มักไม่ยอมรับพี่สาวหรือน้องสาวของตน ดำรงตำแหน่งเป็นเมียหลวงร่วมกัน ดังเช่นจดหมายจาก ‘ร.ร่วมใจ’ ถึงคอลัมน์ตอบปัญหาของพจนินดาในปี พ.ศ. 2492 ร.ร่วมใจเล่าว่า ญาติของเธอใช้นามสมมติว่า ร. แต่งงาน กับสามี นาย ม. 4 ปี ต่อมา “ม.สนิทสนม ส. น้องสาวของ ร. จน ส.ตั้งท้อง ม.ตั้งใจจะเลี้ยงเป็นเมียทั้งที่ทั้ง น้องแต่ ร.ไม่ยอม ร.จึงเอาลูกน้องสาวมาเลี้ยงแทน ส่วน ส.ก็อยู่กับพ่อแม่เหมือนเดิม” จดหมายฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า เมียหลวงในทศวรรษ 2490 ไม่ใช่เพียงแต่จะไม่สามารถยกน้องสาวของตนขึ้นมาเป็นเมียหลวงร่วมกันได้ แต่ยังไม่สามารถยอมรับน้องสาวในฐานะเมียอีกคนของสามีของตนได้เลย ดู จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, *เจ้าชีวิต*, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517); จดหมายจาก ร.ร่วมใจ, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 2, 30 (ปลายมิถุนายน 2492): 14-15.

⁴² ยศ วัชรเสถียร, *ความเป็นมาของประวัติการประพันธ์และนักประพันธ์*, อ้างถึงใน สุรเชษฐ์ สุขลากกิจ, “ผัวเดียวเมียเดียว”, หน้า 128.

พ.ศ. 2506 – 2507 เนื่องจากประเด็นสำคัญของข้อพิพาทดังกล่าว คือ เรื่องทรัพย์สินเงินทอง⁴³ ปราบปรามการณ์เช่นนี้น่าจะมีส่วนในการตอกย้ำภาพลักษณ์ของความเป็นเมียน้อยในฐานะผู้หญิงที่ปรารถนาแต่ทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น ดังที่วีรวรรณ ศรีสำราญ ศึกษาสถานภาพของผู้หญิงไทยในนวนิยายพบว่า ภาพของเมียน้อยที่ปรากฏในนวนิยายในทศวรรษ 2490 – 2500 มักจะผูกติดกับความต้องการทรัพย์สินเงินทองของสามี⁴⁴ ต่อมา ในช่วงทศวรรษ 2510 - 2530 แม้นวนิยายส่วนใหญ่จะนำเสนอภาพลักษณ์ของเมียน้อยให้เป็นผู้หญิงที่มีฐานะและอาชีพการงานที่ดี แต่ก็ยังถูกนำเสนอในลักษณะที่เป็น “ตัวร้าย” ของเรื่อง เช่น อรอินทร์ จาก *เมียหลวง*⁴⁵ นาถอนงค์จาก *ดาวนภา*⁴⁶ นวนิยายทั้งสองเล่มนี้ถือเป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียหลวง - เมียน้อย ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างสูงในทศวรรษ 2510 – 2520 ตัวละครทั้งคู่ถูกนำเสนอในลักษณะผู้หญิงที่ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้สามีของคนอื่นมาครอบครอง

แม้ว่าสังคมจะมองว่าเมียน้อยเป็นผู้กระหายเงินของสามีของผู้อื่น แต่สำหรับเมียน้อยเองแล้วสาเหตุที่ทำให้เธอยอมเป็นเมียน้อยก็คือ “ความรัก” เท่านั้น งานวิจัยของอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี พบว่า ในทศวรรษ 2510 มีจดหมายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมียน้อยเขียนเข้ามาหา ‘จินตนา ๒’ มากกว่าในทศวรรษ 2490 – 2500 ถึง 5 เท่า⁴⁷ และจดหมายที่ส่งมาจากเมียน้อยมักบรรยายไปในทิศทางเดียวกันว่า พวก

⁴³ Chalong Soontravanich, “Family During the Sarit Regime, 1958-1963: Child and Family Welfare, Crime and Castration, and ‘Mistresses ‘, In *Proceeding of the Seminar: Private Faces of Power and Institutions in Southeast Asia* (Volume 2), Kosuke Mizuno et al. (eds.), , Kyoto: Center for Southeast Asian, Kyoto University, 2007.

⁴⁴ กล่าวคือ หากพวกเขาไม่เคยเป็นเป็นคนรับใช้มาก่อน ก็มักจะมีภาระจำเป็นต้องพึ่งพาสามีทางการเงิน หรือการงาน และเมื่อได้เป็นเมียน้อยแล้ว ก็มักจะหยุดทำงานเพื่อให้สามีเป็นผู้ส่งเสียเลี้ยงดู โปรดดูเพิ่มเติมที่ วีรวรรณ ศรีสำราญ, “สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497-2530),” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 78-81.

⁴⁵ นวนิยายเล่าถึงชีวิตสมรสของ ดร.อนิรุทธิ์และดร.วิกันดาที่คนมองว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสมและน่าจะมีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่น แต่ความจริงแล้ว

ดร.อนิรุทธิ์มีนิสัยเจ้าชู้มาก เขามีความสัมพันธ์กับสาวเสิร์ฟ พี่เลี้ยงของลูก ไปจนถึงน้องสาวของเพื่อนของตนเองคืออรอินทร์ ซึ่งเป็นหญิงสาวมีฐานะร่ำรวย จบการศึกษาปริญญาโทจากต่างประเทศ แต่เธอก็ยังต้องการแย่งอนิรุทธิ์ซึ่งเป็นสามีของผู้อื่น ดู กฤษณา อโศกสิน, *เมียหลวง* (กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2555)

⁴⁶ นวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงชีวิตสมรสของแดงและตฤณ หลังแต่งงานพวกเขามีลูกชาย 1 คน แต่ตฤณก็ยังไม่สัมพันธ์กับนาถอนงค์ หญิงซึ่งเคยเป็นแฟนเก่าของเขา หลังจากนั้นนาถอนงค์ก็พยายามระรานแดงทุกทาง จนในที่สุดแดงก็ระลึกได้ว่า เธอไม่มีความจำเป็นต้องอดทนกับความสัมพันธ์สามเส้า เช่นนี้อีกแล้ว เธอจึงเลือกจบชีวิตแต่งงานของตนโดยเป็นฝ่ายบอกเลิกกับตฤณ ดู ทมยันตี, *ดาวนภา* (กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2545)

⁴⁷ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 117.

เธอยอมเป็นเมียร้อยเพราะความรัก และความรักของพวกเธอมีค่ากว่าเงิน⁴⁸ ดังเช่นในกรณีของ นักศึกษาสาวจากจังหวัดเชียงใหม่ เธอเป็นเมียร้อยของอาจารย์หนุ่มชาวต่างชาติ แม้ว่าเพื่อนๆ ของ เธอจะพยายามเตือน แต่เธอก็บอกว่า “เธอรู้ตัวแต่ห้ามตัวห้ามใจไม่ได้ ... เธอเชื่อว่าความรักของเธอ เป็นการเสียสละ เป็นอมตะ เป็นของสูงส่ง”⁴⁹ และเมียน้อยก็ “ต้องการเพียงความรัก ความอบอุ่น มิได้ต้องการเอาเขามาครอบครองแต่ผู้เดียว ยอมทุกอย่าง ยอมต่อสายตาคนอื่นที่มองแล้วเยาะเย้ย ซอกซำทั้งกายและใจ”⁵⁰ ข้อความข้างต้นเป็นการเน้นย้ำว่า ความรักของเมียน้อยเป็นความรักอัน บริสุทธิ์มิได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์และความสุขความสบายส่วนตัว ขณะเดียวกันเพื่อที่จะยืนยันว่า พวกเธอไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ในทางวัตถุ ในตอนต้นของจดหมายจึงเน้นถ่ายทอดและแสดงประวัติ ชีวิตที่มีความเพียบพร้อมทั้งการศึกษาและหน้าที่การงาน ดังเช่น ใน พ.ศ. 2512 เมียน้อยคนหนึ่งใช้นามปากกาว่า ‘แมกซีน มานิลลา’ เขียนจดหมายมาถึง ‘จินตนา’ โดยเริ่มต้นจดหมายด้วยประโยคว่า เธอนั้น “จบจากโรงเรียนสอนนางแบบ และเดินแบบให้ห้องเสื้อมีชื่อมาแล้วเป็นเวลา ๒ - ๓ ปี”⁵¹ การ เกริ่นนำด้วยความเพียบพร้อมทางด้านการศึกษาและหน้าที่การงาน เป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นว่า เธอผู้

⁴⁸ อาจกล่าวได้ว่า เมียน้อยเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากมุมมองความรักโรแมนติกของชนชั้นกลาง สมิทธ์ ถนอมศาสนะ เสนอว่า ในทศวรรษ 2480 ความรักในเรื่องอ่านเล่น มักเชื่อมโยงกับความสุขและความเสียสละ แต่อยู่ตรงข้ามกับผลประโยชน์ กล่าวคือ ความรัก ที่เป็นความสุขในทศวรรษของชนชั้นกลางไม่ได้เกิดขึ้นใน พื้นที่ของเหตุผลอย่างการแสวงหาทรัพย์สินเพื่อดำรงชีพอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อ ต้องเลือกระหว่างทรัพย์สินเงิน ทองกับความรัก ตัวเอกที่มีคุณธรรมก็มักจะเลือกความรักก่อนเสมอ และบ่อยครั้งที่ความรักต้องเชื่อมโยง กับ ความเสียสละ คือไม่จำเป็นต้องลงท้ายด้วยการแต่งงาน แต่เป็นการเสียสละให้คนที่เรารักมีความสุข ตัวเราก็จะ มีความสุขไปด้วย ดังนั้น สำหรับเมียน้อยแล้ว ความรักของเธอเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ เนื่องจากเธอไม่ได้ ต้องการครอบครองสามีหรือแม้กระทั่งทรัพย์สิน ของผู้อื่น เธอเพียงต้องการความรักความอบอุ่นจากเขาเพียงครั้งคราวเท่านั้น สมิทธ์ ถนอมศาสนะ, “การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของ ชนชั้นกลางไทยกับ เรื่องอ่านเล่น,” หน้า 187-189. ขณะเดียวกัน ไม่เพียงแต่ความคิดในนวนิยายจะส่งผลต่อความคิดของคน แต่ ความคิดของคนก็ส่งผลต่อนวนิยายได้เช่นกัน ดังจะเห็นจากที่การมองทรัพย์สินแยกออกจากความรักของเมียน้อยนี้ส่งผลต่อนวนิยาย ด้วย เช่น นวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน หลังทศวรรษ 2510 เมียน้อยส่วนใหญ่ในนวนิยายของกฤษณา ไม่มีความจำเป็นทางการเงิน ที่ ต้องพึ่งพาสามี เมียน้อยในนวนิยายของกฤษณามีงานที่ตีทำหรือบางคนที่บ้านก็มีฐานะดีอยู่แล้ว ต่างจากเมียน้อยในนวนิยายก่อน ทศวรรษ 2510 ที่มีความจำเป็นต้องพึ่งสามีด้านการเงิน เช่น พุดกรองเธอมาจากเมืองนอก และมีทรัพย์สินมากมายอยู่แล้ว แต่เธอก็ยัง ยินดีที่จะมีความสัมพันธ์กับภิม จึงไม่แปลกที่คนจะรู้สึกว่าการ พุด กรองเป็นสาวสังคมคนหนึ่งที่มีตัวตนอยู่จริงในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ เรื่องแปลกหากบุคลิกลักษณะ ของตัวละครในนวนิยายของกฤษณาจะมีความคล้ายคลึงกับเมียน้อยที่ส่งจดหมายเข้าไปถามปัญหาใน คอลัมน์ จินตนาตอบปัญหา ทั้งนี้เนื่องจาก คอลัมน์จินตนาตอบปัญหา คือแหล่งข้อมูลที่ กฤษณาใช้ในการเขียนนวนิยาย แนวชีวิต ครอบครัวยุคใหม่เพิ่มเติมที่ วีรวรรณ ศรีสารานู, “สถานภาพสตรีไทยในนวนิยาย,” หน้า 221; อัสภา อัสภาพันธ์, “พุทธ ปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 79.

⁴⁹ จดหมายจาก เพื่อนที่หวังดี, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 20, 51 (7 เมษายน 2511): 24-25.

⁵⁰ จดหมายจาก แฟนนอกสังกัด, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 26, 42 (27 มกราคม 2517): 23, 127.

⁵¹ จดหมายจากแมกซีน มานิลลา, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 22, 11 (29 มิถุนายน 2512): 20-21.

เป็นเมียน้อยนั้นมีชีวิตที่เพียบพร้อมอยู่เป็นทุนเดิม ไม่จำเป็นต้องแย่งสามีของใครเพื่อความสุขของตน แต่การที่เธอเลือกที่จะเป็นมาเป็นเมียน้อยของสามีคนอื่นนี้เป็นเพราะความรักอันแสนบริสุทธิ์เท่านั้น⁵²

ความรักอันบริสุทธิ์ที่เมียน้อยมีต่อสามีนั้น แสดงออกผ่านความเต็มใจในการดูแลปรนนิบัติ และเป็นผู้รับฟังที่ดีให้แก่สามี เราจะพบว่า จดหมายจากเมียน้อยจำนวนมากที่ส่งเข้ามาหา *สตรีสาร* ล้วนพยายามถ่ายทอดเรื่องราวให้เห็นว่าเธอเป็นคู่รักผู้รักดี เอาใจใส่ ปรนนิบัติ และเห็นอกเห็นใจสามี ในทุกสถานการณ์ นอกจากนี้ พวกเธอมักสร้างให้ตนเองเป็นคู่ตรงข้ามกับเมียหลวงในแง่ที่ว่าเมียหลวงคือผู้สร้างความขุ่นข้องหมองใจให้แก่สามี ส่วนพวกเธอคือผู้บำบัดความคับข้องใจนั้น ดังเช่น จดหมายของ ‘จันทร์กะพ้อ’ ซึ่งเห็นใจสามีของเธอที่ต้องจำยอมอยู่กับภรรยาหลวงที่หลู่เกียรติของเขา ดังความตอนหนึ่งว่า “เขาถูกภรรยาข่มเหงรังแก บีบบังคับทะเลาะตบตีกันเป็นประจำ เขาปากร้ายด่าสามีกลางที่ชุมชน เขาจำอยู่ด้วยเพราะเห็นแก่ลูกเท่านั้น” จริยอยู่ที่เราไม่สามารถยืนยันได้ว่า เมียหลวงมีพฤติกรรมเช่นนั้นจริงหรือไม่ แต่ในจดหมายที่เมียน้อยเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวของสามีนั้นแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของเมียน้อย สามีคือชายผู้น่าสงสาร ถูกกระทำให้รู้สึกเจ็บช้ำจากเมียหลวง ด้วยเหตุนี้เอง เมียน้อยจึงเป็นผู้แสดงบทบาทในการเยียวยาและปลอบประโลมทั้งร่างกายและจิตใจของสามีให้เขาได้มีความสุขเมื่ออยู่กับเธอ และบางคนดังเช่น ‘จันทน์กะพ้อ’ ก็สอนลูกให้รู้จักวิธีปรนนิบัติดูแลพ่อ เพื่อที่หากเมื่อเขาทะเลาะกับเมียหลวงและมาที่บ้านของเธอ เธอและลูก “จะปรนนิบัติเขาอย่างเต็มใจ” เช่นเดียวกับ ‘เพื่อนแพง พระนคร’ ที่ “ยินดีจะทำให้เขามีความสุข ฉะนั้นจึงไม่แคร์เลยว่าใครจะรู้จะเห็น” การใช้คำว่า “ปรนนิบัติ” และการยินดีที่จะทำให้สามีเป็นสุขนี้ สอดคล้องกับภาพอุดมคติของผู้หญิงแบบดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในสุภาชิตและคู่มือสอนหญิงต่างๆ ซึ่งนำเสนอและผลิตซ้ำภาพอุดมคติของผู้หญิงว่าควรยกย่องสามีให้มีสถานะสูงกว่าตนด้วยการดูแลปรนนิบัติสามี ทำให้เขารู้สึกว่าบ้านเป็นดั่งสวรรค์ของเขา นอกจากนี้เป็นที่น่าสนใจว่า มโนทัศน์ความรักของเมียน้อยเช่นนี้มีใช้จะต้องตามอุดมคติของความเป็นศรีภรรยาเท่านั้น หากแต่ดังที่ได้แสดงไปในข้างต้นแล้วว่าผู้ชายเองต่างก็ต้องการให้ภรรยาแสดงความรักต่อสามีในรูปแบบของการปรนนิบัติและเป็นผู้ปลอบประโลมจิตใจเช่นเดียวกัน ดังนั้น มโนทัศน์และการแสดงออกซึ่งความรักของเมียน้อยจึงสอดคล้องกับมโนทัศน์ความรักและความต้องการของสามีนั่นเอง หากการตีความนี้ถูกต้อง ความสัมพันธ์ระหว่างเมียน้อยกับสามีของผู้อื่นจึงมิได้เกิดขึ้นจากตัณหาของผู้ชายหรือความโลภของผู้หญิง แต่เกิดขึ้นจากความลงรอยกันของมโนทัศน์ความรักของทั้งสองฝ่าย

⁵² ในทำนองเดียวกันจดหมายจาก ‘ลูกศิษย์เก่า’ ระบุชัดเจนว่า ตัวเธอนั้น “มีรายได้การงานมั่นคงแล้ว แต่ไม่รักใคร่ใคร่ นอกจากผู้นี้” จดหมายจาก ลูกศิษย์เก่า, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 22, 41 (5 เมษายน 2513): 20-21.

อย่างไรก็ตาม พิงกล่าวด้วยว่าการที่เมียน้อยมีมโนทัศน์ความรักเช่นที่กล่าวมานี้ไม่ได้หมายความว่าเธอเหล่านั้นมีจิตใจบริสุทธิ์กว่าเหล่าบรรดาเมียหลวงทั้งหลาย นักประวัติศาสตร์คงไม่สามารถล่วงรู้ศีลธรรมในจิตใจของคนในอดีตได้ เราคงทำได้เพียงอธิบายเรื่องเล่าที่คนในอดีตใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเท่านั้น และเรื่องเล่าเหล่านี้ย่อมเผยให้เห็นถึงมโนทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในอดีตได้ จากการสำรวจจดหมายของเมียน้อยพบว่า พวกเขาเองก็ต้องการความรักจากสามีไม่ต่างจากเมียหลวงเช่นกัน แต่การแสดงออกถึงความรักของเมียน้อยแตกต่างจากเมียหลวงอย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ ในขณะที่เมียหลวงต้องการให้สามีแสดงความรักโดยการดูแลเอาใจ แต่เมียน้อยคาดหวังเพียงแต่ให้สามีมาพบเธอบ้างเท่านั้น เช่น ในจดหมายของ “ลูกศิษย์เก่า” ที่เขียนมาถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2513 ว่า “เท่าที่เราพบกันก็เป็นแค่ที่พึ่งทางใจของกันและกัน ไม่เคยก้าวก่ายสิทธิกัน”⁵³ ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การมองสามีเป็นที่พึ่งนั้นสอดคล้องกับความเป็นชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว อีกทั้งจากข้อความข้างต้นก็ทำให้คาดคะเนต่อไปได้อีกว่า เธอไม่ต้องการแสดงความเป็นเจ้าของผู้ชายคนนั้น ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้เมียน้อยต้องการการแสดงความรักที่ต่างจากเมียหลวงอาจเป็นเพราะ สถานภาพของเมียหลวงได้รับการยอมรับทั้งในทางนิตินัยและพฤตินัย แต่เมียน้อยไม่มีสิทธิ์เช่นนั้น ดังที่ ‘จินตนา ๒’ ตอบจดหมายจากเมียน้อยส่วนใหญ่่นั้น แม้เธอเชื่อว่าความรักของเมียน้อยคือความรักที่สวองงาม แต่สุดท้ายแล้วเธอก็ไม่มีสิทธิในการมีความสัมพันธ์กับสามีคนอื่น เช่น ใน พ.ศ. 2510 เธอได้ตอบจดหมายของ ‘เพื่อนแพง’ ว่า “จินตนา ๒’ เป็นคนที่เห็นใจคนที่มีความรักอย่างที่สุด เห็นใจความรักที่เกิดขึ้นสำหรับคนทุกเพศทุกวัย เห็นใจในความสุขสดชื่นความหวานความความสุขที่หายากเช่นนั้น เห็นใจแม้กระทั่งในความขมขื่นเกิดเพราะสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิ แต่ความเห็นใจทั้งนี้ก็ไม่ใหญ่ยิ่งเกินไปกว่าความหวังดีที่จะขอเตือนว่า ความผูกพันในความรักที่เรามีต่อสิ่งที่เราไม่มีสิทธินั้น อย่างไรก็ตามเสียก็ได้ชื่อว่าเป็นความเห็นแก่ตัว” ดังนั้น แม้มโนทัศน์ความรักของเมียน้อยจะตรงตามอุดมคติความเป็นเมียแบบดั้งเดิมตามจารีตประเพณี และตอบสนองความต้องการของผู้ชายได้ แต่พวกเขาก็ไม่มีสิทธิที่จะครอบครองชายที่มีภรรยาอยู่แล้ว⁵⁴ ดังนั้น เมียน้อยจึงไม่เรียกร้องอะไรจากสามีมากไปกว่าการได้อยู่ด้วยกันเพียงครั้งคราวเท่านั้น

ขณะเดียวกัน การขาดสิทธิอันชอบธรรมของเมียน้อย ประกอบกับทัศนคติของผู้คนในสังคมที่ไม่ยอมรับเมียน้อย ก็ทำให้เธอเองที่แม้จะได้ครอบครองสามีของเมียหลวงเพียงชั่วคราว แต่ต้องนำตาตกใน ทุกข์ระทมใจไม่ต่างจากเมียหลวง แนวคิดเรื่องการไม่มีสิทธินี้ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและ

⁵³ จดหมายจาก ลูกศิษย์เก่า, “ปัญหาชีวิต,” 20-21.

⁵⁴ จดหมายจาก เพื่อนแพง, “ปัญหาชีวิต,” 20-21.

สภาพจิตใจของเมียน้อยบางคนเช่นกัน เช่น ‘วนิดา อ่าวอุดม’ ลูกจ้างสาวร้านขายของชำซึ่งเป็นเมียน้อยของพ่อค้าหนุ่ม ได้ระบายความทุกข์ในใจของเธอให้ ‘จินตนา ๒’ รับรู้ “ละอายใจตัวเองเหลือเกินที่ไปแย่งสามีคนอื่นเขามา ขณะนี้คิดมากจนนอนไม่หลับ บางครั้งปวดหัว อยากตายเสียเพราะเรื่องผัวเมียเขาทะเลาะกันนี่แหละ”⁵⁵ ‘วนิดา’ ตระหนักดีว่า ชีวิตคู่ของเธอเป็นสิ่งที่เกิดจากการ “แย่งสามีคนอื่นเขามา” เธอไม่ได้มีสิทธิเป็นเจ้าของผู้ชายคนนั้นแม้ว่าเธอจะรักเขามากก็ตาม ไม่ต่างจากจดหมายของ ‘คนที่เคารพรักมานาน กรุงเทพฯ’ ที่เป็นเมียน้อยของผู้ใหญ่ในที่ทำงานของตนเอง เธอสารภาพกับ ‘จินตนา ๒’ ว่า “ดิฉันสงสารลูกๆ และภรรยาของเขา ทุกอย่างจะวุ่นวายและยุ่งสักเพียงไหน ดิฉันไม่แย่งความสุขคนอื่น เพราะถึงอย่างไรภรรยาของเขาจะต้องสะเทือนใจ ... ช่วยด้วยเถิด อยากรู้ดิฉันก็เป็นคนไผ่ดี รู้ตัวว่ากำลังจะเอาชีวิตไม่รอด จะอยู่ในโลกนี้ยาก”⁵⁶ การรู้ว่าตัวเองไม่มีสิทธินี้กระทบต่อความรู้สึกเมียน้อยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากเธอโทษตัวเองว่าเป็นผู้ที่ทำให้ชีวิตครอบครัวของคนอื่นไม่มีความสุข ดังนั้น ในสถานการณ์ความรักสามเส้านี้ ทั้งเมียหลวงและเมียน้อยต่างก็เสียใจเช่นกัน ในกรณีของเมียหลวง เธอเสียใจที่ต้องเสียคนที่เป็นสิทธิของเธอไป แต่ในกรณีของเมียน้อย แม้เธอจะได้ความรักจากชายคนนั้นมา แต่เธอก็ทุกข์เพราะไม่มีสิทธิในตัวเขา

ในกรณีที่เมียน้อยรู้สึกว่าคุณเองอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ไม่ถูกต้องตามหลักผัวเดียวเมียเดียว และต้องการจะยุติความสัมพันธ์ ก็มักจะไม่เป็นไปอย่างราบรื่นนัก เพราะสามีของเธอจะใช้ความรักมาเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งเธอไว้ ดังเช่นกรณีของ ‘คนที่เคารพรักมานาน’ ซึ่งเป็นทุกข์กับสถานการณ์การเป็นเมียน้อยที่เธอต้องประสบ เธอจึงขอยุติความสัมพันธ์กับสามี “หลายครั้งเขาวิงวอนและร้องไห้เมื่อดิฉันบอกตามตรงว่า ต้องการตัดสินใจจากไป เห็นน้ำตาดิฉันก็จิตใจต้องเป็นฝ่ายปลอบเขาบ้าง ปลอบกันไปปลอบกันมาตัดสินใจอะไรไม่ได้ เขาบอกว่ารัก บางครั้งถึง ไม่คิดว่าคนมีลูกมีเมียอยู่แล้วจะรักใคร่ได้อีก”⁵⁷ หากความเย็นชาสัมพันธ์กับความเข้มแข็งและการไม่ร้องไห้⁵⁸ การที่สามี “วิงวอนและร้องไห้” นั้นจึงย่อมส่งผลต่อจิตใจของเมียน้อย ในทางหนึ่งการที่สามีผู้ซึ่งควรเข้มแข็งร้องไห้ออกมาให้เธอเห็น ย่อมแปลว่าเขารักเธอจริงจึงยอมให้เธอเห็นเขาในมุมที่อ่อนแอ และในอีกทางหนึ่ง การร้องไห้พร้อมบอกรักจากผู้ชายอันเป็นที่รัก ย่อมส่งผลต่อจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึกของเมียน้อยอยู่มาก

⁵⁵ จดหมายจาก วนิดา อ่าวอุดม, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (26 พฤษภาคม 2511): 27-28.

⁵⁶ จดหมายจาก คนที่เคารพรักมานาน, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 24, 37 (26 ธันวาคม 2514): 14-15.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน

⁵⁸ โปรดดูเพิ่มเติมที่บท 5

ดังนั้น การกล่าวคำว่ารักและการหลั่งน้ำตาจึงถูกสามีนำมาใช้เพื่อย่อความสัมพันธ์กับเมียน้อย ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์หนึ่งเดียวที่ตรงตามมโนทัศน์ความรักของตนเอง

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า คำมั่นสัญญาของสามีที่มีต่อเมียน้อยจะแตกต่างออกไป ถ้าหากเมียน้อยปักใจเชื่อว่าความสัมพันธ์ของเขาและเธอเป็นสิ่งที่ถูกต้อง คำมั่นสัญญาที่เธอได้รับก็เป็นเพียงภาพฝันที่ว่าทั้งสองจะได้ครองคู่กัน โดยปราศจากเมียหลวงผู้เป็นอุปสรรคของความรัก ส่วนหนึ่งอาจเข้าใจได้ว่า เมียน้อยก็ปรารถนาการยอมรับจากสังคมในฐานะของภรรยาที่ถูกต้อง (แม้ว่าเธอจะถูกตราหน้าว่าเคยเป็นเมียน้อย หรือหมายถึงใจที่จะแย่งสามีของผู้อื่นก็ตาม) เช่น จดหมายของ ‘เพื่อนแพง พระนคร’ ในปี พ.ศ. 2510 เล่าให้ ‘จินตนา’ ฟังถึงคำมั่นสัญญาของสามีที่ยอมทิ้งลูกและเมียเพื่อมาอยู่กับเธอว่า “เขา (สามี -ผู้วิจัย) บอกว่าจะตัดสินใจเลือกความสุขของเราสองคนเป็นใหญ่ ภรรยาและลูกๆ ของเขามีหลักมีฐานดี และคงจะช่วยตัวเองได้ เขาจะเป็นฝ่ายเสียสละมาแต่ตัว”⁵⁹ ข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการสร้างภาพฝันถึงความรักของชายผู้เป็นสามีต่อเมียน้อย ที่เชิดชูความรักระหว่างกันในฐานะความรักตามอุดมคติผิวเดียวเมียเดียว เฉกเช่นสามีภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมายทั่วไป และเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยการทิ้งทุกสิ่งที่เคยมีไว้เบื้องหลัง เพื่อมาสร้างเนื้อสร้างตัวและลงหลักปักฐานความรักใหม่ที่มั่นคงกับเธอผู้เป็นเมียน้อยอีกครั้ง ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าพันธะสัญญาระหว่างสามีกับเมียน้อยวางอยู่บนฐานของความไว้น้ำใจเชื่อใจ และความเชื่อของเมียน้อยที่มั่นคงในความรัก ปัจจัยทั้งสองนี้นำมาสู่การสร้างภาพฝันของเมียน้อยที่กำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้านี้ อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องไม่ลืมว่า จดหมายที่ส่งมาจากบรรดาเมียน้อย ก็ย่อมสัมพันธ์กับมโนทัศน์ความรักของเธอที่มองว่าความรักของตนเป็นความรักที่สูงส่ง เป็นความเสียสละ และไม่ต้องการการครอบครองเป็นเจ้าของ นัยหนึ่งข้อความเช่นนี้อาจลบความรู้สึกที่ต้องการครอบครองหรือแย่งชิงสามีของผู้อื่นก็เป็นได้ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้แม้เมียน้อยจะใช้ความรักเป็นอัตลักษณ์ใหม่ของตนเพื่อลบล้างภาพเมียน้อยที่เห็นแก่เงิน บทความใน *สตรีสาร* ก็เปลี่ยนรูปแบบการดำเนินเมียน้อยตามไปด้วย ในทศวรรษ 2510 – 2520 บทความส่วนใหญ่ใน *สตรีสาร* ไม่ปฏิเสธความรักที่เมียน้อยมีให้แก่สามี หากแต่ตั้งคำถามว่า สิ่งที่เมียน้อยเรียกว่า “ความรัก” นั้น แท้จริงแล้วเป็นความรักจริงหรือไม่ เช่น บทความเรื่อง “หลง’ หรือ ‘รัก’” เขียนโดยนามปากกา ‘ภวังค์’ ในคอลัมน์ “ทรศนะชาย” ใน พ.ศ. 2513 ความว่า:

⁵⁹ จดหมายจาก เพื่อนแพง, “ปัญหาชีวิต,” 20-21.

ในที่สุดดิฉันก็สำนึกขึ้นมาได้ และพยายามจะแยกแยะความรู้สึกของตนเอง แล้วดิฉันก็ค่อยๆ เข้าใจขึ้นว่า ความจริงนั้นดิฉันมิได้ติดใจหลงใหลในตัวเขาหรอก แต่เพราะความที่เขาเป็นของต้องห้าม และความที่ชีวิตประจำวันของดิฉันเจียบเหงาเปล่าเปลี่ยว ความสัมพันธ์กับเขาจึงกลายเป็นสิ่งที่น่าตื่นใจ และเป็นสิ่งที่สุดท้ายจะหักห้ามใจได้ ... ดิฉันขออุทิศประสบการณ์ของดิฉันเพื่อผู้หญิงทุกคนที่ตกอยู่ในภาวะเดียวกับดิฉัน อย่างน้อยก็ขอให้คุณได้ซึ่งใจคิดบ้างว่า ความรักของคุณเป็นความรักที่ไม่มีหวัง หรือเป็น ความหลง ‘ของต้องห้าม’ กันแน่⁶⁰

จดหมายฉบับนี้คือการแสดงความคิดของนักเขียน ว่า ที่เมียน้อยบอกว่ารักสามีนั้น ที่จริงแล้วไม่ใช่ความรักที่แท้จริง แต่เธอรักเขา และมีความสัมพันธ์กับเขาเนื่องจากสาเหตุสองประการ ประการแรกคือ เธอเหงา และประการที่สองคือ เขาเป็นของต้องห้ามที่ทำนาย น่าตื่นเต้น บทความนี้จึงเป็นการลดทอนคุณค่าความรักของเมียน้อยให้เหลือเพียงอารมณ์ชั่ววูบ ไม่ใช่ความรักที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง⁶¹ นอกจากนี้ ศีลธรรมก็เป็นสิ่งที่สังคมในทศวรรษ 2510 – 2520 เรียกร้องให้เมียน้อยตระหนัก⁶² ต่อมาในทศวรรษ 2530 แทบจะไม่ปรากฏว่ามีจดหมายจากเมียน้อยส่งมาถึง ‘จินตนา ๒’ อีกเลย อาจเป็นเพราะตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เมียน้อยที่อยู่ในบทความมักถูกนำเสนอในแง่ลบ ความรักของเธอเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรมหรือเป็นความรักที่ไม่ใช่รักแท้ ดังปรากฏในหนังสือ *ผู้หญิงกับสังคม* ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2528 ของเต็มสิริ บุญยสิงห์ นักพูดและนักเขียนชื่อดังคนหนึ่งของยุคสมัย⁶³ ได้กล่าวถึงประเภทของเมียน้อยไว้ในหนังสือ *ผู้หญิงกับสังคม* ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2528 ดังนี้ “1. บ้านเล็กประเภทปลิง เกาะเพื่อดูดเลือดเอาไปทั้งตัว ประเภทนี้หมดเลือดก็ปล่อย แล้วโผไปหาคนที่ถูกใจ ... 2. บ้านเล็กประเภทชอบสนุก ขอยืมอสังหาริมทรัพย์จากบ้านใหญ่น้อยเท่านั้น ไม่ได้จริงจังอะไร ชั่วแต่ได้ตื่นเต้น ... 3. บ้านเล็กประเภทนางบำเรอ รับค่าจ้างประจำพอได้มีกินบ้าง ปัญญาจะหากินทางอื่นมีน้อย”⁶⁴

⁶⁰ ภาวรงค์, “หลงหรือรัก,” *สตรีสาร* 23, 2 (26 เมษายน 2513): 32.

⁶¹ จดหมายฉบับนี้เป็นจดหมายของผู้หญิง ผู้เขียนกล่าวว่าตนเลือกจดหมายฉบับนี้มาตีพิมพ์เนื่องจาก “มีความจริงอยู่หลายประการ” อย่างไรก็ตามอาจเป็นการไร้เดียงสาเกินไปที่จะมองว่า จดหมายนี้เป็นจดหมายที่เมียน้อยเขียนขึ้นเองจริงๆ เนื่องจากโดยปกติแล้ว จดหมายจากผู้อ่านมักส่งไปหา ‘จินตนา ๒’ มากกว่าจะนำมาตีพิมพ์ในบทความ จดหมายฉบับนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของตัวนักเขียนที่มีต่อเมียน้อย มากกว่าที่จะเป็นความคิดของเมียน้อยเอง

⁶² เช่น ในบทความ “ปัญหาสามเส้า” ของผู้เขียนนามปากกา ‘จรุงจันทน์’ ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2526 ระบุว่า “...แต่จะมีผู้หญิงที่เป็น ‘อนุ’ สักกี่คนที่คิดได้ว่า การไปอ้างถึงความรักแล้วเที่ยวแย่งสามีผู้อื่นนั้น เป็นความคิดทางศีลธรรมอย่างไร ส่วนผู้ชายที่เที่ยวรักหญิงอื่นต่างๆ ที่ตนยังมีภริยาอยู่นั้นก็ผิดศีลธรรมด้วยเช่นกัน” จากบทความข้างต้น ‘จรุงจันทน์’ ยอมรับการกล่าวอ้างของเมียน้อยว่า ที่เธอยอมเป็นเมียน้อยก็เพราะเธอรักเขา หากแต่ ‘จรุงจันทน์’ มองว่า ความรักที่เกิดขึ้น ทั้งรักของเมียน้อยที่มีให้สามีและความรักของสามีที่มีให้แก่เมียน้อยต่างก็เป็นสิ่งผิดศีลธรรมที่จะสร้างความทุกข์อย่างใหญ่หลวงให้กับเมียน้อย จรุงจันทน์, “ปัญหาสามเส้า,” *สตรีสาร* 36, 15 (10 กรกฎาคม 2526): 34.

⁶³ สมบัติ จำปาเงิน, *ประวัตินักพูดไทย* (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2528), หน้า 112

⁶⁴ เต็มสิริ บุญยสิงห์, *ผู้หญิงกับสังคม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ.เจ., 2528), หน้า 141.

ข้อความนี้สะท้อนว่า เมียน้อยในทัศนะของเต็มสิริ คือผู้หญิงไม่ดี โดยเห็นได้จากการเปรียบเมียน้อยกับปลิงดูดเลือด, ไม่รู้จักทำมาหากินด้วยตนเอง และรักสนุกโดยไม่ได้คิดถึงจิตใจของคนอื่นดังที่แสดงให้เห็นแล้วในข้างต้น อีกทั้งบทความที่เรียกร้องให้คนสงสารหรือเข้าใจเมียน้อยก็ถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนน้อย จนถึงทศวรรษ 2530 บทความเกือบทั้งหมดที่กล่าวถึงเมียน้อยใน *สตรีสาร* ก็ยังคงนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบอยู่⁶⁵ ไม่ใช่เพียงแต่ *สตรีสาร* แต่นิตยสารและสื่ออื่นๆ ต่างก็นำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบดังที่แสดงให้เห็นในส่วนนำของบทความ ดังนั้น อัตลักษณ์ของเมียน้อยที่เป็น “ตัวร้าย” เป็น “ผู้หญิงไม่ดี” จึงกลายเป็นภาพจำของคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าเมียน้อยจะพยายามใช้ความรักบริสุทธิ์มาเป็นอัตลักษณ์ของตน แต่ก็ไม่ได้ทำให้คนในสังคมเปลี่ยนมุมมองและการรับรู้เกี่ยวกับพวกเธอไปได้เลย

บทสรุป

แม้ในทศวรรษ 2490 – 2530 จะเป็นช่วงเวลาที่มโนทัศน์ผัวเดียวเมียเดียว, ศีลธรรมความซื่อสัตย์, ครอบครัวแบบอุดมคติ และ การนำเสนอภาพเมียน้อยในแง่ลบกำลังเติบโตและแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย แต่เนื่องจากความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่ต่างกันของสามีภรรยา ทำให้พวกเขาเกิดความขัดแย้งขึ้นในความสัมพันธ์ของครอบครัว จนนำไปสู่การมีเมียน้อย ความเข้าใจเรื่องการแสดงความรักที่แตกต่างกันของสามีภรณยานั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการมองความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ต่างกัน กล่าวคือ ผู้ชายยังคงต้องการภรรยาที่เอาใจใส่และปรนนิบัติสามี ทำให้ความรักที่เขาต้องการให้ภรรยาแสดงออกนั้นคือการดูแลเอาใจใส่และปรนนิบัติเขาให้มีความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “บ้านคือวิมาน” ในขณะที่ผู้หญิงนั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคมและเศรษฐกิจทำให้เธอมองความเป็นหญิงต่างไป เธอยอมรับบทบาทการเป็นแม่บ้านแต่เริ่มเรียกร้องให้สามีดูแลตัวเองมากขึ้น นอกจากนี้ ตัวเธอเองก็อยากให้สามีแสดงความรักโดยการเอาใจใส่เธอบ้าง เมื่อต่างฝ่ายต่างมีมโนทัศน์เกี่ยวกับความรัก, การแสดงความรัก และเพศสภาพต่างกันไปนั้น และต่างฝ่ายต่างเรียกร้องความรักในรูปแบบที่ตนเองต้องการ การมีเมียน้อยจึงเป็นทางออกหนึ่งที่ผู้ชายเลือกใช้ สำหรับภรรยาแล้ว การที่สามีมีเมียน้อยคือสิ่งที่ทำให้เขาขาดความเป็นชายทั้งในบทบาทของสามี และพ่อ อีกทั้งยัง

⁶⁵ เช่น บทความเรื่อง “เหตุผลของ ‘อนุ’” ของผู้เขียนนามปากกา ‘พรารุ่ง’ ใน พ.ศ. 2531 ระบุว่าสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงเป็นเมียน้อยไม่ใช่เพราะความรัก แต่เป็นเพราะสามสาเหตุคือ ต้องการเอาชนะ ต้องการความตื่นเต้น และต้องการเงิน ทั้งสามสิ่งนี้ล้วนนำเสนอภาพลักษณ์ของเมียน้อยในทางที่ขัดต่อการเป็นคนดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ เมียน้อยไม่ใช่เพียงเมียน้อยยังไม่สนใจสังคมรอบข้างด้วย เช่นในช่วงต้นบทความ ที่กล่าวว่าเมียน้อยภูมิใจที่ได้เป็นเมียน้อยมากกว่าที่จะเป็นเมียหลวง โดย ‘พรารุ่ง’ เปรียบให้ผู้อ่านเห็นภาพว่า เมียน้อยภูมิใจในสถานภาพของตนจนแทบจะประกาศลงหนังสือพิมพ์ ในทัศนะนี้ เมียน้อยจึงไม่เพียงแต่ผิดตามหลักศาสนา แต่ยังเป็นผู้ไม่สนใจความถูกต้องทางสังคมด้วย และประการสุดท้าย เมียน้อยคือผู้ที่ทำให้ลูกหมดความรักความนับถือที่มีต่อพ่อ และทำให้ครอบครัวที่เคยอบอุ่นต้องแตกแยก พรารุ่ง, “เหตุผลของ ‘อนุ’,” *สตรีสาร* 41, 21 (14 สิงหาคม 2531): 44.

เป็นการหยามเกียรติของเธอซึ่งควรจะมีสิทธิในการเป็นเจ้าของสามีแต่เพียงผู้เดียวทั้งในทางกฎหมาย และวัฒนธรรม ด้วยสาเหตุดังกล่าวเหล่านี้การหย่าร้างจึงกลายเป็นทางออกที่ดีที่สุดสำหรับผู้หญิงบางคน⁶⁶

⁶⁶ ในช่วงทศวรรษ 2490 - ต้นทศวรรษ 2510 บทความใน *สตรีสาร* ยังไม่แนะนำให้ผู้หญิงหย่าสามีที่มีเมียน้อย เช่นบทความ “อย่าหย่าถ้า...” ในปี พ.ศ. 2514 ที่แนะนำเมียหลวงว่าอย่าเพิ่งหย่าจากสามี หากรู้ว่าเขามีเมียน้อย ความว่า “ผู้หญิงที่หย่าเพราะแค้นใจว่าผู้ชายเอาใจไปเพื่อแม่ผู้หญิงอื่นนั่น มีก็รายบ้างที่ตาเนินชีวิตอยู่ต่อไป ด้วยความสุข ...ส่วนมากมักจะขมขื่น มีปมด้อย ...ก็เพราะเธอยังไม่พร้อมที่จะหย่าซะซี ในส่วนลึกของ หัวใจ เธอยังรัก ยังต้องการเขาอยู่ เธอตัดใจจากเขาเขาไม่ได้ แต่เธอทำไปด้วยความแค้นอยากจะประชด... ถ้าเราต้องการได้ตัวเขาคืนมา เราก็ต้องอดทนคอย คอยจนกว่าเขาจะหมดฤทธิ์เมารัก หูตาสว่างไสวหมดความหลงใหลเสียที คอยจนกว่าเขาจะกลับมาเอง มาตายรังโง่งง” บทความนี้แสดงให้เห็นเหตุผลที่ภรรยาไม่ควรหย่า 2 ประเด็น ประเด็นแรก การที่สามีกลับมาจะทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินต่อไปได้อย่างมีความสุข ผู้หญิงจึงควรเป็นฝ่ายเสียสละและอดทน ประเด็นที่สอง คือ การเชื่ออย่างแน่นหนาว่า สุดท้ายแล้วสามีที่มีเมียน้อยจะต้องกลับมาเมียหลวง ดังนั้น เมียหลวงจึงไม่ควรไปโวยวายกับเขา หรือตัดสินใจหย่าทันทีที่รู้ว่าเขามีเมียน้อย ความเชื่อนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความรักที่สามีมีให้กับเมียน้อยไม่ใช่ความรักจริงแท้ ไม่เหมือนกับความรักที่สามีมีให้กับเมียหลวง และนี่เองคือสิ่งที่เมียหลวงต้องการ ดังนั้นการบอกให้เมียหลวงอดทนรอให้สามีกลับมา ในแง่หนึ่งก็คือการหล่อเลี้ยงใจของเมียหลวง ซึ่งต้องการความรักเดียวใจเดียวต่อสามี ต่อมาในทศวรรษ 2520 เป็นต้นไป บทความใน *สตรีสาร* เริ่มแนะนำให้ผู้หญิงหย่าได้ หากเธอไม่มีความสุขในชีวิตคู่ เช่น ผู้เขียนนามปากกา ‘ภรณ์’ เขียนบทความ “ชีวิตมีค่าแม่หย่าร้าง” ในปี พ.ศ. 2521 ความว่า “สาเหตุสำคัญที่สุดของการหย่าร้างของผู้หญิงเราก็คือมีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง ...สังคมไทยในปัจจุบันจะถือว่า การหย่าร้าง ไม่ใช่เรื่องแปลก ไม่น่าปิตบัง ซึ่งก็ควรจะเป็นเช่นนั้น การเป็นม่ายไม่ใช่เรื่องน่ากลัวหรือชวนให้ใครสมเพช สุภาพสตรีอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นม่ายกล่าวว่า “เรามีอิสระและเป็นตัวของเรามากขึ้น และแน่นอน เราผู้หญิงก็มีความรู้ความสามารถเท่าเทียมชาย การหย่าด้วยเหตุผลส่วนตัวนั้นไม่ได้มาเป็นอุปสรรคในด้านการงานหรือแม้แต่การจะเลือกคู่ใหม่ ก็เป็นเรื่องที่เราจะทำได้” ด้วยค่านิยมเกี่ยวกับการหย่าร้างในประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงที่ถูกสามีนอกใจจึงสามารถหย่าร้างได้ถ้าเธอต้องการ ปีศรี , “อย่าหย่าถ้า...” *สตรีสาร* 24, 8 (6 มิถุนายน 2514): 51; ภรณ์ , “ชีวิตมีค่าแม่หย่าร้าง,” *สตรีสาร* 31, 32 (12 พฤศจิกายน 2521): 44-45

บทที่ 5 ความรักที่ไม่สมหวัง: การออกหักและการหย่าร้างในมโนทัศน์ของหญิงและชาย

บทความ “ละเมอรัก” โดย ‘รัชณีฉายา’ พ.ศ. 2492 ถ่ายทอดเรื่องราวของ สุชาดา ที่ถูกชายคนรักเก่า ชื่อประวิทย์ทิ้งเธอไปแต่งงานกับหญิงสาวคนอื่นอย่างกะทันหัน สุชาดา รู้สึกเสียใจมาก ระหว่างนั้นเอง ที่มณูก็เข้ามาในชีวิตของเธอ แต่ก็ไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันได้ ‘รัชณีฉายา’ บรรยายถึงอาการออกหักของสุชาดาว่า:

สุชาดาปรี่มว่าจะตายจากโลก เพราะหัดที่ต่อมาไม่ช้าก็มีสุภาพบุรุษคนหนึ่งชื่อมณูมาช่วยสมานแผลใจ สุชาดาตกลงเป็นคนรักกับมณู แต่นานเวลาที่เธอมิได้รักมณูแม้เพียงครึ่งของที่เคยรักประวิทย์ ทั้งที่มณูเอาใจและรักเธออย่างสุดที่จะหาใครเสมอได้ สุชาดาก็ยังไม่มีหัวใจสำหรับเขา ... เธอรู้ว่าเธอยืนตรงหน้ามณูแต่หัวใจเธอหายอมรับรู้ไม่ เธอจึงเฝ้าแต่ฝังใจมั่นว่ามณูเป็นประวิทย์ร้ายไป เธอจะพบกับมณูอย่างหวานฉ่ำด้วยท่าทีและสำเนียงอย่างชื่นใจ แต่นั่นก็เป็นไปเฉพาะ (เฉพาะ - ผู้เขียน) ยามที่เธอกำลังละเมอว่าเธอเป็นประวิทย์ ... ในที่สุดมณูก็ทนสุชาดาไม่ไหว เขายอมปล่อยเธอไปสูหนทางที่เธออยากจะไป มณูกล่าวกับข้าพเจ้าว่า เขารักสุชาดาเหลือเกิน แต่มีอาจทนเป็นภาพแทนของใครได้อีก¹

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาโต้ตอบภาวะออกหักที่แตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย กล่าวคือ ผู้หญิงยึดมั่นในความรักเดียวใจเดียวในฐานะรักแท้ไม่แปรผัน ส่วนผู้ชายนั้นกลับมองว่า พวกเขาได้ทุ่มเทความรักให้กับผู้หญิงไปแล้ว หากเธอไม่อาจตอบสนองกับความทุ่มเทของเขาได้ เขาก็พร้อมที่จะเดินจากไป ดังจะเห็นได้จากการที่สุชาดาซึ่งเป็นผู้หญิงยังคงรักมั่นต่อประวิทย์ ทั้งที่เธอทิ้งเธอไปแต่งงานกับผู้หญิงคนอื่นแล้ว แม้จะมีมณูเข้ามาประสานรอยร้าวแห่งรักให้เธอ แต่เธอก็ยังคงมีจิตใจถวิลหาประวิทย์อยู่เป็นนิตย์ จนทำให้มณูผู้ทุ่มเทในความรักต่อสุชาดาอ่อนใจและขอเป็นฝ่ายจากไปในที่สุด เพราะ “มีอาจทนเป็นภาพแทนของใครได้อีก” จากทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ผู้ชายและผู้หญิงที่ไม่สมหวังในความรักนั้นจะมีพฤติกรรมหรือการแสดงออกที่แตกต่างกัน ในที่นี้ การแสดงอาการไม่สมหวังในความรักจึงเป็นส่วนหนึ่งของเพศสภาพ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นประเด็นข้างต้นที่ว่า เพศสภาพมีผลต่อการแสดงออกซึ่งอาการออกหัก คือ ‘สาวสงสัย’ ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในการเยียวยาตนเองของชายหญิงเมื่อออกหักต่อ ‘จินตนา’ ใน พ.ศ. 2492 ความว่า:

ผู้หญิงออกหักมักจะชอบร้องไห้ แต่ผู้ชายออกหักมักจะดื่มหัวราน้ำ ถ้าผู้หญิงออกหักแล้วประพฤติตัวเช่นชาย (คือดื่มหัวราน้ำ) บ้างจะได้หรือไม่²

¹ รัชณีฉายา, “ละเมอรัก,” *สตรีสาร* 2, 30 (ปลายมิถุนายน 2492): 27.

² จดหมายจาก สาวสงสัย, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 2, 40 (ต้นธันวาคม 2492): 22.

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า สังคมมีส่วนในการกำหนดและผลิตซ้ำบรรทัดฐานในการแสดงออกซึ่งอาการรอกหักตามเพศสภาพของชายและหญิง ดังที่ ‘สาวสงสัย’ ตั้งคำถามว่า “ถ้าผู้หญิงรอกหักแล้ว ประพฤติตัวเช่นชาย (คือดื่มหัวราน้ำ) บ้างจะได้หรือไม่” คำถามเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นเลยหากสังคมไม่พยายามสร้างภาพแทนของการแสดงออกซึ่งความเสียใจจากความเจ็บช้ำในความรัก สิ่งที่จะช่วยยืนยันในข้อนี้ก็คือคำตอบของ ‘จินตนา’ ที่ไม่เห็นด้วยกับ ‘สาวสงสัย’ นัก เพราะเธอได้ให้เหตุผลว่า “ผู้หญิงรอกหักควรจะชบหน้ากำสรวลอยู่กับที่นอนหอมอนมุ้งไม่ดีกว่าหรือ เรื่องการดื่มให้ผู้ชายเขาผูกขาดดีกว่า”³ ดังนั้น บทนี้จึงต้องการศึกษาว่า ผู้หญิงและผู้ชายที่ต้องประสบเหตุการณ์รอกหักหรือหย่าร้างในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 มีการนำเสนออารมณ์และความรู้สึกของพวกเขาอย่างไร และอารมณ์ ความรู้สึกดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการประกอบสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายอย่างไรบ้าง

ในประเทศไทย งานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงที่ล้มเหลวกับความรักมีจำนวนไม่มากนัก ดังเช่น งานศึกษาประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญเกี่ยวกับการรอกหัก คือ บทความ “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของ ‘ผู้ชายพ่ายรัก’ จากเพลงคู่เลิศ-ศรีสุดา” ของวันชนะ ทองคำเภา บทความนี้ศึกษาเนื้อเพลงของวงดนตรีสุนทราภรณ์ในทศวรรษ 2510 ที่มีเลิศ ประสมทรัพย์ ขับร้องคู่กับศรีสุดา รัชตะวรรณ วันชนะพบว่า ในช่วงทศวรรษ 2510 เพลงที่เลิศและศรีสุดาขับร้องคู่กันนั้น มักเป็นเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้ชายที่ผิดหวังในความรัก และมักนำเสนอในรูปแบบเพลงขบขันมากกว่าเพลงเศร้า ข้อค้นพบดังกล่าวนำมาสู่ข้อเสนอก็คือ สาเหตุที่ทำให้วงสุนทราภรณ์แต่งเพลงผู้ชายรอกหักในเชิงขบขันนั้น มาจากการที่ประเทศไทยในทศวรรษ 2510 เกิดวิกฤติของความเป็นชาย (crisis of masculinity) กล่าวคือ ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิด “ความเป็นสมัยใหม่ในด้านความสัมพันธ์ชายหญิง”⁴ สามประการคือ ประการที่หนึ่งความนิยมการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว ทำให้ผู้หญิงมีสิทธิ์ในการเลือกชายที่จะมาเป็นสามีมากขึ้น ผู้ชายที่ไม่ถูกเลือกจะรู้สึกหงาและต้องใช้ความพยายามในการออดอ้อนหญิงสาวให้เลือกตน ต่างกับช่วงเวลาก่อนหน้าที่พ่อแม่จับคู่ให้แบบคลุมถุงชน คู่ครองหาได้ง่ายกว่า ประการที่สองคือ การมีบทบาทของผู้หญิงในทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจที่ใกล้เคียงกับผู้ชาย และประการที่สามคือ การเติบโตของทุนนิยมในสังคมเมืองที่เร่งเร้าการบริโภคสินค้าต่างๆ ผู้ชายที่ผู้หญิงจะเลือกเป็นคู่ควรจะเป็นผู้ชายที่มีฐานะการเงินที่มั่นคง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดวิกฤติความเป็นชายขึ้น

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ วันชนะ ทองคำเภา, “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของ ‘ผู้ชายพ่ายรัก’ จากเพลงคู่เลิศ-ศรีสุดา,” *วรรณวิทัศน์* 18, (เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2561): 68

ในสังคมไทย และกลายเป็นวัตถุดิบให้ผู้แต่งเพลงของวงสุนทราภรณ์นำมาใช้แต่งเพลง “ล้อเลียนผู้ชาย เพื่อสร้างความขบขัน”⁵ บทความของวันชนะมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากแสดงให้เห็นบริบทการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่นำไปสู่สิ่งที่วันชนะเรียกว่า “ความเป็นสมัยใหม่ในด้านความสัมพันธ์ชายหญิง” ซึ่งคล้ายกับที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พยายามแสดงให้เห็น อีกทั้งยังช่วยยืนยันว่าความสัมพันธ์ชายหญิงนั้นกระทบกับความเป็นหญิงความเป็นชายของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม แม้วันชนะจะพยายามอธิบายว่าความเป็นสมัยใหม่ในด้านความสัมพันธ์ชายหญิงนำไปสู่ความตึงเครียดของผู้ชายในสังคมไทยจนเกิดวิกฤติความเป็นชายขึ้น แต่เรายังไม่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทั้งสามปัจจัยนั้น ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกของผู้ชายไทยอย่างไร นอกจากนี้ แม้วันชนะจะพยายามแสดงให้เห็นว่า การที่ผู้หญิงไม่เลือกชายไปเป็นคู่หนึ่งส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของเขาอย่างไร แต่อาจเป็นเพราะวันชนะเลือกใช้เพลงขบขันเป็นหลักฐาน เราจึงไม่เห็นภาพความรู้สึกที่แท้จริงภายหลังการถูกหักอกของผู้ชายดังที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษา

งานวิจัยที่แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกอกหักได้ดีคืองานวิจัยทางจิตวิทยาของผ่องศรี คุณารักษ์, สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ และสมพงษ์ ปั่นหุ่ญญี่ เรื่อง “ผลการพิจารณารายบุคคลตามทฤษฎีพิจารณาเหตุผล อารมณ์ และพฤติกรรมต่อคุณค่าในตนเองของผู้หญิงที่ผิดหวังในความรัก” บทความชิ้นนี้ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2560 ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตปริญญาตรีที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยบูรพาจำนวนทั้งสิ้น 12 คน ที่มีประสบการณ์ความผิดหวังในความรักแบบเพศตรงข้ามในระยะเวลาไม่เกิน 2 เดือน โดยแสดงให้เห็นว่าการผิดหวังในความรักนั้นนำไปสู่ความรู้สึกเศร้าโศกอย่างใหญ่หลวงของผู้หญิง สิ่งแรกที่คุณผู้หญิงอกหักจะรู้สึกคือ หดหู่ รู้สึกว่าตนเองไม่มีค่า จนทำให้เกิดภาวะเครียด นอนไม่หลับ เรียนไม่รู้เรื่อง⁶ บทความชิ้นนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาบทนี้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นบทความที่ทำให้เห็นอารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนความคิดของคนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ผิดหวังในความรักได้อย่างแจ่มชัด อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาว่าโปรแกรมพัฒนาคุณค่าทางจิตซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาทางจิตวิทยานั้นส่งผลต่ออารมณ์ของผู้ที่เข้าร่วมโปรแกรมมากแค่ไหน บทความชิ้นนี้จึงไม่ได้แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของผู้หญิงที่ใช้เป็นกลุ่มศึกษากับอดีตคนรักของพวกเขา อีกทั้งยังไม่เห็นว่าพวกเขาจะมีโน้ตค้นเกี่ยวกับอดีตชายคนรักอย่างไร

⁵ เรื่องเดียวกัน

⁶ ผ่องศรี คุณารักษ์, สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ และสมพงษ์ ปั่นหุ่ญญี่, “ผลการพิจารณารายบุคคลตามทฤษฎีพิจารณาเหตุผล อารมณ์ และพฤติกรรมต่อคุณค่าในตนเองของผู้หญิงที่ผิดหวังในความรัก,” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง* 6, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 91-105.

นอกจากนี้ งานวิจัยที่ศึกษาการหย่าร้างของคู่สมรสไทยนั้น มีจุดประสงค์คล้ายคลึงกับงานวิจัยด้านจิตวิทยาตั้งที่กล่าวในข้างต้น กล่าวคือมักศึกษาสาเหตุที่ทำให้สามีภรรยาหย่าร้างกัน โดยอาจจัดแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับบริบทและกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว ในกรณีของกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งมีผลทำให้สามีภรรยาตัดสินใจหย่าร้างได้ง่ายขึ้น เช่น บทความ “การหย่าร้างในกรุงเทพฯ” ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงให้เห็นว่า สังคมในอดีตเป็นสังคมที่มีการตรวจสอบดูแลซึ่งกันและกัน ผู้คนในสังคมจะคอยควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกชน ชีวิตสมรสจะมีความมั่นคงหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับความเกี่ยวพันทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสำคัญ และลักษณะดังกล่าวจะนำมาซึ่งจิตสำนึกและการกำหนดตนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมและวัฒนธรรมแห่งการสำนึกในหน้าที่ แต่เมื่อเวลาผ่านไป สังคมมีความเป็นเมืองมากขึ้นและลดการตรวจสอบดูแลคนในสังคมลง ทำให้คนในสังคมเริ่มอยู่อย่างโดดเดี่ยวและไม่มีการตรวจสอบพฤติกรรมจากสังคม อำนาจในการตัดสินใจจึงขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลคือคู่สมรสเพียงอย่างเดียว ดังนั้นชายหญิงจึงตัดสินใจหย่าร้างกันมากขึ้นโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ที่มีความเป็นปัจเจกมากกว่าต่างจังหวัด⁷ ขณะที่บทความ “พฤติกรรมกรรมการหย่าร้าง” ของวันทนา กลิ่นงาม ซึ่งเป็นบทความร่วมสมัยในทศวรรษ 2520 พยายามหาสาเหตุอย่างกว้างขวาง วันทนาพบว่า มีสาเหตุ 8 ประการที่ทำให้คู่สมรสในทศวรรษ 2520 หย่าขาดกันมากขึ้นกว่าช่วงก่อนหน้า⁸ โดยแบ่งเป็นสาเหตุหลัก 3 ประการคือด้านเศรษฐกิจ สังคมและศาสนา โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้บทบาทของสามีภรรยาเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงจากครอบครัวชนชั้นกลางออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น และส่งผลทำให้วิถีคิดของสามีภรรยา รวมทั้งคนในสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จนทำให้การตัดสินใจหย่าร้างเป็นไปได้ง่ายกว่าในช่วงเวลาก่อนหน้า⁹ คล้ายกับบทความ “เมืองกับการหย่าร้าง” ของสุดา ภิรมย์ แก้วที่เสนอว่า อัตราการหย่าร้างโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มีจำนวนสูงขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อวิถีคิดของคน โดยสาเหตุหลักมี 8 ประการ อาทิ ลักษณะสังคมแบบตัวใครตัวมัน, ความเสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย เป็นต้น¹⁰ งานเหล่านี้ช่วยทำให้เราเห็นภาพบริบทการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปงวิถีคิดเรื่องการหย่าร้างในสังคมไทยได้เป็น

⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การหย่าร้างในกรุงเทพฯ,” *หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537), หน้า 60-67.

⁸ ผู้สนใจโปรดดูเพิ่มใน วันทนา กลิ่นงาม, “พฤติกรรมกรรมการหย่าร้าง,” *วารสารสังคมศาสตร์* (ปีที่ 4 มิถุนายน-กันยายน 2524): 15.

⁹ เรื่องเดียวกัน

¹⁰ ผู้สนใจโปรดดู สุดา ภิรมย์แก้ว, “เมืองกับปัญหาการหย่าร้าง” *วารสารสังคมเศรษฐศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 9, 4 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2522): 55-61

อย่างดี อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อการตัดสินใจหย่าและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในช่วงการตัดสินใจหย่าร้างมากขึ้นเพียงใดคือสิ่งที่น่าขบคิดต่อไป

ขณะเดียวกัน งานบางส่วนที่ศึกษาสาเหตุการหย่าร้างก็พยายามให้ความสำคัญกับรายละเอียดส่วนบุคคลมากกว่าจะเน้นไปที่บริบท เช่น งานวิจัยของวันทนา กลิ่นงาม *ภาวการณห์หย่าร้างของประชากรไทยระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๒๑ : การศึกษาจากทะเบียนการหย่า* ซึ่งศึกษาการหย่าร้างของคนไทยผ่านทะเบียนการหย่าในอำเภอต่างๆ ทวีราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2512-2521 จากการศึกษาครั้งนี้วันทนาพบว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 จนถึง พ.ศ. 2521 นั้นอัตราส่วนการหย่าร้างของประชากรไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร แต่คู่สามีภรรยาเหล่านี้มักไม่แจ้งสาเหตุที่นำไปสู่การหย่าร้าง โดยเหตุผลที่พบบ่อยที่สุดในทะเบียนการหย่าคือไม่สมัครใจอยู่ร่วมกัน¹¹ และเนื่องจากงานวิจัยของวันทนาชิ้นนี้เป็นงานทางประชากรศาสตร์ ทำให้มีการระบุข้อมูลส่วนตัวรวมทั้งมีอัตราส่วนของผู้หย่าร้างอย่างละเอียด เช่น อัตราส่วนการหย่าร้างของประชากรไทยต่อสตรีที่สมรส, ค่าเฉลี่ยอายุเมื่อสมรสระหว่างสตรีที่อยู่กับสามีกับสตรีที่หย่าร้าง, จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยของผู้หย่าร้าง ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาทั้งในช่วงเวลาที่ยังอยู่ด้วยกันและเลิกรากันไปแล้ว หากแต่เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเสนอข้อมูลอัตราส่วนเพียงอย่างเดียว จึงทำให้เรามีอาการราบความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนความคาดหวังหรือสาเหตุที่แท้จริงในการตัดสินใจหย่าของคู่สมรสในทศวรรษ 2510 - 2520 ได้อย่างชัดเจนนัก

ดังนั้น บทนี้จึงพยายามศึกษาความคาดหวัง ความคิด อารมณ์ ความรู้สึกของทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่ประสบเหตุการณ์ผิดหวังในความรักและการหย่าร้าง โดยตั้งอยู่บนคำถามที่ว่า ผู้ชายและผู้หญิงมีทัศนคติเกี่ยวกับความรู้สึกอกหักและความสัมพันธ์ที่ล้มเหลวอย่างไร, มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับความรู้สึกอกหักและความสัมพันธ์ที่ล้มเหลวดังกล่าวส่งผลต่อการนำเสนอตนเอง คู่รักที่มาหักอกเขา ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างที่ยังเป็นคู่รักหรือเป็นครอบครัวเดียวกันของผู้ชายและผู้หญิงอย่างไร และสุดท้ายมโนทัศน์และการนำเสนอตนเองของชายหญิงที่เคยมีคนรักหรือครอบครัวข้างต้นจะช่วยทำให้เราเข้าใจความเป็นชายและความเป็นหญิงในทศวรรษ 2490-2530 เปลี่ยนไปอย่างไร บทนี้เสนอว่าความผิดหวังในความรักอันนำไปสู่การอกหักและการหย่าร้าง มีระดับความรุนแรงบนฐานของคู่ขัดแย้งที่ต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่การอกหักวางอยู่บนฐานของความขัดแย้งระหว่างคู่รักด้วยตนเองเท่านั้น แต่การหย่าร้างนอกจากจะวางอยู่บนฐานของความไม่ลงรอยของคู่สมรสแล้ว ยังมีปัจจัย

¹¹ วันทนา กลิ่นงาม, *ภาวการณห์หย่าร้างของประชากรไทยระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๒๑ : การศึกษาจากทะเบียนการหย่า* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2525), บทที่ 3.

แวดล้อมที่เกี่ยวข้องอันนำไปสู่การตัดสินใจหย่าร้างของคุณสมรสอีกมาก อาทิ สิ้นสมรส ญาติพี่น้อง และ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมทางสังคม ฯลฯ

ผู้ชายอกหัก: ความพ่ายแพ้และสูญเสียศักดิ์ศรี

“ผู้ชายเมื่อประสบกับความไม่สมหวัง (อกหัก) ในหญิงที่เขารัก เขาจะร้องไห้เช่นเดียวกับผู้หญิงเราหรือไม่”¹² คำถามจากผู้อ่านนาม ‘เอื้องผึ้ง’ ที่ส่งถึง ‘จินตนา’ ใน พ.ศ. 2494 นี้ แสดงให้เห็นถึงความสงสัยต่อการแสดงออกซึ่งอาการอกหักของผู้ชาย ว่าเขาจะแสดงออกเช่นเดียวกับกับผู้หญิงหรือไม่ ส่วนหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่า เธอเองก็สงสัยว่าผู้ชายจะแสดงด้านของความอ่อนแอชัดเจนเท่าผู้หญิงหรือไม่ เพราะน้ำตาเป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนแอ ‘จินตนา’ ให้คำตอบแก่เธอว่า:

เพศชายได้ชื่อว่าเป็นเพศที่ใจแข็ง เขาจะไม่ปล่อยให้ น้ำตาตกง่ายๆ เช่นผู้หญิง โรคอกหักของชาย จึงดูไม่ร้ายแรงดังผู้หญิง อีกทั้งเพศชายยังเป็นเพศที่ลืมน้ำใจ ในไม่ช้าเขาก็จะลืมเรื่องอกหักและหาผู้ปลอบใจใหม่ได้¹³

คำตอบข้างต้นชี้ให้เห็นว่า “ความเป็นชาย” คือสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมอกหักของผู้ชาย เขาต้องสามารถควบคุมตัวเอง (self-control) ไม่ให้ร้องไห้เนื่องจากความเป็นชายสัมพันธ์อยู่กับการ “ใจแข็ง” และด้วยภาพลักษณ์ใจแข็งนี้เอง จึงอาจทำให้คนในสังคมมองความรักของผู้ชายเป็นความรักที่ไม่มั่นคงดังความรักของผู้หญิง โดยจะเห็นจากการที่ ‘จินตนา’ ใช้คำอธิบายอาการอกหักของผู้ชายว่า “จึงดูไม่ร้ายแรงเท่าผู้หญิง” นอกจากนี้ ผู้ชายยัง “เป็นเพศที่ลืมน้ำใจ” เขาจึงลืมความสัมพันธ์เดิมและเริ่มความสัมพันธ์ใหม่ได้ง่ายกว่าผู้หญิง

อย่างไรก็ตาม อาจเป็นการด่วนสรุปเกินไป ที่จะเชื่อว่าอาการอกหักนั้น “ไม่ร้ายแรง” สำหรับผู้ชาย ทั้งนี้ บทความจำนวนมากในคอลัมน์ “ทรศนะชาย” ได้บรรยายถึงความเจ็บปวดทุกข์ระทมที่ตนหรือเพื่อนของตนต้องประสบเมื่ออกหักเช่นกัน ดังบทความ “อย่าหมิ่นรักของชาย” ของ ‘นายระทม’ เล่าถึงอาการอกหักของตัวเองและเพื่อนไว้ในปี พ.ศ. 2502 ดังนี้:

ความรักนั้น สำหรับผู้ชายที่คิดว่าเป็นชายชาตรีทุกอย่างตัวของผมเองนี้ มันเป็นชีวิตทั้งชีวิตเหมือนกันนะครับ เพื่อนผมคนหนึ่งอกหักสามหนแล้วเกือบเอาชีวิตไม่รอดสามหนด้วยเหมือนกัน และผู้หญิงที่เธอออกหักร้อยหนแล้วผมก็ไม่เห็นเธอสะดุ้งสะเทือนอะไรมากนัก สองคนที่ว่านี้ใครยึดถือความรักเป็นชีวิตมากกว่ากันล่ะครับ?...อย่าไปตั้งข้อสังเกตอะไรให้มันหมิ่นเหม่งจะดีกว่าว่าผู้หญิงต้องรักอย่างนั้นผู้ชายต้องรักอย่างนี้ ใครเล่าจะรู้ใจใคร ผู้ชายที่ถูกรักทำเจ็บนั้น เขาพยายามกัดฟันไม่ร้องโอดโอย แต่นั่น

¹² จดหมายจากเอื้องผึ้ง, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 4, 80 (ต้นกันยายน 2494): 27

¹³ เรื่องเดียวกัน

ไม่ได้แปลว่าชีวิตของเขามีได้แทบสูญไปเพราะความเจ็บปวด...ผมเองก็เคยต้องร้องไห้อยู่ในอกหรือจะให้ฟัง
 ชาวซึ่งน้อยกว่านี้หน่อยก็คือผมสะอื้นใจ (ผู้ชายเขาไม่ร้องออกมาดังๆ เพราะมันเสียสถาบันเพศชาย มัน
 เป็นเรื่องของการรักษาความเชื่อถือ ความมีศักดิ์ของผู้ชายไว้ทั้งนั้น)¹⁴

บทความข้างต้นแสดงให้เห็นทัศนะเกี่ยวกับผู้ชายออกหักของ ‘นายระทม’ สามประการ ประการแรก
 คือ การถูกคนรักยุติความสัมพันธ์นั้นส่งผลกระทบต่ออารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนชีวิตของผู้ชายมาก
 เป็นอย่างมาก โดยเห็นจากการที่ผู้เขียนใช้คำว่า “เกือบเอาชีวิตไม่รอด” ประการที่สอง ผู้เขียน
 ต้องการโต้แย้งกับคนในสังคมที่มีทัศนะว่าผู้หญิงจริงจังในความรัก และเจ็บปวดกับการออกหักมากกว่า
 ผู้ชาย ทัศนะดังกล่าวนี้ ‘นายระทม’ เห็นว่าไม่เป็นความจริง การเปรียบเทียบอาการออกหักระหว่าง
 เพื่อนชายของเขากับผู้หญิงคือการแสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้วผู้ชายเองจริงจังและเจ็บปวดกับความรัก
 ที่ไม่สมหวังมากกว่าผู้หญิงเสียอีก และประการที่สามคือ แม้ในทัศนะของ ‘นายระทม’ ผู้ชายจะจริงจัง
 และเจ็บปวดจากความรักมากกว่าผู้หญิง แต่เนื่องจากศักดิ์ศรีของ “ความเป็นชาย” ทำให้ผู้ชายไม่
 สามารถจะ “แสดง” ความเจ็บปวดของตนออกมาได้เช่นเดียวกับผู้หญิง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เพศ
 สภาพเป็นปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชาย ไม่เว้นแม้กระทั่ง
 ยามที่เขาต้องเผชิญกับความเจ็บปวดจากความรัก

ความรู้สึกเจ็บปวดใจจากการออกหักนั้น เกิดขึ้นจากมโนทัศน์เรื่องการออกหักของผู้ชายที่
 เกี่ยวพันกับความคิดว่าด้วยการเป็นเจ้าของ ใน *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*
 อธิบายคำว่า “ออกหัก” ว่าหมายถึงการ “พลาดหวัง”¹⁵ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาบทความและ
 จดหมายจากผู้ชายใน *สตรีสาร* เราจะไม่พบการอธิบายการออกหักของผู้ชายในลักษณะการพลาดหวัง
 นัก (ต่างจากการอธิบายของผู้หญิงที่มักจะสัมพันธ์กับความหวังเช่น การแต่งงาน ดังจะอธิบายในส่วน
 ต่อไป) แต่เรามักจะพบคำอธิบายการออกหักในลักษณะของการสูญเสียสิ่งที่เคยเป็นของตน เช่น
 จดหมายจาก ‘น.ว. ตำบลสวนใหญ่’ ที่มีถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2512 โดยเล่าว่า ตนอายุ 18 ปี
 กำลังศึกษาอยู่ชั้น ม.ศ. 4 เนื่องจากตนเป็นเด็กต่างจังหวัดและมีฐานะยากจน คุณครูประจำชั้นวัย 28
 ปี จึงให้มานอนและมาช่วยทำงานที่บ้าน เพราะที่บ้านของครูไม่มีผู้ชายอยู่ เมื่อเข้ามาอยู่ในบ้านของครู
 แล้ว ครูก็เอาใจใส่ดูแล ‘น.ว.’ เป็นอย่างดีจนเกิดเป็นความรักขึ้น ดังที่ ‘น.ว.’ เล่าว่า:

เรามีสัมพันธ์กันอย่างคนรัก และปฏิบัติต่อกันเลยจากการคุยกันมาเป็นกอดจูบทุกเช้าเย็นและ
 ก่อนเข้านอน ถ้าผมเกิดความรู้สึกรุนแรงขึ้น ครูก็มีวิธีทำให้ผมหยุดได้...ตลอดเวลาของความสัมพันธ์แบบชู้

¹⁴ นายระทม, “อย่าหมิ่นรักของชาย,” *สตรีสาร* 12, 265 (ปลายกรกฎาคม 2502): 37.

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2539)

สาวกันนี้ไม่มีใครรู้ แต่ระยะหลังมานี้ครูตีตัวออกห่าง ไม่ยอมให้ผมปฏิบัติอย่างเคย ผมเสียใจและน้อยใจครูมาก มีอย่างหรือเคยเป็นของเราอยู่ดีๆ ก็เกิดมาหมางเมินต่อกัน ผมเสียใจมากดูหนังสือไม่ได้ บางทีก็ร้องไห้จนหลับ ครั้งหนึ่งผมผลอไปปฏิบัติกับครูอย่างเคย เขากลับโกรธผมมาก ตบหน้าผมอย่างแรงที่สุด ต่อจากนั้นเขาก็ไล่ผมออกจากบ้านของเขา จนที่สาวเขาต้องเตือนว่าอะอะเหมือนคนไม่มีการศึกษา¹⁶

จดหมายของ ‘น.ว’ แสดงให้เห็นว่าในทัศนะของเขา ครูสาวไม่ได้เป็นเพียงแค่คนรัก หากแต่ยังเป็นผู้หญิง “ของ” เขาด้วย แม้เราไม่อาจทราบได้ว่า ความรู้สึกเป็นเจ้าของของผู้ชายนั้นเกิดขึ้นก่อนหรือหลังจากการที่เขามีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงคนรักก็ตาม ทว่าเราสามารถเห็นได้ชัดว่า ‘น.ว’ รู้สึกเจ็บปวดจากอาการอกหัก มิใช่เพราะสูญเสียคนรักไปเท่านั้น แต่ยิ่งเพราะเขาไม่สามารถควบคุมให้คนรักทำตามความต้องการของเขาได้อีกต่อไป หากอำนาจหรือความสามารถในการทำให้ผู้อื่นหันมาทำตามความต้องการของคน เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นชาย” ความรักอันไม่สมหวังย่อมเป็นส่วนหนึ่งของการสูญเสียความเป็นชายนั่นเอง

สำหรับผู้ชายแล้ว การอกหักจึงไม่ได้สัมพันธ์อยู่เพียงประเด็นของความรัก แต่ยังสัมพันธ์กับความเป็นชายของเขาด้วย ดังที่บทความ “ว่าด้วยเรื่องอกหัก!” ของ ‘อำนาจ เรณางกูร’ กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2497 ถึงเรื่องพฤติกรรมที่ผู้ชายควรแสดงออกเมื่ออกหักว่า “เคยมีเพื่อนมาปรึกษาผู้เขียนว่า คนที่เคยรักหรือกำลังรักกันเป็นอย่างมากได้ตัดสวาทขาดสัมพันธ์กับเขา เขารู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง... ผู้เขียนแสดงความเห็นไปว่า ถ้าเราไปทำเศร้าเสียใจมันก็ไม่มีประโยชน์อะไร เขายิ่งชอบอกชอบใจที่สามารถทรมาณใจเราได้ ถ้าเราเพียงทำเฉยเสียแล้ว ผู้หญิงเขาก็ไม่มีอะไรมาเหย้าเรา”¹⁷ แน่นนอนว่าข้อความดังกล่าวเขียนขึ้นด้วยจุดประสงค์เพื่อเตือนผู้ชายไม่ให้ทุกข์ตรมกับการอกหักมากเกินไป อีกทั้งเราก็ไม่มีทางทราบได้เลยว่า ผู้หญิงที่เลิกรักกับแฟนหนุ่มไปเธอจะกลับมาเหย้าเขาจริงหรือไม่อย่างไรก็ตาม เรามิได้กำลังหาความจริงจากข้อความอยู่ แต่เรากำลังพิจารณาทัศนคติของผู้เขียนที่ปรากฏอยู่ในข้อความนี้ ซึ่งข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ความเข้มแข็ง ไม่ร้องไห้ เนื่องจากการอกหักของผู้ชายนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองเชิงอำนาจ กล่าวคือ หากผู้ชายแสดงออกว่าเสียใจเรียกร้องขอให้ผู้หญิงกลับมาอยู่กับตน เท่ากับว่าผู้ชายคนนั้นกำลังเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีอำนาจเหนือกว่าเขาอยู่ และการเปิดโอกาสดังกล่าวก็จะทำให้ผู้หญิงมาเหย้าเหยียดตนเอง ทั้งที่จากเดิมผู้ชายเคยเป็นเจ้าของผู้หญิงและอยู่เหนือผู้หญิงโดยการควบคุมเธอได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการรักษาอำนาจของตนไว้ผู้ชายจึงไม่ควรแสดงความทุกข์ตรมจากการอกหักของตนออกมา สถานภาพเชิงอำนาจของความเหนือกว่าของเพศ

¹⁶ จดหมายจากน.ว. ต่อบลสวนใหญ่, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (16 กุมภาพันธ์ 2512): 28.

¹⁷ อำนาจ เรณางกูร, “ว่าด้วยเรื่องอกหัก!,” *สตรีสาร* 7, 145 (ต้นกรกฎาคม 2497): 19.

ชายจึงมีอิทธิพลต่อการจัดการการแสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก และความเจ็บปวดของเพศชายอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ต้องกล่าวว่ามีใช้ผู้ชายทุกคนจะไม่เรียกร้องให้คนรักกลับมาหาตน ดังในจดหมายของ ‘สนธยา’ เขียนมาเล่าให้ ‘จินตนา’ ฟังในปี พ.ศ. 2497 ว่า แฟนหนุ่มของเธอเขียนจดหมายมาเพื่อบอกว่าเขาจะฆ่าตัวตายถ้าเธอไม่กลับมาคืนดีด้วย แต่เธอไม่อยากจะกลับไปคืนดีกับเขาอีกแล้ว เธอควรจะทำอย่างไรดี ‘จินตนา’ กล่าวว่า “เรื่องมันซกจะไปกันใหญ่เสียแล้ว ผู้ชายขอกลับไปคืนดีกัน หญิงไม่ตอบรับ ก็เป็นสิ่งต้องบอกกันตรงๆ แม้ฝ่ายชายบ้ำพอจะฆ่าตัวตายก็เป็นความผิดของเขา ไม่ใช่ความผิดของหนู หากมีใครตำหนิหนูได้ไม่ ปล่อยเขาไปเถิด ที่จริงแล้วจินตนาคิดว่าเขาไม่บ้ำพอจะทำด้วยซ้ำไป เพียงแต่ขู่หนูเท่านั้นเอง”¹⁸ ในที่นี้ สำหรับ ‘จินตนา’ การส่งจดหมายมาบอกว่าจะฆ่าตัวตายเป็นเพียงกลวิธีหนึ่งที่ผู้ชายใช้ขู่ผู้หญิงเพื่อให้กลับไปหาตนเท่านั้น คล้ายกับที่คาเรน ลิสตร้า (Karen Lystra) กล่าวไว้ว่า ในอเมริกาเมื่อผู้หญิงทดสอบผู้ชายที่ตนจะแต่งงานด้วย ชายบางคนบอกว่าเขาต้องตายแน่ถ้าไม่ได้แต่งงานกับเธอ ลิสตร้าเสนอว่า การเขียนดังกล่าวไม่ได้เขียนขึ้นจากความรู้สึกจริงๆ แต่เป็น “สัญลักษณ์” ที่ผู้ชายใช้บอกผู้หญิงว่า เธอเป็นคนสำคัญสำหรับเขา และเขาจะอยู่ไม่ได้ถ้าขาดเธอไป¹⁹ ดังนั้น การแสดงออกถึงอาการรอกหักของผู้ชายจึงไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียว อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นหลักฐานพบว่า การแสดงอาการรอกหักโดยการขู่ฆ่าตัวตายนี้ พบเป็นจำนวนน้อย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการรอกหักสัมพันธ์กับความเป็นชาย ทำให้ผู้ชายไม่อยากจะแสดงให้หญิงคนรักเห็นว่าเขาเจ็บปวดเพราะจะเป็นการลดศักดิ์ศรีความเป็นชายของเขาเอง

เนื่องจากการรอกหักของผู้ชายสัมพันธ์กับอำนาจและความเป็นชายดังที่กล่าวไปแล้ว การที่แฟนสาวทิ้งเขาไปหาชายอื่นนั้นยังเป็นการทำให้ผู้ชายรู้สึกสูญเสียอำนาจและความเป็นชายมากขึ้น ผู้ชายที่ประสบเหตุการณ์ดังกล่าวจะรู้สึกว่าคุณพ่ายแพ้ต่อชายอื่น เนื่องจากเขาต้องสูญเสียหญิงคนรักที่เป็น “ของ” ของเขาไปให้แก่ชายอื่น ดังที่บทความ “จะรอกหักไปโย” ของ ‘ลิขิต’ แสดงให้เห็นใน พ.ศ. 2508 ดังนี้:

ชายที่ถูกทิ้งไปนั้น นอกจากจะน้อยใจในสาวคนรักแล้ว ไหนยังจะเจ็บใจอีกเล่าที่พ่ายแพ้แก่เจ้าหนุ่มคนใหม่ ถ้าเจ้าหล่อนตัดเยื่อโยไปเฉยๆ โดยไม่มีใครมาช่วงชิงไป ความแค้นก็ยิ่งพอทำเนาอยู่หรอก แต่

¹⁸ สนธยา, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 4, 80 (ต้นกันยายน 2497): 19.

¹⁹ Karen Lystra, *Searching the Heart: Women, Men, and Romantic Love in Nineteenth-Century America* (New York and Oxford, 1989), chapter 6

ถ้าความรู้สึกที่ว่าเราถูกขังขัง ถูกชายอีกคนลูบคม ลดศักดิ์ศรี ย่อมก่อให้เกิดความเคียดแค้น ชิงชัง จนท้ายที่สุดความรักก็เหลือแต่ซาก ไม่มีความปลอดภัยเหลืออยู่แล้วในใจ²⁰

บทความของ ‘ลิขิต’ ช่างต้น บรรยายความรู้สึกของผู้ชายว่า “พ่ายแพ้” “ถูกลูบคม” “ลดศักดิ์ศรี” คำเหล่านี้บ่งชี้ว่า ผู้ชายที่อกหักนั้นนำตัวเองไปเปรียบเทียบกับชายคนรักใหม่ของผู้หญิงคนรักของตนด้วย อาจกล่าวได้ว่า การเปรียบเทียบแข่งขันดังกล่าวนี้เป็นคุณสมบัติเฉพาะของความเป็นชาย เนื่องจากเราจะไม่พบกับการนำตัวเองไปแข่งขันเปรียบเทียบกับคนรักใหม่ของแฟนหนุ่มในกรณีของผู้หญิง การอกหักสำหรับผู้ชายจึงมิใช่แค่การ “เสีย” ใจ แต่ยังเป็นการ “เสีย” ศักดิ์ศรีความเป็นชายอีกด้วย เนื่องจากความเป็นชายของเขาถูกทำให้ด้อยกว่าผู้ชายอีกคนหนึ่ง ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า ความเป็นชายไม่ได้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นได้จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้ชายด้วยกันเองด้วย

เพราะการอกหักสัมพันธ์กับศักดิ์ศรีความเป็นชายนี้เอง ทำให้ผู้ชายที่อกหักบางคนเลือกจะยุติปัญหาด้วยความรุนแรง ความรุนแรงข้างต้นนี้มีตั้งแต่การทำร้ายอดีตคนรัก ปรากฏการณ์การใช้ความรุนแรงเช่นนี้สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและสังคมในทศวรรษ 2490 – 2500 ที่ปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ดังปรากฏคดีสะเทือนขวัญต่างๆ บนหน้าหนังสือพิมพ์รายวันอย่างต่อเนื่อง²¹ จึงน่าจะเป็นเหตุให้เราพบเจตนาที่ผู้ชายแสดงความปรารถนาที่จะใช้ความรุนแรงและการฆาตกรรมในการธำรงความเป็นชายไว้ ดังที่บทความ “ไม่แสบเสียบ้าง” ของ ‘ช.บรรณานุกรักษ์’ ใน พ.ศ. 2499 แสดงให้เห็นสถานการณ์ความรุนแรงในประเทศไทยในขณะนั้นว่า “จากปรากฏการณ์ทางสังคมเราจะพบเห็นเหตุการณ์หลายอย่างที่ไม่น่าเป็นไปได้ เกิดขึ้นแทบจะเป็นประจำวัน เช่นเรื่องความรักใคร่ ถ้าหญิงเขาไม่เล่นด้วยหรือระแวงว่าหญิงจะเปลี่ยนใจไปหาชายคนใหม่ก็ตัดสินทำร้ายกันเสีย”²² ความรุนแรงทางกายภาพนี้จึงอาจเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อรักษาสถานภาพความเป็นใหญ่ของเพศชาย (male dominance) ของเขาไว้ก็เป็นได้

²⁰ ลิขิต, “จะอกหักไปโย,” *สตรีสาร* 18, 6 (30 พฤษภาคม 2508): 41 โปรดดูเพิ่มเติมที่ อำนาจ เรนาทกร, “ว่าด้วยเรื่องอกหัก!” *สตรีสาร* 7, 145 (ต้นกรกฎาคม 2497): 19; กรวิต, “อกหักให้โง่งงสิ,” *สตรีสาร* 23, 49 (21 มีนาคม 2514): 43 ; เขียว เขิงคำ, “ตั้งต้นใหม่,” *สตรีสาร* 34, 5 (3 พฤษภาคม 2524): 43; ภูมิ, “ลืมเสียเถิดอย่าคิดถึง,” *สตรีสาร* 42, 3 (7 เมษายน 2532): 102

²¹ Chalong Soontravanich, “Small Arms, Romance, and Crime and Violence in Post WW II Thai Society,” *Southeast Asian Studies* 43, 1 (June 2005): 38; Samson W. Lim, “Murder! in Thailand’s Vernacular Press,” *The Journal of Asian Studies* (February 2014): 3-5, 8-11; คณะทำงานประวัติศาสตร์การพิมพ์ไทย, *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 166-167; ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์, “กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติและความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา,” 157 – 159.

²² ช.บรรณานุกรักษ์, “รู้จักใช้คำว่าไม่แสบเสียบ้าง,” *สตรีสาร* 9,185 (ต้นมีนาคม 2499): 36

ผู้ชายบางคนก็อยากทำร้ายร่างกายหรือฆ่าชายที่ใหม่ ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า สำหรับผู้ชายนั้น การถูกหญิงคนรักยุติความสัมพันธ์เพื่อไปมีผู้ชายใหม่ทำให้เขารู้สึกสูญเสียศักดิ์ศรีและอำนาจความเป็นชายมากกว่าการยุติความสัมพันธ์ไปเพราะสาเหตุอื่น ผู้ชายบางคนจึงยอม “อยากเอาเลือดหัวมันออกเสียให้เซ็ด มันมาหมิ่นศักดิ์ศรีกันแบบนี้”²³ ขณะที่ผู้ชายบางคนก็อยากฆาตกรรมทั้งหญิงคนรักและชายคนใหม่ที่ร่วมกันหมิ่นศักดิ์ศรีตน เช่น จดหมายจาก ‘ไก่อ่อน’ ถึง ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2533 โดยเขาเล่าว่า เขาอายุ ๒๔ ปีทำงานแล้วในกระทรวงแห่งหนึ่ง เขามีแฟนสาวที่คบกันมาตั้งแต่เรียนมหาวิทยาลัย เธอเป็นคน “ใจถึง” ที่เคยผ่านผู้ชายมาแล้วหลายคน กับตัวเขาเองก็มีเพศสัมพันธ์กันแล้ว พ่อแม่ของเขาไม่ชอบเธอเนื่องจากประวัติทางเพศที่ไม่ดีของเธอ แต่เขาก็รักเธอมากจนยอมขัดใจพ่อแม่คบกับเธอต่อไป แต่แล้ววันหนึ่งเธอก็ผลัดจากเขาไปมีคนอื่นใหม่:

อยู่ดีๆ เธอก็แสดงอาการห่างเหิน ผมพยายามไปปรับที่ทำงานหลายครั้ง เธอก็ไม่ออกมาพบผม ผมตามสืบจนได้เรื่อง เธอกำลังมีสัมพันธ์กับหนุ่มชาวฟ้าคนหนึ่ง ผมจะคิดมากไปหรือเปล่าไม่ทราบ แต่เอาแต่วาดภาพว่าเธอกำลังปรนนิบัติเขาเหมือนที่เคยทำกับผม คิดแล้วยิ่งแค้น ไปหาปิ่นมาจะยิงทิ้งเสียทั้งคู่ แต่เพื่อนสนิทรู้ มาห้ามไว้เสียก่อน...ช่วยแนะนำผมด้วย เพราะผมไม่มีหน้าจะไปขอคำแนะนำจากใครอีกแล้วแม่แต่พ่อแม่!²⁴

ในทางหนึ่ง การตัดสินใจจะฆาตกรรมทั้งแฟนสาวและชายคนรักใหม่ของเธอนั้นย่อมมาจากความเจ็บช้ำใจจากความรัก แต่ในอีกทางหนึ่งเป็นเพราะ ‘ไก่อ่อน’ ไม่สามารถจะรับมือกับการสูญเสียหลายสิ่งในชีวิตของเขาได้ เริ่มจากการสูญเสียสถานภาพความเป็นใหญ่ของเพศชายไปกล่าวคือ จากเดิมที่แฟนสาวเคยปรนนิบัติดูแลเขา ก็เปลี่ยนไปเป็นไม่ยอมแม่แต่จะออกมาพบหน้าเขา เขาไม่สามารถควบคุมหรือเป็นเจ้าของเธอได้อย่างเดิมอีก การปรนนิบัติที่ใช้ในจดหมายฉบับนี้ น่าจะสัมพันธ์อยู่กับมิติเรื่องเพศด้วย เนื่องจาก ‘ไก่อ่อน’ ก็ได้ระบุในจดหมายว่าเขากับแฟนสาวมีเพศสัมพันธ์กันแล้ว ประการต่อมาคือการเสียศักดิ์ศรี แฟนสาวของเขาเลือกที่จะผลัดจากเขาไปหาหนุ่มชาวฟ้า (‘ไก่อ่อน’ ไม่ได้ระบุว่าปิ่นคืออะไร แต่เข้าใจว่าทำอาชีพที่เกี่ยวกับการบิน) นั่นหมายถึงเขายอมต่ำต้อยหรือด้อยกว่าผู้ชายคนนั้นไม่ได้ในทางใดทางหนึ่ง การปรนนิบัติที่เขาเคยได้รับจากแฟนสาวเปลี่ยนไปเป็นของชายคนใหม่เปรียบเสมือนอำนาจที่เคยอยู่กับเขาบัดนี้เปลี่ยนไปเป็นของชายคนใหม่แล้ว และหากการปรนนิบตินี้หมายถึงเรื่องเพศสัมพันธ์ด้วยแล้ว การจินตนาการว่าแฟนสาวของตนมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายคนใหม่ก็ยิ่งกระตุ้นโทสะของ ‘ไก่อ่อน’ มากขึ้น จนกลายเป็นความรู้สึกสูญเสียศักดิ์ศรีและเกิดเป็น “ความแค้น”

²³ อวิรุทธ์, “ผู้ชายก็อกหักเป็น,” *สตรีสาร* 27,27 (13 ตุลาคม 2517): 38

²⁴ จดหมายจากไก่อ่อน, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 43,43 (30 ธันวาคม 2533): 88

ในใจในที่สุด และสุดท้าย ‘ไก่อ่อน’ ก็ยอมรู้สึกเสียหน้า เป็นที่น่าสนใจว่า ความคิดเรื่องการทำร้ายร่างกายหรือฆาตกรรมของผู้ชายเกิดขึ้นได้ในทั้งกรณีและผู้หญิงขอยุติความสัมพันธ์ และในกรณีที่ผู้หญิงทิ้งไปไม่มีความสัมพันธ์กับชายอื่น เช่น กรณีของ ‘ไก่อ่อน’ ดังนั้นในที่นี้ การมีคนใหม่หรือไม่จึงไม่ใช่ประเด็นที่น่าไปสู่ความรุนแรง แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความรุนแรงน่าจะมาจากการที่ผู้ชายไม่สามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ตนต้องเผชิญได้

อย่างไรก็ตาม ความรุนแรงไม่ใช่การรักษาศักดิ์ศรีเพียงวิธีเดียวของผู้ชาย อีกวิธีหนึ่งซึ่งผู้ชายออกทัศนคติใช้ก็คือ การตำหนิผู้หญิง ดังที่กล่าวไปในข้างต้นแล้วว่า ตลอดปลายทศวรรษ 2490 – 2530 คอลัมน์ “ทรศนะชาย” ใน *สตรีสาร* มักจะพบบทความเกี่ยวกับผู้ชายอกหัก และบทความเหล่านี้ก็มักเริ่มต้นด้วยการตำหนิผู้หญิงว่าเป็นเพศที่ไม่มีความรักที่แท้จริงแฉกเช่นผู้ชาย เช่น บทความ “หญิงไม่จริงเท่าชาย” ใน พ.ศ. 2501:

ในบรรดาเพลงที่ร้องๆ กันทั้งในปัจจุบันและอดีตนั้น ส่วนมากเป็นเพลงที่เป็นไปในทำนองที่ว่า ผู้หญิงหลอกชาย เช่น เพลง “รักแต่ปาก” เป็นเพลงหนึ่งที่ขับร้องโดยผู้ชาย ในเนื้อเพลงนั้นบรรยายถึงน้ำใจของผู้หญิงว่ารักไม่จริงไม่แน่นอน...ตามความจริงก็เป็นเช่นนั้น น้ำใจของผู้หญิงหาเอาความจริงได้ยาก กล่าวกันว่าผู้หญิงมีมารยาทย่อยแปดพันหน้า “สามวันจากนารีเป็นอื่น” นี่เป็นความจริง เพราะผู้หญิงเปรียบได้ดังพันธุ์ไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ซึ่งชอบเกี่ยวพันกับต้นไม้หรือสิ่งที่อยู่ใกล้ ฉะนั้นเมื่อเธอพบคนอื่นที่เข้ามาเอาอกเอาใจเธอ เธอก็จะรักเขาได้ไม่ยากเย็น²⁵

ในบทที่ 2 แสดงให้เห็นแล้วว่า ผู้หญิงใช้ “การเอาอกเอาใจ” และการแสดงความรักเป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ทดสอบความรักของผู้ชาย การที่เขาเอาอกเอาใจเธอนั้น สำหรับผู้หญิงแล้วหมายถึงเขาจะเป็นสามีที่ดีในอนาคตด้วย²⁶ ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่ผู้หญิงจะยุติความสัมพันธ์กับชายคนเก่าเพื่อไปรักกับชายคนใหม่ที่เอาใจเธอมากกว่า ชายคนรักเก่ายอมรู้สึกเป็นทุกข์และพ่ายแพ้จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงนำไปสู่ความพยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติของสังคมที่มีต่อผู้หญิงและผู้ชายเกี่ยวกับผู้ที่มีรักแท้ จากเดิมที่ในสังคมมองว่าผู้หญิงมีรักที่จริงแท้และมั่นคงกว่าชาย ก็ปรับเปลี่ยนเป็น “น้ำใจของผู้หญิงหาเอาความจริงได้ยาก” ความเป็นเพศหญิงที่อ่อนไหวทางอารมณ์ถูกเปรียบเข้ากับพันธุ์ไม้เลื้อยที่เมื่อใกล้ใครก็จะไปกับคนนั้น วิทยานิพนธ์เรื่อง “หญิงชั่ว” ในประวัติศาสตร์ไทย: การสร้างความเป็นหญิงโดยชนชั้นนำสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์- พ.ศ.2477” ของ วรวิภา สัตยานุศักดิ์กุล แสดงให้เห็นว่า ในสังคมสมัยช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้น ค่านิยมในการจำแนกหญิงไม่ดีหรือหญิงไม่เป็นที่ปรารถนาของผู้ชายจะ

²⁵ เทอดพิชช วัชร, “หญิงไม่จริงเท่าชาย,” *สตรีสาร* 10,432 (ปลายกุมภาพันธ์ 2501): 31.

²⁶ โปรดดูเพิ่มเติมที่บท 4

ให้ความสำคัญกับเรื่องความประพฤติทางเพศ เช่น อีร้อยควย เป็นคำตำหนิที่คบกับชายหลายคน²⁷ ในที่นี้ การกล่าวว่ามีผู้หญิงเป็นพันธมิตรไม่เลี้ยวใกล้กับใครก็ไปกับคนนั้น จึงแสดงให้เห็นว่า แม้ในทศวรรษ 2500 การจะต่อว่าผู้หญิงก็ยังคงใช้ความประพฤติเรื่องเพศของพวกเธอมาเป็นตัวกำหนด ไม่ต่างจากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

แม้ว่าตลอดช่วงปลายทศวรรษ 2490 – 2530 การตำหนิผู้หญิงว่าหลายใจจะดำเนินไปตลอดเวลา แต่สาเหตุที่นำมาตำหนินั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่บ้าง โดยในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 ผู้ชายมักจะตำหนิผู้หญิงที่เปลี่ยนใจไปรักชายคนใหม่เพราะเขาเอาอกเอาใจเธอ เช่น ในบทความ “หญิงไม่จริงเท่าชาย” ข้างต้น หรือบทความ “รักแท้แน่จริงหรือ” ของ ‘อ.ศิริ’ ใน พ.ศ. 2499 “หญิงบางท่านยังไม่รู้จักคำว่ารักเสียด้วยซ้ำ ถือความรักเป็นเกมกีฬาชนิดหนึ่ง เดี่ยวพอใจรักคนโน้นบ้างคนนี้บ้าง ทราฐไม่ว่าได้สร้างความทุกข์ให้ผู้อื่นอย่างมากมาย ใครมาคอยพะเน้าพะนอ ก็สามารถจะขอความรักจากหล่อนได้”²⁸ ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 สิ่งผู้ชายเห็นว่าผู้หญิงต้องการมากที่สุดก็คือ การเอาอกเอาใจ ผู้ชายคนใดเอาใจมากกว่าก็จะสามารถ “ชนะ” ใจผู้หญิงไป อย่างไรก็ตาม เราต้องไม่ลืมว่าบทความนี้ตีพิมพ์ในคอลัมน์ “ทรศนะชาย” จึงเป็นไปได้ว่า แท้จริงแล้วผู้ที่มองความรักเป็นเกมการแข่งขัน อาจจะเป็นตัวของผู้ชายเอง เนื่องจากเขารู้สึกว่าตนเองต้องต่อสู้กับผู้ชายคนอื่นเพื่อจะชนะใจผู้หญิงที่ตนรัก ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ ‘อ.ศิริ’ กล่าวว่า การกระทำดังกล่าวของผู้หญิงทำให้ผู้ชายรู้สึก “เป็นทุกข์” เพราะเนื่องจากการมองการเกี้ยวพาราสีในรูปแบบของเกมที่ต้องแข่งกับผู้ชายคนอื่นย่อมหมายถึงการที่เขาจะมีโอกาสแพ้ และการแพ้ก็จะนำไปสู่การเสียดศีลธรรมความเป็นชายของเขาไป²⁹

²⁷ โปรดดูเพิ่มเติมที่ วรธิดา สัตยานุศักดิ์กุล, ““หญิงชั่ว” ในประวัติศาสตร์ไทย: การสร้างความเป็นหญิงโดยชนชั้นนำสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์- พ.ศ.2477” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า53-54.

²⁸ อ.ศิริ, “รักแท้แน่จริงหรือ,” *สตรีสาร* 8, 184 (ปลายกุมภาพันธ์ 2499): 22.

²⁹ การใช้ การเอาอกเอาใจ มาเป็นสาเหตุและข้อตำหนิผู้หญิงเปลี่ยนใจในทศวรรษ 2490 – 2500 ที่ปรากฏใน *สตรีสาร* นั้นแตกต่างจากสาเหตุที่ปรากฏในนวนิยายในทศวรรษก่อนหน้า (2470 – 2480) ที่ใช้ประเด็นเรื่องฐานะและมิติเชิงพื้นที่มาเป็นสาเหตุและข้อตำหนิผู้หญิงที่เปลี่ยนใจไปจากชายคนรักเก่า เช่น นวนิยายเรื่อง *แผลเก่า* ซึ่งเล่าถึงโศกนาฏกรรมความรักของหนุ่มสาวทุ่งบางกะปิขวัญและเรียม ที่มีอุปสรรคทางความรักคือความบาดหมางระหว่างครอบครัวทำให้ทั้งคู่ไม่สามารถจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ นวนิยายเรื่องนี้ “กลายเป็นที่โจษขานกันไปทั่วทั้งวงการนักเขียนและนักอ่าน หนังสือขายหมดแผงภายในเวลา 2 – 3 วัน” ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชวิเคราะหว่า ความสำเร็จของนวนิยายเรื่องนี้น่าจะมาจากสำนวนลีลาอันแปลกใหม่คือ การผสมผสานภาษาเขียนเข้ากับภาษาพูดของชาวบ้าน โดยเฉพาะภาษาในลักษณะ “มีมาพาโว้ย” นอกจากนี้ เนื้อหาของนวนิยายก็โดดเด่นกว่านิยายรักต้องห้ามอื่นๆ ในยุคเดียวกัน กล่าวคือนวนิยายแนวรักต้องห้ามจำนวนมากในทศวรรษ 2470 – 2480 มักมุ่งเน้นที่อุปสรรคปัญหาอันเกิดจากความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างพระเอกกับนางเอกเนื่องจาก “นักเขียนนวนิยายส่วนใหญ่พื้นเพเป็นชนชั้นกลางเกิดใหม่ที่อึดอัดขัดข้องใจกับระบบฐานันดรและการแบ่ง

ต่อมาในทศวรรษ 2510 – 2530 หน้าที่การงานและเงินทองกลายเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ผู้ชายใช้อ้างว่าทำให้ผู้หญิงเปลี่ยนใจ สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงคือ ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ผู้หญิงชนชั้นกลางส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา และมีอาชีพที่ทำรายได้แน่นอนแล้ว ผู้หญิงบางรายมีรายได้หรือตำแหน่งสูงกว่าผู้ชายเสียอีก ผู้หญิงจึงย่อมต้องการผู้ชายที่มีหน้าที่การงานและฐานะดี เพราะนี่เป็นหลักประกันว่าเขาสามารถเป็นหัวหน้าและผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ดีได้ในอนาคต³⁰ ฐานะและอาชีพของผู้ชายจึงกลายเป็นสาเหตุหลักที่ผู้ชายใช้ตำหนิผู้หญิงที่ทิ้งตนไป เช่น จดหมายของ ‘ประชาชน อธิพิล’ ใน พ.ศ. 2513 หนุ่มนักศึกษาวัย 19 ปี “เรารักกันมาก สนับสนุนรู้จักใจกันดีมาแต่เล็กแต่น้อย แต่ต่อมามีข้าราชการหนุ่มใหญ่ฐานะดีและชำนาญพิเศษด้านความรักมาขวางกลาง ฝ่ายหญิงก็ดูจะหลงไปกับชื่อเสียงเงินทองของเขา...ผมควรจะปล่อยเขาไปอย่างนี้ หรือหาทางแก้ไขให้ชายคนนั้นห่างเธอไปเสีย เสียตายความรักของเราจริงๆ แต่ผมก็มีศักดิ์ศรีพอที่จะไม่ง้อ”³¹ การใช้คำเช่น “ข้าราชการหนุ่มใหญ่ฐานะดี” และ “หลงไปกับชื่อเสียงเงินทองของเขา” คือการเน้นย้ำว่า หน้าที่การงานและสถานะทางการเงินมีส่วนสำคัญที่ทำให้แฟนสาวของเขาเปลี่ยนใจไปรักผู้ชายคนใหม่โดยไม่มีหระความรักที่มีมาอย่างยาวนาน และด้วยความหยิ่งทะนงในศักดิ์ศรีความเป็นชายของตน ทำให้ ‘ประชาชน’ เองก็ไม่ต้องการจะนำตัวเองไปแข่งขันกับชายคนใหม่ ดังที่ปรากฏในตอนท้ายว่า มี

ระดับชั้นของคนตามชาติกำเนิดซึ่งปิดกั้นโอกาสพวกเรามีให้มีบทบาทในสังคมได้อย่างเต็มศักยภาพเพราะพวกเรามีได้เกิดมาในตระกูลผู้ดีมีสกุล” จึงทำให้นักเขียนเชื่อมโยงปัญหาอุปสรรคความรักเข้ากับปัญหาชนชั้น ในขณะที่ผลเหล่านั้น ได้นำความแตกต่างด้านฐานะและชนชั้นไปผูกติดอยู่กับมิติเชิงพื้นที่ด้วย โดยเมื่อเรียนนางเอกของเรื่องถูกพอลายไปเป็นทาสน้ำเงินของคุณนายทองคำในกรุงเทพฯ ทำให้เธอไปพบรักกับสมชาย ชายหนุ่มบางกอกหลายคุณนายทองคำ ชูศักดิ์วิเคราะห์ว่า สิ่งที่ทำให้เริ่มลังเลไม่รู้จะเลือกรักใครดีระหว่างสมชายกับขวัญไม่ใช่เพราะสมชายเป็นคนมีฐานะเท่ากัน แต่เพราะสมชายเป็นคนบางกอก ส่วนขวัญเป็นคนบ้านนอกด้วย โดยจะเห็นได้จากคำรำพึงของขวัญในท้ายเรื่องว่า “มันกรรมของกูคนเดียวที่ทำให้มันไปบางกอก ไปบางกอกแล้วบางกอกก็เปลี่ยนมีงเสียสิ้น บางกอกมันฆ่ากูอ้ายคนบางกะปิ” สำหรับขวัญบางกอกจึงไม่ใช่แค่เพียงสถานที่ แต่เป็นบุคลาธิษฐานแทนคุณค่าที่เป็นปรีภัยกับขวัญซึ่งเป็นคนบ้านนอก ชูศักดิ์จึงเสนอว่า ในนวนิยายเรื่อง ผลเก่า นี้ ความเป็นบางกอกและความเป็นบ้านนอกมีนัยยะมากกว่าความแตกต่างของสถานที่ แต่ยังทำหน้าที่สื่อถึงสถานะทางชนชั้นและระบบคุณค่าไปพร้อมกันด้วย โดยนัยนี้ สาเหตุที่ทำให้เริ่มเริ่มเปลี่ยนใจจากขวัญจึงเป็นเพราะ “ความเป็นเมือง” ต่างกับ *สตรีสาร* ที่เป็นสาเหตุเรื่อง การเอาอกเอาใจ ความแตกต่างดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเพราะช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผลเก่าตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2479 (หรือถ้านับแบบปัจจุบันคือ 2480) ซึ่งเป็นช่วงที่นักเขียนนำเสนอความอยู่ดีธรรมทางสังคมในรูปแบบของอุปสรรคในความรัก ดังจะเห็นจากความแตกต่างทางสถานะทางสังคมระหว่างขวัญกับสมชาย ชายหนุ่มกรุงเทพฯ ขณะที่ *สตรีสาร* ตีพิมพ์หลังจากถึงนั้น 10 ปี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสังคมไทยก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว เช่น การเข้ามาของนวนิยายและภาพยนตร์รักของตะวันตกอันจะนำไปสู่การที่ผู้หญิงต้องการให้ผู้ชายแสดงความรักและความเอาใจใส่แบบสุภาพบุรุษไทโรนดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ดังนั้น สาเหตุและข้อตำหนิผู้หญิงที่เปลี่ยนใจที่แสดงในนวนิยายช่วงทศวรรษ 2470 – 2480 จึงมีความแตกต่างจากที่แสดงใน *สตรีสาร* ช่วงทศวรรษ 2490 – 2500 อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างดังกล่าวก็เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความสำคัญของบริบทต่อการปฏิบัติสัมพันธ์และการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในสังคมไทย ดูเพิ่มเติม ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, “ผลเก่าและผลจากที่ฝากไว้ก่อน,” ใน อ่านใหม่: เมือง กับ ชนบท ในวรรณกรรมไทย, (กรุงเทพฯ: อ่าน, 2558), หน้า 2–38.

³⁰ โปรดดูเพิ่มเติมบทที่ 2

³¹ จดหมายจากประชาชน อธิพิล, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 22, 47 (8 มีนาคม 2513): 31.

“ศักดิ์ศรีพอที่จะไม่จ้อ” ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า เขารู้อยู่แล้วว่า เขาจะต้องพ่ายแพ้อีกฝ่ายที่มีฐานะ และตำแหน่งที่ดีกว่า การยุติความสัมพันธ์โดยไม่จ้อจึงเป็นไปเพื่อปกป้อง “ศักดิ์ศรี” ความเป็นชายของตนเอง

การตำหนิผู้หญิงที่เปลี่ยนใจไปจากชายคนรักไม่เพียงแต่จะเป็นการรักษาความเป็นชายไว้เท่านั้น แต่ยังเป็นการกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นชายของผู้ชายด้วย เนื่องจากการนำเสนอว่าหญิงคนรักจากเขาไปหาชายคนใหม่ นั่นคือการชิงนำเสนอตัวเองต่อผู้อ่านว่า เขาแพ้ผู้ชายคนใหม่เพียงสาเหตุประการเดียว ในทางกลับกันก็คือการบอกผู้อ่านและบอกใจตัวเองว่า นอกจากสาเหตุข้อนี้ (เอาอกเอาใจและตำแหน่งการเงิน) แล้ว เขาไม่มีอะไรบกพร่องเลย นี่จึงเป็นวิธีการนำเสนอตนเองของผู้ชายเพื่อกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นชายของตนคืน เช่น ในบทความ “อกหักให้โง่งนะสิ” ของ ‘กรวิต’ ใน พ.ศ. 2514:

เขาหรือแสนจะรักตัว เวลาตัวโกรธเขาก็ต้องตามง้อเสียแทบขาดใจ ทำไมตัวถึงไม่เห็นความดีของเขามั่งนะ มัวไปสนใจแต่ไอ้คนกระเป่าหนักๆ...ผู้หญิงคนนั้นเขายังชมว่าเรชาติ หน้าตาก็เข้าที่ รูปร่างก็ใช้ได้แล้วยังแถมว่าเราเป็นสุภาพบุรุษอีก เท่านั้นไม่พออีกหรือสำหรับผู้หญิงที่จะรัก ตีละ ไม่รักก็อย่ารัก ต่อให้อกหักไม่มีชิ้นดีก็ยังไม่ถึงกับตาย ผู้หญิงดีๆ น่ารักๆ ดีกว่า น่ารักกว่าด้วยมีอีกเยอะ³²

บทความนี้สะท้อนให้เห็นการรักษาคุณค่าความเป็นชายในสองรูปแบบ รูปแบบแรกคือการบอกว่าตนดีทุกอย่างและได้รับคำชมจากผู้หญิงคนอื่นๆ มากมาย แต่แพ้ผู้ชายอีกคนเพียงแค่เรื่องฐานะ ดังนั้นแท้จริงแล้ว ความเป็นชายของเขาจึงไม่ได้มีอะไรบกพร่องไปเพียงแค่ “ไม่กระเป่าหนัก” เท่านั้น และรูปแบบที่สองคือ การกล่าวหาว่าตนจะหาผู้หญิงใหม่ที่ดีกว่าคนเก่าได้ในอนาคต ในทางหนึ่งบทความนี้คือการปลอบใจผู้ชายที่อกหักไม่ให้เศร้าจนเกินไปแต่วิธีการปลอบก็สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการคิดของผู้ชายในทศวรรษ 2510 ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การมองผู้ชายที่เริ่มความสัมพันธ์กับหญิงคนใหม่ได้หลังจากอกหักกว่าเป็นชายที่ไม่เจ็บปวดกับความรักจึงเป็นการมองที่คับแคบเกินไป ทั้งนี้เพราะการเริ่มความสัมพันธ์ใหม่ อาจเป็นส่วนหนึ่งของการกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นชายและการสร้างความมั่นใจในตัวเองของเขาให้กลับมาอีกครั้งหลังจากถูกผู้หญิงทิ้งไปหาผู้ชายคนอื่นก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม ในปลายทศวรรษ 2510 - 2520 เริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นชาย เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวมีนักเขียนบางส่วนพยายามโน้มน้าวให้ผู้ชายไม่รู้สึกว่าการอกหักเป็นการเสียศักดิ์ศรี เช่นที่แสดงในบทความ “อกหักดีกว่ารักไม่เป็น” ใน พ.ศ. 2524

³² กรวิต, “อกหักให้โง่งนะสิ,” *สตรีสาร* 23, 49 (21 มีนาคม 2514): 43.

จุดประสงค์หลักของบทความนี้คือเพื่อให้ผู้ชายที่แอบรักผู้หญิงกล้าที่จะสารภาพรักต่อเธอ โดยไม่ต้องรู้สึกอายหรือเสียศักดิ์ศรีถ้าหากเธอไม่รักตอบ แม้จะดูไม่ค่อยสัมพันธ์กับชายอกหักโดยตรงนัก แต่บทความนี้ก็แสดงให้เห็นถึงทัศนคติเรื่องผู้ชายอกหักแบบใหม่ๆ ที่ลดการให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีลงของผู้เขียนนามปากกา ‘เซี่ยว เจิงค้ำ’ ซึ่งกล่าวไว้ว่า:

อกหักดีกว่ารักไม่เป็นดูเหมือนจะเป็นสุภาษิตสมัยใหม่ คนพูดคนแรกจะเป็นวัยรุ่นหรือเปล่าไม่รู้ แต่นับว่าเป็นปรัชญารักที่คมคายไม่ใช่เล่น ...ชายที่ไม่กล้าแสดงออกว่าตัวเองรักนั้นเป็นเพราะกลัวอาย บางคนอาจคิดว่าการที่ตัวเองไม่กล้าบอกรักนั้นเป็นเพราะกลัวจะผิดหวัง กลัวจะต้องมาเจ็บปวดร้าวระทมใจ ลองนึกทบทวนให้ดีแล้ว อาจรู้สึกว่าการที่ตัวเองกลัวนั้นไม่ใช่ความเจ็บปวดร้าวระทมใจ แต่เป็นความอับอาย กลัวจะขายหน้าถ้าเขาปฏิเสธ กลัวคนอื่นจะรู้ว่าเราถูกเขาปฏิเสธ ช่างด้อยต่ำ อับยศ และไร้ศักดิ์ศรี ที่นี้ถ้าหากให้ความอายเข้ามาจับหัวใจตัวเองเสียแล้ว โอกาสที่จะมีคนรักก็ไม่มี กลายเป็นคน ‘อกหักทั้งที่ยังรักไม่เป็น’ ไป กลายเป็นคนไม่ได้เรื่องสักอย่าง³³

‘เซี่ยว’ แสดงให้เราเห็นว่า คนอกหักเพราะถูกปฏิเสธ ยังมีศักดิ์ศรีมากกว่าคนที่ไม่กล้าบอกรัก นี่คือจุดเริ่มต้นของมโนทัศน์เกี่ยวกับการอกหักแบบใหม่ของผู้ชาย ที่ลดมุมมองเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นชายลง แล้วให้ความสำคัญกับจิตใจและความต้องการของตนมากขึ้น สาเหตุที่ทำให้เกิดมโนทัศน์แบบใหม่นี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากอิทธิพลของสื่อตะวันตก ดังที่ ‘เซี่ยว’ เลาในต้นบทความถึงภาพยนตร์ “เลิฟสตอรี”³⁴ ที่เข้ามาฉายและได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงเนื่องจากมีคติที่ถูกใจคนในสมัยนั้นคือ “หากจะรักจงลืมคำว่าเสียใจ” รวมถึงสถานการณ์ในประเทศไทยเอง ที่เริ่มนำเสนอภาพชายอกหักอย่างผ่อนคลายมากขึ้น ดังที่บทความของวันชนะ ทองคำเภาแสดงให้เห็นว่า ในช่วงทศวรรษ 2510 วงดนตรีคณะสุนทราภรณ์ได้นำเรื่องอกหักของผู้ชายมาแต่งเป็นเพลงในลักษณะขบขัน³⁵ ดังนั้นเมื่อมาถึงทศวรรษ 2520 มโนทัศน์อกหักดีกว่ารักไม่เป็น จึงเริ่มเป็นที่นิยมในสังคมไทย และเป็นคำติดปากที่ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

³³ เซี่ยว เจิงค้ำ, “อกหักดีกว่ารักไม่เป็น,” *สตรีสาร* 34, 27 (8 ตุลาคม 2524): 36.

³⁴ Love story เริ่มฉายในสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. 2513 เรื่องเล่าถึงโอลิเวอร์ บาร์เรตต์ (Oliver Barret) ซึ่งเป็นทายาทของตระกูลฝั่งตะวันออกชั้นสูงของอเมริกา ที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เขาได้พบเจนนี คาวีเลียรี่ (Jenny Cavilleri) นักดนตรีสาว และพวกเขาตกหลุมรักกันอย่างรวดเร็วแม้จะมีฐานะต่างกัน พ่อแม่ของโอลิเวอร์ไม่ชอบเจนนีและกล่าวกับโอลิเวอร์ว่าจะตัดเงินเขาถ้าเขาแต่งงานกับเจนนี อย่างไรก็ตามเมื่อเรียนจบทั้งคู่ก็แต่งงานกัน พ่อแม่ไม่จ่ายเงินให้โอลิเวอร์ทำให้ทั้งคู่ต้องดิ้นรนทำงานทำ แต่ต่อมาเมื่อทุกอย่างเริ่มเข้าที่เงินนี้ก็กลับมาป่วยหนัก โอลิเวอร์พยายามจะใช้ชีวิตปกติโดยไม่บอกเธอว่าเธอเป็นโรคร้ายแต่เธอมารู้เองจากหมอ โอลิเวอร์ซื้อตัวเครื่องบินไปปารีส เพราะเป็นความฝันของเจนนีที่จะเดินทางไปฝรั่งเศสดินแดนแห่งดนตรี แต่เจนนีปฏิเสธที่จะไปเพื่อรักษาเจนนีโอลิเวอร์ยอมกลับไปขอเงินจากพ่อแม่ของเธอ แต่สุดท้ายเจนนีก็ตาย พ่อของโอลิเวอร์ทราบจึงกล่าวแก่เขาว่า พ่อเสียใจด้วยแต่โอลิเวอร์ตอบกลับพ่อของเขาไปว่า “หากจะรักจงลืมคำว่าเสียใจ”

³⁵ วันชนะ ทองคำเภา, “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของ “ผู้ชายพ่ายรัก”, 68.

ผู้หญิงออกหัก: การรอคอยคนรักหวนคืน

ในขณะที่ผู้ชายมักจะผูกโยงศักดิ์ศรีและความเป็นชายเข้ากับการออกหักและทำให้เขารู้สึกพ่ายแพ้ที่จะต้องเสียหญิงคนรักของตนให้กับผู้ชายคนอื่น ความรุนแรงและการหาผู้หญิงคนใหม่จึงเป็นวิธีการแสดงออกของเขา พฤติกรรมที่แสดงออก (express) ว่าผู้หญิงกำลังออกหักในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ก็คือ ทุกข์ตรม เศร้าโศก และคำนึงถึงอดีตเมื่อครั้งยังรักกับแฟนหนุ่ม จดหมายจำนวนมากที่ส่งมาหา ‘จินตนา ๒’ ต่างกล่าวตรงกันว่า พวกเขาไม่สามารถจะลืมเลือนแฟนหนุ่ม และช่วงเวลาดีๆ ที่เคยมีความสุขร่วมกันได้ เช่น จดหมายของ ‘ตู้ เด็กโง่ที่หลงทาง พระนคร’ ใน พ.ศ. 2508 บอกกับ ‘จินตนา ๒’ ว่า “หนูควรจะทำอย่างไรดี ไม่มีจิตใจดูหนังสือสอเลย มีแต่ระทมทุกข์ กัดคอกุ้ม คิดถึง ได้แต่แอบร้องไห้เมื่อนึกถึงความสุขเมื่อปีก่อน กลายเป็นคนเหม่อลอยจนเพื่อนๆ ทัก”³⁶ ขณะที่ ‘เลดี้ ท่าพระจันทร์’ กล่าวใน พ.ศ. 2509 ว่า “เราห่างกันมา ๒-๓ เดือนแล้ว เป็นช่วงเวลาที่หนูทรมานใจมากที่สุด โดยเฉพาะเมื่อเห็นเขาเดินกับผู้หญิงคนอื่น หนูยิ่งรู้สึกเจ็บเหมือนมีมีดมาแทง แต่เมื่อไม่เห็นหน้าเขาก็เฝ้าแต่คิดถึง”³⁷ กรณีของ ‘กรรณิการ์ พรสุข’ ใน พ.ศ. 2514 กล่าวว่า “เขาก็ไปมีคนรักใหม่ ที่งัดฉันให้ตรอมตรมแต่ผู้เดียว เพียงแค่เห็นรั้วบ้านเขาดิฉันก็หวนคิดถึงคืนวันเก่าๆ”³⁸ ‘ปลา(เหงา)’ กล่าวใน พ.ศ. 2520 บอก ‘จินตนา ๒’ ว่า “ปลาว่าวุ่นสับสน ไม่มีสมาธิแม้แต่ น้อย คิดถึงแต่เรื่องของเขา”³⁹ เราไม่อาจทราบได้ว่า อารมณ์คิดถึง การเห็นภาพหลอนและการเหม่อลอยนั้นเกิดขึ้นจริงหรือไม่ เราทำได้เพียงเสนอว่า พฤติกรรมดังกล่าวคือสิ่งที่ผู้หญิงใช้เพื่อแสดงมโนทัศน์และแสดงออกถึงความรู้สึกออกหักของพวกเขา

อย่างไรก็ตาม แม้เราไม่อาจระบุได้ว่าพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นจริงหรือไม่ แต่เพื่อให้เข้าใจผู้หญิงออกหักมากขึ้น เราจำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมดังกล่าว โดยบทนี้เสนอว่า อารมณ์คิดถึงและเห็นภาพหลอนจนเหม่อลอยนั้นคือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีคนรักเก่าอยู่ในห้วงคำนึงของเธอ และเป็นตัวบ่งชี้ว่า ผู้หญิงอยากให้คนรักกลับมาคืนดีกับตนดังเดิม โดยจากจดหมายของ ‘ตู้’ ก็เห็นว่า คำถามที่เธอเขียนมาถาม ‘จินตนา ๒’ ก็คือเธอจะเขียนจดหมายไปหาเขาดีหรือไม่ นี่เป็นการพยายามขอกลับไปเริ่มความสัมพันธ์ใหม่ เช่นเดียวกับ ‘เลดี้ ท่าพระจันทร์’ ที่กล่าวว่า:

³⁶ จดหมายจากตู้ เด็กโง่ที่หลงทาง พระนคร, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 18, ปฐมฤกษ์ (25 เมษายน 2508): 22-23

³⁷ จดหมายจากเลดี้ ท่าพระจันทร์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 18, 49 (27 มิถุนายน 2509): 20

³⁸ จดหมายจากกรรณิการ์ พรสุข, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 24, 14 (18 กรกฎาคม 2514): 22

³⁹ จดหมายจากปลา (เหงา), “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 30, 3 (24 เมษายน 2524): 32

หนูไม่เป็นอันทำอะไรจนเพื่อนชวนไปเข้าค่ายอาสาสมัครพัฒนาท้องถิ่นที่หัวเมือง การจากกันเช่นนี้คงจะเป็นความปวดร้าวอย่างแสนสาหัสสำหรับหนู มีกำลังใจอยู่นิดว่ากลับมาเขาจะมาง้อ เพราะเขอบอกว่า ระหว่างไปค่ายนี้อะไปเฟลิตให้มากนัก เขายังแคร่หนูใช่ไหมคะ⁴⁰

ในขณะที่โมนัทศน์การรอกหักของผู้ชาย สัมพันธ์อยู่กับศักดิ์ศรีความเป็นชาย จึงทำให้เราไม่พบน้ำเสียงการรอกอຍให้หญิงคนรักกลับมาสานสัมพันธ์ต่อ แต่ในกรณีของผู้หญิง มโนทัศน์การรอกหักของผู้หญิงสัมพันธ์กับการคะนึ่งหาคู่รักชายคนเดิม เช่น ในกรณีของ ‘เลดี้’ แม้เธอจะนำเสนอตัวเองเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ กล่าวคือ มั่นใจในตนเองและไม่ยอมใคร⁴¹ แต่จากท้ายจดหมายที่กล่าวว่า “ยังมีหวังว่าเขาจะมาง้อ” ก็แสดงให้เห็นว่าเธอยังตั้งความหวังว่าแฟนหนุ่มจะกลับมาหาเธอตั้งเช่นผู้หญิงคนอื่นๆ ที่เขียนจดหมายมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’

สาเหตุที่ทำให้พฤติกรรมการรอกหักของผู้หญิงสัมพันธ์กับการทวนคิดถึงอดีตนั้น เนื่องจากการรอกหักในมโนทัศน์ของผู้หญิงคือความรวดร้าวและความขาดหายไปของชีวิต ดังที่บทความ “อย่าแค้นใจอะไรกับรัก” พ.ศ. 2498 กล่าวว่า:

ข้าพเจ้าไม่เข้าใจท่านชายส่วนมาก ก็เพราะข้าพเจ้าได้เห็นตัวอย่างความไม่ซื่อสัตย์ในใจของท่าน เพื่อนคนหนึ่งของข้าพเจ้าต้องได้รับความผิดหวังโหม่นสก็เพราะมีเซ่เธอหลงเชื่อเขา ใ่วางใจเขาและมอบจิตใจให้เขาโดยคาดไม่ถึงพฤติกรรมแห่งความรักหรือมิใช่? ในที่สุดผลที่ได้รับก็คือความรันทดใจอย่างรุนแรง จิตใจและชีวิตของเธอราวสลายลงไปส่วนหนึ่ง⁴²

ในขณะที่ผู้ชายพยายามจะปรับเปลี่ยนทัศนคติของสังคมโดยกล่าวว่าผู้หญิงมีรักที่ไม่จริงแท้เท่าผู้ชาย ทางฝั่งของผู้หญิงเองก็ยังคงยืนยันว่า คนที่ไม่ซื่อสัตย์นั้นเป็น “ผู้ชายส่วนมาก” ส่วนผู้หญิงนั้นเมื่อเธอได้รักแล้วเธอก็จะ “มอบจิตใจให้เขาโดยคาดไม่ถึงพฤติกรรมแห่งความรัก” และเมื่อยามที่ผู้หญิงถูกผู้ชายทิ้ง เธอจะรู้สึกว้า “จิตใจและชีวิตราวสลายลงไปส่วนหนึ่ง” ในที่นี้ การรอกหักในมโนทัศน์ของผู้หญิงจึงหมายถึงการขาดหายไปของจิตใจและชีวิต ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่ผู้หญิงจะคำนึงถึงแฟนหนุ่มและความสัมพันธ์เมื่อครั้งยังมีเขาอยู่ เพราะนั่นย่อมหมายถึงเธอได้เรียกคืนจิตใจและชีวิตของตัวเองเองที่ขาดหายไปกลับคืนมาด้วย

⁴⁰ จดหมายจากเลดี้ ทาพระจันทร์, “ตอบปัญหา,” 20.

⁴¹ ลักษณะการมั่นใจในตนเองและไม่ยอมใครเป็นบุคลิกของผู้หญิงสมัยใหม่ที่ได้รับการนิยมนอย่างมาก โดยจะเห็นจากที่ผู้อ่านนิยมตัวละครพจมาน ซึ่งลุกขึ้นตอบโต้กล่าวประจานพวกที่ถือตัวเป็นผู้ดีอย่างมั่นใจ จาก วิลาศ มณีรัตน์, *รักระทมของ ก. สุรางคนางค์* (กรุงเทพฯ: พี วาทิน พับลิเคชั่น จำกัด, 2543), หน้า 35

⁴² ทิพวาริ จิระพันธุ์, “อย่าแค้นใจอะไรกับรัก,” *สตรีสาร* 8,180 (ปลายธันวาคม 2498): 18.

ทั้งนี้ การที่ผู้ชายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจิตใจของผู้หญิงก็เนื่องจากเขาเป็น “ความหวัง” ในชีวิตของเธอ โดยเฉพาะในกรณีของผู้หญิงที่พ้นวัยเรียนแล้ว เนื่องจากพวกเธอจะมองความสัมพันธ์ของตนกับชายคู่รักที่ยืนยาวไปจนถึงการแต่งงาน เช่น จดหมายจาก ‘ลลิตา ปทุมวัน’ ใน พ.ศ. 2516 เล่าถึงชายคนรักที่มาจากไปช่วงวันปีใหม่ที่เธอและเขาไม่ได้มีเรื่องบาดหมางใจกันแม้แต่น้อย:

เราเคยกินด้วยกัน เทียวด้วยกัน เล่นด้วยกัน เข้าใจกัน ชีวิตของดิฉันไม่มีใคร จึงยึดมั่นในเขามากที่สุด คิดว่าเราจะมีเขาเป็นที่พึ่งยามที่เราแต่งงานกัน...ทุกวันนี้ดิฉันเพื่อเจ้าขนาดหนัก ไปไหนๆ ที่เคยไปกับเขา ไปแล้วก็คิดถึง ความรู้สึกตอนนี้คือเสียใจ เหงา และไร้ที่พึ่ง ดิฉันอยากให้ใครปลอมโยนหรือทำอะไรสักอย่างเช่นว่าแรงๆ ให้ดิฉันได้ตื่น คุณ ‘จินตนา ๒’ ได้โปรดเมตตาด้วย⁴³

ท่ามกลางบริบทของสังคมในทศวรรษ 2510 ที่ผู้หญิงเรียกร้องสิทธิสตรีและความเท่าเทียมกับผู้ชาย จดหมายของ ‘ลลิตา’ แสดงให้เราเห็นความต้องการส่วนลึกของผู้หญิงบางส่วนที่ยังต้องการผู้ชายแบบปิตาธิปไตยที่จะเป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจให้แก่เธอได้ สำหรับ ‘ลลิตา’ แล้ว แพนหนุ่มจึงเป็นความหวัง “เป็นที่พึ่ง” เป็นสิ่งสำคัญของชีวิตและจิตใจของเธอ ทำให้เธอต้องการให้ชายคนรักกลับมา แม้เธอจะบอก ‘จินตนา ๒’ ว่าเธอต้องการจะลืมเรื่องราวในอดีตและใช้ชีวิตต่อไปให้ได้ แต่เธอก็ยังคงวนเวียนไปยังสถานที่เก่าๆ เพื่อไปนึกถึงคนเก่าๆ และชีวิตจิตใจส่วนที่ขาดหายไปพร้อมกับการจากไปของแพนหนุ่ม

อย่างไรก็ตาม แม้ในจดหมายที่ผู้หญิงออกหักส่วนใหญ่เขียนมาถึง ‘จินตนา ๒’ ตลอดทศวรรษ 2490 - 2530 จะนำเสนอตนเองเป็นผู้อ่อนแอที่มีความทุกข์ใจแสนสาหัสและดูเหมือนจะค้ำนึ่งหาอยากให้ผู้ชายกลับมา แต่ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 - 2520 ผู้หญิงบางส่วนกลับมองการออกหักเป็นเรื่องน่าละอายและไม่ต้องการให้ใครรับรู้ ดังจดหมายของ ‘จิราภรณ์’ ใน พ.ศ. 2516 เธออายุ 24 ปี อาชีพรับราชการ มีแพนหนุ่มที่คบกันมากกว่าสี่ปี ต่อมาเขาไปศึกษาต่อต่างประเทศ แรกๆ เขาก็ยังส่งจดหมายมาหาสม่ำเสมอ แต่เมื่อปีที่แล้วเขายอมรับว่าเขามีคนรักใหม่เป็นผู้หญิงต่างชาติ “ทั้งที่เตรียมใจไว้แล้วแต่ดิฉันก็อดเสียใจไม่ได้ ไม่เคยเล่าให้ใครฟัง ได้แต่เก็บไว้ร้องไห้คนเดียว ต่อหน้าเพื่อนทำรีนเรจทั้งที่ในใจปวดร้าวเหลือทน ยิ่งเวลาที่เพื่อนถามถึงเขา ดิฉันเหมือนถูกเข็มแทงหลายร้อยเล่มที่หัวใจ”⁴⁴ ‘จิราภรณ์’ ไม่ได้ระบุนัยว่าเพราะสาเหตุใดเธอจึงไม่ยอมเล่าให้เพื่อนฟัง แต่การตอบจดหมาย

⁴³ จดหมายจากลลิตา ปทุมวัน, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 25,41 (21 มกราคม 2516): 25-26.

⁴⁴ จดหมายจากจิราภรณ์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 26,20 (26 สิงหาคม 2516): 24.

ของ ‘จินตนา ๒’ ทำให้เราทราบว่า ผู้หญิงในชวงเวลาดังกล่าวมองเรื่องออกหักเป็นสิ่งที่น่าละอายจึงไม่
อยากให้ใครรับรู้:

ต่อจากนี้ไปขออย่าได้ร้องไห้อีก อดีตเป็นสิ่งที่ควรจะหมดไปพร้อมกับเวลา และความเจ็บปวดก็
เช่นกัน สำหรับคุณจิราภรณ์ความเจ็บปวดมันกลับมา เพราะคุณไม่ยอมเปิดเผยความจริง ข้อนี้ก็เห็นใจ
เพราะผู้หญิงไทยสมัยใหม่ดูไม่มีวันที่จะคิดว่าการที่ถูกผู้ชายทิ้งนั้นเป็นสิ่งที่น่าละอาย คุณคิดอย่างนี้จึงปิด
ไม่ให้คนอื่นรู้ เห็นไหมว่ามันกลับมาเป็น “ลูกกลับ” เอาได้ แต่อย่าไปเอาใจใส่กับความเก่าแก่อีกเลย จง
เปิดเผยมันอย่างตรงไปตรงมากับเพื่อนทุกคนเถิด⁴⁵

หากเปรียบเทียบกับจดหมายของ ‘เลดี ท่าพระจันทร์’ ใน พ.ศ. 2509 จะเห็นว่า ‘เลดี’ แสดงออกให้
เพื่อนรู้ว่าเธอเศร้าจากการห่างกับแฟนหนุ่มจนเพื่อนชวนเธอไปเข้าค่ายๆ แต่ในทศวรรษ 2510 ‘จิรา
ภรณ์’ กลับเห็นเป็นเรื่องน่าละอายที่จะบอกเพื่อนหรือแสดงให้เพื่อนรู้ว่าเธอออกหัก นี้อาจเป็นไปได้ว่า
ผู้หญิง “สมัยใหม่” ในทศวรรษ 2510 เริ่มผูกโยงการออกหักเข้ากับเรื่องศักดิ์ศรี ทำให้เธอเกิดความ
ละอายที่จะเล่าให้เพื่อนฟังว่าเธอถูกผู้ชายสลัดรักไปหาหญิงอื่น เช่นเดียวกับกรณีของ ‘โอปอร์’ ใน
พ.ศ. 2522 ที่แฟนหนุ่มของเธอทิ้งเธอไปแต่งงานกับผู้หญิงคนอื่นที่ทางบ้านของเธอหาให้ และบอกเลิก
กับเธอด้วยเหตุผลที่ว่า:

ปอร์เด็กเกินไปกว่าที่จะแต่งงาน...ปอร์เจ็บปวดมากมายนัก ร้องไห้คร่ำครวญไปหลายวัน คิดว่า
ทนไม่ได้ที่จะขาดเขาไปจากชีวิต เพื่อนทุกคนมองปอร์อย่างคนอกหัก ปอร์อับอายเหลือเกิน ไม่ต้องการ
อย่างนั้นเลย อยากกลับไปเป็นเหมือนเดิม ควรวางตัวอย่างไรคะ มองหน้าใครไม่สนิทเลย⁴⁶

จากจดหมายของ ‘ปอร์’ แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงในชวงเวลาดังกล่าวไม่เพียงแต่จะสัมพันธ์การออกหัก
เข้ากับเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นหญิงของพวกเธอ จนทำให้เธออับอายที่จะต้องให้ใครรู้ว่าเธอออกหัก แต่ใน
กรณีที่เพื่อนรู้แล้วว่าเธอออกหัก เธอก็กลับไม่ได้อยากได้ความสงสารเห็นใจ นี่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่อก
หักในทศวรรษ 2520 ไม่ได้ต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ความอ่อนแอและทุกข์ตรมอีกแล้ว ในที่นี้อาจมี
ความเป็นไปได้ว่า ผู้หญิงในสังคมไทยช่วงปลายทศวรรษ 2510 – 2520 ต้องการสร้างภาพลักษณ์ใหม่
ให้กับตนเอง กล่าวคือ ให้ความเข้มแข็งมากขึ้น ดังที่ประดับ ภูมิลดา ซึ่งศึกษาตัวละครหญิงในนวนิยาย
ของทมยันตีช่วง พ.ศ. 2509 – 2529 เสนอว่า ผู้หญิงในนวนิยายของทมยันตีในช่วงทศวรรษ 2520 มี
ลักษณะที่เปลี่ยนไปจากช่วงก่อนหน้า โดยประดับมีการแบ่งนวนิยายออกเป็น 2 ช่วงคือ ทศวรรษแรก
พ.ศ. 2509 – 2519 และ ช่วงทศวรรษหลัง พ.ศ. 2520 – 2529 จากการสืบค้นข้อมูลประดับพบว่า

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน

⁴⁶ จดหมายจากโอปอร์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 32, 5 (6 พฤษภาคม 2522): 31.

แม้ตัวละครในช่วงทศวรรษหลังจะมีพฤติกรรมที่เป็นกุลสตรีดังสมัยเก่า แต่ความคิด ความเชื่อ และ ค่านิยมของตัวละครก็มีการเปลี่ยนแปลงไปกว่าช่วงแรก กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง กล้า ตัดสินใจ และเข้มแข็งขึ้น⁴⁷ นอกจากนี้ในทศวรรษที่ 2520 บทความใน *สตรีสาร* บางส่วนก็พยายาม จะนำเสนอว่า ผู้ชายเป็นผู้อ่อนแอกว่าผู้หญิง เช่น บทความ “ผู้ชายไม่อ่อนแอ” ของ ‘สาวตรี’ ใน พ.ศ. 2520 ระบุว่า “ผู้ชายไม่อ่อนแอ อย่างน้อยผู้ชายก็บอกตัวเองอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่เคยเห็น น้ำตาผู้ชาย และเราก็สงสัยกันนักว่าจะมีทางที่พวกเขาจะร้องไห้เมื่อไรกันบ้าง ... คนมักสรุปกันว่า ผู้หญิงอ่อนแอเพราะมีน้ำตา ผู้ชายเข้มแข็งกว่าเพราะไม่มี แต่ผู้ชายบางคนหรือหลายๆ คนไม่เป็นเช่นนั้น ในชีวิตของเขาไม่มีน้ำตาก็จริง แต่ก็อย่างที่ว่อย่างโรละ คือ น้ำตาไม่ได้แสดงถึงความอ่อนแอเสมอไป ฉะนั้นคนที่ไม่ได้หลังน้ำตาก็ได้แปลว่าเขาจะเข้มแข็งเสมอไป”⁴⁸ โดยนัยนี้ พฤติกรรมการร้องไห้จึง ไม่ได้บ่งชี้ถึงความอ่อนแอหรือเข้มแข็ง เพราะแม้ผู้หญิงมักจะเป็นฝ่ายร้องไห้ แต่พวกเธอก็ไม่ได้อ่อนแอ ผู้ชายต่างหากที่อ่อนแอกว่าผู้หญิง บทความดังกล่าวแสดงให้เห็นความพยายามของผู้หญิงในการ เปลี่ยนแปลงคตินิยมของคนในสังคมให้เห็นว่า ผู้หญิงก็เป็นเพศที่เข้มแข็ง ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่ ผู้หญิงออกหักบางคนจะไม่ต้องการให้ใครมาสงสารหรือเห็นว่าตนอ่อนแอ เนื่องจากพวกเธออยู่ในบริบท สังคมที่ผู้หญิงพยายามสร้างภาพลักษณ์ผู้เข้มแข็งให้ตนเองนั่นเอง

ผู้ชายกับการหย่าร้าง

ดังที่กล่าวในบทนำของบทนี้แสดงให้เห็นแล้ว งานวิจัยบางส่วนเสนอว่า การตัดสินใจหย่าร้าง ของคู่สามีภรรยา นั้นสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นไป เมืองต่างๆ โดยเฉพาะกรุงเทพฯ มีความเจริญเติบโตมากขึ้น ชายหญิงที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามา ศึกษาหรือมาทำงานในเมืองมีโอกาเลือกคู่ครองได้เอง มิใช่ให้พ่อแม่ช่วยเลือกให้ดังในอดีต เมื่อเกิด ปัญหาครอบครัวขึ้นจึงไม่มีพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหามากเหมือนในอดีต อีกทั้ง ครอบครัวที่เกิดขึ้นในเมืองยังเป็นครอบครัวแบบปัจเจกที่ไม่มีสัมพันธ์กับครอบครัวอื่นๆ อย่างแน่น แพันดังเช่นครอบครัวในอดีตหรือครอบครัวตามต่างจังหวัด ที่มีชุมชนคอยตรวจสอบพฤติกรรมได้ นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีโอกาสได้ศึกษาและทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชายทำให้การตัดสินใจหย่า เป็นไปอย่างง่ายขึ้นเพราะทั้งสองฝ่ายสามารถหาเลี้ยงตนเองได้ และกฎหมายก็เปิดโอกาสให้สามี ภรรยาหย่ากันง่ายมากขึ้น เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการหย่าร้างในประเทศไทยโดยเฉพาะในเมือง เช่น

⁴⁷ ประดับ ภูมิลา, “บุคลิกภาพตัวละครเอกสตรีในนวนิยายของทมยันตีช่วง พ.ศ. 2509-2529,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542), บทที่ 5.6.

⁴⁸ สาวตรี, “ผู้ชายไม่อ่อนแอ,” *สตรีสาร* 30, 3 (24 เมษายน 2520): 36, 105.

กรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่ตามภาคต่างๆ ส่วนนี้จึงจะเริ่มจากการศึกษาสาเหตุการหย่าร้างจากเอกสารที่พบใน *สตรีสาร* เพื่อที่จะดูว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจมีผลต่อการตัดสินใจหย่าร้างของคนอย่างไร

จากการศึกษาบทความและจดหมายที่ปรากฏใน *สตรีสาร* พบว่า สาเหตุการหย่าร้างของสามีภรรยาไทยในแต่ละช่วงเวลามีความใกล้เคียงกันมาก ได้แก่ สาเหตุด้านการเงิน, เรื่องญาติพี่น้อง, เรื่องมือที่สาม, การขาดความเข้าใจในเรื่องความต้องการของอีกฝ่าย และการมีพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกัน อย่างไรก็ตามสาเหตุเหล่านี้แม้จะปรากฏในทุกทศวรรษ แต่ก็มี的增加หรือลดความสำคัญไปในแต่ละช่วงเวลาตามแต่บริบทของสังคมไทยในขณะนั้นๆ

สาเหตุแรกคือสาเหตุด้านการเงิน ในงานของสุภรณ์ และพนม ลีมาอารีย์ ซึ่งศึกษาสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงหย่าร้างในช่วงต้นทศวรรษ 2530 นั้นพบว่า ผู้หญิงจำนวน 43.53% จากกลุ่มตัวอย่างตัดสินใจจะหย่าร้างกับสามีเนื่องจากเขามีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย⁴⁹ อย่างไรก็ตามใน *สตรีสาร* กลับไม่พบจดหมายหรือบทความที่เขียนในลักษณะที่ผู้หญิงหย่ากับสามีเนื่องจากรายได้ของเขาไม่พอกับรายรับ ในทางตรงกันข้าม กลับพบจดหมายของผู้หญิงที่เล่าว่าสามีขอหย่าจากเธอเนื่องจากเธอจัดสรรเงินที่เขาหามาได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายภายในบ้าน เช่นกรณีของ ‘เตือนใจ เตชรัตน์ จรัสสินทวงศ์’ ใน พ.ศ. 2510 เตือนใจแต่งงานกับสามีมาแล้ว 3 ปี มีบุตรด้วยกัน 2 คน แต่เธอกลับต้องถูกขอหย่าจากสามี:

เราทะเลาะกันบ่อย คุณแม่เขามาจากต่างจังหวัดมาค้างที่บ้าน พอตีเรามาปากเสียงกัน แทนที่จะเข้าใจดิฉันซึ่งเป็นผู้หญิงด้วยกัน กลับเข้าข้างลูกชายและปรักปรำว่าดิฉันใช้เงินเปลืองจนมีหนี้สิน ซึ่งเป็นความจริงเพราะเงินที่สามีให้ใช้นั้นไม่เพียงพอ ไหนจะค่าคนใช้ ไหนจะต้องส่งน้องคนสุดท้องเรียนหนังสือ พอสามีทราบเขาโกรธมากไม่ยอมพูดด้วย เอาแต่ขลุกอยู่ในห้องกับมารดาของเขา ในที่สุดเขาก็ขอหย่าดิฉันยอมหย่าด้วยพิธี ยกลูกให้เขาดูแลเพราะเขาว่าดิฉันไม่ควรเห็นแก่ตัว เขาจะปกครองลูกได้ดีกว่าเพราะดิฉันไม่มีอาชีพและฐานะดีพอเลี้ยงตัวเท่านั้น⁵⁰

แม้จดหมายฉบับนี้จะเต็มไปด้วยปัญหากระหว่างสามีภรรยามากมาย ทั้งเรื่องการทะเลาะเบาะแว้งไม่เข้าใจกันในครอบครัว และการที่แม่สามีเข้ามามีส่วนร่วมในการขัดแย้งนี้ด้วย แต่ปัญหาหลักที่นำไปสู่การหย่าจริงๆ ก็คือปัญหาเรื่องการเงิน ที่สามี “โกรธมากไม่ยอมพูดด้วย” และต่อมาก็ขอ “หย่า” เมื่อทราบจากแม่ของเขาว่าเธอไปกู้ยืมเงินคนอื่นมา สาเหตุที่ทำให้เขาหย่านั้น อาจมองได้ว่าเขาเป็อกับ

⁴⁹ สุภรณ์ ลีมาอารีย์และพนม ลีมาอารีย์, *สตรีและการหย่าร้าง*, หน้า 58

⁵⁰ จดหมายจากเตือนใจ เตชรัตน์ จรัสสินทวงศ์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (10 ธันวาคม 2510): 26-27.

สถานการณ์ในบ้านที่มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันเสมอๆ แต่หากเรามองในมุมมองของเพศสภาพ อาจทำให้เราเข้าใจสามีของ ‘เดือนใจ’ มากขึ้น เนื่องจากสำหรับผู้ชายแล้ว หน้าที่ผู้หาเลี้ยงครอบครัวคือหน้าที่ที่สำคัญมากและเป็นตัวบ่งชี้ความเป็นชายของเขา แต่เมื่อเขาหาเงินมาไม่พอใช้ ภรรยากลับไม่บอกปัญหานี้กับเขาแต่เลือกที่จะไปหยิบยืมเงินจากผู้อื่น ซึ่งในทางหนึ่งเท่ากับเธอประกาศให้คนอื่นรู้ว่าเขาทำหน้าที่ผู้หาเลี้ยงครอบครัวบกพร่องเนื่องจากหารายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ในทัศนะของผู้ชาย การกระทำดังกล่าวจึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนอื่นตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นสามีของเขา เนื่องจากเขาทำหน้าที่ของตนได้ไม่ดี และความเป็นสามีนั้นก็สัมพันธ์กับความเป็นชายของเขา ดังนั้นการกระทำของ ‘เดือนใจ’ จึงกระทบกับความเป็นชายของเขาด้วย ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สามีของ ‘เดือนใจ’ โกรธเธอมากจนขอหย่า

นอกจากนี้ การที่ภรรยามีรายได้น้อยกว่าก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งนำไปสู่การหย่าได้เช่นกัน ดังในบทที่ 2 แสดงให้เห็นว่า หากภรรยามีตำแหน่งหรือเงินเดือนมากกว่าสามีผู้ชายมักใช้การหย่ามาเป็นเครื่องต่อรองเชิงอำนาจกับผู้หญิงเพื่อไม่ให้เธอแสดงตัว “เหนือ” กว่าเขา ดังเช่นบทความ “ผมผิดหรือ?” ของ ‘กฤต’ ใน พ.ศ. 2518 กล่าวคือ เขามีภรรยาชื่อวิภา เธอเป็นคนตระหนี่อย่างมาก เมื่อทั้งคู่มีลูกด้วยกันวิภาาก็เริ่มทำขนมส่งขายพร้อมกับทำงานประจำเนื่องจากเธอต้องการเก็บเงินไว้ให้ลูกได้เรียนสูงๆ แต่ขณะเดียวกันเธอก็กลายเป็นคนขี้บ่น บ่นทุกคนที่ใช้เงินโดยเฉพาะสามี หากเขาซื้ออะไรหรือทำอะไรที่เธอเห็นว่าไม่มีประโยชน์เธอก็จะยิงบ่นเขาหนักขึ้น:

...เธอบ่นหนักเข้าผมก็บอกว่า เลิกเสียทีไม่ได้หรือ ถ้ามันลำบากนักพอพูดคำนี้ที่ไรเธอก็จะโกรธต้องตัดบทย่างนี้ทุกที “ทุกวันนี้ถ้าฉันไม่ทำขนม จะพอกินพอใช้ได้อย่างไร ค่าขนมนี้มันมาช่วยค่าใช้จ่ายในบ้านทุกอย่างคุณรู้หรือเปล่า” ...จนกระทั่งเราสร้างบ้านใหม่ ผมจึงได้รับทราบอย่างย่ำแล้วย่ำอีกจากปากเธอมันสร้างด้วยเงินจากน้ำพักน้ำแรงของเธอทั้งสิ้น ลำพังเงินเดือนของผมนะรี ป่านนี้ไม่มีทางได้มีบ้านของตัวเองหรอก ผู้ชายนั้นจะชั่วดีมีเงินอย่างไร ขออย่างเดียวอย่าได้ดูหมิ่นกัน ผมไม่ใช่ชายชั่ว และไม่ถึงกับสิ้นไร้ไม้ตอกถึงขนาดต้องพึ่งเมียกิน⁵¹

เรื่องจบลงที่ชายคนนี้ขอหย่าขาดจากวิภาและตัดสินใจไปเริ่มต้นชีวิตใหม่กับผู้หญิงคนใหม่ต่างจังหวัด สาเหตุที่ทำให้สามีคนนี้ตัดสินใจหย่าร้างเนื่องจากเขาถูกบ่อนทำลายและทำลายความเป็นชายโดยภรรยาของตนเอง ซึ่งในขั้นแรกเธอหารายได้เข้าบ้านได้มากกว่าเขา (เพราะเธอทำงานสองทางคือทำงานประจำและขายขนม) ก็ทำให้บทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวของเขาถูกบ่อนทำลายลงมากแล้ว แต่เมื่อเธอย้ำว่าหากปราศจากเธอ เขา (ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวและผู้หาเลี้ยงครอบครัว) ก็

⁵¹ กฤต, “ผมผิดหรือ?”, *สตรีสาร* 28, 29 (26 ตุลาคม 2518): 37

ไม่สามารถจัดหาสวัสดิการต่างๆ ในบ้านได้ ไม่ได้แม้แต่จะมี “บ้านของตัวเอง” บทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวอันเป็นส่วนสำคัญของความเป็นชายของเขาจึงไม่ใช่แค่ถูก “บ่อนทำลาย” แบบค่อยๆ แทรกซึมทีละน้อย แต่เป็นการ “ทำลาย” ความเป็นชายของเขาให้พังลงอย่างไม่มีขิ้นติ ในแง่นี้ สาเหตุการหย่าร้างด้านการเงินจึงสัมพันธ์อยู่กับบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งทำให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านได้ และเปิดโอกาสให้พวกเธออยู่ “เหนือ” กว่าสามี อย่างไรก็ตาม บทนี้เสนอว่า สิ่งสำคัญที่สัมพันธ์กับสาเหตุด้านการเงินมากกว่าบริบทการออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงก็คือ เพศสภาพความเป็นชาย เพราะแม้ในกรณีของ ‘เตือนใจ’ ซึ่งเป็นแม่บ้านไม่ได้มีรายได้มากกว่าสามี ก็ยังถูกสามีขอย่าได้ เนื่องจากเธอไปยืมเงินคนอื่นซึ่งถือเป็นการบ่อนทำลายความเป็นชายของเขาลงนั่นเอง

สาเหตุประการที่สองคือญาติพี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่ง ในงานวิจัยก่อนหน้ามักกล่าวว่า การที่บ่าวสาวเลือกคู่เองนั้นทำให้พวกเขามักจะเลิกราเพราะความที่ไม่มีผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายรับรู้ปัญหาและช่วยแก้ไข⁵² ในแง่นี้ญาติๆ อยู่ในฐานะ “ผู้ช่วยแก้ปัญหา” อย่างไรก็ตาม บทความและจดหมายใน *สตรีสาร* มิได้มองญาติๆ ในฐานะผู้ช่วย แต่มองในฐานะสาเหตุหนึ่งของปัญหาที่นำไปสู่การหย่าร้าง⁵³ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองบทบาทของญาติก็มีความเกี่ยวข้องกันอยู่ เนื่องจากกรณีที่พ่อแม่หรือญาติไม่เห็นด้วยหรือไม่ยินดีกับการแต่งงานพวกเขาก็มักจะแสดงบทบาทเป็นปัญหา เช่นในกรณีของ ‘เตือนใจ’ ข้างต้นที่พ่อแม่ของสามีของเธอหาคุ่มั้นไว้ให้ลูกชายของเธอแล้ว แต่ลูกชายของเธอบอกปฏิเสธและเลือกที่จะมาแต่งงานกับเธอแทน ในกรณีนี้ มีความเป็นไปได้ว่า หากสามีของ ‘เตือนใจ’ แต่งงานกับผู้หญิงที่พ่อแม่หั้นไว้ให้ แม่ของเขาก็อาจเข้ามาเป็นกาวใจช่วยให้ทั้งคู่เลิกทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่เนื่องจาก ‘เตือนใจ’ เป็นสะใภ้ที่แม่ไม่ได้เลือก แม่สามีของเธอจึงกลายเป็นปัญหาโดยไปบอกลูกชายว่า ‘เตือนใจ’ มีหนี้สิน หรือในกรณีของ ‘อักษรลิขิต รถมล็ดขาว บางนา’ ใน พ.ศ. 2508 เขาเริ่มมีปัญหากับว่าที่แม่ยายเนื่องจากเขาไม่สามารถหาเงินหมั้นไปสู้อุปสาวของเขาได้ ตัวเขาและแฟนสาวจึง

⁵² สุตา ภิรมย์แก้ว, “เมื่อกับปัญหาการหย่าร้าง”, เรื่องเดียวกัน

⁵³ ดังเช่นบทความ “เธอพร้อมแล้วหรือ” ของ ‘วลีรัตน์ นิธิกร’ ใน พ.ศ. 2497 ระบุว่า “ปัญหาเรื่องญาติพี่น้องและมิตรสหายเป็นอีกปัญหาหนึ่ง...บางคนสำคัญคิดว่าบุคคลเหล่านี้ไม่มีความสำคัญใดๆ เลยด้วยเหตุผลต่างๆว่าเธอมีได้แต่งงานกับบุคคลเหล่านั้น เป็นความเข้าใจผิดมหันต์และเป็นชนวนให้เกิดความไม่มีความสุขในครอบครัวขึ้นภายหลัง เพราะแม้เธอจะมีได้แต่งงานกับพวกเขา แต่ญาติพี่น้องและมิตรสหายคือบุคคลที่อยู่รายล้อมตัวบุคคลที่เธอรัก” ในบทที่ 1 ซึ่งเราได้ศึกษาแล้วว่า แม้ในช่วงทศวรรษ 2490 ชายหญิงมีสิทธิในการเลือกคู่ครองของตัวเองแล้ว แต่พ่อแม่ก็ยังคงมีส่วนในการตัดสินใจของพวกเขา ขณะที่ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพ่อแม่มีได้เพียงแต่มีส่วนในการเลือกคู่ของลูก แต่ยังมีอิทธิพลต่อครอบครัวของลูกด้วย ในแง่นี้ พ่อแม่และญาติจึงไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้สามีภรรยาขัดแย้งกันได้ สามีและภรรยาจึงควรเคารพดูแลญาติอีกฝ่ายหนึ่งดุจดั่งญาติของตน วลีรัตน์ นิธิกร, “เธอพร้อมแล้วหรือ?”, *สตรีสาร* 7,14 (7 ต้นสิงหาคม 2497): 37

แอบไปจดทะเบียนสมรสและย้ายมาอยู่ด้วยกันที่บ้านแม่ของ ‘อักษรลิขิต’ แต่อยู่ด้วยกันเพียงไม่นาน เมื่อเขาออกไปทำงาน แม่ยายก็มาพาตัวภรรยาของเขากลับไป:

เขาส่งคนมาเจรจาเรียกเงินหมั้นจากผมอีก ถ้าไม่มีก็บอกให้ไปหย่า ครั้นฝ่ายเราไม่พูดด้วย เขาก็พาเมียมาพบผม เขาเชื่อแม่เขาร้องไห้บอกให้ผมหาเงินมาให้ได้ ถ้าหาไม่ได้ก็ไปหย่าให้เขาที่อำเภอเสีย ถ้ามหาว่าไม่รักผมแล้วหรือ เขาตอบว่าไม่ ผมจะเป็นบ้าตายเพราะไม่เข้าใจเลยว่าเขาเป็นอะไรไป ก่อนเขาไปเรารักกันดีไม่มีปัญหา แต่พอมาตอนนี้กลับบอกว่าไม่รักผมเสียแล้ว ผมควรจะทำอย่างไรดีครับ⁵⁴

เราไม่สามารถจะบอกได้ว่าเพราะอะไรจึงทำให้ภรรยาของเขาเปลี่ยนไปจนทำให้เธอขอหย่าขาดจากเขา เพราะหากจะกล่าวได้ว่า เธอเป็นลูกกตัญญูยอมเชื่อฟังคำสั่งของแม่จนต้องบอกเลิกกับสามี ก็ดูจะเป็นไปได้ยาก เพราะในตอนแรกที่แม่ของเธอไม่ยอมให้เธอแต่งงาน เธอก็ยังแอบหนีแม่ไปจดทะเบียนสมรสกับ ‘อักษรลิขิต’ พร้อมทั้งยังหนีไปอยู่กับเขาด้วย ในที่นี้ตั้งข้อสงสัยว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของภรรยา ‘อักษรลิขิต’ น่าจะมาจากสองประการคือ ประการแรก เป็นไปได้ว่าเมื่อเธอมาอยู่กับเขาแล้ว อาจมีปัญหาหรือความไม่สะดวกสบายบางอย่างที่ ‘อักษรลิขิต’ ไม่ทราบจนทำให้เธอไม่ต้องการจะอยู่กับเขาต่อไปแล้ว หรือประการที่สอง อาจเป็นเพราะเธอต้องการลงใจ ‘อักษรลิขิต’ เพราะดังที่ในบทที่ 1 แสดงให้เห็นแล้วว่า ก่อนการแต่งงานผู้หญิงมักให้คู่ของเธอพิสูจน์ว่าเขารักเธอจริงและสามารถดูแลเธอได้ แต่ในกรณีภรรยาของ ‘อักษรลิขิต’ เธอยังมิได้พิสูจน์ความรักของเขาในช่วงก่อนแต่งงานเลย การตามแม่กลับบ้านและบอกไม่รักอาจเป็นหนึ่งในการพิสูจน์ว่า ‘อักษรลิขิต’ จะรักเธอจริงจนสามารถหาเงินหมั้นมาสู่ขอเธอตามประเพณีได้หรือไม่ ทั้งนี้ไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงของเธอจะมาจากสาเหตุประการใด ต่างก็ทำให้รู้ว่าพ่อแม่ญาติพี่น้องยังเป็นส่วนสำคัญในชีวิตสมรสเสมอ พวกเขาอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้คู่สมรสทะเลาะกันได้เหมือนกรณีของ ‘เดือนใจ’ หรือพวกเขาอาจเป็นข้ออ้างในการขอหย่าร้างตั้งกรณีภรรยาของ ‘อักษรลิขิต’

อย่างไรก็ตาม บางครั้งการแต่งงานตามความต้องการของผู้ใหญ่โดยที่ไม่ได้รักนั้นก็อาจนำไปสู่การหย่าร้างได้เช่นกัน เช่นกรณีของ ‘วิยะดา เพชรเกษม’ เขียนจดหมายเข้ามาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2512 ว่าบ้านของเธออยู่ในชั้นฐานะดี มีอันจะกินจึงอยู่บ้านเฉยๆ ไม่ต้องออกไปทำงาน วันหนึ่งพ่อสามีซึ่งเป็นคนรวยเซ่นกันมาทาบตามเธอไปแต่งงานกับทหารหนุ่มอายุ 28 ปี ทั้งที่เขามีคนรักอยู่แล้ว เมื่อเธอแต่งงานกับเขาไป ชีวิตสมรสไม่มีความสุขเลยเพราะเขาไปอยู่กับแฟนเก่าของเขาไม่มาเข้าหอกับเธอ “พอส่งตัวเขาบอกดิฉันว่า “อยู่ให้สบายนะ พอพ่อกลับไปตัวก็ไปอยู่ในห้องของตัว ห้อง

⁵⁴ อักษรลิขิต รถมลัชาว บางนา, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 17, 40 (2 เมษายน 2508): 25-26

ของฉันห้ามมาเกี่ยวและอย่ามาทำเป็นนางเอกในนวนิยาย ฉันไม่มีวันจะหลวมตัวหรือใจอ่อน” แล้วเขาก็ไป นานๆ จะกลับมาเสียที คุณพ่อท่านว่าเขาอาจถูกเสน่ห์ ถ้ามีลูกเดียวคงดีกันไปเอง เพราะท่านไม่รู้เรื่องระหว่างเรา”⁵⁵ ในกรณีนี้ แม่ผู้ใหญ่มักจะมาช่วยแก้ไขปัญหาก็มีได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ‘วิยะดา’ กับสามีดีขึ้น เนื่องจากเขายังคงรักแฟนสาวคนเก่าของเขาและไปอยู่กับเธอเช่นเดิม ‘จินตนา ๒’ จึงแนะนำให้ ‘วิยะดา’ “อย่าเสีย ไม่เข้าใจว่าคุณทนให้เขาปฏิบัติต่อคุณเหมือนสิ่งไม่มีชีวิตแบบนี้ได้อย่างไรกัน”⁵⁶ จากคำตอบของ ‘จินตนา ๒’ จะพบว่า เมื่อมาถึงทศวรรษ 2510 การแต่งงานตามความต้องการของพ่อแม่ก็ไม่ได้แปลว่าจะทำให้ชีวิตคู่ยืนยาวอีกแล้ว หากคู่สมรสทั้งคู่ไม่มีความสุข ดังในกรณีของ ‘วิยะดา’ ซึ่งเจ้าบ่าวไม่มาเข้าหออีกทั้งยังไปมีผู้หญิงคนอื่นนี้ แม่ผู้ใหญ่มักจะเข้ามาเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่อาจทำให้ชีวิตคู่ยืนยาวต่อไปได้ ดังนั้นในทศวรรษ 2510 การแต่งงานตามความต้องการของพ่อแม่ไม่ได้แปลว่าจะไม่นำไปสู่การหย่าร้างดังที่เข้าใจกันในงานวิจัยก่อนหน้านี้ แต่ขณะเดียวกัน การแต่งงานด้วยความรักโดยที่ผู้ใหญ่ไม่เห็นด้วยก็อาจเกิดปัญหาจนนำไปสู่การหย่าร้างได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 2520 – 2530 เราแทบจะไม่พบบทความหรือจดหมายที่กล่าวว่าพ่อแม่ญาติพี่น้องเป็นสาเหตุที่ทำให้สามีภรรยาหย่ากันอีกแล้ว สอดคล้องกับงานวิจัยของวันทนาที่พบว่า ในพ.ศ. 2512 – 2516 สาเหตุการหย่าร้างที่มาจากปัญหาด้านสังคมและครอบครัวมีถึงร้อยละ 15 แต่ใน พ.ศ. 2517 – 2521 มีเพียงร้อยละ 2.6⁵⁷ นี่อาจแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบครอบครัวในประเทศไทยจากครอบครัวขยาย (extended family) มาเป็นครอบครัวเดี่ยว (single family) มากขึ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะการอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในช่วงทศวรรษ 2510⁵⁸ ทำให้สามีภรรยาอยู่แยกห่างจากครอบครัวเดิมของตนที่ต่างจังหวัด หรืออาจจะอยู่กันคนละแห่งของกรุงเทพฯ การที่พ่อแม่ญาติพี่น้องจะเข้าไปมีส่วนในครอบครัวของลูกหลานจึงยากขึ้นกว่าเดิม

สาเหตุประการที่สามคือ เรื่องของมือที่สาม ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ว่าเรื่องมือที่สาม โดยเฉพาะเมียชื่อนั้นเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้หญิงในช่วงปลายทศวรรษ 2500 เป็นต้นไปตัดสินใจจะหย่าขาดจากสามี โดยเฉพาะช่วงทศวรรษ 2510 – 2520 ที่กระแสสิทธิสตรีเป็นที่นิยมอย่างสูงอยู่ในหมู่สตรีไทย ทำให้เกิดการตระหนักถึงเกียรติ ศักดิ์ศรีและสิทธิของตนในทุกๆ เรื่องไม่เว้นแม้แต่เรื่อง

⁵⁵ จดหมายจากวิยะดา เพชรเกษม, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (16 มีนาคม 2512): 19

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน

⁵⁷ วันทนา กลิ่นงาม, *ภาวการณ์หย่าร้างของประชากรไทย*, หน้า 73-75

⁵⁸ โปรดดูบทที่ 2 และคริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, หน้า 249

ครอบครัว จนนำไปสู่การแก้ไขกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ครอบครัวบรรพ 5 ใน พ.ศ. 2519⁵⁹ ปัญหาการมีเมียน้อยจึงเป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับผู้หญิง แต่สำหรับผู้ชายนั้น ปัญหาเรื่องเมียน้อยไม่ใช่ปัญหาใหญ่ที่จะนำไปสู่การหย่าร้าง เช่นบทความ “กันไว้ดีกว่าแก้แน่” ของ ‘ตุลย์’ ใน พ.ศ. 2507:

สาเหตุแห่งการหย่าร้างนั้นมีนับไม่ถ้วน เป็นต้นว่าเบื่อหน้ากันเอง หรือทำอะไรที่ทารุณใจของอีกฝ่าย หรือบางทีก็เป็นเรื่องเงิน แต่ข้าพเจ้าคิดว่าสาเหตุสำคัญที่เหนือกว่าเรื่องชู้สาวอย่างที่คุณหญิงเขาวิตกกันอยู่นี้ ก็คือเรื่องความไม่ได้ตั้งใจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งทำให้เกิดความเบียดเบียนกัน ในฐานะที่เป็นฝ่ายชาย ข้าพเจ้าจะขอแนะวิธีป้องกันการหย่าร้างสำหรับคุณผู้หญิงไว้ดังนี้ ข้อหนึ่งคุณคาดหวังจะให้พระเอกของคุณมั่งคั่งหรือมียศฐานันดรศักดิ์สูงในอนาคตเพื่อเชิดชูตัวเองให้สูงส่งใช่หรือไม่ เพราะเป็นความจริงว่าความทะเยอทะยานเกินไปของภรรยาย่อมเป็นสาเหตุแห่งการหย่าร้าง ข้อสอง คุณคาดหวังจะให้พระเอกของคุณช่วยให้คุณหายกลุ้มใจหรือเปล่า ถ้าคุณตั้งความหวังไว้เช่นนั้นคุณก็มีโอกาสผิดหวังสูงมาก เพราะคุณเองนั่นแหละควรจะเป็นผู้ช่วยให้เขาแก้กลุ้ม...⁶⁰

ไม่เพียงแต่ ‘ตุลย์’ จะไม่เห็นว่าเป็นปัญหาเรื่องเมียน้อยเป็นปัญหาใหญ่ “อย่างที่คุณหญิงเขาวิตกกันอยู่นี้” แต่ตัวอย่างของเขายังแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของ ‘ตุลย์’ แล้ว พฤติกรรมของผู้หญิงเองต่างหากเป็นสิ่งที่นำไปสู่การหย่าร้าง หรืออาจกล่าวได้ว่า ‘ตุลย์’ กำลังจะบอกผู้อ่านว่า หากผู้หญิงทำตัวดีต่อสามี ปัญหาเรื่องเมียน้อยอันจะนำไปสู่การหย่าร้างก็จะไม่เกิดขึ้นเลย สาเหตุการหย่าร้างเรื่องเมียน้อยจึงสัมพันธ์กับการที่ผู้หญิงและผู้ชายขาดความเข้าใจในความต้องการและหน้าที่ของกันและกันซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านและสิทธิสตรีด้วย

สาเหตุสุดท้ายคือการมีพื้นฐานที่ต่างกัน เช่น การศึกษา ฐานะ รสนิยม ดังที่ในบทที่ 1 แสดงให้เห็นแล้วว่า ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นไป เริ่มเกิดความคิดว่าคนที่มรสนิยมต่างกันจะทำให้ครองชีวิตคู่ได้ไม่ยืนยาว ดังนั้นคู่รักที่จะสมรสกันจึงควรมีฐานะ การศึกษา และรสนิยมที่ใกล้เคียงกัน⁶¹ บทความที่กล่าวถึงสาเหตุการหย่าใน สตรีสาร ก็มักจะกล่าวถึงประเด็นนี้เช่นกัน เช่น บทความของ ‘ปรมิศร์’ ชื่อ “จดหมายจากพ่อ” ใน พ.ศ. 2511 ซึ่งพ่อคัดค้านการแต่งงานของลูกสาวเนื่องจากเธอยังเด็ก เขาจึงอธิบายเรื่องเกี่ยวกับชีวิตสมรสให้เธอฟังว่า อะไรที่จะทำให้ชีวิตสมรสมีความสุข และอะไรที่เป็นเหตุทำให้ชีวิตสมรสต้องล่มสลาย หนึ่งในนั้นคือการที่คู่สมรสมีพื้นฐานที่ต่างกัน “เรื่องความแตกต่างของพื้นฐานทางจิตใจนั้น ถ้าคู่สมรสมาจากสิ่งแวดล้อมและครอบครัวที่มีระดับจิตใจต่างกันมาก ก็จะต้องมี

⁵⁹ โปรดดูเพิ่มเติมที่บทที่ 3 และจิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538). หน้า 140

⁶⁰ ตุลย์, “กันไว้ดีกว่าแก้แน่,” *สตรีสาร* 17, 390 (ต้นตุลาคม 2507): 21

⁶¹ โปรดดูเพิ่มเติมที่บทที่ 1

ปัญหายุ่งเอาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความแตกต่างของทั้งคู่เห็นได้จากการพูดจา อาหารรับประทาน ธรรมเนียม และเพื่อนฝูง”⁶² อย่างไรก็ตามเราไม่ค่อยพบจดหมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ล้มเหลว จากสาเหตุพื้นฐานที่ต่างกันนี้นัก อาจเป็นเพราะในช่วงจีบกันและการเลือกคู่ก่อนแต่งงาน คู่สมรสที่มี พื้นฐานต่างกันได้พยายามปรับตัวหรือไม่เช่นนั้นก็อาจจะเลิกกันไปแล้ว

ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาคือ ชายหญิงมีทัศนคติเกี่ยวกับชีวิตแต่งงานที่ล้มเหลวอย่างไร ในกรณีของผู้ชายนั้น มีความน่าสนใจอยู่มากเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการหย่า เพราะดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่แล้วว่า ผู้ชายไปมีเมียน้อยเพราะความเข้าใจในความรักต่างกับเมียหลวง เนื่องจากในขณะที่ผู้ชายเรียกร้องการปรนนิบัติเอาใจ ผู้หญิงเองกลับมุ่งเน้นความรักไปที่ความซื่อสัตย์รักเดียวใจเดียวที่ตนมีให้สามี ซ้ำยังต้องการให้สามีดูแลเอาใจใส่ตนเช่นเดียวกับความต้องการของสามีด้วย ดังนั้นผู้ชายจึงไปมีความสัมพันธ์กับหญิงคนอื่นที่สามารถให้ความรักในรูปแบบที่ตนถวิลหาได้ คำถามที่น่าสนใจคือ เพราะเหตุใดผู้ชายจึงไม่เลือกที่จะหย่าร้างกับภรรยาของตนแต่เลือกที่จะมีเมียน้อย

บทนี้เสนอว่า สาเหตุที่ผู้ชายไม่หย่าแต่เลือกที่จะมีเมียน้อยนั้นเนื่องจาก การหย่าจะบ่อนทำลายบทบาทหัวหน้าครอบครัวที่ต้ออันเป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญกับความเป็นชายของเขาไป เนื่องจากในทัศนะของผู้ชายการเลี้ยงดูและดูแลสวัสดิการของครอบครัวเป็นหน้าที่ของเขา แต่หากเขาต้องหย่าจากภรรยา ก็เท่ากับเขากำลังละทิ้งหน้าที่ที่ต้องเป็นผู้ดูแลครอบครัวไป ดังนั้นเขาจึงเลือกที่จะไม่หย่าขาดจากภรรยาแม้ว่าเธอจะไม่เข้าใจความต้องการของเขา ดังเช่นในจดหมายของ ‘ผ.จิตร ลพบุรี’ พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นภรรยาของชายคนหนึ่ง เราได้กล่าวถึง ‘ผ.จิตร’ ไปบ้างแล้วในบทที่ 3 ว่าเธอยินดีรอสามีอันเป็นที่รักกลับมาหาเนื่องจากเขาใช้สัญญาเป็นสิ่งผูกมัดใจเธอ อย่างไรก็ตาม สามีก็ได้บอก ‘ผ.จิตร’ เช่นกันว่า เขาไม่สามารถจะทิ้งลูกและภรรยาของเขาได้เด็ดขาด:

เขาเล่าชีวิตการสมรสให้ฟังว่าเขาแต่งงานตามคำขอร้องของพ่อแม่และประเพณี รวมทั้งเป็นการ บาบและไร้ศีลธรรมอย่างมากในการหย่าหรือทิ้งลูกเมียไปแต่งงานกับหญิงอื่น และภรรยาเขาก็เป็นคน อ่อนแอไร้โรค ทุกสิ่งทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับเขาทั้งสิ้น เป็นภาวะที่เขาห่วงมาก เขาบอกความจริงทุกอย่างให้ ดิฉันทราบ แต่ก็ไม่สามารถลบเล้าความรักที่ดิฉันมีต่อเขาลงได้⁶³

เราไม่อาจทราบได้เลยว่า สิ่งที่สามีของ ‘ผ. จิตร’ เล่าให้เธอฟังนั้นเป็นเรื่องจริงหรือไม่ ที่ว่าเขาไม่ได้แต่งงานกับภรรยาด้วยความรัก แต่แต่งเพราะความต้องการของพ่อแม่ การที่เขาบอกแก่ ‘ผ.จิตร’

⁶² ปรมิตรี, “จดหมายจากพ่อ,” *สตรีสาร* 21 ,พิเศษ (22 ธันวาคม 2511): 31

⁶³ จดหมายจากผ. จิตร ลพบุรี, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 26,47 (3 มีนาคม 2516): 16,121

ดังนั้น อาจเป็นเพราะเขาต้องการแสดงให้เห็นว่าเขาหาเธอด้วยความรักแต่เขาอยู่กับภรรยาด้วยความจำเป็น หรืออาจเป็นเพราะเขาต้องการสร้างความประทับใจเพื่อให้ ‘ผ.จิตร’ เห็นว่าเขาเป็นสามีที่ดีและน่ารักที่ยอมดูแลแม่หญิงที่ไม่ได้รัก แต่ไม่ว่าข้อความเหล่านี้จะเป็นความจริงหรือไม่ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหัวหน้าครอบครัวที่ผู้ชายมองตัวเองได้เป็นอย่างดี การที่เขาบอกว่า “บาปและไร้ศีลธรรมเป็นอย่างยิ่งที่จะทิ้งลูกเมียไปแต่งงานกับหญิงอื่น” แสดงให้เห็นว่าเขาต้องการดูแลลูกเมียเป็นภาระหน้าที่ผูกพันของเขาไม่เฉพาะทางโลกแต่ยังรวมถึงทางธรรมอันเป็นหลักศาสนาพุทธที่นับถือกันอยู่ในประเทศไทยด้วย ในแง่นี้การที่เขาเลือกที่จะไม่หย่าและดูแลครอบครัวต่อไปจึงเป็นการนำเสนอภาพหัวหน้าครอบครัวที่ดีซึ่งไม่ละทิ้งหน้าที่ของตัวเองในทางโลก และโดยเฉพาะการที่เขาบอกว่าภรรยาของเขา “อ่อนแอซีไรค์” นั่นคือการนำเสนอให้เห็นความเป็น “คนดี” ของเขาในทางธรรมด้วย กล่าวคือ เขาเลือกที่จะไม่ทิ้งคนป่วยไปหาความสุขของตนเอง ดังนั้น การที่เขาไม่หย่าขาดจากภรรยาและมีเมียน้อยจึงไม่ใช่สิ่งที่ผิด แต่การเลือกที่จะละทิ้งภรรยาและลูกโดยการหย่าเพื่อมาหาความสุขกับผู้หญิงอื่นต่างหากที่เป็นสิ่งผิด⁶⁴ และดูเหมือนการนำเสนอภาพดังกล่าวของเขาก็ได้รับผลสำเร็จ เพราะทำให้ ‘ผ.จิตร’ ยังรักและรอเขาต่อไป

ในกรณีที่ภรรยาเป็นฝ่ายขอหย่า ยังเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นชายของสามีมากขึ้น เพราะดังที่แสดงให้เห็นในส่วนของผู้ชายออกหักแล้วว่า การที่เขาถูกแฟนสาวหักอกนั้นทำให้เขารู้สึกเสียศักดิ์ศรีมาก และความรู้สึกเสียศักดิ์ศรีนี้เองที่ทำให้ความเจ็บปวดของผู้ชายเปลี่ยนเป็นความเจ็บแค้น ในกรณีของผู้ชายที่แต่งงานแล้ว การถูกภรรยาขอหย่าย่อมส่งผลต่อศักดิ์ศรีของเขามากกว่าการออกหักเสียอีก ดังจะเห็นจากบทความ “ได้อีกอย่าง (หนึ่ง) ก็ต้องเสียอย่าง (หนึ่ง...หรือ หลายอย่าง)” ของ ‘ต้นสน’ ใน พ.ศ. 2527:

เราเคยรักกันหนักหนา ลูกเต้าก็มีด้วยกัน ช่วยกันรัก ช่วยกันเลี้ยง เราผ่านชีวิตทั้งสุขและทุกข์มาด้วยกัน มีเรื่องจะต้องจดจำกันมากมาย เราจะตัดขาดกันได้อย่างไร ก็มีหลายรายแล้วมิใช่หรือ ที่โกรธแค้น ผิดหวังรุนแรง จนฟ้องหย่าโดยไม่ยอมฟังเสียงใครทัดทาน แล้วลงสุดท้าย ก็กลับมาใช้นามสกุลของเขาอีกอย่างเต็มอกเต็มใจ (นี่พูดอย่างดีใจแทนผู้ชายคนนั้นนะ) เพราะการที่ผู้หญิงตัดสินใจเช่นนั้นได้ ก็เป็นการ

⁶⁴ อย่างไรก็ตาม ตามหลักศาสนาแล้ว การมีภรณยาน้อยนั้นเป็นภฏข้อห้ามของสามี โดยจะเห็นได้จากคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสว่า หน้าที่ที่คหบดีบุตรพึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องหลังคือภรณยานั้น มี 5 ประการคือ ด้วยการยกย่อง ๑, ด้วยการไม่ดูหมิ่น ๑, ด้วยการไม่ประทุษร้าย ๑, ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ในหน้าที่ให้ ๑ และด้วยการให้เครื่องประดับ ๑ ในที่นี้ หากพิจารณาตามหลักธรรมของศาสนาแล้ว สามีของ ‘ผ.จิตร’ ซึ่งหลบหนีภรณยามีความสัมพันธ์กับ ‘ผ.จิตร’ นั้นแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ใช่สามีที่ดีตามหลักศาสนาพุทธ แต่อาจเป็นความเข้าใจของสามีของ ‘ผ.จิตร’ หรือความเข้าใจของผู้ชายบางคนในสังคมที่มองว่า การเลิกกับภรรยาผิดศีลธรรมกว่าการมีเมียน้อย

ช่วย ‘กู้หน้า’ หรือช่วยฟื้นฟูภาพลักษณ์ของผู้ชายให้สูงขึ้น อย่างน้อยก็เท่าเดิมคือไม่ให้ตกต่ำลงจาก ‘คนที่น่าจะดี’ กลายเป็นคนเหลวไหลไปได้⁶⁵

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายจะกล่อมผู้หญิงไม่ให้หย่าร้างกับสามีโดยการแสดงให้เห็นความสุขความทุกข์ของชีวิตคู่ในอดีต อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่ตัดสินใจหย่าร้างบางรายก็ต้องกลับมาหาสามีอีก น่าสนใจว่าบทความนี้ยินดีที่ภรรยาที่หย่าไปแล้วจะกลับมาคืนดีกับสามีดั้งเดิม เพราะในส่วนของผู้ชายออกหักเราจะพบว่า ผู้ชายมักรู้สึกเสียศักดิ์ศรีและเจ็บแค้นใจจนกลายเป็นความต้องการผู้หญิงคนใหม่ที่ดีกว่าคนเดิม แต่ในส่วนของภรรยาที่หย่าแล้วจะกลับมาหา ในที่นี้เข้าใจว่าน่าจะเป็นเพราะศักดิ์ศรีความเป็นชายในช่วงการเป็นแฟนกันนั้นแตกต่างจากการเป็นสามี เนื่องจากการเป็นแฟนนั้นผู้ชายยังไม่ต้องมีภาระความผูกพันใดๆ ในขณะที่เมื่อเป็นสามีแล้วเขามีภาระความผูกพันเป็นหัวหน้าครอบครัวต้องดูแลครอบครัวดังที่กล่าวไปแล้ว การที่ภรรยาของเขาขอหย่าจากเขาไป นั้นย่อมแปลว่าเขาปฏิบัติหน้าที่หัวหน้าครอบครัวได้ไม่ดี จนทำให้เธอต้องขอหย่าจากเขา การที่ภรรยาขอหย่านี้จึงย่อมกระทบกับความรู้สึกของตัวเองทำให้ความเป็นชายของเขาสั่นคลอนและยังกระทบกับภาพลักษณ์ของผู้ชายในสังคมว่าเขาเป็นสามีที่ไม่ดีดังที่ในบทความใช้คำว่า “คนเหลวไหล” ดังนั้น การที่ภรรยายอมกลับมาอยู่ด้วยกันดังเดิมจึงเป็นการกู้ศักดิ์ศรีของเขาในสังคม และสร้างความมั่นใจให้กับตัวเอง เพราะการที่เธอกลับมาสะท้อนว่า เธอไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากการดูแลของเขา และพิสูจน์ว่าเขาเหนือกว่าผู้ชายคนอื่นๆ จนทำให้เธอไม่ไปหาสามีใหม่

อย่างไรก็ตาม ผู้ชายก็อาจจะขอหย่าขาดจากภรรยาได้เช่นกันหากเธอทำให้เขารู้สึกสูญเสียบทบาทการเป็นหัวหน้าครอบครัว แม้ผู้ชายจะไม่นิยมการหย่าร้าง แต่หากเป็นกรณีที่บทบาทหัวหน้าครอบครัวของเขาต้องสั่นคลอนจากการกระทำของภรรยา เช่น ยืมเงินคนอื่นหรือดูถูกบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัว ดังที่ยกตัวอย่างไปแล้วข้างต้นก็ทำให้ผู้ชายไม่สามารถจะทนอยู่กับภรรยาได้และขอหย่าจากเธอ แม้ในบางกรณีผู้หญิงจะไม่ทราบว่าการกระทำของตนกำลังทำลายบทบาทหัวหน้าครอบครัวของสามีอยู่ เช่นกรณีของ ‘แก้ว กทม.’ เธอเขียนจดหมายมาปรึกษา ‘จินตนา ๒’ ใน พ.ศ. 2529 ว่าเธอควรจะหย่ากับสามีดีหรือไม่ เพราะสามีของเธอไปเที่ยวกลับบ้านดึกทุกคืนจนทำให้ทั้งคู่มีปากเสียงกัน จนกลายเป็นการที่สามีขอหย่าจากเธอ:

เขาอยู่กับงาน ติดประชุม กินเลี้ยงที่บริษัท ไปต่างประเทศบ่อยๆ ไปกินเหล้ากับเพื่อนๆ คนเราต้องรู้จักว่าแค่นี้พอดีและสมดุลจริงไหมคะคุณ ‘จินตนา ๒’ เขาควรจัดเวลาในครอบครัว (โดยเฉพาะกับลูก) ให้ได้ด้วยจึงจะนับว่าเก่งจริง แก้วเองก็อยู่กับงานทั้งที่ทำงานและที่บ้าน แก้วก็ทำมาได้แล้วจนลูกโต

⁶⁵ ดันสน, “ได้อีกอย่าง (หนึ่ง) ก็ต้องเสียอย่าง (หนึ่ง...หรือ หลายอย่าง),” *สตรีสาร* 37,19 (5 สิงหาคม 2527): 44

ไม่ได้คิดว่าตัวเองเก่งกว่าเขาเพียงแต่ภูมิใจที่ตัวเองสามารถจัดการให้ทุกอย่างผ่านไปได้ด้วยดี...แต่ทุกวันนี้ แก้วกับสามีคุยกันไม่รู้เรื่อง เกือบกันเสมอ มีความคิดไปคนละทาง มักจะลงท้ายด้วยสามีพูดว่า เราไม่เหมาะสมเลยเลิกกันดีกว่า⁶⁶

หากอ่านผ่านๆ เราอาจเข้าใจได้ว่าที่สามีของ ‘แก้ว’ ขอย่าจากเธอ นั้นเป็นเพราะทั้งสองมีรสนิยมไม่ตรงกัน เพราะขณะที่สามีชอบออกไปสังสรรค์นอกบ้าน แก้วกลับชอบอยู่บ้านดูแลบ้าน หากแต่ถ้าเราอ่านให้ลึกลงไป เราจะพบว่า ‘แก้ว’ กำลังบั่นทอนความเป็นหัวหน้าครอบครัวของสามีตนเอง เริ่มตั้งแต่ช่วงแนะนำตัวเธอก็กล่าวว่าตัวเธอเองนั้น “ทำงานเอกชนได้เงินเดือนดี แต่เมื่อมีลูกก็ต้องเปลี่ยนมาทำงานหลวง อดทนทำงานหนักและไม่แสดงอารมณ์ให้คนทั่วไปได้เห็น”⁶⁷ นี่แสดงให้เห็นว่าเธอกำลังแสดงบทบาทเป็นผู้เสียสละในครอบครัว ยอมทำงานที่มีเงินเดือนสูงๆ และยอมทำงานที่ลำบาก และได้เงินน้อยกว่าก็เพื่อให้ได้เลี้ยงลูก ทั้งที่ความจริงแล้วในมโนทัศน์ของคนในสังคม ผู้ที่ควรเป็นผู้เสียสละทำงานหนักเพื่อครอบครัวควรจะเป็นสามีผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าครอบครัว การที่ ‘แก้ว’ นำเสนอตนเองในรูปแบบดังกล่าวจึงถือเป็นการสั่นคลอนตำแหน่งหัวหน้าครอบครัวของเขาในทางหนึ่งแล้ว ต่อมาจากเนื้อความในจดหมายของเธอข้างต้นก็มีการเปรียบเทียบตนเองกับสามีในลักษณะที่ตนเก่งกว่าที่สามารถทำได้ทั้งงานในและนอกบ้านได้ ในขณะที่สามีจัดสรรเวลามาดูแลครอบครัวไม่ได้ จริงอยู่แม้หน้าที่หลักของผู้ชายคือหาเงินเข้าบ้าน แต่เขาก็ต้องดูแลสวัสดิการของคนในครอบครัวด้วยโดยเฉพาะลูก เพราะดังที่กล่าวในบทที่ 3 แล้วว่าในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดแนวคิดพ่อที่ดูแลใกล้ชิดลูกเหมือนแม่ขึ้นแล้ว และหัวหน้าครอบครัวที่จะได้รับการยกย่องจากสังคมมากคือหัวหน้าครอบครัวที่สามารถแสดงบทบาทของพ่อประกอบไปกับการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวด้วย ดังนั้นการที่ ‘แก้ว’ กล่าวว่าสามีไม่สามารถจัดหาเวลาให้ครอบครัวโดยเฉพาะให้ลูกได้ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงย่อมเป็นการต่อว่าสามีว่าไม่สามารถแสดงบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีได้ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ในกรณีของ ‘แก้ว’ นี้สามีจะเป็นคนอยากขอย่าจากเธอ ไม่ใช่เพราะเขาอยากไปใช้ชีวิตสนุกกับเพื่อนข้างนอกอย่างที่เธอเข้าใจ แต่เป็นเพราะตัวเธอเองถูกรบกวนบทบาทหัวหน้าครอบครัวอันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชายของเขาต่างหาก

⁶⁶ จดหมายจากแก้ว กทม, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 39,15 (6 กรกฎาคม 2529): 24

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน

ผู้หญิงกับการหย่าร้าง

แม้งานวิจัยก่อนหน้าจะระบุว่าการตัดสินใจหย่าส่วนใหญ่จะมาจากผู้หญิง⁶⁸ แต่การหย่าร้างก็เป็นความสับสนและทรมานจิตใจของผู้หญิงเช่นกัน ดังที่แสดงให้เห็นข้างต้นแล้วว่าผู้ชายมิชอบการหย่าร้าง อีกทั้งในงานของสุภรณ์ และพนม ลิมอารีย์ ก็พบว่าผู้หญิงที่หย่าแล้วมักมีความสุขกับการตัดสินใจของตนเอง⁶⁹ แต่ในความเป็นจริงแล้ว การหย่าร้างในมโนทัศน์ของผู้หญิงก็คือความทุกข์ทรมานใจเช่นกัน ดังนั้นในช่วงการตัดสินใจก่อนการหย่าร้างจึงเป็นช่วงเวลาแห่งความสับสนของผู้หญิง

ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2510 บทความส่วนใหญ่ใน *สตรีสาร* มักแนะนำผู้หญิงไม่ให้หย่ากับสามี เนื่องจากจะส่งผลต่อตัวเธอเองและลูก ในกรณีของตัวเองนั้น เมื่อหย่าไปแล้วจะทำให้เธอไม่เป็นที่ต้องการของชายอื่น⁷⁰ ไม่มีความสุข เนื่องจากขาดความมั่นใจในตัวเอง⁷¹ ขณะที่สำหรับลูกนั้น การหย่าจะทำให้เขากลายเป็นเด็กมีปัญหา ดังที่บทความ “รักร้างเอาอย่างไร” ใน พ.ศ. 2500 ระบุว่า “การหย่าร้างนำไปสู่บ้านแตกสาแหรกขาดแล้วก็ผลไปถึงบุตร กลายเป็นคนหมดความสุข จนสุดท้ายก็กลายเป็นเกเรจนเสียคน”⁷² สาเหตุเหล่านี้จึงเป็นการไม่ควรอย่างยิ่งที่ผู้หญิงจะหย่า

ดังนั้น ผู้หญิงที่อยู่ในสภาวะตัดสินใจหย่าร้างจึงเต็มไปด้วยความสับสนและทุกข์ใจ โดยเฉพาะเรื่องลูก ตลอดทศวรรษ 2490 – 2530 ลูกเป็นเหตุผลประการหลักที่ทำให้ผู้หญิงบางคนไม่กล้าหย่า เช่นในกรณี ‘น.คงสมบูรณ์’ ใน พ.ศ. 2498 สามีของ ‘น’ ไปทำงานทางภาคเหนือ และไปได้สาวชาวเหนือมาเป็นภรรยาอีกคนโดยมาบอก ‘น’ ว่า ตนไปดูหมอดูมา หมอดูทักว่าที่แท้แล้ว ‘น’ นั้นไม่ใช่เนื้อคู่ของตน เนื้อคู่ของตนคือภรรยาคนใหม่ ดังนั้นสามีของ ‘น’ จึงต้องมีสองบ้านเพื่อจะได้อยู่กับ ‘น’ และลูกสามคน และได้อยู่กับผู้หญิงคนใหม่ซึ่งเป็นเนื้อคู่ของตนด้วย ‘น’ เขียนเล่าความทุกข์ตรมที่เธอต้องเผชิญอยู่ให้ ‘จินตนา’ ฟังว่า “ดิฉันมีดแปดด้าน คิดอะไรไม่ออกเลย โปรดช่วยดิฉันคิดหาทางด้วย

⁶⁸ สุภรณ์ ลิมอารีย์และพนม ลิมอารีย์, *สตรีและการหย่าร้าง*, หน้า 6

⁶⁹ สุภรณ์ ลิมอารีย์และพนม ลิมอารีย์, *สตรีการหย่าร้าง*, หน้า 76-77

⁷⁰ ดังที่บทความ “อยู่คนเดียวอย่าเปลี่ยวใจ” ของ ‘ผมเอง’ กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2498 ว่า “ผู้ชายส่วนมากเมื่อจะแต่งงาน เขาก็มักจะแต่งงานกับหญิงสาวเสียเป็นพื้น โอกาสของหญิงหม้ายจึงเกือบเรียกได้ว่าไม่มี” ผมเอง, “อยู่คนเดียวอย่าเปลี่ยวใจ,” *สตรีสาร* 8,161 (ต้นมิถุนายน 2498): 17

⁷¹ ดังที่บทความ “หย่ากันทำไม” ของ ‘สายสวาท’ กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2507 ว่า “คิดดูให้รอบคอบก่อนหย่า การหย่าเป็นเครื่องบั่นทอนจิตใจอย่างร้ายกาจ คนที่เลิกร้างคู่จำนวนมากมักกลายเป็นคนขาดความมั่นใจในตนเอง บางคนความเศร้ายึดเยื้อไปจนตาย” สายสวาท, “หย่ากันทำไม,” *สตรีสาร* 17,383 (ปลายมิถุนายน 2507): 39

⁷² กัลยา, “รักร้างเอาอย่างไร,” *สตรีสาร* 9,206 (ปลายมกราคม 2500): 33

คะ ดิฉันไม่ต้องการเลิกกับสามีเพราะสงสารลูก ครอบครัวแตกฉาน”⁷³ ข้อความของ ‘น’ แสดงให้เห็นความสับสนในใจของเธอ แน่แน่นอนว่า ‘น’ ย่อมไม่มีความสุขกับการที่สามีของเธอจะมีภรรยาเพิ่มอีกคนหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นคนที่สามีอ้างว่าเป็น ‘เนื้อคู่’ ที่แท้จริงของเขา ซึ่งก็เป็นเสมือนการบอก ‘น’ ว่าผู้หญิงคนใหม่สำคัญกับเขาและเขารักผู้หญิงคนใหม่มากกว่าเธอ แต่ขณะเดียวกัน ‘น’ ก็กลัวว่าหากเธอหย่าร้างจะส่งผลทำให้ลูกๆ ต้องเผชิญกับภาวะครอบครัวไม่สมบูรณ์ซึ่งไม่ใช่ภาวะของครอบครัวปกติในทศวรรษ 2490 อย่างแน่นอน ดังนั้น ‘น’ จึงยังไม่กล้าตัดสินใจหย่าจากสามี คล้ายกับกรณีของ ‘ศิษย์ ชุมนุมลูกเสือ’ ใน พ.ศ. 2518 ‘ศิษย์’ อายุ 44 ปี มีลูกแล้ว ๓ คน สามีของเธอเป็นคนเจ้าชู้มาก่อนหน้านี้เธอทำงานนอกบ้านจึงทำให้สามารถปรึกษาเรื่องสามีกับเพื่อนที่ทำงานได้ แต่หลังจากคลอดลูกคนที่ 3 แล้วเธอก็ลาออกมาเป็นแม่บ้านเต็มตัว ทำให้เมื่ออดีตอดีตใจก็ไม่รู้จะไประบายให้ใครฟัง:

ยังสามีหาเลี้ยง เขาก็ยังออกเที่ยวเตร่กับผู้หญิงทุกวัน จากเดิมที่เคยเที่ยวแต่วันหยุด เมื่อดิฉันพูดกับเขา เขาก็บอกว่า เธอไม่น่าจะเดือดร้อน เพราะเขาไม่มีพันธะกับผู้หญิงเหล่านั้น ดิฉันมันเหมือนสุนัขไล่เนื้อที่แก่แล้ว ต้องฟังเขาทุกอย่าง...ดิฉันคิดมากจังคะ อยากจะหย่าๆ ไปเสียให้พ้นจากสภาพอย่างนี้ แต่ก็คิดถึงลูก ไม่อยากให้แกต้องกลายเป็นเด็กบ้านแตก ...จินตนา ๒ เจ้าขา ดิฉันคงจะต้องเป็นบ้าเข้าสักวัน ถ้าความอดทนมันถึงที่สุด⁷⁴

ความทุกข์ของ ‘ศิษย์’ ดูเหมือนจะมาจากสองทางคือ ทางแรกสามีเจ้าชู้ออกไปเที่ยวกับผู้หญิงอื่นทุกวันโดยไม่เกรงใจเธอ และทางที่สองคือเธอไม่สามารถจะบอกให้เขาหยุดพฤติกรรมดังกล่าวได้เพราะเขาเป็นผู้หาเงินเลี้ยงครอบครัว และเขาก็ทำหน้าที่ของเขาได้ดี ขณะที่เธอต้องเป็นฝ่ายพึ่งพิงเขาเนื่องจากเธอไม่ได้ทำงาน หากลองจินตนาการตาม ‘ศิษย์’ แล้วก็จะพบว่าเธอย่อมจะต้องอดีตอดีตใจเป็นธรรมดา เพราะในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ผู้หญิงชนชั้นกลางส่วนใหญ่ออกไปทำงาน ตัวเธอเองก็เคยทำงานแต่ต้องออกมาเลี้ยงลูกที่บ้านซึ่งทำให้ขาดเพื่อน ซ้ำสามีก็ยังใช้เรื่องการออกไปทำงานเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวมาเป็นเครื่องมือให้เขาออกไปกับผู้หญิงคนอื่นได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความสงสารลูก จึงทำให้ ‘ศิษย์’ เลือกที่จะทนอยู่กับสามีต่อไป

ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดเรื่อง“เด็กบ้านแตก” เป็นแนวคิดหลักในสังคมไทยตลอดทศวรรษ 2490 – 2510 เป็นที่น่าสังเกตว่าสิ่งที่ผู้หญิงกังวลเกี่ยวกับลูก ไม่ใช่ปัญหาเรื่องการเงินที่จะไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้ แต่เป็นปัญหาเรื่องจิตใจ จดหมายของทั้ง ‘น.คงสมบูรณ์’ และ ‘ศิษย์ ชุมนุมลูกเสือ’ ในข้างต้น ต่างก็เป็นกังวลว่าลูกของตนจะประสบปัญหาเด็กบ้านแตกหากตนตัดสินใจหย่าร้างจากสามี เพราะใน

⁷³ จดหมายจากน.คงสมบูรณ์, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 8,168 (ปลายมิถุนายน 2498): 19

⁷⁴ จดหมายจากศิษย์ ชุมนุมลูกเสือ, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 28,12 (29 มิถุนายน 2518): 27

สังคมไทยให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวมาก เช่น ผกาวัต อุตตโมทย์ นักเขียนชื่อดัง⁷⁵ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการหย่าร้างและเด็กที่ต้องเผชิญกับภาวะบ้านแตกไว้ว่า:

เด็กของเราจำนวนไม่น้อยที่เดียวที่สำแดงความกระด้างกระเดื่อง เพราะบาง ไม่เห็นอกเห็นใจใคร เห็นตัวเองคืออยู่คนเดียวคนอื่นเลวหมด และปัญหาอะไรอื่นๆ หลายรายเราอาจพบว่ามันต้นตอมาจากความไม่อบอุ่นทางจิตใจ และปัญหาบ้านแตก พ่อแม่แยกกันอยู่ เจอกันก็ไม่พูดจากัน ซึ่งนับวันปัญหานี้จะเพิ่มมากขึ้นทุกทีๆ “บ้านแตก” เป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ ปริมาณเพิ่มขึ้นน่าตกใจ บุคคลที่รับผิดชอบคือพ่อแม่ และแพะรับบาปก็คือเด็ก⁷⁶

แม้จุดประสงค์ของบทความนี้คือเพื่อตติติงสามีภรรยาที่แม่จะหย่าร้างกันไปแล้วแต่ก็ยังคงแค้นเคืองไม่พูดคุยกัน แต่ข้อความข้างต้นก็แสดงให้เห็นว่า การหย่าร้างไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ส่งผลต่อจิตใจเด็กทั้งสิ้น เด็กที่พ่อแม่หย่าร้างจะกลายเป็นเด็กบ้านแตกและอาจกลายเป็นเด็กไม่ดีได้ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ประเด็นเรื่องลูกจะเป็นประเด็นหลักที่ทำให้ผู้หญิงเกิดความสับสนและทุกข์ตรมเนื่องจากไม่กล้าหย่าขาดจากสามี บทบาทการเป็นแม่จึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกพูดถึงมากที่สุดในช่วงแห่งการตัดสินใจหย่า

ประเด็นต่อมาที่ทำให้ผู้หญิงสับสนไม่กล้าหย่าร้างคือ การไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ทั้งนี้ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า สังคมไทยในทศวรรษ 2490 – 2510 ยังไม่ยอมรับการหย่าร้างนัก ผู้หญิงแม่จึงไม่ต้องการอยู่กับสามี แต่ก็กระดากอายเกินกว่าที่จะหย่าร้าง เช่นกรณีของ ‘กานดา พระโขนง’ ใน พ.ศ. 2517 สามีของ ‘กานดา’ ไปมีสัมพันธ์กับลูกน้องในที่ทำงาน ทำให้เขาไม่ค่อยกลับบ้าน ‘กานดา’ ระบายความในใจว่า “เคยคิดขอหย่าก็ส่งสารลูกกลัวแกจะมีปมเมื่อโตขึ้นมา และในทางส่วนตัวฉันก็อายคน ไม่อยากให้เขาว่าเป็นหญิงหม้าย”⁷⁷ ความน่าสนใจของบทความชิ้นนี้คือ แม่ผู้หญิงจะออกไปทำงานนอกบ้านหาเงินเข้าบ้านได้เช่นเดียวกับผู้ชายแล้ว อีกทั้งในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ยังเป็นช่วงที่ผู้หญิงเริ่มสร้างแนวคิดเข้มแข็งดังที่แสดงให้เห็นในส่วนผู้หญิงออกหัก แต่พวกเธอก็ยังคงมองการหย่าร้างเป็นแบบเดิมคือ เป็นเรื่องน่าอายที่ไม่กล้าทำ เช่น กรณีของ ‘กานดา’ เธอสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศเช่นเดียวกับสามี อีกทั้งยังทำงานในตำแหน่งสูง แต่ก็ยังอายที่จะหย่าขาดจากสามี

⁷⁵ ผกาวัต อุตตโมทย์ เป็นนักเขียนที่ส่วนมากเขียนเกี่ยวกับเด็กและวัยรุ่น นวนิยายที่สร้างชื่อเสียงให้ผกาวัตอย่างมากได้แก่เรื่องครูไหวใจร้าย ได้รับการตีพิมพ์ต่อเนื่องมากกว่า 10 ครั้ง รวมทั้งได้รับการนำไปดัดแปลงเป็นภาพยนตร์และละครโทรทัศน์หลายต่อหลายครั้ง รังสิมา นิลรัตน์, “การแปลวรรณกรรมเยาวชนของผกาวัต อุตตโมทย์: การศึกษาประวัติและแนวทางการแปล,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการแปลและการล่าม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 66

⁷⁶ ผกาวัต อุตตโมทย์, “บ้านแตก,” *สตรีสาร* 24,20 (29 สิงหาคม 2514): 27

⁷⁷ จดหมายจากกานดา พระโขนง, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 27,26 (6 ตุลาคม 2517): 36.

ในงานวิจัยบางชิ้นเสนอว่า การที่ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านส่งผลให้การตัดสินใจหย่าง่ายขึ้นเนื่องจากผู้หญิงสามารถเลี้ยงตัวเองได้⁷⁸ ในบทนี้พบว่าข้อเสนอดังกล่าวอาจใช้ได้เฉพาะกับผู้หญิงบางคนและบางช่วงเวลาเท่านั้น เช่นในกรณีของ ‘กานดา’ ในข้างต้นก็พบว่า แม้เธอจะออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับสามี แต่เธอก็ไม่สามารถจะตัดสินใจหย่าได้ง่ายนัก เนื่องจากยังมีอุปสรรคเรื่องความอายขวางอยู่ ขณะที่ผู้หญิงบางคน การที่พวกเขาออกไปทำงานนอกบ้านและสามารถหาเงินเข้ามาเป็นค่าใช้จ่าย รวมถึงซื้อทรัพย์สินในบ้านร่วมกับสามีได้นั้น กลับยิ่งทำให้พวกเขาตัดสินใจเรื่องหย่าไม่ได้ เช่น กรณีของ ‘นฤมล ๖๗’ ใน พ.ศ. 2509 เล่าว่า เธอและสามีเปิดโรงเรียนสอนเด็กชั้นประถมศึกษาขึ้นมาด้วยกัน แต่พักหลังสามีเปลี่ยนไปกลายเป็นคนเจ้าชู้ และอารมณ์ร้อน ทำให้ลูกๆ ผวาไม่อยากเข้าใกล้ “ดิฉันเองก็อยากแยกไปแต่ด้วยเป็นห่วงกิจการ ขอแบ่งเขาคงไม่ยอม ถ้าจะฟ้องร้องก็ไม่ทราบจะได้หรือเปล่า อยากเรียนถามว่าดิฉันจะอย่างไรดีคะ”⁷⁹ การกล่าวหาเธอก็อยากแยกไปนี้แสดงให้เห็นว่าเธออยากจะหย่ากับสามีแต่ก็ไม่กล้าหย่าเนื่องจากเป็นห่วงกลัวจะต้องเสียโรงเรียนไป โดยนัยนี้ ทรัพย์สินจึงเป็นความกังวลของผู้หญิง ขณะที่ ‘สุขใจ ผู้รอคอย’ ที่พบว่าสามีของเธอไปมีลูกกับเมียหน้าอื่น 2 คน จากตอนแรกที่ทราบว่าเขามีเมียหน้าอื่น เธอตั้งใจจะทำเป็นไม่สนใจและลืมเขาเสีย แต่เมื่อทราบว่าเขามีลูกด้วยทำให้เธอ “รังเกียจมาก นึกอยากไปให้ไกลๆ ไกลเท่าไรยิ่งดี”⁸⁰ เข้าใจว่าการอยากหนีไปไกลๆ ของ ‘สุขใจ’ นี้ คงไม่ได้หมายถึงหนีหน้าสามี เนื่องจากการหย่าขาดจากกันก็อาจทำให้เจอหน้ากันยากแล้ว แต่การไปไกลๆ ในที่นี้น่าจะหมายถึงหนีให้ห่างจากความอับอายและเสียหน้า แต่ขณะเดียวกันเธอก็ยังเป็นกังวลเรื่องทรัพย์สินด้วย “การหย่าร้างจะมีปัญหาเรื่องทรัพย์สินและลูก เกรงว่าเขาจะไม่เลี้ยงดูลูกต่อไป และถ้ามีที่ดิน บ้านซึ่งลงชื่อดิฉันและหาซื้อมาด้วยน้ำพักน้ำแรงจะต้องถูกแบ่งปัน ดิฉันควรหย่าร้างก่อนหรือไปเฉยๆ ปล่อยให้เรื่องคาราคาซังอย่างนี้ดีคะ”⁸¹ ความกังวลเรื่องทรัพย์สินทำให้ ‘สุขใจ’ ไม่กล้าตัดสินใจหย่าอย่างเป็นทางการ ในกรณีดังกล่าว ‘จินตนา ๒’ แนะนำให้ ‘สุขใจ’ ปกป้องสิทธิของตนด้วยวิธีทางกฎหมายเพื่อป้องกันการที่ “สามีจะเกิดความรู้สึกว่าเขายังมีทางหาผลประโยชน์จากคุณเนื่องจากการหย่าครั้งนี้ มิฉะนั้นแล้วเรื่องจะไม่จบ”⁸² ในกรณีนี้ สามีที่ควรจะเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวกลับดูเหมือนจะเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้หาประโยชน์จากทรัพย์สินที่ภรรยาหามาแทน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พึงระลึกไว้คือบทบาทผู้หาประโยชน์

⁷⁸ วันทนา กลิ่นงาม, “พฤติกรรมกรหย่าร้าง”, หน้า 15

⁷⁹ จดหมายจากนฤมล ๖๗, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 19,19 (28 สิงหาคม 2509): 20-21

⁸⁰ จดหมายจากสุขใจ ผู้รอคอย, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 26,6 (20 พฤษภาคม 2516): 18-19

⁸¹ เรื่องเดียวกัน

⁸² เรื่องเดียวกัน

จากทรัพย์สินที่ภรรยาหามาเป็นบทบาทที่เกิดจากความกังวลของผู้หญิง เราอาจจะทราบได้ว่าสามีของ ‘สุขใจ’ ต้องการทรัพย์สินจากเธอรวมถึงจะไม่ยอมจ่ายค่าเลี้ยงดูลูกอย่างที่เราคิดหรือไม่ แต่ความคิดของ ‘นฤมล’ และ ‘สุขใจ’ ก็สะท้อนให้เห็นสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงไม่กล้าตัดสินใจหย่า ซึ่งมีผลทำให้ภาพลักษณ์สามีในสายตาเธอเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใหม่ออกมาใน พ.ศ. 2519 จุดหมายที่แสดงความกังวลจากการหย่าร้างเรื่องทรัพย์สินก็ค่อยลดจำนวนลง จากการเรียกร้องความเสมอภาคระหว่างชายหญิงของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายมาเป็นเวลาหลายปี ทำให้ในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ผู้หญิงไทยได้รับสิทธิทางกฎหมายมากขึ้นโดยเฉพาะบรรพ 5 ว่าด้วยเรื่องครอบครัว มีข้อกำหนดหลายมาตราที่ได้รับการแก้ไขให้ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน สี่ประการ คือ ประการแรก กฎหมายการจัดการทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา ได้ระบุให้สามีภรรยาต่างต้องขอความยินยอมจากกันและกันในการทำนิติกรรมทุกชนิด ประการที่สอง กฎหมายเกี่ยวกับการหย่าร้างมีการเพิ่มเหตุให้สตรีมีสิทธิฟ้องหย่าได้หากพบว่าสามีอุปการะหรือยกย่องหญิงอื่น ฉันทภรรยา ประการที่สาม กฎหมายการแบ่งสินสมรสได้ระบุว่าการแบ่งสินสมรสให้ชายหญิงได้คนละส่วนเท่าๆ กันโดยไม่ต้องคำนึงว่าฝ่ายใดมีสินเดิมหรือไม่ ประการที่สี่ กฎหมายเกี่ยวกับค่าอุปการะเลี้ยงดูให้สิทธิสามีภรรยาฟ้องเรียกค่าทดแทนจากคู่หย่าและจากชายหรือหญิงอื่นที่ได้มาแย่งคู่สมรสของตน และให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ชำระเงินทดแทนครั้งเดียวหรือแบ่งชำระเป็นงวดๆ⁸³ สิ่งที่น่าสังเกตคือกฎหมายฉบับนี้กระบุให้สามีภรรยาที่จะหย่าร้างแบ่งทรัพย์สินที่หามาได้ในระหว่างสมรสกันคนละครึ่งเหมือนกับในกฎหมายครอบครัว พ.ศ. 2478⁸⁴ แต่เพราะเหตุใดจุดหมายจากผู้หญิงที่กังวลเรื่องทรัพย์สินจนเป็นสาเหตุให้ไม่กล้าหย่าจึงลดน้อยลง ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาให้ลุ่มลึกต่อไป เนื่องจากอาจเป็นไปได้ที่ผู้อ่านไม่มีปัญหาประเด็นเรื่องทรัพย์สินอีกจึงไม่เขียนเข้ามา หรืออาจเป็นเพราะกองบรรณาธิการไม่เลือกขึ้นมาตีพิมพ์ก็ได้

อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการออกไปทำงานนอกบ้านก็อาจส่งผลต่อการตัดสินใจหย่าของผู้หญิงได้เช่นกัน เช่น กรณีของ ‘แก้ว กทม.’ ใน พ.ศ. 2529 ที่เรากล่าวถึงไปแล้วข้างต้นว่า สามีของ

⁸³ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 – 2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 167.

⁸⁴ อรรถพร สุริยพันธุ์, “มโนทัศน์เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 119

เธอขอหย่าขาดจากเธอ ตัว ‘แก้ว’ เองก็รู้สึกว่าจะเคยทำงานได้เงินดีแต่ต้องเปลี่ยนมาทำงานราชการ และต้องรับภาระทั้งใจและนอกบ้าน ทำให้เธอคิดจะตอบรับคำหย่าจากสามี:

ต้องเป็นฝ่ายยอมทนเป็นฝ่ายเจียบสงบเรื่อยมาทั้งๆ ที่ในใจบอกว่าเราก็มักดีศรี มีสติปัญญา มีความรู้ เรามีความสามารถทุกอย่างพอจะเลี้ยงตัวเองและลูกได้ จะยอมเขาต่อไปอย่างนี้หรือ แต่อีกใจก็ห่วงลูก กลัวว่าถ้าต่อไปเราเกิดไปมีใหม่ด้วยกันทั้งคู่เรื่องคงวุ่นขึ้นสำหรับลูก จึงต้องทำหน้าที่นอกกรมไม่ให้สะเทือนถึงจิตใจลูก แก้วควรจะทำอย่างไรเพื่อให้เป็นการดีที่สุดสำหรับทุกคน เพราะตอนนั้นแก้วไม่ทราบว่าจะตัวเองจะหมดความอดทนลงเมื่อใด⁸⁵

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า ในใจส่วนหนึ่งของ ‘แก้ว’ นั้น เธอไม่ต้องการหย่าขาดจากสามีเพราะเป็นห่วงลูก แต่อีกใจหนึ่งเธอก็เล็งเห็นว่าตัวเธอมีศักดิ์ศรี มีความรู้ และมีความสามารถจะหาเลี้ยงตัวเองและลูกได้ เธอจึงไม่สมควรจะทนให้สามีทำหย่าอยู่ต่อไป ในแง่นี้ การออกไปทำงานนอกบ้านของ ‘แก้ว’ จึงย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจหย่าตั้งที่งานวิจัยก่อนหน้าเคยเสนอไว้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กันไปด้วยคือ สังคมไทยให้การยอมรับผู้หญิงที่หย่าร้างมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520⁸⁶ ดังนั้นแม้ทั้ง ‘แก้ว’ และ ‘กานดา’ จะออกไปทำงานนอกบ้านและสามารถเลี้ยงตนเองและลูกได้ทั้งคู่ แต่เนื่องจากเรื่องของ ‘กานดา’ เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2517 การยอมรับการหย่าร้างในสังคมไทยย่อมไม่มากเท่ากับ พ.ศ. 2529 ของ ‘แก้ว’ อย่างแน่นอน ดังนั้น การศึกษาที่สูงขึ้นและการออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงจึงอาจไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้การหย่าร้างในประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้น สิ่งที่ต้องพิจารณาคู่กันคือมโนทัศน์เรื่องการหย่าร้างในสังคมไทยด้วย

บทสรุป

ในส่วนนี้จะเป็นการตอบคำถามว่า การศึกษาในบพนี้ ช่วยให้เราเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นชายและความเป็นหญิงที่ผิดหวังในความรักในทศวรรษ 2490 – 2530 ได้อย่างไรบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากในสังคมไทยทศวรรษ 2490 – 2530 เกิดความเข้าใจอยู่ในสังคมว่า การออกหักจะส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้ชายน้อยกว่าผู้หญิง เนื่องจากเพศชายเป็นเพศที่แข็งแกร่ง ดังนั้นเรื่องออกหักจึงเป็นเรื่องเล็กน้อยและสามารถหายได้รวดเร็วกว่าผู้หญิง บพนี้จึงต้องการนำเสนอว่า การผิดหวังในความรักไม่ว่าจะเป็นการออกหักหรือการหย่าร้างต่างก็ส่งผลต่อความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นชายของผู้ชาย

⁸⁵ แก้ว กทม, เรื่องเดียวกัน

⁸⁶ โปรดดูเพิ่มเติมที่บทที่ 4

ในมโนทัศน์ของผู้ชายการอกหักสัมพันธ์อยู่กับศักดิ์ศรีความเป็นชายของเขาด้วย เนื่องจากสำหรับผู้ชายแล้ว ความรักของเขามีเรื่องความเป็นเจ้าของเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ดังนั้นหากผู้หญิงของเขามาจากลาเขาไป หาผู้ชายคนอื่น ผู้ชายที่ถูกทิ้งนั้นจะรู้สึกเสียศักดิ์ศรีความเป็นชายที่ต้องพ่ายแพ้เสียของที่เคยเป็นของตนให้ผู้ชายอีกคน ความรู้สึกเสียศักดิ์ศรีนี้นำไปสู่ความแค้นในใจของผู้ชาย ทำให้ผู้ชายหาทางออกโดยสองกรณี กรณีที่หนึ่งคือการใช้ความรุนแรง โดยพบว่าผู้ชายบางคนคิดอยากทำร้ายร่างกายหญิงที่ทิ้งตนไป ขณะที่ผู้ชายบางส่วนเลือกที่จะจบชีวิตตนเองเพราะสาเหตุคือการอกหัก กรณีที่สองคือการต่อว่าผู้หญิง กรณีนี้คือการทวงคืนศักดิ์ศรีศรีความเป็นชายของผู้ชายโดยการนำเสนอว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนไหว ไม่มีความรักจริงแท้ เมื่อมีสิ่งล่อใจใดถูกใจก็จะแปรเปลี่ยนไป เช่น ทศวรรษ 2490 – 2500 ชายใดเอาอกเอาใจหญิงก็จะเปลี่ยนใจไปรักชายคนนั้น ทศวรรษ 2510 – 2530 ชายใดมีทรัพย์สินเงินทองมากหญิงก็จะเปลี่ยนใจไปรักชายคนนั้น ขณะเดียวกันผู้ชายก็นำเสนอตนเองว่าเขามีคุณสมบัติพร้อมที่จะสามารถหาผู้หญิงคนใหม่ที่ดีกว่าคนเดิมได้ ผู้ชายจึงไม่ต้องเสียเวลารอให้ผู้หญิงคนเดิมกลับมาคืนดีกับตน นี่จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้คนในสังคมคิดว่าผู้ชายเจ็บปวดกับความรักที่ไม่สมหวังน้อยกว่าผู้หญิง และสามารถเปลี่ยนใจไปรักหญิงคนใหม่รวดเร็ว หากแต่ความเป็นไปได้อีกประการที่คนไม่เคยคิดถึงกันคือ การหาแฟนใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาศักดิ์ศรีศรีความเป็นชายของเขา

ขณะที่มโนทัศน์การอกหักสำหรับผู้หญิงนั้นสัมพันธ์อยู่กับการรอคอยชายคนรักให้กลับมาคืนดีกับตน เนื่องจากสำหรับผู้หญิงแล้ว การถูกคนรักทิ้งไปเปรียบเสมือนชีวิตและจิตใจของเธอถูกพรากไปด้วย ที่เป็นดังนี้เพราะผู้หญิงตั้งใจจะฝากชีวิตในอนาคตไว้กับแฟนหนุ่มเมื่อแต่งงานกัน การที่ถูกเขาทิ้งไปจึงเท่ากับเธอถูกพรากชีวิตและจิตใจไปด้วย พฤติกรรมของพวกเธอจึงแสดงออกในรูปของการทุกข์ตรม ร้องไห้เสียใจ และเพ้อหาวันวาน ซึ่งกลายเป็นบ่อเกิดที่ทำให้คนในสังคมเชื่อว่าผู้หญิงมีรักที่มั่นคงกว่าชายและเจ็บปวดกับความรักที่ผิดหวังมากกว่าชายนั่นเอง

อย่างไรก็ตามเมื่อถึงช่วงทศวรรษ 2520 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้มโนทัศน์การอกหักของชายหญิงเปลี่ยนแปลงไป ในกรณีของผู้ชายเนื่องจากการเข้ามาของสื่อและวัฒนธรรมตะวันตกที่สอนให้ชายกล้าที่จะทำตามความรู้สึกของตนเอง เลิกยึดถือเรื่องศักดิ์ศรีและความพ่ายแพ้ รวมทั้งบริบทในสังคมไทยที่มองการอกหักของผู้ชายในเชิงขบขันมากขึ้น ทำให้ผู้ชายผ่อนคลายความคิดที่สัมพันธ์การอกหักไว้กับศักดิ์ศรีศรีความเป็นชายลง จนก่อเกิดเป็นแนวคิดอกหักดีกว่ารักไม่เป็นขั้นในหมู่วัยรุ่นชายไทย กลับกันในฝ่ายของผู้หญิงเนื่องจากการเติบโตขึ้นของกระแสสิทธิสตรีในประเทศไทย ส่งผลให้ผู้หญิงไทยยกย่องผู้หญิงที่มีสามารถเรียนและทำงานได้เสมอเหมือนกับผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงไทย

บางส่วนจึงต้องการปรับภาพลักษณ์ตนเองให้เป็นผู้ที่เข้มแข็ง การร้องให้อ่อนแอให้กับความรัก กลายเป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องการเก็บไว้เป็นเรื่องส่วนตัวมีให้แม่แต่เพื่อนสนิทของตนรู้ นี่จึงอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวละครหญิงที่กล้าหาญ เข้มแข็ง และเชื่อมั่นในตนเอง เช่นพจมานได้รับความนิยมในหมู่ผู้อ่าน และผู้ดูภาพยนตร์เป็นอย่างยิ่ง

ขณะเดียวกันไม่ใช่เพียงแต่การออกหักเท่านั้นที่สัมพันธ์อยู่กับศักดิ์ศรีความเป็นชาย แต่ชีวิตคู่ที่ล้มเหลวเองก็ส่งผลต่อศักดิ์ศรีความเป็นชายเช่นกัน ผู้ชายในทศวรรษ 2490 – 2530 ไม่นิยมการหย่าร้างเนื่องจากการเป็นหัวหน้าครอบครัวและผู้หาเลี้ยงครอบครัวเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ชายที่จะทำให้ความเป็นชายของสามีสมบูรณ์ ในกรณีที่เขาขอหย่าร้างจากภรรยา จึงเท่ากับเขากำลังละทิ้งหน้าที่หัวหน้าครอบครัวของตนเองไป ซึ่งในทัศนะของผู้ชายแล้วเป็นความผิดอันใหญ่หลวงของเขา แม้ภรรยาจะไม่เข้าใจในความต้องการของเขา เขาก็จะไม่เลือกที่จะหย่าร้างกับเธอแต่เลือกที่จะมีเมียน้อย ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวได้ดั้งเดิม และหากเป็นกรณีที่เขาถูกภรรยาขอหย่าร้าง จะยิ่งเป็นการทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นชายของเขาหมดไป เพราะนั่นคือการบอกแก่สังคมว่าเขาเป็นหัวหน้าครอบครัวที่บกพร่องจนทำให้ภรรยาทนไม่ได้และต้องขอหย่าร้างไป ดังนั้น กรณีการหย่าร้างจึงแตกต่างไปจากการออกหัก เพราะในขณะที่ผู้ชายออกหัก เขาจะเลือกเดินหน้าหาหญิงคนรักใหม่ที่ดีกว่าคนเดิมเพื่อรักษาศักดิ์ศรีความเป็นชายของตน แต่ในกรณีของการหย่าร้าง ผู้ชายจะยินดีที่ภรรยาเก่ากลับมาหาตน เพราะนั่นหมายถึงการกอบกู้ศักดิ์ศรีของเขาที่หายไปจากการขอหย่าร้างของภรรยาให้กลับคืนมา อย่างไรก็ตาม กรณีที่ผู้ชายจะเป็นฝ่ายขอหย่าคือการที่บทบาทการเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้หาเลี้ยงครอบครัวของเขาถูกภรรยาบั่นทอนไป เช่น การไปยืมเงินผู้อื่นโดยไม่ปรึกษาตน หรือการกล่าวว่าตนไม่สามารถจัดหาสวัสดิการมาเลี้ยงดูครอบครัวได้

ขณะที่สำหรับผู้หญิงนั้น แม้อุเหมือนพวกเธอจะเป็นฝ่ายตัดสินใจหย่าร้างมากกว่าผู้ชาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเธอจะยินดีกับความสัมพันธ์ที่ล้มเหลว ในทางตรงกันข้าม การหย่าร้างในมโนทัศน์ของผู้หญิงกลับเป็นความสับสนและทุกข์ตรมจากการตัดสินใจ เนื่องจากในขณะที่มโนทัศน์การหย่าร้างของผู้ชายสัมพันธ์กับความเป็นชาย การตัดสินใจหย่าร้างของผู้หญิงก็สัมพันธ์กับการเป็นแม่อันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นหญิงเช่นเดียวกัน ผู้หญิงที่แม้จะทนทุกข์จากการกระทำของสามีมักเกิดความสับสนว่าควรจะหย่าหรือไม่ เนื่องจากพวกเธอเกรงว่าการหย่าจะส่งผลทำให้ลูกกลายเป็นเด็กบ้านแตกที่นิสัยไม่ดี นอกจากนี้ การที่ผู้หญิงมีงานทำและมีเงินช่วยสามีจัดหาสวัสดิการให้ครอบครัวยังเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงเกิดความลังเลไม่กล้าหย่า

บทนี้ชี้ให้เห็นว่า เพศสภาพส่งผลกระทบต่อทัศนคติเรื่องความรักที่ไม่สมหวังของชายหญิง เป็นอย่างยิ่ง และทัศนคติดังกล่าวก็ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกของพวกเขา เช่น ในกรณีของผู้ชายออกหัก ด้วยศักดิ์ศรีความเป็นชายทำให้ผู้ชายส่วนใหญ่เจ็บแค้นที่ถูกบอกเลิก ขณะที่ผู้หญิงซึ่งฝากความหวังไว้กับผู้ชายทำให้พวกเขาเผลอคอยการกลับมา ความคิดและอารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวส่งผลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมการออกหัก หรือการหย่าร้างของพวกเขาด้วย เช่น ผู้ชายบางคนอยากทำร้ายชายคนใหม่กับแฟนสาว ขณะที่ผู้หญิงมักเหม่อลอย เหล่านี้จึงแสดงให้เห็นความสำคัญของเพศสภาพที่มีต่อชีวิตของมนุษย์ และส่งผลไปถึงการปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่นด้วย

บทที่ 6 บทสรุป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษามโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในนิตยสาร *สตรีสาร* นับตั้งแต่ พ.ศ. 2491 จนถึง พ.ศ. 2539 มีวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาสองประการ คือ ศึกษาพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างมโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย ระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2539 ผ่านนิตยสาร *สตรีสาร* และประการที่สอง คือ เพื่อศึกษา บทบาทและหน้าที่ของหญิงและชาย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ ที่สะท้อนผ่านข้อเขียนในนิตยสาร *สตรีสาร* ในช่วงเวลาดังกล่าว สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาช่วงเวลาดังกล่าวเนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ดังที่อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ระบุไว้ในบทความ “ความรู้สึกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึกับ” ว่าทศวรรษ 2490 – 2530 เป็นช่วงเวลาที่ทำให้ชนชั้นกลาง “เกิด” และ “เปลี่ยนแปลง” มากที่สุด¹ เช่น การเติบโตขึ้นทางเศรษฐกิจและสังคมของกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้คนต่างจังหวัดจำนวนมากย้ายถิ่นฐานเข้ามาเรียนหรือทำงานในกรุงเทพฯ, การเข้ามาของวัฒนธรรมการแสดงความรักแบบตะวันตกผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น ภาพยนตร์ หรือนวนิยาย, การที่ผู้หญิงชนชั้นกลางได้รับการศึกษาสูงขึ้น โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา ซึ่งในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา จำนวนบัณฑิตหญิงผู้จบการศึกษาจะอยู่ประมาณร้อยละ 40 อันแสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ จำนวนผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาระดับสูงเริ่มขึ้นมามีจำนวนเกือบจะเท่ากับจำนวนผู้ชาย², ปรากฏการณ์การออกไปทำงานนอกบ้านของผู้หญิงชนชั้นกลาง, การเติบโตขึ้นของแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงโดยเฉพาะกระแสสตรีนิยม, การเข้ามาของทฤษฎีจิตวิทยา ซึ่งแนะนำให้พ่อแม่เลี้ยงดูลูกอย่างใกล้ชิด เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อความคิด ความหวัง อารมณ์ ความรู้สึกของชายหญิงในสังคมที่จะไปกระทบกับปฏิสัมพันธ์ของพวกเขา และส่งผลต่อการให้ความหมาย การประกอบสร้าง และการนำเสนอ มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายในสังคมไทย

ความสนใจหลักที่ผู้วิจัยเลือกศึกษามโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายจาก *สตรีสาร* เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับ *สตรีสาร* มักพิจารณาว่า *สตรีสาร* เป็นเพียงนิตยสารที่นำเสนอ “อุดมการณ์” บางอย่าง เช่น ชนกพร อังศุวิริยะเสนอว่า *สตรีสาร* นำเสนออุดมการณ์พิตาธิปไตยซึ่งเน้นให้ “ผู้หญิงปฏิบัติตามวิถีและกรอบประเพณีของสังคม” อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา

¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “ความรู้สึกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึกับ,” ใน *ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2556), หน้า 122-134.

² ปิยะพร จันวัน, “ทัศนะของ “ผู้หญิงทำงาน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2500 – 2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 30-31.

ที่วิทยาลัยนพนธ์ฉบับนี้ศึกษา *สตรีสาร* แล้วพบว่า *สตรีสาร* นำเสนอทั้งการปฏิบัติตัวของหญิงและชายตามประเพณีนิยมของไทย และมุ่งนำเสนอการปรับเปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ของหญิงชายไปตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยด้วย โดยเฉพาะการสนับสนุนส่งเสริมคุณค่าและความมั่นใจให้แก่ผู้หญิงในยุคสมัยที่กระแสลิติสตรีและโอกาสในการเข้าสู่อุปการศึกษาระดับสูงของสตรีเป็นไปอย่างเข้มข้น โดยจะเห็นได้จากกรณีที่ ‘จินตนา ๒’ ตอบจดหมาย ‘นริส พรานนก’ ซึ่งเขียนมาปรึกษาในปี พ.ศ. 2510 โดยเนื้อความในจดหมายกล่าวถึงความกังวลต่อการแสดงความรักกับแฟนหนุ่ม เนื่องจากเมื่อยามที่ทั้งสองไปเที่ยวด้วยกัน แฟนหนุ่มก็มักเรียกร้องขอมีเพศสัมพันธ์กับเธอเสมอ แต่ทั้งคู่ยังไม่ได้แต่งงานกันเพราะต่างยังเป็นนักศึกษาอยู่ ‘นริส’ จึง “คิดว่ายังไม่ถึงเวลาที่เหมาะสม แต่ก็ไม่รู้จะช่วยแฟนอย่างไร ไม่อยากได้ชื่อว่าเป็นคนไฝต่ำ”³ ‘จินตนา ๒’ ตอบว่านี่เป็นปัญหาของ “ยุคสมัย” ที่ “สังคมในสมัยที่ผู้หญิงได้แต่โผล่หน้าต่างแอบมองผู้ชายหรือให้ผู้ชายมอมย้อมไม่ประสบ เพราะโอกาสที่ชายหญิงจะได้ใกล้ชิดกันทางกายไม่มีดังเช่นทุกวันนี้...ไม่ใช่เรื่องไฝต่ำไฝสูงอะไร แต่เป็นอารมณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเมื่อชายหญิงใกล้ชิดกัน ถ้าหากคุณไม่ต้องการจะทำก็บอกเขาไปตรงๆ”⁴ การมองเพศสัมพันธ์ว่าเป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติของมนุษย์ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ‘จินตนา ๒’ มีความทันสมัยมากกว่าที่จะเป็นผู้สอนให้ “ผู้หญิงปฏิบัติตนตามวิถีและกรอบประเพณีของสังคม” ได้วางไว้ แต่ขณะเดียวกัน ‘จินตนา ๒’ ก็ไม่ใช่ นักสตรีนิยมหัวก้าวหน้าที่สนับสนุนให้ผู้หญิงมีเพศสัมพันธ์กับใครก็ได้ที่ผู้หญิงต้องการ เนื่องจากเธอตระหนักถึงความต้องการของผู้อ่านเป็นสำคัญ โดยนัยนี้ *สตรีสาร* จึงเปรียบเสมือน “คู่มือ” หรือ “ผู้ให้คำปรึกษา” ของผู้อ่านเพื่อให้ผู้อ่านสามารถปรับตัวได้ในบริบททางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม แม้ *สตรีสาร* จะเปรียบเสมือนคู่มือของผู้อ่าน แต่ก็ได้สร้าง “บรรทัดฐาน” ให้กับพวกเขา เนื่องจากดังที่กล่าวในข้างต้นแล้วว่า *สตรีสาร* นั้นตระหนักถึงความต้องการของผู้อ่านเป็นสำคัญ นอกจากนี้ *สตรีสาร* ยังเปิดโอกาสให้ผู้อ่านทั้งหญิงและชายได้แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ตลอดจนการปฏิบัติตัวตามมโนทัศน์ดังกล่าว เหล่านี้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนถกเถียงทัศนคติกันเกี่ยวกับมโนทัศน์ ความคาดหวัง และการปฏิบัติตัวที่ผู้หญิงและผู้ชายพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนถกเถียงประเด็นเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชายนี้เอง ที่นำไปสู่การสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับเพศสภาพของหญิงชายในทศวรรษดังกล่าว อาจกล่าวได้

³ จดหมายจาก นริส พรานนก, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (1 ตุลาคม 2510): 36.

⁴ เรื่องเดียวกัน

ว่ามนทัศน์เกี่ยวกับเพศสภาพที่ปรากฏเป็นผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นผลมาจากการสร้างของหญิงและชายซึ่งเป็นผู้อ่านนิตยสาร *สตรีสาร* เอง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เดินตามข้อเสนอของคอนเนล (R. W. Connell) ที่กล่าวว่าเพศสภาพไม่ใช่บรรทัดฐานทางสังคมแต่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้ชายกับผู้หญิง ที่ต่างฝ่ายต่างมีส่วนในการประกอบสร้างเพศสภาพของกันและกัน⁵ ดังนั้นความเป็นหญิงและความเป็นชายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงไม่สามารถกำหนดออกมาเป็นรายการคุณลักษณะดังที่งานที่ศึกษาเพศสภาพก่อนหน้าได้เสนอไว้ เนื่องจากดังที่อแมนด้า วิคเคอรี (Amanda Vickery) กล่าวไว้ในบทความ “Golden Age to Separate Spheres? : A Review of the Categories and Chronology of English Women’s History” ว่า ถ้าหากเราจำแนกความเป็นหญิงและชายออกมาเป็นรายการคุณสมบัติ เช่น ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เป็นผู้นำ ผู้หญิงทำงานในบ้าน เป็นแม่บ้าน รายการเช่นนี้สามารถอธิบายได้ทุกยุคทุกสมัย จึงไม่มีประโยชน์ที่เราจะศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากสุดท้ายแล้วรายการดังกล่าวก็จะมีลักษณะคล้ายเดิมไม่เปลี่ยนแปลง⁶ สิ่งสำคัญสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์เพศสภาพจึงเป็นบริบทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของชายหญิงในบริบททางประวัติศาสตร์ช่วงเวลานั้น กล่าวคือ นักประวัติศาสตร์ที่พิจารณาลำดับชั้นทางเพศสภาพ โดยพิจารณาว่าในแต่ละยุคสมัยนั้นผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในลำดับชั้นทางเพศสภาพอย่างไร การอยู่ในลำดับชั้นที่ต่างกันนั้นส่งผลให้พวกเขาแสดงบทบาทอย่างไร ซึ่งหากบริบทเปลี่ยนไป การแสดงบทบาทตามแต่ละช่วงเวลาย่อมจะแตกต่างกันไปด้วย และสุดท้ายเมื่อหญิงชายปฏิบัติตัวหรือแสดงตัวตามบทบาทนั้นๆ จะกระทบกับบุคลิกภาพ อารมณ์ความรู้สึก ความคาดหวังของหญิงชายที่พวกเขามีต่อตนเองและมีต่อกันและกันอย่างไร เช่น ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 การเปลี่ยนแปลงหลักที่ส่งผลต่อมนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ปรากฏใน *สตรีสาร* อย่างมาก คือ การที่ผู้หญิงชนชั้นกลางได้รับการศึกษาสูงขึ้นจนบางรายมีการศึกษาเทียบเท่าหรือสูงกว่าผู้ชาย, ผู้หญิงชนชั้นกลางออกไปทำงานนอกบ้าน ดำรงบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้เช่นเดียวกับผู้ชาย และการเติบโตขึ้นของกระแสสตรีนิยมในประเทศไทย สิ่งเหล่านี้กระตุ้นให้ผู้หญิงมีความเชื่อมั่นและตระหนักถึงคุณค่าในตัวเอง และกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ดังจะเห็นได้จากในบทที่ 3 ที่ผู้หญิงเริ่มเรียกร้องให้สามีช่วยทำงานบ้าน โดยเริ่มจากในทศวรรษ 2490 ในระยะแรกนี้ผู้หญิงยังใช้การยกย่องสามีที่ช่วยภรรยาทำงานบ้าน

⁵ R.W.Connell, *Masculinities* (Cambridge: 1995, 2005), p.71.

⁶Amanda Vickery, “Golden Age to Separate Spheres? : A Review of the Categories and Chronology of English Women’s History,” *Historical Journal* 36, 2 (June, 1993): 383-414.

ว่าเป็น “หัวหน้าครอบครัวที่ดี” เพราะรักภรรยาไม่ต้องการให้ภรรยาเหน็ดเหนื่อยแต่เพียงผู้เดียว สามียกได้ต่อรองกับภรรยาโดยอ้างว่าการทำงานบ้านจะทำให้เขาสูญเสียความเป็นชายไป ต่อมาในทศวรรษ 2510 ซึ่งกระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีเพิ่มสูงขึ้น ผู้หญิงจึงเริ่มเปลี่ยนรูปแบบการเรียกร้องให้สามีช่วยทำงานบ้านเป็นการตำหนิสามีว่า การไม่ช่วยภรรยาทำงานบ้านนั้นเป็นสิ่ง “ออยู่ติธรรม” ขณะที่ผู้ชายยังคงยืนยันท้งทำงานบ้านแต่ยอมรับบทบาทการเป็นแฟมิลีแมนที่ช่วยดูแลลูกอย่างใกล้ชิด (caring father) หรือในกรณีของการเป็นเพื่อนคู่คิด ที่ทั้งหญิงและชายต่างเรียกร้องให้สามีภรรยาของตนเป็นเพื่อนคู่คิด แต่หญิงและชายกลับมองบทบาทของเพื่อนคู่คิดต่างกัน เพราะในขณะที่เพื่อนคู่คิดสำหรับผู้ชายคือการรับฟังปัญหาของเขาเพียงอย่างเดียว เพื่อนคู่คิดสำหรับผู้หญิงก็เป็นการเรียกร้องความเอาใจใส่จากสามี โมนทัศน์ที่ต่างกันนี้จึงเป็นปัญหาสำหรับคู่สมรสบางคู่ ในแง่นี้ อัดลัษณ์ความเป็นหญิง ความเป็นชายจึงไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง บางอัดลัษณ์อาจเป็นที่ยอมรับทั้งของผู้หญิงและผู้ชายเช่น แฟมิลีแมน ในขณะที่บางอัดลัษณ์ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ เช่น เพื่อนคู่คิด หรือมโนทัศน์เรื่องการแสดงความรักที่แสดงในบทที่ 4 นอกจากนี้ อัด-ลัษณ์ทางเพศสภาพดังกล่าวยังสามารถเปลี่ยนไปตามสถานภาพและบทบาทที่เปลี่ยนไปของแต่ละบุคคล เนื่องจากแต่ละบทบาทก็ย่อมมีปฏิสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามในรูปแบบที่ต่างกันไป จึงอาจกล่าวได้ว่า ชายหญิงเป็นผู้กำหนดบรรทัดฐานความเป็นหญิง ความเป็นชายของตนเองและเพศตรงข้ามด้วยตัวของพวกเขาเอง และบรรทัดฐานรวมถึงอัดลัษณ์ทางเพศสภาพที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษา ยังคงมีผลกับวิถีคิด จินตนาการ และความคาดหวังของหญิงและชายในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นแฟมิลีแมน การปรับเปลี่ยนและต่อรองอำนาจปิตาธิปไตยโดยสตรี หรือแม่แต่มโนทัศน์เกี่ยวกับความรักฉันทสามี ภรรยาและการเป็นเพื่อนคู่คิดระหว่างกันของหญิงและชายในครอบครัวไทยสมัยใหม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งหวังจะเป็นส่วนหนึ่งของการถกเถียงรูปการเกี่ยวกับปิตาธิปไตยในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย งานที่กล่าวถึงปิตาธิปไตยนั้นส่วนใหญ่มักนำเสนอสาเหตุที่ทำให้ระบอบปิตาธิปไตยในประเทศไทยเริ่มต้นและเข้มแข็งขึ้น เช่น งานทางมานุษยวิทยาเสนอว่า ในสังคมไทยแต่เดิมนั้น ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นอย่างสูง โดยจะเห็นได้จากการที่ผู้หญิงรับบทบาทเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมติดต่อกับเทพเจ้า การใช้คำว่าแม่หน้าชื่อสิ่งต่างๆ เช่น แม่น้ำ แม่ธรณี การที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ของตน รวมถึงการที่ชายหญิงต่างทำไร่นาร่วมกัน ต่อเมื่อมีการเข้ามาของศาสนาพุทธและอิสลาม รวมถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมแบบตะวันตกซึ่งให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง สถานภาพของผู้หญิงในสังคมไทยจึงตกต่ำลง กลายเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาของผู้ชาย (subordinate) เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์บางส่วนที่เสนอว่า ศาสนา

พุทธ ภาษา รวมถึงวัฒนธรรมต่างๆ ที่ไทยรับมาจากต่างประเทศนั้นเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบชายเป็นใหญ่เข้มแข็งอยู่ในประเทศไทย ขณะทำงานที่ศึกษาสังคมไทยสมัยใหม่ บางชิ้นแสดงให้เห็นว่า ทุนนิยมและแนวคิดการแบ่งพื้นที่ที่กำหนดให้ผู้ชายทำงานนอกบ้าน ขณะที่ผู้หญิงทำงานบ้านนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ระบอบปิตาธิปไตยเข้มแข็งขึ้นในสังคมไทย เนื่องจากระบบทุนนิยมทำให้งานบ้านซึ่งไม่มีการสร้างผลผลิต กลายเป็นงานที่ไร้ความหมาย จึงทำให้ผู้หญิงที่ทำงานบ้านนั้นไร้ความสำคัญ และต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายไปด้วย แม้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เศรษฐกิจตกต่ำส่งผลให้ผู้หญิงชนชั้นกลางต้องออกไปทำงานนอกบ้านร่วมกับสามี แต่เนื่องจากแนวคิดชายเป็นใหญ่ที่ฝังแน่นอยู่ในสังคม ทำให้ผู้หญิงกลับต้องรับภาระทำงานทั้งในและนอกบ้าน งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญเพียงประการเดียวที่กำหนดความเป็นปิตาธิปไตยในสังคมไทย ในแง่นี้ปฏิสัมพันธ์ของคนในระดับปัจเจกบุคคล (individual agency) อันมีส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาทปิตาธิปไตยจึงถูกลดทอนความสำคัญลงในงานวิจัยข้างต้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงพยายามจะแสดงให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของชายหญิงก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชาย รวมถึงรูปแบบของปิตาธิปไตยในครอบครัวของผู้ชาย ดังเช่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านรวมทั้งมีโอกาสในการก้าวหน้าทางอาชีพได้เช่นเดียวกับผู้ชาย สิ่งเหล่านี้ย่อมกระทบกับความคิด อารมณ์ และความรู้สึกของผู้หญิง ทำให้พวกเขาตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญในตัวของพวกเขาเอง โดยเฉพาะการได้ทำหน้าที่ผู้หาเลี้ยงครอบครัวอันเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย นอกจากนี้ ในทศวรรษ 2510 ยังเป็นช่วงเวลาที่มีการเรียกร้องสิทธิสตรีเติบโตขึ้นในประเทศไทย การเสนอว่าผู้หญิงยอมถูกกดขี่หรืออยู่ใต้อำนาจของผู้ชายแต่ฝ่ายเดียวขัดแย้งกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยจะเห็นได้จากในบทความและจดหมายใน *สตรีสาร* ซึ่งผู้หญิงเองก็เริ่มเรียกร้องให้ผู้ชายแสดงบทบาทหัวหน้าครอบครัวแบบที่ตนต้องการ อาทิ การประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน การช่วยทำงานบ้าน การเป็นเพื่อนคู่คิด อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้กำลังเสนอว่า ผู้หญิงในทศวรรษ 2490 – 2530 กำลังล้มล้างอำนาจปิตาธิปไตยในครอบครัวของสามี แต่พวกเขา กำลังต่อรองเชิงอำนาจเพื่อให้สามีแสดงบทบาทตามที่เธอต้องการ ขณะเดียวกัน ในสถานการณ์ดังกล่าวผู้ชายก็ต้องพยายามต่อรองอำนาจเพื่อรักษาการเป็นหัวหน้าครอบครัวของตนไว้เช่นกัน อาทิ การปฏิเสธไม่ทำงานบ้าน ไม่รับฟังปัญหาที่ตนคิดว่าเป็น “เรื่องไม่เป็นเรื่อง” การเรียกร้องให้ผู้หญิงแสดงความรักโดยการปรนนิบัติตนดังคติของการเป็นศรีภรรยาตามจารีตนิยม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นการต่อรองเชิงเพศสภาพของชายหญิงที่ต่างฝ่ายต่างต้องกระทำในช่วงเวลาที่บริบทมีการเปลี่ยนแปลงไป และนั่นทำให้เกิดอัตลักษณ์ความเป็น

หัวหน้าครอบครัวแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย กล่าวคือ ผู้หาเลี้ยงครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ แพมิลี่แมน และเพื่อนคู่คิด โดยนัยหนึ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์ความเป็นชายและความ เป็นหญิงนั้น ถูกสร้างขึ้นโดยชายหญิงเองในฐานะการเป็นปฏิภริยาโต้ตอบในบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ดังนั้น ไม่เพียงแต่บริบทเท่านั้นที่มีส่วนสำคัญในการสร้างปิตาธิปไตย แต่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ในการต่อรองอำนาจเชิงเพศสภาพแก่กันและกันก็มีส่วนสำคัญเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยต้องพึงกล่าวด้วยว่าผู้อ่าน *สตรีสาร* มาจากทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด⁷ ดังนั้น มโนทัศน์เรื่องความเป็นหญิงและความเป็นชายจึงอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ อาทิ มโนทัศน์เรื่องการเป็นหัวหน้าครอบครัวกับการสร้างบ้าน ขณะที่คนในกรุงเทพฯ มีมโนทัศน์ว่า ผู้ชายควรจะหาเงินปลูกเรือนห่อเองเพื่อพิสูจน์ให้ผู้หญิงและพ่อแม่ของเธอเห็นว่า เขาสามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีได้ในอนาคต คนต่างจังหวัดซึ่งยังยึดมั่นในธรรมเนียมที่ผู้ชายแต่งงานแล้วต้องเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยในบ้านของผู้หญิงกลับไม่ได้ให้ความสำคัญกับมโนทัศน์ดังกล่าวนัก โดยจะเห็นได้จากกรณีของ ‘คณิต นครไชยศรี’ ซึ่งเล่าให้ ‘จินตนา ๒’ ฟังใน พ.ศ. 2507 ว่า ครอบครัวของเขามี “ฐานะดี” เนื่องจากมีเร็นนาอยู่เป็นจำนวนมาก ในขณะที่แฟนหนุ่มนั้นเป็นข้าราชการหนุ่มชาวกรุงเทพฯ ซึ่งมีฐานะ “ยากจน” ทั้งคู่คบกันมา 2-3 ปี ‘คณิต’ และพ่อแม่จึงเห็นเป็นการเหมาะสมที่เธอและแฟนหนุ่มจะหมั้นหมายกัน แต่แฟนหนุ่มของเธอก็ยังผัดผ่อนโดยอ้างว่าเขา “ยังไม่พร้อม... พ่อแม่ของดิฉันเคยชวนให้เขามาช่วยทำงานและจะปลูกบ้านให้อยู่ด้วยกัน แต่เขาก็ปฏิเสธ”⁸ ในทัศนะของ ‘จินตนา ๒’ มองว่าการที่พ่อแม่ของ ‘คณิต’ เสนอบ้านและงานให้กับว่าที่ลูกเขยนั้น เป็นสิ่งที่ “ไม่เห็นแก่ความเป็นลูกผู้ชายของแฟนคุณเลย”⁹ การที่ ‘จินตนา ๒’ ดำนิพพ่อแม่ของ ‘คณิต’ ดังกล่าวแสดงให้เห็นความไม่ลงรอยกันระหว่างมโนทัศน์เรื่องหัวหน้าครอบครัวสองชุด คือ ชุดของคนกรุงเทพฯ และ ชุดของคนต่างจังหวัด เราอาจนับได้ว่า ‘จินตนา ๒’ เป็นตัวแทนของชาวกรุงเทพฯ ที่มองว่า การปลูกเรือนหอนั้นเป็นหน้าที่ของผู้ชาย เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งที่ใช้พิสูจน์ว่าชายคนนั้นๆ สามารถจะเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีในอนาคตได้หรือไม่ แต่ยังเป็นสิ่งที่ผู้ชายใช้เป็นเครื่องยืนยันความเป็น “ลูกผู้ชาย” ของเขาด้วย โดยนัยนี้ การที่พ่อแม่ของ ‘คณิต’ เสนอที่จะเป็นฝ่ายสร้างบ้านให้จึงถือเป็น การบั่นทอนความเป็นชายของว่าที่ลูกเขยของตน ขณะที่พ่อแม่ของ ‘คณิต’ เป็นตัวแทนของคนต่างจังหวัดที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นการที่ผู้ชายต้องพิสูจน์ตัวเองว่าเป็นหัวหน้าครอบครัวนัก

⁷ งามพิศ ชินสกี, จารุวรรณ แอ็งเกล และไทเรล ฮาเบอร์คอร์น, *เสียงกลอนสะท้อนการณ: รวบรวมกลอนเลือกสรรของ นิตยสารสตรีสาร พ.ศ. 2513-2519* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2556), หน้า 577.

⁸ จดหมายจากคณิต นครไชยศรี, “ตอบปัญหา,” *สตรีสาร* 17, 394 (ต้นธันวาคม 2507): 27

⁹ เรื่องเดียวกัน

โดยจะเห็นว่าพ่อแม่ของ ‘คณิต’ นั้นนอกจากจะเสนอเป็นฝ่ายปลูกบ้านให้ลูกสาวและว่าที่ลูกเขยแล้วยังเสนองานให้กับว่าที่ลูกเขยทำด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พวกเขาต้องการจากว่าที่ลูกเขยกลับเป็นการทำพิธีหมั้นหมายตามธรรมเนียมเท่านั้น การที่พ่อแม่ของ ‘คณิต’ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพิสูจน์ตนเองดังกล่าวนี้อาจเป็นไปได้ว่า พ่อแม่ของ ‘คณิต’ เป็นคนมีฐานะดีอยู่แล้ว การปลูกบ้านจึงไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับพวกเขา นอกจากนี้ นี่อาจเป็นการสะท้อนว่า ในต่างจังหวัดนั้นธรรมเนียมที่ผู้ชายเป็นฝ่ายแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิงยังคงเข้มแข็งอยู่ พ่อแม่ ‘คณิต’ จึงเห็นควรที่พวกตนจะเป็นฝ่ายจัดหาบ้านและงานให้กับว่าที่ลูกเขย ความขัดแย้งดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า มโนทัศน์เรื่องความเป็นหญิงและความเป็นชายของคนชนชั้นกลางในทศวรรษ 2490 – 2530 นั้นยังไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกัน หากแต่ยังมีความซับซ้อนไปในแต่ละพื้นที่หรือแต่ละครอบครัวอีกด้วย

นอกจากนี้ อาจเป็นเพราะความซับซ้อนทางพื้นที่ดังกล่าว จึงทำให้มโนทัศน์เรื่องแฟมิลีแมนและปรากฏการณ์เมียน้อยไม่ปรากฏในจดหมายและบทความจากต่างจังหวัดนัก แม้จดหมายบางฉบับจะเขียนมาจากคนต่างจังหวัด แต่ขณะที่เขียนจดหมายนั้นตัวผู้เขียนอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และเหตุการณ์ที่เป็นประเด็นปัญหาในจดหมายนั้นก็เกิดขึ้นที่กรุงเทพฯ เช่น ‘วนิดา อ่าวอุดม’ เมียน้อยสาวในบทที่ 4 แม้เธอจะเป็นหญิงสาวต่างจังหวัด แต่เธอก็เข้ามาทำงานและพบรักกับสามีในกรุงเทพฯ¹⁰ หากใช้กรอบความซับซ้อนทางพื้นที่อธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้คนต่างจังหวัดไม่ค่อยส่งจดหมายหรือบทความที่เกี่ยวกับแฟมิลีแมนและเมียน้อยเข้ามาใน *สตรีสาร* นั้นอาจเป็นไปได้ว่า ประการแรก คนต่างจังหวัดยังคงยึดมั่นในธรรมเนียมที่ผู้ชายแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิง ในสถานการณ์นี้พ่อแม่ผู้หญิงย่อมมีส่วนในการตรวจสอบพฤติกรรมของลูกเขยของตน การละเลยลูกๆ หรือการไปมีเมียน้อยจึงทำไม่ได้ง่ายๆ ประการที่สอง ครอบครัวในต่างจังหวัดเป็นครอบครัวขยายมากกว่าครอบครัวในกรุงเทพฯ การอาศัยอยู่ร่วมกันและแบ่งงานกันทำอาจทำให้พวกเขาไม่จำเป็นต้องเรียกร้องบทบาทแฟมิลีแมนหรือเรียกร้องการปรนนิบัติดังเช่นที่คนกรุงเทพฯ ซึ่งอาศัยอยู่กันเป็นครอบครัวเดี่ยวเรียกร้อง ประการที่สาม เพราะวัฒนธรรมและมโนทัศน์ต่างๆ ที่แพร่หลายอยู่ในกรุงเทพฯ ยังไม่เป็นที่นิยมในต่างจังหวัดนัก เช่น มโนทัศน์แฟมิลีแมนซึ่งได้รับการยอมรับอยู่ในกรุงเทพฯ เนื่องจากการเข้ามาของความรู้จิตวิทยาสมัยใหม่ ภาพของพระเอกในภาพยนตร์ตะวันตก และการเฉลิมฉลองของรัฐ สิ่งเหล่านี้�าจยังไม่แพร่เข้าไปถึงมโนทัศน์ของคนต่างจังหวัด จึงอาจทำให้พวกเขายังไม่รับบทบาทดังกล่าวไปถึงปฏิบัติดังเช่นที่คนกรุงเทพฯ ทำ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องตระหนักคือ การวิเคราะห์ทั้งสามประการนี้ตั้งขึ้นบนฐานของการที่ไม่มีจดหมายและบทความที่กล่าวถึงแฟมิลีแมนและเมียน้อยที่ส่งมาจากต่างจังหวัด

¹⁰ จดหมายจากวนิดา อ่าวอุดม, “ปัญหาชีวิต,” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (26 พฤษภาคม 2511): 27-28.

เท่านั้น ทั้งนี้ การไม่ปรากฏหลักฐานไม่ได้หมายความว่าประเด็นดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นในต่างจังหวัด ดังนั้น การวิเคราะห์นี้จึงเป็นเพียงการสันนิษฐานของผู้วิจัยซึ่งพยายามจะแสดงความซับซ้อนของมโนทัศน์เรื่องความเป็นหญิงและความเป็นชายของชนชั้นกลางในประเทศไทยเท่านั้น การจะนำเสนอหรือวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้มโนทัศน์เรื่องแฟมิลีแมนและปรากฏการณ์เมียน้อยไม่ปรากฏในจดหมายและบทความที่มาจากต่างจังหวัดอย่างชัดเจนนั้น คงต้องรอการศึกษาที่ลุ่มลึกต่อไป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้วิเคราะห์มโนทัศน์ความเป็นหญิงและความเป็นชายของชนชั้นกลางไทยในช่วงทศวรรษ 2490 – 2530 ที่สะท้อนผ่านข้อเขียนในนิตยสาร *สตรีสาร* เป็นหลัก ดังได้แสดงให้เห็นตลอดทั้งวิทยานิพนธ์แล้วว่า นักประวัติศาสตร์สามารถอธิบายความสัมพันธ์ภายในสถาบันครอบครัวของสังคมไทยได้อย่างหลากหลายและลุ่มลึกมากกว่าเพียงบรรยายความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวไทยในลักษณะของการที่เพศชายในฐานะหัวหน้าครอบครัว “กดขี่” และ “เอาเปรียบ” คนในบังคับบัญชาของตน อาทิ ภรรยาและบุตร ตามอุดมการณ์บิดาธิปไตยดังที่ได้รับการเล่าขานและสารถายในงานวิจัยบางกลุ่มก่อนหน้านี้มานานนับทศวรรษ¹¹ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เผยให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของหญิงและชายในสังคมไทยนั้น แม้จะได้รับการวางกรอบโดยแนวคิดบิดาธิปไตย แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า “การกดขี่ทางเพศ” จะเป็นแกนหลักแกนเดียวในการอธิบายครอบครัวไทย ความสัมพันธ์ทางใจ ความคาดหวัง อารมณ์ ความรู้สึก ปฏิสัมพันธ์ความรัก ความผูกพัน การดิ้นรน การปรับตัว และการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างคู่รัก คู่สามีภรรยา ล้วนปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ความหลากหลายในความคาดหวัง ความผิดหวัง รวมถึงความไม่ลงรอยระหว่างกันของคนในครอบครัว ล้วนไม่ได้เกิดจากการใช้อำนาจของสามีและบิดาผู้เผด็จการตามที่นักวิชาการสายสตรีนิยมพยายามบรรยายไว้ หากแต่เกิดจากความแตกต่างทางมโนทัศน์ของหญิงและชายในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพวกเขาเอง มโนทัศน์ความเป็นหญิง ความเป็นชายและความรัก เหล่านี้คือปัจจัยสำคัญที่วางกรอบให้แก่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว จนกว่านักประวัติศาสตร์จะได้พยายามทำความเข้าใจมโนทัศน์เพศสภาพของคนในอดีตให้ถ่องแท้เท่านั้น เมื่อนั้นเราถึงจะเข้าใจปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวของคนในอดีตได้ เพราะมโนทัศน์เพศสภาพนี่เองที่เป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมทุกยุคทุกสมัย

¹¹ ดังปรากฏอยู่ในบทที่ 3

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น: บทความและจดหมายในนิตยสาร สตรีสาร

- ก.ชลกร. “สามีกับ (งาน) บ้าน.” *สตรีสาร* 11, 248 (ต้นพฤศจิกายน 2501): 32.
- กรวิต. “อกหักให้โง่งนะสิ.” *สตรีสาร* 23, 49 (21 มีนาคม 2514): 43.
- กฤต. “ผมผิดหรือ?.” *สตรีสาร* 28, 29 (26 ตุลาคม 2518): 37.
- กฤตไศกา. “สิ่งที่สามีทุกคนต้องการ.” *สตรีสาร* 21, 27 (20 ตุลาคม 2511): 26.
- กัลยา. “รักร้างเอาอย่างไร.” *สตรีสาร* 9, 206 (ปลายมกราคม 2500): 33.
- กาญจนา. “แม่บ้านงานเรือนหรือแม่บ้านงานออฟฟิศ.” *สตรีสาร* 7, 155 (ต้นธันวาคม 2497): 44.
- เกียรติ กฤษคำจร. “รักแรกพบ.” *สตรีสาร* 14, 327 (ปลายกรกฎาคม 2505): 35, 89.
- ขวัญฤดี. “ปรับเปลี่ยนทัศนคติ.” *สตรีสาร* 35, 44 (30 มกราคม 2526): 36.
- จ. อนันต์. “กามารมณ์กับความรัก.” *สตรีสาร* 34, 50 (14 มีนาคม 2525): 29, 122.
- จดหมายจากปราณี พระนคร. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 45 (15 กุมภาพันธ์ 2519): 39.
- จดหมายจากรัตนาวดี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 23, 11 (28 มิถุนายน 2513): 42.
- จดหมายจากหญิงทีมทีกบ้านลีกลับ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 4, 83 (ปลายตุลาคม 2594): 21-22.
- จดหมายจากกรรมธิการ พรสุข. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 24, 14 (18 กรกฎาคม 2514): 22.
- จดหมายจากกลุ่ม อดทนมานาน. “ตอบปัญหา” *สตรีสาร* 24, 20 (29 สิงหาคม 2514): 37.
- จดหมายจากกัลยา สุขเสถียร ดินแดง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22,13 (13 กรกฎาคม 2512): 22-23.
- จดหมายจากกานดา พระโขง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 27, 26 (6 ตุลาคม 2517): 36.
- จดหมายจากแก้ว กทม. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 39, 15 (6 กรกฎาคม 2529): 24.

- จดหมายจากไก่อ่อน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 43, 43 (30 ธันวาคม 2533): 88.
- จดหมายจากข.ชิมศิริ หาดใหญ่. “ท่านถามเราตอบ.” *สตรีสาร* 7, 139 (ต้นเมษายน 2497): 13.
- จดหมายจากคณิต นครไชยศรี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 17, 394 (ต้นธันวาคม 2507): 17.
- จดหมายจากคนใจร้อน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 27, 36 (15 ธันวาคม 2517): 38.
- จดหมายจากคนที่เคารพริกมานาน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 24, 37 (26 ธันวาคม 2511): 14-15.
- จดหมายจากคุณน้อง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 4, 74 (ต้นมิถุนายน 2494): 22-24.
- จดหมายจากจันทน์กะพ้อ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 36, 21 (21 สิงหาคม 2526): 26, 115.
- จดหมายจากจิราภรณ์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26, 20 (26 สิงหาคม 2516): 24.
- จดหมายจากฉ. คลองตาล. “ท่านถามเราตอบ.” *สตรีสาร* 4, 70 (ต้นเมษายน 2494): 12.
- จดหมายจากดาวเงิน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 29, 30 (31 ตุลาคม 2519): 18-19.
- จดหมายจากเด็กน้อย ๖๗๖. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 11 (22 มิถุนายน 2518): 21-22.
- จดหมายจากตู้ เด็กโง่ที่หลงทาง พระนคร. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 18, ปฐมฤกษ์ (25 เมษายน 2508): 22-23.
- จดหมายจากเตือนใจ เตชรัตน์ จรัสสินทวงศ์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (10 ธันวาคม 2510): 26-27.
- จดหมายจากธีราพร. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 2 (20 เมษายน 2518): 13, 122.
- จดหมายจากน.คงสมบูรณ์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 8, 168 (ปลายมิถุนายน 2498): 19.
- จดหมายจากน.ว. ตำบลสวนใหญ่. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (16 กุมภาพันธ์ 2512): 28.
- จดหมายจากนริส พรานนก. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (1 ตุลาคม 2510): 36.
- จดหมายจากนฤมล ๖๗. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 19, 19 (28 สิงหาคม 2509): 20-21.

- จดหมายจากผู้ฝั่ง พระจันทร์ ถนนหลวง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 19, 9 (19 มิถุนายน 2509): 33.
- จดหมายจากนิตยา วุฒิชาย สมุทรปราการ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 25, 27 (15 ตุลาคม 2515): 14-15.
- จดหมายจากนุช สุขุมวิท. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 11 (22 มิถุนายน 2518): 22.
- จดหมายจากประชาชน อิทธิพล. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22, 47 (8 มีนาคม 2513): 31.
- จดหมายจากปลา (เหงา). “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 30, 3 (24 เมษายน 2524): 32.
- จดหมายจากผ. จิตร ลพบุรี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26,47 (3 มีนาคม 2516): 16,121
- จดหมายจากผู้ทุกข์ใจ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 35,4 (25 เมษายน 2625): 39,87.
- จดหมายจากผู้มีทุกข์เพราะความรัก. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 27,37 (22 ธันวาคม 2517): 34.
- จดหมายจากพ.ชัยมงคล. “ท่านถามเราตอบ.” *สตรีสาร* 4, 82 (ต้นตุลาคม 2494): 29.
- จดหมายจากพริม บางกอกน้อย. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 33, 45 (8 กุมภาพันธ์ 2524): 33-34.
- จดหมายจากเพื่อนที่หวังดี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 20, 51 (7 เมษายน 2511): 24-25.
- จดหมายจากเพื่อนแพง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 20, 29 (5 พฤศจิกายน 2510): 20-21.
- จดหมายจากแฟนนอกสังกัด. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26, 42 (27 มกราคม 2517): 23, 127.
- จดหมายจากมณฑา นิต. “ปมด้อยในสามี.” *สตรีสาร* 24, 38 (2 มกราคม 2515): 14-15.
- จดหมายจากเมะนะนี่ พิจิตร. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 25, 30 (5 พฤศจิกายน 2515): 42-43.
- จดหมายจากแมกซัน มานิลลา. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22, 11 (29 มิถุนายน 2512): 20-21.
- จดหมายจากร่วมใจ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 2, 30 (ปลายมิถุนายน 2492): 14-15.
- จดหมายจากรักหมดหัวใจ ชลบุรี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 24, 47 (5 มีนาคม 2515): 36-37.
- จดหมายจากรัชนี ชลบุรี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 2, 44 (ปลายกุมภาพันธ์ 2493): 8-9.

- จดหมายจากฤดี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 20, พิเศษ (18 กุมภาพันธ์ 2511): 40.
- จดหมายจากลลิตา ปทุมวัน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 25, 41 (21 มกราคม 2516): 25-26.
- จดหมายจากลูกแมว. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 34, 14 (5 กรกฎาคม 2524): 22.
- จดหมายจากลูกศิษย์เก่า. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22, 41 (5 เมษายน 2513): 20-21.
- จดหมายจากเลดี้ ท่าพระจันทร์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 18, 49 (27 มิถุนายน 2509): 20.
- จดหมายจากเลอสรวง โสภางษ์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 24, 41 (23 มกราคม 2515): 29-31.
- จดหมายจากวนิดา อ่าวอุดม. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (26 พฤษภาคม 2511): 27-28.
- จดหมายจากวลี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22, 25 (5 ตุลาคม 2512): 39-40.
- จดหมายจากวิยะดา เพชรเกษม. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (16 มีนาคม 2512): 19.
- จดหมายจากศรัทธา. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 40, 38 (13 ธันวาคม 2530): 99-100.
- จดหมายจากศรีเพ็ญ ๒๓๗. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 25, 51 (1 เมษายน 2516): 32-34.
- จดหมายจากศิษย์ ชุมนุมลูกเสือ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 12 (29 มิถุนายน 2518): 27.
- จดหมายจากส.ประชากรราษฎร์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 21, 41 (26 มกราคม 2512): 21.
- จดหมายจากสมพร บางชื่อ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26, 15 (22 กรกฎาคม 2516): 16-17.
- จดหมายจากสมหมาย. “ท่านถามเราตอบ.” *สตรีสาร* 6, 115 (ต้นมีนาคม 2496): 28.
- จดหมายจากสมาชิกคนหนึ่ง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 23, 35 (13 ธันวาคม 2513): 28-30.
- จดหมายจากสะอั้ง ส.. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 22, 3 (4 พฤษภาคม 2512): 21.
- จดหมายจากสาวชนบทผู้กล้าใจ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 29, 18 (8 สิงหาคม 2519): 22-23.
- จดหมายจากสาวสงสัย. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 2, 40 (ต้นธันวาคม 2492): 22.
- จดหมายจากสีดา ราชดำเนิน. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 29, 21 (29 สิงหาคม 2519): 28.

- จดหมายจากสุขใจ ผู้ร้อคอย. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26, 6 (20 พฤษภาคม 2516): 18-19.
- จดหมายจากสุจิตต์ ไตรภาควาทีน พุ่งสง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 19, 3 (8 พฤษภาคม 2509): 37.
- จดหมายจากสุจิตตา. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 43, 40 (23 ธันวาคม 2533): 40-41.
- จดหมายจากสุวดี. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 26, 28 (21 ตุลาคม 2517): 27-29.
- จดหมายจากหญิงทิมทิกบ้านลี้กลับ. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 4, 83 (ปลายตุลาคม 2594): 21-22.
- จดหมายจากหนุ่ม ๑๘. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 47, 39 (11 ธันวาคม 2537): 32-34.
- จดหมายจากหนุ่มน้อย มอดินแดง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 42, 41 (31 ธันวาคม 2532): 27-28.
- จดหมายจากหนูนิต. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 42 (25 มกราคม 2519): 18.
- จดหมายจากอ.กมลศิลป์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 7, 138 (ปลายมีนาคม 2497): 18.
- จดหมายจากอรวิภา. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 28, 5 (11 พฤษภาคม 2518): 23.
- จดหมายจากอักษรลิขิต รดเมล์ขาว บางนา. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 17, 40 (2 เมษายน 2508): 25-26.
- จดหมายจากเอื้องผึ้ง. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 4, 80 (ต้นกันยายน 2494): 27.
- จดหมายจากโอปอร์. “ตอบปัญหา.” *สตรีสาร* 32, 5 (6 พฤษภาคม 2522): 31.
- จรุงจันทร์. “ปัญหาสามเส้า.” *สตรีสาร* 36, 15 (10 กรกฎาคม 2526): 34.
- เจิมใจ. “คู่คิดของเขา.” *สตรีสาร* 37, 2 (8 เมษายน 2527): 33
- แจ่มนภา. “สำรวจตัวเองเสียบ้าง.” *สตรีสาร* 30, 6 (15 พฤษภาคม 2520): 33.
- ใจสมาน. “เกี่ยวกับปัญหาการหุ.” *สตรีสาร* 37, 7 (13 พฤษภาคม 2527): 46.
- โฉมเฉลา. “ที่ปรารถนา.” *สตรีสาร* 14, 318 (ต้นตุลาคม 2504): 37.
- ช. บรรณานุกรษ์. “หญิงจะกลายเป็นอื่น.” *สตรีสาร* 5, 132 (ต้นพฤศจิกายน 2495): 32.

- ช.บรรณานุกรมรักษ์. “รู้จักใช้คำว่าไม่แยแสเสียบ้าง.” *สตรีสาร* 9, 185 (ต้นมีนาคม 2499): 36.
- ชเนตตี. “รู้จักยอมเสียบ้าง.” *สตรีสาร* 36, 18 (31 กรกฎาคม 2626): 36.
- ชลลดา. “เมื่อผู้หญิงทำงาน.” *สตรีสาร* 18, 3 (9 พฤษภาคม 2508): 38.
- ชาย ชาตรี. “ราคาญต่างหาก.” *สตรีสาร* 14, 319 (ปลายตุลาคม 2504): 22.
- ชาย ชาตรี. “วิธี “ผูก” ใจชาย.” *สตรีสาร* 13, 289 (ปลายกรกฎาคม 2503): 37, 86.
- เชี่ยว เชิงคำ. “ความรักกับศีลธรรม.” *สตรีสาร* 33, 46 (15 กุมภาพันธ์ 2524): 33.
- เชี่ยว เชิงคำ. “ตั้งต้นใหม่.” *สตรีสาร* 34, 5 (3 พฤษภาคม 2524): 43.
- เชี่ยว เชิงคำ. “เมียฉลาดกว่าผัวได้ไหม.” *สตรีสาร* 35, 46 (13 กุมภาพันธ์ 2526): 39.
- เชี่ยว เชิงคำ. “อกหักดีกว่ารักไม่เป็น.” *สตรีสาร* 34, 27 (8 ตุลาคม 2524): 36.
- ญ.แก่. “เลือกนางต้องดูแลแม่เท่านั้นหรือ.” *สตรีสาร* 9, 192 (ปลายมิถุนายน 2499): 29.
- ฐากร. “ชวนพ่อบ้านช่วยทำงานบ้าน.” *สตรีสาร* 27, 52 (6 เมษายน 2518): 34, 101.
- ตุลวิภา. “เสมอภาคแบบไหน.” *สตรีสาร* 28, 25 (28 กันยายน 2518): 61.
- ต้นสน. “ความรักเป็นอย่างไร.” *สตรีสาร* 35, 30 (24 ตุลาคม 2525): 31, 62.
- ต้นสน. “ได้อีกอย่าง (หนึ่ง) ก็ต้องเสียอย่าง (หนึ่ง...หรือ หลายอย่าง).” *สตรีสาร* 37, 19 (5 สิงหาคม 2527): 44.
- ตุลย์. “กันไว้ดีกว่าแก้แน่.” *สตรีสาร* 17, 390 (ต้นตุลาคม 2507): 21.
- ตุลย์. “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้าน?”. *สตรีสาร* 15, 350 (ต้นกุมภาพันธ์ 2506): 29.
- ท.ทินกร. “แพชั่นเก่าในสังคมยุคใหม่.” *สตรีสาร* 26, 44 (10 กุมภาพันธ์ 2517): 23.
- ทอแสง. “เห็นใจแม่บ้านบ้าง.” *สตรีสาร* 35, 13 (27 มิถุนายน 2525): 67.
- ทานตะวัน. “ผู้หญิง-ผู้ชาย.” *สตรีสาร* 13, 296 (ต้นพฤศจิกายน 2503): 32.

- ทิพวารีย์ จีระพันธุ์. “อย่าแค้นใจอะไรกับรัก.” *สตรีสาร* 8, 180 (ปลายธันวาคม 2498): 18.
- เทอดพิชช วัชร. “หญิงไม่จริงเท่าชาย.” *สตรีสาร* 10, 432 (ปลายกุมภาพันธ์ 2501): 31.
- ธนู. “หลักรัก.” *สตรีสาร* 23, 35 (13 ธันวาคม 2513): 34.
- ธัญญา. “จะคู่ให้แน่ต้องคู่ถึงตาย.” *สตรีสาร* 9, 191 (ต้นมิถุนายน 2499): 24.
- นพ. “ข้างเท่าหลัง.” *สตรีสาร* 19, พิเศษ (24 กรกฎาคม 2509): 37.
- นพพร. “ขอเสียที.” *สตรีสาร* 14, 313 (ปลายกรกฎาคม 2504): 19, 103.
- นภัก. “ผู้ชายไม่ชอบฟัง.” *สตรีสาร* 24, 34 (5 ธันวาคม 2514): 42.
- นภันตร์ . “หนีไม่พ้น.” *สตรีสาร* 22, 11 (29 มิถุนายน 2512): 36, 72.
- นภา ศิดาพร. “ทำอย่างไรจึงจะเป็นภรรยาที่ดี(ยิ่งขึ้นไปอีก).” *สตรีสาร* 9, 197 (ต้นกันยายน 2499): 37.
- นภิสพรรณ. “จดหมายเปิดผนึก (ถึงสามีโดยทั่วไป).” *สตรีสาร* 22, พิเศษ (15 มีนาคม 2513): 38, 115.
- นวลอนงค์. “รักตลอดกาล.” *สตรีสาร* 24, 48 (12 มีนาคม 2515): 34.
- นายตะวัน . “ทำไมผมถึงอยากเป็นผู้ชาย.” *สตรีสาร* 11, 245 (ปลายกันยายน 2501): 34, 95.
- นายตะวัน . “โรงเรียนอบรมผู้ชาย.” *สตรีสาร* 13, 287 (ปลายมิถุนายน 2503): 37-38.
- นายแมน. “วิธีอยู่กับผู้หญิง.” *สตรีสาร* 18, 51 (10 เมษายน 2509): 21, 58.
- นายระกำ. “จดหมายรักหมดสมัยแล้วหรือ.” *สตรีสาร* 7, 191 (ต้นตุลาคม 2497): 16.
- นายระทม. “อย่าหมิ่นรักของชาย.” *สตรีสาร* 12, 265 (ปลายกรกฎาคม 2502): 37.
- นิลวรรณ ปิ่นทอง. “ถ้อยแกล้ง.” *สตรีสาร* 2, 33 (ปลายสิงหาคม 2492): 1.
- นิลวรรณ ปิ่นทอง. “ถ้อยแกล้ง.” *สตรีสาร* 22, พิเศษ (25 พฤษภาคม 2512): 1.

- นิลวรรณ ปิ่นทอง. “ถ้อยแถลง.” *สตรีสาร* 27, 36 (15 ธันวาคม 2517), หน้า 1.
- นุสรุา. “สิ่งที่ทำให้ผู้ชายน่ารัก.” *สตรีสาร* 22, 44 (16 กุมภาพันธ์ 2513): 36.
- บุญช่วย ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. “จะเลือกคู่ควรคิดให้รอบคอบ.” *สตรีสาร* 1, 12 (ต้นกันยายน 2491): 27.
- ปรมิศร์. “จดหมายจากพ่อ.” *สตรีสาร* 21, พิเศษ (22 ธันวาคม 2511): 31.
- ประนอม สัจฉกร. “แต่พ่อบ้านไทย.” *สตรีสาร* 7, 139 (ต้นเมษายน 2497): 19
- ประนอม สัจฉกร. “แม่นแผ่นดินสิ้นชายที่พึงเชย.” *สตรีสาร* 8, 17 (9 ธันวาคม 2498): 35.
- ปฤษฎัศว์. “ใครหน้าบาง.” *สตรีสาร* 24, 18 (15 สิงหาคม 2514): 29, 133.
- ปลาหมอ. “หวังไว้ก่อน.” *สตรีสาร* 2, 31 (ปลายกรกฎาคม 2492): 21.
- ปลาหมึก. “ตลกกลัวเมีย.” *สตรีสาร* 1, 19 (ปลายธันวาคม 91): 29.
- ปวิศ. “อย่าหย่าถ้า....” *สตรีสาร* 24, 8 (6 มิถุนายน 2514): 51.
- ปัทมานที. “ชายแบบใหม่.” *สตรีสาร* 25, 26 (8 ตุลาคม 2515): 20.
- ผมเอง. “แม่บ้านแบบฉบับ.” *สตรีสาร* 12, 272 (ต้นพฤศจิกายน 2502): 23.
- ผมเอง. “อยู่คนเดียวอย่าเปลี่ยนใจ.” *สตรีสาร* 8, 161 (ต้นมิถุนายน 2498): 17.
- ผู้หญิงคนหนึ่ง. “ผู้หญิงไม่ควรเรียนรู้?” *สตรีสาร* 4, 94 (ปลายมีนาคม 2494): 19, 66.
- พรารุ้ง. “เหตุผลของ “อนุ”.” *สตรีสาร* 41, 21 (14 สิงหาคม 2531): 44.
- พริ้ง พรรณราย. “ศาลากวี.” *สตรีสาร* 24, 33 (28 พฤศจิกายน 2514): 24.
- พลอยสาย. “ขอให้เหมือนเดิม.” *สตรีสาร* 33, 51 (22 มีนาคม 2524): 25.
- พวงผกา. “คนรักครอบครัว.” *สตรีสาร* 48, 9 (14 พฤษภาคม 2538): 31.
- พิมพ์ผกา. “เธอต้องการชายแบบใด.” *สตรีสาร* 35, 32 (7 พฤศจิกายน 2525): 38.
- ภ.ภูมิศักดิ์. “ความระแวง.” *สตรีสาร* 10, 229 (ต้นมกราคม 2501): 26.

- ภรณ์. “ชีวิตมีค่าแม่หย่าร้าง.” *สตรีสาร* 31, 32 (12 พฤศจิกายน 2521): 44-45.
- ภรณ์. “แม่บ้านแปลงเพศ.” *สตรีสาร* 21, 45 (23 กุมภาพันธ์ 2512): 37, 121.
- ภวังค์. “หลงหรือรัก.” *สตรีสาร* 23, 2 (26 เมษายน 2513): 32.
- ภูมิ. “ลืมเสียเถิดอย่าคิดถึง.” *สตรีสาร* 42, 3 (7 เมษายน 2532): 102.
- มงคล. “ช่วยผู้ชาย.” *สตรีสาร* 24, 5 (16 พฤษภาคม 2514): 38.
- มารุต. “บทบาทของสตรีในสังคมปัจจุบัน.” *สตรีสาร* 4, 80 (ต้นกันยายน 2494): 38.
- เมฆ. “ผู้หญิงกับงานบ้าน.” *สตรีสาร* 19, พิเศษ (8 สิงหาคม 2509): 35, 101.
- แมน. “วิธีอยู่กับผู้หญิง.” *สตรีสาร* 18, 51 (10 เมษายน 2509): 50.
- ยลชบา. “ขอเวลาคิดก่อน.” *สตรีสาร* 36, 30 (26 ตุลาคม 2526): 33.
- ยุพดี มงคลวิจน์. “รีบแต่งงานไปทำไม.” *สตรีสาร* 2, 38 (ต้นพฤศจิกายน 2492): 33.
- ยุพดี มงคลวิจน์. “อาณาจักรของผู้หญิง.” *สตรีสาร* 3,46 (ต้นมีนาคม 2493): 22.
- ธรรค์. “มาตุคามเป็นผู้มีกตระหนี่.” *สตรีสาร* 24, 17 (8 สิงหาคม 2514): 37.
- ระพีพันธ์ พุ่มพวง. “เลือกนางให้ดูแม่.” *สตรีสาร* 9, 190 (ปลายพฤษภาคม 2499): 26.
- รัชนิฉายา. “ต่างรสนิยมกันแต่งงานกันได้หรือไม่.” *สตรีสาร* 11, 250 (ต้นธันวาคม 2501): 31.
- รัชนิฉายา. “สามีไม่ต้องเกี่ยวภรรยา.” *สตรีสาร* 2, 32 (ต้นสิงหาคม 2492): 28.
- รัชนิฉายา. “ละเมอรัก.” *สตรีสาร* 2, 30 (ปลายมิถุนายน 2492): 27.
- รัชนิฉายา. “สิ่งที่เธอปรารถนา.” *สตรีสาร* 7, 152 (ปลายพฤษภาคม 2497): 23.
- รัชนิฉายา. “อะไรเป็นเสน่ห์.” *สตรีสาร* 4, 86 (ปลายธันวาคม 2494): 22.
- ลักษณะ. “ในทัศนะหญิง.” *สตรีสาร* 4, 81 (ปลายกันยายน 2494): 37, 67.
- ลิขิต. “จะออกหักไปเ.” *สตรีสาร* 18, 6 (30 พฤษภาคม 2508): 41.

- วรวิทย์. “ผู้หญิงทำกับข้าวผู้ชายล้างชาม.” *สตรีสาร* 18, 14 (25 กรกฎาคม 2508): 27.
- วลีรัตน์ นิธิกร. “เธอพร้อมแล้วหรือ?” *สตรีสาร* 7, 14 (7 ต้นสิงหาคม 2497): 37.
- วิฑยาวดี. “หนามกุหลาบ.” *สตรีสาร* 2, 44 (ปลายกุมภาพันธ์ 2493): 23.
- วิริยา. “ยอมเปรียบกับคนอื่น.” *สตรีสาร* 37, 10 (3 มิถุนายน 2527): 41.
- ศัตรุนชัย. “แฟน-FAN-ATIC.” *สตรีสาร* 2, 32 (ต้นสิงหาคม 2492): 21.
- ศุภมิตร. “เมื่อหากคนใช้ไม่ได้.” *สตรีสาร* 31, 9 (4 มิถุนายน 2521): 31.
- ส.ส.พ่อบ้าน. “ความจำเป็นของแม่บ้าน.” *สตรีสาร* 5, 101 (ต้นสิงหาคม 2495): 31
- ส.สัจจรัตน์. “ทำไมแม่บ้านจึงตกรกกันมาก.” *สตรีสาร* 27, 8 (2 มิถุนายน 2517): 34.
- ส.สุดสวาท. “ปีใหม่ วันใหม่ รักกันใหม่.” *สตรีสาร* 12, 276 (ต้นมกราคม 2503): 46.
- สายคำ. “ชอบเปรียบเทียบ.” *สตรีสาร* 23, 52 (11 เมษายน 2514): 39, 98.
- สายจิตต์ อมาตยกุล. “ไม่ใช่สิ่งเล็กน้อย.” *สตรีสาร* 1, 13 (ปลายกันยายน 2491): 18.
- สายทิพย์. “ช่วยลดปมด้อยของเขา.” *สตรีสาร* 34, 52 (28 มีนาคม 2525): 33.
- สายสวาท. “หย่ากันทำไม.” *สตรีสาร* 17, 383 (ปลายมิถุนายน 2507): 39.
- สาวระทม ระวยริน. “ภริยาเป็นศรีสวัสดิ์แสดงศักดิ์สง่าแก่สามี.” *สตรีสาร* 4, 84 (ต้นพฤศจิกายน 2494): 87.
- สาวิตี. “ผู้ชายไม่อ่อนแอ.” *สตรีสาร* 30, 3 (24 เมษายน 2520): 36, 105.
- สุธาศินี. “หลังคาเดียวกัน.” *สตรีสาร* 7, 143 (ต้นมิถุนายน 2497): 34.
- สุริยจันทร์. “บิดาที่น่ารัก.” *สตรีสาร* 12, 261 (ปลายพฤษภาคม 2502): 34.
- สุริยาภา. “การกระทำ หรือคำพูด.” *สตรีสาร* 16, 360 (ต้นกรกฎาคม 2506): 37.
- แสงนภา. “แม่บ้านทำงานอะไร.” *สตรีสาร* 18, 20 (5 กันยายน 2508): 46.

แสงรุ่ง. “ถ้าคุณประสบความสำเร็จยิ่งกว่าเขา.” *สตรีสาร* 35, 47 (20 กุมภาพันธ์ 2526): 47.

อ.ศิริ. “รักแท้แน่จริงหรือ.” *สตรีสาร* 8, 184 (ปลายกุมภาพันธ์ 2499): 22.

อนุรีย์. “อันเนื่องมาแต่ปีสตรีระหว่างประเทศ...?” *สตรีสาร* 28, 1 (13 เมษายน 2518): 34.

อวิรุทธ์. “ผู้ชายก็อกหักเป็น.” *สตรีสาร* 27, 27 (13 ตุลาคม 2517): 33.

อัปภัณตร์. “สุขกาย-สบายใจ.” *สตรีสาร* 26, 39 (6 มกราคม 2517): 36.

อำนาจ เรณางกูร. “ว่าด้วยเรื่องอกหัก!” *สตรีสาร* 7, 145 (ต้นกรกฎาคม 2497): 19.

อิตถิ. “มารู้จัก ‘ใจ’ ผู้หญิงกันบ้าง.” *สตรีสาร* 35, 12 (20 มิถุนายน 2525): 41.

เอื้องคำ. “ช่วยกันคนละมือ.” *สตรีสาร* 36, 46 (12 กุมภาพันธ์ 2527): 31.

เอกสารชั้นรอง: หนังสือและบทความในหนังสือ

กรวิภา บุญชู. *ประมวลสาระชุดวิชา 73734 การศึกษาบทบาทชายหญิง*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545.

กระทรวงสาธารณสุข. *คู่มือการสมรส*. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2498.

กฤษณา โอศกสิน. *เมียหลวง*. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2555.

กาญจนา แก้วเทพ. “ที่บ้าน/ที่สาธารณะ.” ใน *สตรีศึกษา 2: ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ*. กาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2544. หน้า 59-131.

กาญจนา แก้วเทพ. *มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่*. กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดดิสัน เพรส โพรดักส์, 2543.

เก้งกิง กิติเรียงลาภ. *Autonomia ทุนนิยมความรับรู้แรงงานอวดฤ และการปฏิบัติของส่วนรวม*. กรุงเทพฯ: Illuminations, 2560.

เกษม และกุลยา ตันติผลาชีวะ. *สายใยรัก สายใยครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ

ส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2544.

คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557.

เคิร์ก เจ เรโนลด์. *ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

จิตราภรณ์ วันสพงศ์. “ผู้หญิงในครอบครัว: ต้นไม้ได้ร่มเงา.” ใน *ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน*. กอบกุล อิงคุทานนท์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2537. หน้า 30-39.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. *เจ้าชีวิต*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517.

ฉอาน อิศรศักดิ์, ม.ล. *หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส*. ม.ป.ท.: แพร์พิทยา, 2513.

ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. *ประวัติศาสตร์ของเพศวิถี: ประวัติศาสตร์เรื่องเพศ/ เรื่องเพศในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, 2551.

ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. *ผู้หญิงกับความรู้ ๑ (ภาค ๒)*. กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

ฐิตินบ โกมลนิมิ. “อ่าน “ความเป็นชาย” ผ่านอาหาร.” ใน *มองผู้หญิงกับอาหาร ผ่านมุมมองสตรีนิยม*. ฐิตินบ โกมลนิมิและชาตรี ลีศิริวิทย์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: กลุ่มสตรีศึกษา อีสระมธ., 2546. หน้า 35-42.

แดนปีช แบรดเลย์. *อักษรวิธานศัพท์*. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2514.

เต็มสิริ บุญยสิงห์. *ผู้หญิงกับสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ.เจ., 2528.

ทมยันตี. *ดาวนภา*. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2545.

ทมยันตี. *เมียน้อย*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2516.

เทพชู ทับทอง. *ผู้หญิง ความรัก และเซ็กซ์ในอดีต*. กรุงเทพฯ: ประมวลสาสน์, ม.ป.ป.

ธาวิต สุขพานิช. *108 เรื่องที่หญิงไทยควรรู้: แต่ไม่เคยรู้ เพราะหลงนึกว่ารู้ๆ ดีกันอยู่แล้ว*. นนทบุรี:

พ็อพบุ๊กส์ พับบลิก, 2544.

นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ. *เพศในเขาวงกต: แนวคิดทฤษฎีเพศในวัฒนธรรมปรีโลก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์

มานุษยวิทยาสิรินธร, 2560.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “อยู่ก่อนแต่ง.” ใน *ความยุ่งของการอยู่*. มุกหอม วงษ์เทศ (บรรณาธิการ).

กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “การหย่าร้างในกรุงเทพฯ.” *หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้น

ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537.

นิศา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และ พิไล แยมงามเหลือ. *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.*

2470-2528. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ป. อินทรปลาลิต. *พล นิกร กิมหงวน ชุดวัยหนุ่ม ฉบับที่แท้จริง ชุดที่ 6*. กรุงเทพฯ: ผดุงศึกษา, 2555.

ปราณี วงษ์เทศ. *เพศและวัฒนธรรม*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

ภัทรวดี ภูษาภิรมย์. *วัฒนธรรมบันเทิงในชาติไทย: การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความบันเทิงใน*

สังคมกรุงเทพฯ พ.ศ. 2491- 2500. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. “ผู้หญิงในมิติประวัติศาสตร์เพศภาวะ.” ใน *พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพ*

สตรี. พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา

แห่งชาติ, 2559. หน้า 296-312.

ภัสสร ลิมานนท์. *การศึกษาทัศนคติ และค่านิยมของสตรีไทยเกี่ยวกับการสมรสศึกษาสตรีไทย*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2529.

ยศ สันตสมบัติ. “การทำความเข้าใจ ‘เพศสถานะ’ และ ‘เพศวิถี’ ในสังคมไทย.” ใน *เพศสถานะและ*

เพศวิถีในสังคมไทย. อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548. หน้า 2-6.

ยอร์ช และนีน่า โอนีล. *การแต่งงานในทัศนะใหม่*. แปลโดย พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรมและวิทยากร เชียง

กุล. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ, 2524.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี ๒๕๔๔*. กรุงเทพฯ: สำนักราชบัณฑิตยสภา

, 2544.

วรวิทย์ เจริญเลิศ (บรรณาธิการ). *หญิงชาย กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรส

โปรดักส์, 2543.

วันทนา กลิ่นงาม. *ภาวการณ์หย่าร้างของประชากรไทยในเขตกรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ.*

2512 – 2521. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2523.

วิลาศ มณีรัตน์. *รักรักรวมของ ก.สุรางคนางค์*. กรุงเทพฯ: พี วาทิน พับลิเคชั่น จำกัด, 2543.

ศกุนตลา. *แม่บ้านพัฒนากับเศรษฐกิจการเรือน*. พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2510.

ส. วินิจฉัย. “ครอบครัว.” ใน *สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตยสถาน๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗*. พระนคร:

ราชบัณฑิตยสถาน, 2487. หน้า 132 - 139.

สมบัติ จำปาเงิน. *ประวัตินักพูดไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2528.

สมสุข หินวิมาน. “ครัว: พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน.” *รัฐศาสตร์สาร*. กรุงเทพฯ:

ธรรมศาสตร์, 2545.

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. “จากอัครวิญญูสู่สุภาพบุรุษ: จากวิคตอเรียสู่สยาม.” ใน *ศาสตร์แห่งวรรณคดี*

คือตรีศิลป์: ทฤษฎี สุนทรียะ สังคม. สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ:

สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2555. หน้า 233-256.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*.

กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2536.

สุภรณ์ ลิ้มอารีย์และพนม ลิ้มอารีย์. *สตรีและการหย่าร้าง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัย

แห่งชาติ, 2536.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. “การวิเคราะห์เรื่องเพศภาวะในสังคมไทย : มุมมองทางประวัติศาสตร์ .” ใน

จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย. สุชีลา ตันชัยนันท์ (บรรณาธิการ).

กรุงเทพฯ: พีเพรส, 2558. หน้า 38-46.

เสนาะ เจริญพร. *ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทอง*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม. *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการระบบยากับสุขภาพหญิงไทย:*

กรณีศึกษายาคุมกำเนิด. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

อาบ นคะจัด. *บทบาทของแม่บ้านในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชา

เศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2518.

อารีญา หุตินทะ. “เมื่อสตรีตามหาประชาธิปไตยในสังคมปีศาจไทย.” ใน *หลากหลายประชาธิปไตย:*

รวมบทความและปาฐกถาทงวรรณกรรม. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: คม

บาง, 2559. หน้า 44-52.

อุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล. *๑๒๐ ปี ธุรกิจภาพยนตร์ไทยในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทย*.

กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2561.

อุลวรรณ ปิติพัฒนาโชค และอวยพร พานิช. *100ปีของนิยายสารไทย*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

เอกรัตน์ อุดมพร. *สุภาพสตรีสยาม*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, 2548.

Attwood, Lynne. *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922-53*. Great Britain: Macmillan press ltd, 1999.

Ballaster, Ros, Beetham Margaret, Frazer Elizabeth and Hebron Sandra. *Women's Worlds: Ideology, Femininity and the Woman's Magazine*. London: NYU Press, 1991.

Barker, Hannah. *The Business of Women: Female Enterprise and Urban Development in Northern England, 1760-1830*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Barme, Scot, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex & Popular Culture in Thailand*. Lanham, MD: Roman & Littlefield, 2002.

Barthes, Roland. *A Lover's Discourse*, Trans. Richard Howard. New York: Hill and Wang, 1979.

Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Harmondsworth: Penguin, 1972.

Beetham, Margaret. *A Magazine of Her Own?: Domesticity and Desire in the woman's*

magazine, 1800 – 1914. London: Routledge, 1996.

Bennett, Judith M. *History Matters: Patriarchy and Challenge of Feminism*.

Pennsylvania: University of Pennsylvania, 2007.

Bumroongsook, Sumalee. *Love and Marriage: Mate Selection in Twentieth-Century*

Central Thailand. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1995.

Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York:

London Routledge, 1990.

Chalus, Elaine. *Elite Women in English Political Life C. 1754-1790*. Oxford: OUP

Oxford, 2005.

Connell, Robert W. *Masculinities*. Cambridge: 1995, 2005.

Cook, Hera. “Nova 1965-1970: Love, Masculinity and Feminism, but Not as We Know

It,” In Harris, Alana and Jones, Timothy Willem (eds). *Love and Romance in*

Britain, 1918-1970. London: Palgrave Macmillan, 2014.

Darnton, Robert. *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural*

History. London: Basic Books, 1984.

Davidoff, Leonore and Hall, Catherine. *Family Fortunes: Men and Women of the*

English Middle Class, 1780 – 1850. London and New York: Routledge, 2002.

Epstein, Pamela. “Advertising for love: Matrimonial Advertisements and Public

courtship,” In *Doing Emotional History*. Matt, Susan J. (ed.). Chicago: University of Illinois press, 2013.

Esterik, Penny van. *Materializing Thailand*. Oxford: Berg, 2000.

Fletcher, Anthony. *Gender, Sex & Subordination in England 1500-1800*. Yale: Yale University Press ,1999.

Foreman, Amanda, “A Politician’s Politician: Georgianna, Duchess of Devonshire and the Whig Party,” In *Gender in Eighteenth-Century England: Roles, Representations and Responsibilities*. Barker, Hannah and Chalus, Elaine (eds.). London and New York: Routledge, 1997. pp. 179-204.

Hall, Catherine. “Politics, Post-structuralism and Feminist History.” *Gender & History* 3 pp. 204-210.

Hamlett, Jane. *Material relations: Domestic interiors and middle – class families in England, 1850 – 1910*. Manchester University: Manchester University Press, 2016.

Hoff, Joan. “Gender as a postmodern category of paralysis.” *Women’s Studies International Forum* 17 (1994). pp. 443-447.

Holloway, Sally. *The Game of Love in Georgian England: Courtship, Emotions, and Material Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Kann, Mark E. *A Republic of Men: The American Founder, Gendered Language, and*

Patriarchal Politics. New York: NYU Press, 1998.

King, Laura. "The Perfect Man: Father, Masculinity and Romance in Popular Culture in Mid-Twentieth-Century Britain." In *Love and Romance in Britain, 1918-1970*.

Harrist, Alana and Jones, Timothy Willem (editors). London: Palgrave

Macmillan, 2014. pp. 41 - 60.

Kitch, Carolyn. *The girl on the magazine cover: the origins of visual stereotypes in*

American mass media. North Carolina: The University of North Carolina Press, 2001.

Loos, Tamara. *Subject Siam: Family, Law and Modernity in Thailand*. Chiang Mai:

Silkworm Books, 2006.

Lystra, Karen. *Searching the Heart: Women, Men, and Romantic Love in Nineteenth-*

Century America. (New York and Oxford: Oxford University Press, 1989.

May, Simon. *Love: A History*. New Haven: Yale University Press, 2011.

McLellan, Josie. *Love in the Time of Communism: Intimacy and Sexuality in the GDR*.

Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Moore, Helen Damon. *Magazines for the millions: gender and commerce in the*

Ladies' home journal and the Saturday evening post, 1880 - 1910. Albany:

State University of New York Press, 1994.

Phillips, Nicola. *Women in Business, 1700-1850*. Woodbridge: Boydell, 2006.

Reynolds, Craig J. "Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth-

Century Thailand.” In *Gender and Sexualities in Modern Thailand* Jackson, Peter A. and Cook, Nerida M. editors. Chiang Mai: Silkworm Books, 1999. pp. 261-274.

Rose, Sonya, *What is Gender History?*. Cambridge: Polity Press, 2010.

Rutherford, Robert “Three Faces of Fatherhood As a Masculine Category: Tyrants, Teachers, and Workaholics As ‘Responsible Family Men’ during Canada’s Baby Boom,” In *What is Masculinity?: Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World*. Arnold, John and Brady, Sean (editors). London: Palgrave Macmillan, 2011. pp.323-349.

Scott, Joan W. “Gender: A Useful Category of Historical Analysis.” *American Historical Review*, 91 (1986), 1069.

Tosh, John. *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. Yale: Yale University Press, 2007.

Turner, David. *Fashioning Adultery: Gender, Sex and Civility in England, 1660 – 1740*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Hester Vaizey. *Surviving Hitler's War: Family Life in Germany, 1939-48* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

Vickery, Amanda. *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England*. London: New Haven and London, 1998.

Wyatt, David K.. *Studies in Thai History*. Chiang Mai: Silkworm Books, 1994.

เอกสารชั้นรอง: บทความในนิตยสารและวารสาร

ชาตรี ลีสิริวิทย์. “เพศสถานะกับครัว.” *สารคดี* 17, 197 (กรกฎาคม 2544).

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. “ระบบผิวเดียวหลายเมียในสังคมไทย.” *ศิลปวัฒนธรรม* 6, 5 (มีนาคม 2528): 22-30.

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. “รื้อสร้างมายาคติ “ความเป็นชาย” ในสังคมไทย.” *รัฐศาสตร์สาร* 34, 1: 43.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.” *วารสาร*

สังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 23,1- 2 (2554): 17-49.

ผ่องศรี คุณารักษ์, สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ และสมพงษ์ ปั้นหุ่น. “ผลการปรึกษารายบุคคลตามทฤษฎีพิจารณาเหตุผล อารมณ์ และพฤติกรรมต่อคุณค่าในตนเองของผู้หญิงที่ผิดหวังในความรัก.”

วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง 6, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 91-105.

วันชนะ ทองคำเภา. “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของ “ผู้ชายพ่ายรัก” จากเพลงคู่เลิศ-ศรีสุดา.” *วรรณวิทัศน์* 18, (เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2561): 68.

วันทนา กลิ่นงาม. “พฤติกรรมการหย่าร้าง.” *วารสารสังคมศาสตร์* (ปีที่ 4 มิถุนายน-กันยายน 2524): 15.

สุดา ภิรมย์แก้ว. “เมืองกับปัญหาการหย่าร้าง.” *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 9, 4 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2522): 55-61.

สุภัทร สวัสดิรักษ์. “เผยเคล็ดลับการเป็นบรรณาธิการแม่ไก่.” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 39, 15 (2535): 40.

เหม เวชกร. “ภาพยนตร์เป็นครู.” *ฟ้าเมืองไทย* 1, 10 (พ.ศ. 2512): 32, 60.

Bao, Jiemin. “Chinese-Thai Transmigrants: Reworking Identities and Gender Relations

in Thailand and the United States.” *Amerasia journal* 25, 2 (February, 1999):
pp. 95-115.

Bound, Fay. “Writing the Self?: Love and the Letter in England, c. 1660-1760.” *L&H*,
11 (2002), 1-19.

เอกสารชั้นรอง: วิทยานิพนธ์

ก้องสกล กวินรวีกุล. การสร้างร่างกายพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487.

วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

กำจร หลุยยะพงศ์. การวิเคราะห์เนื้อหาการนำเสนอภาพของความเป็นชายในโฆษณาเบียร์สิงห์.

วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2539.

กำจร หลุยยะพงศ์. ภาพยนตร์ของฮอลลีวูดกับการสะท้อนภาพความเป็นชาย, รายงานเฉพาะบุคคล

วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

กิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคาดหวังของภรรยาต่อการช่วยทำงานบ้านของ

สามี. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยประชากรและสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.

ชนิษฐา โพนุกุล. ทศนคติของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่อการเลือกคู่ครองและการวางแผน

ครอบครัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมสงเคราะห์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ขอบคุณ สมบูรณ์วงศ์. ปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน: วิถีชีวิตในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงใน
วรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี
เปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

เขียน นิรันดร์นุด. การถ่ายทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านนิตยสารผู้หญิง. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

จิตติมา พรอรุณ. การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 – 2519. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

จิตราพร ธรรมสารสุนทร. ค่านิยมและทัศนคติทางเพศที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิง.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการ สื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2538.

จินตนา กมลรัตน์. การศึกษาวิธีการดำเนินงานโครงการขยายงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพาณิชยศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาพาณิชยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2527.

ฉวีวรรณ ประริเทสาน. การวิเคราะห์หนังสือเพศศึกษาที่จัดพิมพ์ระหว่างพ.ศ. 2520-2547.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2549.

ชนกพร อังศุวิริยะ. “ความเป็นหญิง” ในนิตยสารสตรีสาร (พ.ศ. 2491 – 2539): การศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์ดุซงฎิบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ชาติรี ลีศิริวิทย์. ภาพเสนอของผู้ชายในนิตยสารปลูกใจเสือป่าในช่วงปี พ.ศ. 2517 – 2527:

กรณีศึกษา นิตยสารแมนและนิตยสารหนุ่มสาว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสตรีศึกษาวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ชาติชาย มุกสง. รัฐ โภชนาการใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินในสังคมไทย พ.ศ. 2484-2517.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชา

ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ชานันท์ ยอดหงส์. นายใน:ชีวิตทางสังคมและเพศภาวะในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสห

วิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

เดือนเพ็ญ วอนเพียร. การแบ่งรับงานบ้านของสามี. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะ

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

ตรีศิลป์ บุญขจร. พัฒนาการนวนิยายไทย พ.ศ. 2475- 2500: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนวน

ิยายกับสังคม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2521.

ทรงพร ศรีช่วย. บทบาททางวารสารศาสตร์ในเรื่องของคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง. วิทยานิพนธ์ศิลป

ศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

เทียนทิพย์ ไชยฉัตรเชาวกุล. บทบาทของบิดาในทัศนะของบุตรวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลป

ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

นภาพรณ์ หะวานนท์. ผลของการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว.

วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต แผนกวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

เนติมา พัฒนกุล. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักษรธานศรับทของ
หมอบรัดเลย์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2549.

ประดับ ภูมิลดา. บุคลิกภาพตัวละครเอกสตรีในนวนิยายของทมยันตีช่วง พ.ศ. 2509-2529.

วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

ปรารธนา ศิริศรัทธาธรรม. ความคาดหวังของผู้ชายต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงใน
ครอบครัวในสังคมสมัยใหม่ : ศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ปิยะพร จันวัน. ทศนะของ“ผู้หญิงทำงาน”ในสังคมไทย พ.ศ. 2500 – 2516. วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

พงศกร ชุ่มดี. ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ
2530. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2560.

พินิจ ศุภมัสดุอังกูร. เพศศึกษา: การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินค่านิตยสารและหนังสือพิมพ์.

วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2528.

พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี. ความคิดของผู้หญิงเนื้อหาและประเมินค่านิตยสารและหนังสือพิมพ์. วิทยานิพนธ์
ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

รัตนา อรุณศรี. ประวัติศาสตร์สังคมเขปเรื่องการสักร่างกายมองในมิติของความสัมพันธ์ทางเพศ

สภาพ. โครงการวิจัยส่วนบุคคล ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

วรวงศ์ ไชยฤกษ์. ภาษาและอุดมการณ์ความเป็นชายที่ปรากฏในนิตยสารจีเอ็ม: การศึกษาวาทกรรม
วิเคราะห์เชิงวิพากษ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย
นเรศวร, 2558.

วรินทร์ เบญจศรี. การวิเคราะห์เพศสภาพที่ปรากฏในภาษาโฆษณาในนิตยสารไทย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.

วีรวรรณ ศรีสาราญ. สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497–2530).

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น”

ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

สุนีย์รัตน์ ลิมนวิวิธ. วาทกรรมในข่าวอัตวิบาตกรรมของหนังสือพิมพ์ไทย. วิทยานิพนธ์นิเทศ

ศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2547.

สุภาวดี มั่นสปียะเลิศ. “เมียน้อย”: กระบวนการตัดสินใจและการปรับตัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคม

วิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ. “ผ้าเดียวเมียเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี. คอลัมน์ตอบตอบปัญหาในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย.

วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2533.

อรุชยา ผู้พัฒนา. อาหาร: ความเข้าใจในเพศสภาพ ชนชั้น อำนาจ. โครงการวิจัยส่วนบุคคล

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

อัลภา อัลภาชน์. พุทธปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน.

วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

อารีลักษณ์ พูลทรัพย์. ภาพสะท้อนและนัยความหมายทางการเมืองบางประการจากทัศนียภาพชุดพล

นิกร กิมหงวน. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

อิรภัทร สุริยพันธุ์. มโนทัศน์เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478. วิทยานิพนธ์อักษร

ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2552.

Israngura Na Ayudhya, Tul. Men in the Family: Constructions and Performance of

Masculinity in England, c. 1700-1820. Ph.D. dissertation, University of London,

2014.

Holloway, Sally. Romantic Love in Words and Objects during Courtship and Adultery

c. 1730 to 1830. Ph.D. dissertation University of London, 2014.

Vilaitong, Villa. A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s–early 1980s. Doctor of Philosophy Dissertation, Faculty of Asian Studies, Australian National University, 2006.

เอกสารชั้นรอง: ยังไม่ตีพิมพ์

ธนาพล ลิ้มอภิชาติ. ‘ไป’...หมายถึงแค่ไหน? การก่อตัวของแนวคิดและการถกเถียงเรื่อง “ลามกอนาจาร” ในสังคมไทย (ปลายทศวรรษ 2460–ต้นทศวรรษ 2490). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “ถกเถียงเรื่องคุณค่า” ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย.

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. ความเป็นชายที่เปลี่ยนไป สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง. เอกสารนำเสนอ วิชาการประชุมวิชาการนานาชาติ วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ ครั้งที่ 2 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 18 สิงหาคม 2553.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ปวีณา กุดแกลง
วัน เดือน ปี เกิด	30 กรกฎาคม 2534
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	มัธยมศึกษา โรงเรียนสตรีวรนาถบางเขน ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับ 1)
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลน บางปะอิน จังหวัดอยุธยา